

D I S S E R T A T I O

3.

D E

P O T V

SERVATORIS MORIBVNDI

Q V A M

P R A E S I D E

IO. ERN. IMMAN. WALCHIO

ELOQVENTIAE ET POES. PROF. PVBLICO ORDINARIO

ET SOCIETATIS LATINAE IENENSIS DIRECTORE

PVBLICAE ERVDITORVM DISQVISIONI

D. XXIII. FEBRVAR. CIDI CCCLXII

SVBMITTIT AVCTOR

IOANNES VLRICVS ZORNIVS

CAMPIDVNO-SVEVVS

LITTERARVM SACRARVM CVLTOR

I E N A E

LITTERIS STRAVSSIANIS

1852

POTV

SEVATOPIS MORIBUNDI

QVAM

PRASIDE

IO. ERN. IMMAN. WALCHIO

ELCOENTIA ET BOES. PROG. PABPIO. ORDINARIO

ET SOCIETATIS LATINE. JENNIS. DIRECTORE

REPUBLICAE ERADITORVM DISPOSITIONI

D. XIII. FEBRUAR. CINCINNATI

SUBMITTIT AUCTOR

JOHNES ALRICVS ZORNIVS

CAPIPOBROGIVS

LITTEAE. JENNIS. CINCINNATI

FINIS

STYLOS. JENNIS. CINCINNATI



DISSERTATIO
DE
POTU SERVATORIS MORIBVNDI



I

SACRI scriptores, qui res gestas servatoris nostri litteris consignarunt, inter alia quoque de potu loquuntur, qui ipsi non solum, quum ad ferale duceretur supplicium; sed etiam postea, quam in crucem actus esset, praebitus fuit. MATTHAEVS a) enim ἔδωκαν, inquit, αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ γευσάμενος, ἐκ ἡθελε πιεῖν, *dederunt ei bibere acetum cum felle mixtum, et gustans noluit bibere*; deinde vero: b) καὶ εὐθέως δραμὼν εἰς ἐξ αὐτῶν καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξος καὶ περιθεὶς καλὰ μω, ἐπότιζεν αὐτόν, *et continuo currens unus ex eis et accipiens spongiam, implens aceto et circumponens arundini, potavit eum*. MARCVS c) alterum potus genus longe aliter describit, vt ex his eius verbis patet: καὶ ἐδίδαν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον, ὃ δὲ ἐκ ἔλαβε, *et dabant ei bibere myrrhatum vinum, is vero non accepit*, alterum vero, cuius
A etiam

a) cap. XXVII. 34.

b) ibid. v. 48.

c) cap. XV. v. 23.

etiam meminit, cum MATTHAEI descriptione videtur conuenire. Sic vero ille: *d) δραμὼν δὲ εἷς, καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξος, περιθεὶς τε καλὰμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, currens autem aliquis et implens spongiam aceto circumponensque calamo, eum potauit.* Itaque ambo scriptores non de vno potu loquuntur, sed duplici, vt quilibet vider. LUCAS contra et IOANNES vnus tantum quisque potionis mentionem faciunt. Ac LUCAS *e)* quidem, ἐνέπαιζον, ait, αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι, καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ, *illudebant autem ipsi et milites, accedentes et acetum offerentes ei;* IOANNES *f)* vero, postquam optimum seruatorem, cruci affixum, de siti conquestum esse dixerat, positum ibi fuisse, inquit, σκῆυος, ὄξος μεσὸν, tum vero sic pergit: οἱ δὲ, πλήσαντες σπόγγον ὄξος καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες προσήνεγκαν αὐτῷ τῷ σώματι, *illi vero implentes spongiam aceto et hyssopo circumponentes, obtulerunt eius ori.*

II

HAEC sacrorum scriptorum effata diuersa ratione inter se conciliare studuerunt interpretes. Quorum quidem ea prae ceteris sese nobis commendat sententia, qua seruatori nostro non ter, quod voluere nonnulli; sed bis tantum, diuersoque tempore diuersum potus genus oblatum fuisse, adfirmatur. Prioris vero potionis mentionem fieri arbitramur apud MATTHAEVM *cap. XXVII. v. 34.* et MARCVM *cap. XV. v. 23.* posterioris vero itidem apud MATTHAEVM non solum, eiusdem capitis versu 48. sed etiam apud MARCVM *ibid. v. 36.* tum et apud LUCAM *cap. XXIII. v. 36.* ac IOANNEM *cap. XVIII. v. 28. 29.* Vere autem et recte nos sic iudicare, docendum et demonstrandum in praesenti esse, videtur. Quod quidem nos sic faciemus, vt primum potionem illam, quam MATTHAEVS *cap. XXVII. v. 34.* habet, eandem esse cum illa

d) ibid. v. 36.

f) cap. XVIII. 29.

e) cap. XXIII. 36.

illa apud MARCV M *cap.* XV. v. 23. ostendamus; deinde vero, ab hoc primo potu diuersum esse alterum, cuius, praeter MATTHAEVM *ib.* v. 48. et MARCV M *ib.* v. 36. IOANNES *cap.* XVIII. v. 28. 29. mentionem faciat; ad extremum autem, ex iis, quae LVCAS *cap.* XXIII. v. 36. habeat, non esse nouum potus genus effingendum; sed hoc idem illud esse, quod secundo a nobis loco positum, et a MATTHAEO, MARCO et IOANNE locis modo excitatis descriptum sit.

III

AC de eo potu, quem MATTHAEVS *cap.* XXVII. v. 34. commemorat, vt primo loco dicamus, hoc aliquam habere videtur dubitationem, vtrum, qui apud MATTHAEVM ibi describatur, idem ille sit, de quo loquatur MARCVS, *cap.* XV. v. 23. Ille enim ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, *acetum cum felle mixtum*, hic οἶνον ἐσμυρηνισμένον, *vinum myrrhatum*, seruatori nostro, ad palum et necem ducto, oblatum esse, scribit. Videtur nempe hoc ipso quisque singulare potionis genus designare, alter de aceto cum felle mixto loqui, alter de vino myrrhato. ff) Qua quidem in re duo nobis inprimis spectanda sunt, alterum potionis genus est, quod sacri scriptores Christo datum esse, referunt, alterum tempus, quo id contigisse dicitur. Nam si, quoad potum cogitamus, non re, sed verbis MATTHAEVM a MARCO dissentire, demonstrari potest, ac simul ostendi, eadem, quae MATTHAEVS habeat, in idem ipsum tempus, in quod ea, quae MARCVS, incidere, coniectura admodum probabili ducimur, potum vtriusque scriptoris sacri non diuersum; sed vnum eundemque esse. De primo quaestionis capite infra fusius dicetur, resque ipsa de hoc potu, esse nempe οἶνον MARCI ἐσμυρηνισμένον haud aliud ac

A 2

MAT-

ff) vnde etiam IO. EDWARDVS *citat. in loca quaedam noui testamenti*, putauit, de alio potu MATTHAEVM, *exerc. II. p. 172.* de alio MARCV M loquutum esse, *exerc.*

MATTHAEI ὄξος, μετὰ χολῆς μεμιγμένον, ad summum probabilitatis gradum perducetur. Quod vero adtinet ad ipsum tempus, eundem rerum gestarum ordinem in MATTHAEO, quem in MARCO, obseruamus. MATTHAEVS enim deductum esse seruatorem scribit, ad locum caluariae, Golgatha dictum: quum ibi aduenisset, potum ipsi praebitum fuisse, quem seruator noster recusauerit, quo facto sine mora eum ad supplicium productum et cruci adfixum fuisse. Eadem de suo potu MARCVS habet. Conuenit cum MATTHAEO tempore; Christo enim, ad montem illum delato, potionem oblatam esse, dicit: conuenit iis, quae consequuta sunt et cum ipso hoc potu supplicium mortis coniungit: conuenit etiam hac περισσει, recusatum esse potum istum ab optimo nostro seruatore. Quae quum ita sint, inprimis si hoc accedit, quod infra demonstrabitur, οἶνον ἐσμυρνισμένον MARCI perquam commode a MATTHAEO ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον dici adpellarique potuisse, quis, quaeso, facile sibi poterit persuadere, alium esse potum, de quo MATTHAEVS, alium, de quo MARCVS loquatur.

III

NEQUE vero maiorem difficultatem habere videtur quaestio illa, quam secundo nos loco posuimus, sitne illud potus genus, cuius IOANNES *cap.* XVIII. v. 28. 29. mentionem fecit, ab eo, de quo iam diximus, diuersum. Diuersum profecto fuit, quod quidem neminem facile, arbitramur, esse negaturum. Patebit vero id cuilibet facillime, si temporis, quo potum hunc hausit seruator, tum vero ipsius potus rationem habuerit, ac simul, quomodo apud hunc gesserit se seruator, reputare velit. Temporis discrimen satis est manifestum. Ille enim potus, quem MATTHAEVS habet, *cap.* XXVII. 34. et MARCVS *cap.* XV. v. 23. antea seruatori, quam in crucem esset actus; hic vero, cuius apud IOANNEM mentio fit, postmodum ipsi, in crucem iam iam sublato,

lato, est datus, ut ex MATTHAEO [et MARCO satis et abunde constat. Neque ipsa potus differentia potest negari. Aliud enim est οἶνος ἐσφυγνισμένος, ante crucis supplicium, aliud ὄξος, post illud peractum, servatori nostro praebitum. Accedit denique, aliter se gessisse nostrum servatorem, quum οἶνος ἐσφυγνισμένος, aliter, quum ὄξος de cruce pendenti ipsi porrigeretur. Priorem potionem sponte oblatam, vix primis, ut aiunt, labris gustatam, recusavit, posteriorem expetitam imbibit, hocque facto placide expiravit. Quapropter sic statuimus, duplicem hunc potum probe a se inuicem esse secernendum, alterum, cuius MATTHAEVS cap. XXVII. 34. et MARCVS cap. XV. 23. alterum, cuius IOANNES cap. XVIII. 28. 29. mentionem facit, hunc apud IOANNEM eundem esse, de quo etiam MATTHAEVS v. 48. et MARCVS v. 36. capitum modo excitatorum, loquantur. Iam vero, de illo potu, de quo est apud LVCAM, cap. XXIII. 36. quid statuendum sit, merito quaerendum esse, videtur. Sunt, qui hanc potionem, de qua LVCAS, distinguendam esse putant ab ea, quam vidimus a MATTHAEO cap. XXVII. 48. MARCO cap. XV. 36. et IOANNE cap. XVIII. 28. 29. esse commemoratam. Ita statuunt, praeter alios, IOANNES GERHARDVS g) IO. REINHARDVS RVSIUS b) DAVID HAVBERVS i) sententiaeque suae fundamentum ex eo petunt, quod LVCAS primum de potu loquatur, qui servatori, in crucem acto, praebitus sit, tum vero demum solem dicat esse obscuratum, MATTHAEVS contra et MARCVS et IOANNES tenebris illis potionem suam postponant. Addunt, alia verba prolata esse tum, quum Iesus potum hauserit, de quo LVCAS, alia quum potum, de quo MATTHAEVS MARCVS et IOANNES loquantur. Apud LVCAM dictum tum esse, *si tu es rex iudaeorum, salva te ipsum*, apud MATTHAEVM autem et MARCVM: *sine videamus, an veniat Elias*,
A 3 libera-

g) *harm. euang.* ad h. 1.i) *in der Harmonie der evangelisten*, adb) *harm. euangel. tom. III. p. 1257.* hunc locum.

liberaturus eum. Denique et hoc vrgent, LVCAE fuisse propositum, temporis ordinem in enarranda sacra historia sequi, ex quo necesse sit, vt potus, de quo ipse loquatur, secernatur ab eo, cuius apud MATTHAEVM, MARCVM et IOANNEM mentionem factam esse, diximus. Ea vero omnia, siue singillatim expendamus, siue coniunctim, tanti haud ponderis nobis esse videntur, vt duplicem potum seruatori, iamiam in crucem acto, porrectum fuisse, statuere, necessarium sit. Verissimum est, MATTHAEVM, MARCVM et IOANNEM ea, quae de aceto, a moribundo seruatore hausto, litteris consignarunt, postponere tenebris illis, quae, peracto crucis supplicio, consequutae sunt. Neque vero et hoc negari potest, LVCAM alium ordinem seruare ac primum de aceto loqui, tum vero demum de tenebris illis, quibus, tanquam insigni miraculo, mortem seruatoris nobilitatam esse, legimus. At enim vero, quis vnquam vel optimorum scriptorum ordinis legibus adeo se addixit, vt in rebus et factis, quae paucissimarum horarum spatio a se inuicem distant; quae insuper neque cum antecedentibus, neque consequentibus arcte cohaerent: quae perinde sunt vt proponuntur, vtrum reliquis a se narratis scriptor ea praemittat, an postponat, vt, inquam, in eiusmodi rebus a temporis ordine paullulum deflectere, religioni sibi duxerit? Nec est, quod alia cum hoc potu verba apud MATTHAEVM et MARCVM, alia apud LVCAM coniungi, dicamus. Haec enim tanto minus potum LVCAE a potu MATTHAEI et MARCI diuersum efficiunt, quo certius est et exploratius, tum, quum acetum hauserit moribundus seruator, alios alia simul loqui potuisse. Dixere adstantium nonnulli: *si tu es rex iudaeorum, salua te ipsum*, alii verbis seruatoris *Eli Eli* cet. temere ludentes, adiecere: *sine videamus, an veniat Elias, liberaturus eum.* Itaque diuersae adstantium voces diuersaque ludibria ipsum potum neutiquam diuersum faciunt, sed potius coniungenda ab iis sunt, qui quatuor sacrorum scriptorum de rebus seruatoris gestis commentarios inter se

se conciliare student *k*). Quare rectissime statuunt, qui seruatori nostro, in crucem iam sublato, vnicum tantum potum oblatum esse, dicunt.

V

HAEC quum ita sint, quum merito potum seruatoris ante eius suspendium a potu in cruce debeamus distinguere, bipartita erit commentatio nostra, altera de priori, altera de posteriori potus genere disputabit. Quae de illo dicenda sunt, ad tria commode capita reuocari nobis posse, videntur. Primum, cuius potus iste generis fuerit, videbimus, deinde, quare iste seruatori oblatus fuerit, ad extremum, qua se ratione seruator noster gesserit, quum ipsi haec portio ad bibendum offerretur. Ac primum quidem quod ad ipsum potum adtinet, MARCVS eum *ὄνον ἐσμυγευσμένον* vocat, quod vini genus quale fuerit, merito quaerere interpretes videmus. Satis notae sunt, quas ea de re BEZA *l*) et BARONIVS *m*) in medium adtulerunt, coniecturae. Ille enim vinum, existimat, fuisse conditum, eius nempe generis, quod murinam adpellauerint veteres. Quam a se prolatam coniecturam verbis PLINII *n*) confirmare studet: *laudatissima apud priscos vina erant myrrhae odore condita, ut adparet in Plauti fabula, quae Persa inscribitur.* Ex quibus haud obscure colligi posse, sibi persuadet, potum hunc seruatoris dulcem quidem fuisse, admixtum tamen aliquem amarum, minus vero ingratum saporem habuisse. Aliam fouet sententiam BARONIVS, qui vinum hoc *myrrhatum* dictum esse, putat, *quod in vasis myrrhinis ad saporem odoremque quaerendum calidum*

k) conferatur SAGITTARIVS *harm. hist. passionis Christi part. II. cap. 15. §. 50.*
et ANT. BYNAEVS *de morte Iesu Christi libr. III. p. 366.*

l) not. ad Marc. xv. 33.

m) *annalibus ecclesiast. ad annum Christi XXXIIII. num. 95.*

n) *libr. XIIII. hist. natural. cap. 13.*

lidum poneretur. Haec BARONIVS; vtrum is aequae ac BEZA recte sic statuatur, iam paucis videbimus. BEZAE sententia parum probabilitatis prae se ferre, omnibus videbitur, qui vina eiusmodi condita pretiosa, dulcia et in summis apud veteres deliciis fuisse, reputabunt. Tale vero vinum si fuisset seruatoris nostri, qui, quaeso, potuisset MATTHAEVS istud *acetum, cum felle permixtum*, adpellare? Accedit praeterea, verba PLINII, a BEZA testimonii causa adlata, non ita comparata esse, ut tuto iis inniti, aut certi quid ex iisdem ea in re efficere, liceat. Librariorum enim culpa corrupta ea esse, CLAVDIUS SALMASIVS o) non sine probabilitate docet atque ostendit, primum ipsam lectionem verborum: *vina erant myrrhae odore condita*, admodum dubiam esse, aliis codicibus *miro*, aliis *muro*, aut *murino odore* legentibus, deinde, quum Plinius ad haec PLAVTI verba o):

*commisce mulsum struthea colutheaque appara,
bene ut in scutris concaleat, et calamus iniice,*

eam in rem prouocet, verisimile videri, illum scripsisse, *laudatissima apud priscos erant vina pomorum odore condita*, maxime quod *struthea* et *lutea* pomorum fuerint genera, in *mulsum* addita vel *mulsum*, ut simul in scutris decoquerentur. Neque vero probabiliora videntur nobis BARONII de vasis murrhinis cogitata, a doctissimo CASAVBONO q) iam satis excussa et refutata. Putat vero is, οἶνον ἐσμυρηνισμένον a vasis murrhinis dictum esse, quae vino calido, in illa infuso, gratum saporem odoremque conciliauerint. Nolumus iam de ipsis vasis murrhinis disputare et, cuiusnam materiae illa fuerint, fusius excutere r). Hoc tamen non potest a nobis praetermitti,

o) exercit. Plin. p. 499. sq.

p) Pers. act. I. scen. 3. v.

q) exercit. antibaron. XVI. 18.

r) vide de vasis murrhinis HIERON. MERCVRIALEM libr. VI. var. lect. cap. I. p. 101. GVIL. STVCKIVM libr.

mitti, vasa ista omnium fere pretiosissima et non, nisi ad regum, principum ditissimorumque hominum suppellectilem, pertinuisse. SENECA s): illa hoc unum iubet, sitim extinguere, utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Idem scriptor alio loco t), video illic, inquit, crystallina, quorum accendit fragilitas pretium - - - video murrhina pocula, parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarent. Vasorum horum meminit etiam PLINIVS u), ex quo immensum eorum, magnorum inprimis, pretium satis et abunde potest intelligi. Excreseit, inquit, indies eius rei luxus, murrhino octoginta sestertiis empto, capaci plane ad sextarios tres calice. Oriens, sic vero pergit, murrhina mittit. Inveniuntur ibi in pluribus locis, nec insignibus, maxime parthici regni, praecipue tamen in Carmania. Humorem putant sub terra calore densari. Amplitudine nusquam paruos excedunt abacos, crassitudine raro, quanta dictum est vasi potorio. Splendor bis sine viribus, nitorque verius, quam splendor. Sed in pretio varietas colorum subinde circumagentibus se maculis in purpuram candoremque, et tertium ex utroque ignescentem, velut per transitum coloris purpura rubescente aut lacte candescente. Aliqua et in odore commendatio est. Addimus, Augustum, SVE-
 TONIO x) teste, Alexandria capta, nihil sibi praeter unum murrhinum calicem ex instrumento regio retinuisse, quae πηγίσαις
 itidem haud obscure, ni fallimur, declarat, nihil plebeium,
 B aut

libr. III. ant. conuiual. cap. 12. SAL-
 MASIVM exercit. Plin. p. 203. coll.
 p. 144. NICOLAVM GVIBERTVM
 diff. de murrhinis vasis, Francofurti.
 CIO 13 LXXXVII. 8. et IOANN,
 FRID. CHRISTIVM diff. de muri-

nis vet. Lips. CIO 1000XXXXXIII. 4.

s) epist. 119.

t) de benef. VII. 9.

u) libr. XXXVII. hist. nat. cap. 2.

x) vit. Aug. cap. LXXI.

aut popolare fuisse murrhinam veterum, siue eam cum PLINIO gemmae genus, onychem forte, fuisse, dicamus, siue, vt alii apud eundem volunt, humorem sub terra densatum, succinum forte, maxime quod odorem ipsi adscribunt veteres, siue aliam materiam, aut coctam, aut alia arte factam. Ab his vasis murrhinis potionem illam ἐσμυρρινισμένην dictam esse, censet BARONIVS, quae seruatori nostro, ad crucis supplicium ducto, oblata fuerit. Verum, si summum vasorum horum apud veteres pretium expendimus, si cum hoc comitatum, quem tunc seruator habuit, comparamus, si ex hoc efficimus, venire debuisse hanc pretiosam potionem ex manibus vel iudaeorum, seruatori nostro infensissimorum, vel militum gregariorum, vel mulierum piarum; sed, vt probabile est, pauperiorum, si porro reputamus, murrhinam veterum, quod HIERONYMVS MERCVRIALIS x) obseruauit, proprie non ad vini genera pertinuisse; Marcum vero hunc potum, seruatori porrectum, diserte οἶνον vocasse, si denique addimus, murrhinam illam, quacunque ratione composita fuerit, ad dulcia et grata potus genera pertinuisse y) potionem vero illam, MATTHAEO teste, saporem aceti, cum felle permixti, habuisse, si, inquam, haec omnia debita ratione consideramus, BARONII coniecturam ne minimam quidem probabilitatis speciem prae se ferre, facile videbimus. Iam vero, si, quid nos sentiamus, dicere nobis liceat, οἶνον illud Marci ἐσμυρρινισμένον vinum esse, credimus, cui myrrha indita fuerat. Patet id primum ex ipso vocabuli σμύρνα apud veteres vsu, quod *myrrham* significare, nemo facile negabit, deinde ex con-

x) lib. v. var. lect. cap. i. Videantur, quae ea de re BARTHOLINVS habet de cruce p. 148.

y) legatur hic imprimis THOMAS BARTHOLINVS de cruce p. 146. vbi

monstrat, potionem myrrhinam, a μύρρω unguento sic dictam, et myrrhatam, myrrha infectam et amaram probe a se inuicem esse secernendam. Addatur LYDIVS analectis ad flor. spars. p. 20.

sensu antiquissimarum versionum, nominatim syriacae, arabicae et aethiopicae, quae verba Marci per *vinum myrrha* conditum vel infectum, interpretantur, tum ex ipsa consuetudine veterum, myrrham cum potu miscendi, ad saporem efficiendum et sensum doloris remouendum, vt ex binis APVLEII effatis NICOLAUS FABER y) docet, denique ex veterum iudaeorum ritu, quo ad ultimum supplicium ducendis eiusmodi potiones, vt infra demonstrabimus, praebuerunt.

VI

QVIB igitur οἶνος ἐσμυρνισμένος sit, satis nos, arbitramur, ostendisse. Qua vero ratione hoc potus genus, MATTHAEVS ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον potuit adpellare? Admodum ea in re dissentiant interpretes aliique doctissimi viri. IO. EDWARDVS z) duplicem potum eo tempore Christo adlatum esse, coniicit, alterum vinum myrrhatum, alterum, acetum cum felle mixtum. Sequitur ea in re coniecturam, a THEOPHYLACTO a) iam in medium adlatam, vt ex his eius verbis constat: ἄλλος εὐαγγελιστῆς, ὄξος μετὰ χολῆς, καὶ ἕτερος ἄλλο τι, λέγει, προσενεχθῆναι τῷ κυρίῳ. καὶ ἕδεν ἐναντίον ἐν τέτοις. ἀταξίας γὰρ ἔσης, ἄλλα ἄλλοι προσέφερον, καὶ ὁ μὲν ὄξος καὶ χολήν, ὁ δὲ οἶνον ἐσμυρνισμένον, *alius euangelista dicit acetum cum felle et alius, aliud quid oblatum esse domino, et nihil in his contrarium. Quum enim nulla esset apud illos disciplina, alii alia offerebant et alius quidem acetum et fel, alius autem vinum myrrhatum. Quae tamen ipse scriptor ad coniecturas tantum refert ingenuaeque fatetur, potuisse forsitan offerri seruatori nostro vinum acerbum et, propter myrrham iniectam, peramarum, adeo,*

B 2

vt

y) *diff. de myrrhata potione ad illu. str. card. Baronium, collatis iis, quae de myrrhae in vinis usu apud veteres docte disserit BARTHOLINVS de cruce p. 150.*

z) *exercitat. in loca quaedam noui testam. exerc. 11. p. 172.*

a) *comm. in Marc. xv. 23.*

ut ob eam causam MATTHAEVS potum hunc *acetum cum felle mixtum* commodè dicere potuerit. IOSVA MEDE *b)* emendatione verborum MATTHAEI opus esse, statuit. Irrepisse is, putat, pro vocabulo *οἶνος* vocabulum *οἶξος*, nixus codicum nonnullorum et versionum copticae et aethiopicae auctoritate, ut ex MILLIO *c)* et IO. RVDOLPH. WETSTENIO *d)* patet. Verum contradicunt vetustissimi reliqui codices, tum et versio syriaca, arabica aliaeque antiquiores, quae in diiudicanda lectionum auctoritate haud parum habent fidei. Aliam fouent sententiam, qui in poculum, quod seruatori praebitum fuerit, myrrham et fel simul iniectum esse, opinantur, illius a MARCO, huius a MATTHAEO mentionem fieri. Sic, praeter BEDAM aliosque, statuit ISAACVS CASAVBONVS. *e)* *Videtur, inquit, ab his sanctis mulieribus vinum myrrhatum Christo paratum fuisse consuetudine gentis, sed quum accedere ad dominum non possent, ac ne honestas quidem, opinor, pateretur, vinum praeparatum militibus tradiderunt domino porrigendum. Illi, ut erant proni ad omne scelus, felle immixto poculum mulierum piarum corruperunt. - - -* MARCI *οἶνος ἐσμυγνισμένους* ipsissimam eius poculi consuetudinem et factum mulierum ob oculos ponit, MATTHAEVS, qui adpellat *acetum* et quidem *felle mixtum*, scelus militum detestabile commemorat. Eandem sententiam, quam CASAVBONVS, etiam EDMUNDVS MERILLIUS *f)* est amplexus. Quoad nos quidem ea de re iudicamus, ad eiusmodi coniecturas, quae in solo ingenio nituntur, non prius confugiendum est, quam si nos ab omnibus reliquis tutioribus interpretandi subsidiis destitutos nos esse, aut si nulla alia re scriptores sacros in concordiam redigi posse, videamus.

Facilli-

b) p. 518. operum.

c) nou. test. p. 64.

d) nou. test. ad b. l.

e) exercit. antibaron. xvi. cap. 80.

Eandem fere, quam CASAVBONVS, 124.

sententiam tuetur EDZARDVS ad *Anoda Sara*, cap. 11. p. 400.

f) notis philol. in pass. Christi, pag.

Facillima vero sine eiusmodi coniecturis sacrorum verborum interpretatio institui hic posse, nobis videtur. MARCVS enim potus huius materiam; MATTHAEVS vero eiusdem saporem describit, ille, cuius generis et qua ratione compositus is fuerit, indicat, eumque proinde οἶνον ἐσμυρηνισμένον, *vinum myrrha conditum*, fuisse, dicit. Hic vero definire tantummodo voluisse, videtur, quo is fuerit sapore, fuisse vinum vilissimum, asperum, acerbum, aceto simile, ac simul, propter inditam myrrham peramarum, haud secus, ac si felle mixtum fuisset. Vnde eum potum ὄξος μετὰ χολῆς μεμυγμένον adpellauit, tanto certe maiori iure, quum vina acida τῷ ὄξος, quaeuis vero amara τῆς χολῆς nomen apud veteres habuere. Sic vinum acidum HORATIVS g) *acetum* dicit, quod Chio opponit:

*Si positis intus Cbii veterisque Falerni
mille cadis, nihil est, tercentum millibus, acre
potet acetum - - -*

GALENVS h) scribit, οἶνον τεθνεῶτα καὶ νεκρὸν εἶναι τὸ ὄξος. Vnde SYRVS interpres χολὴν vertit vocabulo, quod non tam fel, quam quamuis amaritudinem designat. Idem faciunt septuaginta interpretes, qui, *absinthium* graece reddituri, i) χολὴν ponunt, probe gnari, hoc vocabulo quamuis rem amaram graecos denotare. Haud fere secus latini scriptores, *fel*, omne, quod amarum est, adpellare solent. Sic pereleganter Dinarchus adolescens apud PLAVTVM k) ad meretrices dicit:

*in melle sunt linguae sitae vestrae atque orationes
lacteque, corda felle sunt sita atque acerbo aceto.*

AVSONIVS: l)

B 3

qui

g) libr. 11. sat. 3. v.

i) prouerb. v. 4. Thren. 111. 15.

h) libr. 1. cap. 17. de simpl. med. facult.

k) truculent. act. 1. scen. 2.

l) epigr. 15.

*qui melle carmen atque felle temperans
torpère musas non sinis - -*

TIBVLLVS: *m)*

omnia nam tristi tempora felle madent.

Quare etiam PLINIVS *n)* *fel terrae* dixit herbam omnium amarissimam, qualis est centaurion, speciatim minus. *nn)*

VII

VIDIMVS iam, cuius indolis et naturae fuerit potus ille, quem seruatori nostro in monte Golgatha praebitum fuisse, scriptores sacri referunt. Sequitur iam altera quaestio, quam ob causam potio haec oblata eidem fuerit. Qua in re itidem dissentiant interpretes ac pro ipsa de hoc potu sententiarum diuersitate in diuersas partes abeunt. Sunt, qui pias mulieres, fidas seruatoris ad vltimi supplicii locum comites, potum suauem seruatori praeparasse volunt, quem, suspicantur, iudaeos proterue et petulanter corrupisse, ludibrii causa et vt nullum quasi cruciatus genus moribundo deesset. Itaque pio animo praeparatum, maleuolo corruptum hunc potum esse, opinantur. Huius sententiae patroni ac fautores potissimum sunt, ISAACVS CASAVBONVS, *o)* ABRAAMVS CALOVIUS *p)* aliique apud IO. CHRISTOPH. WOLFIVM *q)*. IO. LIGHTFOOTVS *r)* haud parum ab-
ludere

m) libr. II. eleg. 4. v. 12.

n) libr. XXV. hist. nat. cap. 6.

nn) de hoc potu, de quo iam disputauimus, legantur NICOLAUS FABER laudata *disp. de myrrhata potione Christi*, Londini, MDCCCLX. IO. GEORG. HVTTERVS *comm. de potu felleo et acetoso, Christo agonizanti ante crucifixionem porrecto*, Lipsiae MDCCCLXXXVIII. THOMAS BARTHOLINVS *de cruce*

Christi, hypomm. II. quod de vino myrrhato agit, p. 134.

o) *exercitationibus antibar. XVI. 80. p. 549.*

p) *bibliis illustratis ad Matth. XXVII. 33.*

q) *curis phil. et crit. ad Marc. XVI. 23. p. 534.*

r) *horis ebr. et talmud. ad Matth. XXVII. 33.*

ludere ab eadem sententia videtur. Non tamen pias mulieres; sed iudaeos potum hunc praebuisse Iesu, arbitratur, pro gentis suae consuetudine, qua omnibus, ad capitale supplicium ducendis, vinum ad perturbandos animi sensus datum esset; hoc vero iudaeos, qui pro summo suo in servatorem nostrum odio nullum petulantiae et ludibrii genus intactum reliquissent, infuso aceto et felle deprauasse. RAMIRESIVS DE PRADO s) hanc veterum iudaeorum consuetudinem etiam in causa huius potus ponit, in eo tamen dissentit, quod non a iudaeis, sed ab amicis et cognatis eorum, qui morte puniendi essent, tale potionis genus procuratum esse, statuit. Vnde, *propinatum*, inquit, *domino nostro forte a piis mulieribus, quae nimirum lamentantes eum prosequebantur, quo sensibus alienatis mortem crucis subiret sine dolore.* Paullo aliter sentit PICINELLVS, t) qui potum talem non tam ad animi sensus perturbandos, quam ad confortandos reos adhibitum esse, statuit, ut tormenta mortisque supplicium cum vigore quodam et sine magno horrore subirent. Quo et respicere videtur doctissimus THOMAS BARTHOLINVS, u) qui, postquam ex medicorum veterum scriptis monstraueat, multum eos tribuisse vino ad auertendum animi deliquium, quod *συνκοπήν* solent graece appellare, *talis tum*, inquit, *erat saluatoris conditio, ut ex longiori itinere et acceptis plagis, contumeliis infinitisque animi affectionibus in aeternam syncopem videretur casurus, nisi aliquo vini haustu subleuatus fuisset.* Acidum vero vinum eam ob causam adhibitum fuisse, suspicatur, x) quoniam id defatigatis admodum conducere, et lassitudinem depellere, creditum olim fuerit, id quod etiam GALENVS y) haud obscure testatur.

VIII.

s) *pentecontarch. cap. viii.*t) *luminibus reflexis. p. 644.*u) *de cruce p. 138.*x) *libro laudato p. 144.*y) *libr. iiii. de tuend. san. cap. 6.*

VIII

NOSTRA quidem sententia a iudaeis potus hic seruatori nostro pro consuetudine, in hac gente recepta et vsitata, est porrectus. Mos fuit apud iudaeos veteres, ad necem damnatis antea, quam ad supplicium ipsum ducerentur, potum vini cum grano thuris porrigendi. Potio ista, maxime propter exhalantem thuris vaporem, eam habebat vim, vt capite plectendi sopitis sensibus mortem sine multo horrore subirent et somni quodam genere merfi vita sua priuarentur. Patet id ex his talmudicorum verbis z): הוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כרי שתטרף דעתו שנ' תנו שפר לאובר *qui ad poenam capitis subeundam egrediebatur*, ei bibendum dabant granum thuris in poculo vini, vt mens eius turbaretur, sicut dictum est: *date siceram pereunti et vinum eis, qui amaro sunt animo*. Ex quo effato simul intelligitur, verba SALOMONIS: a) *detur pereunti temetum et vinum moerenti animo, vt potus egestatem suam obliuiscatur suumque laborem iam non recordetur*, primariam fere huius consuetudinis occasionem dedisse. Videtur autem, nisi nos omnes rationes fallunt, primum sine dubio purum absque vlla aliqua re admixta vinum datum fuisse, quo reficerentur miseri illi et mortis metu adflicti homines, deinde additum aliquid, quod mentem eorum grauaret eosque sopitos efficeret, vt, quasi praesentis sui status obliti a mortis instantis metu suppliciique horrore abducerentur. b) Neque vero non eundem ritum etiam inter gentes, a vero dei cultu alienas, receptum fuisse, animad-

z) Sanbedr. fol. 43. col. 1. add. tr. Iuchasin fol. 114. col. 2.

a) prou. xxxi. 6. Ad

b) plura de hoc veterum ebraeorum ritu vide apud HENR. PIPPINGIUM

exerc. de potu puniendis ante mortis supplicium et patienti Christo ante crucifixionem porrecto, Lipsiae, קיכ"ד CLXXXVIII. et in eius exercitationibus academicis, pag. 53.

animaduertimus. De Atheniensibus enim verba SVIDAE b):
 εἰποὶς τὰ τρία τὰ παρὰ τῇ αὐλῇ τοῖς ἐπὶ θάνατον ἀγομένοις ἐξῆν σίτη
 καὶ οἶνον πληρωθεῖσι τρία λέγειν, ἃ βάλωντο μετ' ἀφικνωθέντες ἀπήγοντο
 πρὸς τὴν θάνατον, satis superque declarant, tantum eos vini reis, ad
 mortem ducendis, dedisse, vt bene poti et temulenti poenam
 suam subirent, quatenus id ex vocabulo πληρωθῆναι colligere li-
 cet. Fuisse autem Atheniensibus ea in re idem, quod iudaeis,
 consilium, videtur, capite puniendos potu aliquo sensibus pri-
 uandi; sic tamen, vt quod hi grano thuris, illi magna vini copia
 efficere studerent. Quid vero granum thuris, quum myrrham
 inditam esse potioni, quae seruatori nostro data fuerit, sacer
 scriptor diserte dicat? Ad quam difficultatem tollendam, ISAAC.
 CASAVBONVS c) *ebraei, inquit, in eundem finem granum thuris,
 aut myrrhae vino miscebant. Rabbini thus in eam rem nominant,
 fortasse pro myrrha, cuius meminit Marcus. Nam ita solent saepe
 species confundi.* Recte id quodammodo coniicit doctissimus
 CASAVBONVS. DIOSCORIDES enim myrrhae tribuit vim καρω-
 κήν et APVLEIVS d) binis locis testatur, *myrrhae praesumptione
 munire se homines contra ictus et verbera.* Quibus et hoc accedit,
 quod PLINIVS e) testatur, tantam olim creditam fuisse thuris
 et myrrhae adfinitatem, vt multi ex eadem arbore vtrumque le-
 gere se posse, crederent. Alii, vti ANTONIVS BYNAEVVS f),
 difficultati huic sic subuenire se posse, arbitrantur, vt, quum do-
 ctiores iudaici thus nominauerint, vel myrrham in mente ha-
 buisse, vel hanc thuris quoque nomine comprehendisse, dicant.
 Aliam sententiam fouet eruditissimus SAMVEL BOCHARTVS g),

C

vt

b) lex. vocibus αὐλῇ, et εἰποὶς τὰ τρία
 et τὰ τρία τῶν εἰς τὸν θάνατον.

c) exercit. antibaron. XVI. cap. 80.

d) conf. NICOL. FABER diff. de
 myrrhata potione.

e) libr. XII. hist. nat. cap. 15.

f) de morte Iesu Christi libr. III. cap.
 5. p. 269.

g) hierozoico part. 1. libr. 2. cap. 26
 p. 260.

vt ex his eius verbis colligere licet: *vinum myrrbatum est myrrha conditum, vel thure etiam, quia מִרְרָה ebraeis et syris primo myrrham significat, deinde etiam aroma quoduis. Vnde graecorum μύρον, quod ex ebraeo מִרְרָה ita factum est, vt non solum myrrhinum; sed et unguentum quoduis sonet. In Marco igitur ἐσμυρνευσμένον idem est, quod μεμυρνευσμένον vel etiam λελιβανωμένον. Ita BOCHARTVS, minus tamen, vt nobis videtur, recte et probabiliter. Admodum verosimile est, loco thuris iudaeos nonnumquam forte myrrham eiusmodi potionibus indidisse, quod in perturbandis sensibus parem virtutem vtrumque aromatis genus habere, sibi persuaferunt. Neque vero non et hoc concedi potest, ebraeorum vocabulum, quo *thus* designant, latius forte olim patuisse et myrrham quoque complexu suo tenuisse. Verum hoc magno BOCHARTO largiri haud possumus, in potum illum seruatoris non myrrham, sed thus iniectum fuisse. Nam, vt supra audiuius, fellis saporem, id est amarissimum, ipsi tribuit Matthaeus, quem myrrhae, non vero aequae thuris proprium esse, euident est et manifestum.*

VIII

DVO sunt, de quibus hactenus disputauimus, alterum, qualis potus seruatori nostro ante suspendium oblatus fuerit, alterum, quam ob causam hoc factum sit. Reliquum est, vt, quomodo seruator noster ea in re se gesserit, quidue fecerit, paucis videamus. Sumsit poculum, ori admouit, quum vero, quale potionis sibi oblatae esset genus, gustu et primis, vt aiunt, labris explorasset, bibere recusauit. Id MATTHAEVS breuissime indicat verbis: γευσάμενος ἐκ ἧθ' ἐλες πιεῖν, cui Marcus non contradicit, quando, non sumsisse potum hunc seruatorem, scribit. Verba enim eius, ἐκ ἧθ' ἐλαβε, sic interpretanda sunt, quemadmodum multa alia in scriptoribus sacris *b)*, vt non tam ipsum actum, quam

b) vide GLASSII *philolog. sacram*, p. 779.

quam id, quod actum consequitur, designent. Negat nempe, accepisse seruatorem poculum sic, ut istud ebiberit, quo sensu etiam apud IOANNEM *i)* formula λαμβάνειν τὸ ψωμῖον legitur, quae non tam *accipere iusculum*, quam istud *comedere ac deuorare* significat. Quare vero deprecatus sit optimus seruator potionis huius usum, ratio haud longe quaerenda esse videtur. Nolebat timidus ac pauidus suis videri ad subeundam mortem, cui sese antea tam parato tamque forti animo sponte obtulerat. Nolebat sensibus sopitis animam suam deo reddere, aut, hausto illo potu, committere, ut de eius, quae in cruce prolaturus erat, verbis quisquam aliud quid iudicaret; quam esse verba veritatis plenissima et sana ac composita mente prolata. Quas nonnulli ea de re in medium attulere, coniecturas, a THOMA BARTHOLINO *k)* et ANT. BYNAEO *l)* collectas, tanto maiori iure silentio transmittimus, quo minorem prae se ferre videntur probabilitatis speciem.

X

HAEC de priori potu seruatoris moribundi, siue de eo, qui ipsi ante suspendium, quum ad locum supplicii perductus esset, praebitus fuit. Sequitur iam alter, quem ipsi, in crucem iam sublato, datum esse, supra diximus. Ac de isto quidem haec potissimum notanda esse, videntur, primum, quae fuerit potus huius occasio, deinde, quinam ipsi eum praebuerint, porro, quae ratio potus, tum, qui modus potandi fuerit, denique, quo animo quoque consilio exhibitum fuerit seruatori nostro id potionis genus. Occasionem ipse seruator noster praebuit, eo quod de siti conquerebatur, ut ex IOANNE *m)* satis superque constat. Sitis huius naturales fuisse causas, nemo negabit, qui, seruatorem ab eo tempore, quo in vincula datus fuerat, sine cibo et potu mansisse, reputare ac simul cogitare velit, vigiliis nocturnis, fatigationibus

C 2

diurnis,

i) Ioann. xviii. 30.

5. p. 277.

k) de cruce p. 154.*m)* cap. xviii. v. 27.*l)* de morte Iesu Christi libr. iii. cap.

diurnis, multo profuso sanguine, corporis porro doloribus, vulneribus, plagis et, quod caput rei est, summo animi angore, quo in cruce inprimis discruciabatur, eius vires adeo exhaustas et consumptas fuisse, ut, si corporis humani naturam et indolem spectamus, et a miraculo discedimus, is non potuerit non sitienter potum adpetere, quo enectum et maceratum corpus aliquo modo reficeret. Quae doctissimi interpretes eam apud rem de vaticinio *psalm* xxii. 16. solent commentari, quum breuitati studemus, silentio transmittimus. Id vnicum addidisse, sufficiat, multos in ea esse opinione, scriptoris sacri de siti Christi patientis verbis absconditam aliquam sententiam esse subiectam, hocque loco non tam de siti naturali, quam spiritali esse quaerendum. Verum haec et alia eius generis cogitata lubentes iis relinquimus, qui sine omni fundamento in quibuslibet rebus et factis mysticum aliquid quaerunt, et non tam, quid dixerit scriptor sacer, quam quod ipsi pro suo ingenio volunt, quaerere in sacris tabulis solent.

XI

QUINAM vero fuerint, qui seruatori nostro, animam exhalaturo, potum praebuerunt, merito hic quaerendum esse, videtur. MATTHAEVS *n)* refert fuisse ἓνα ἐξ αὐτῶν, scilicet τῶν ἐκεῖ ἐστα-
των, MARCVS *o)* vero, τινὰς τῶν παρεστηκότων dixisse, ecce Eliam vo-
cat, vnum vero ex his impleuisse spongiam aceto. LVCAS *p)* id diserte tribuit militibus romanis. Εὐεπαιζον, inquit, αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὅξος προσφέροντες αὐτῷ. IOANNES *q)*, qui fuerint hi, vnus; an plures, iudaeus; an miles romanus, non definiit, dixisse contentus, οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὅξος cet. Ita sacri scriptores, de quibus inter se conciliandis haud vna est in-
terpre-

n) cap. xvii. 47.

o) cap. xv. v. 36.

p) cap. xxiii. 36.

q) cap. xviii. 29.

terpretum sententia. Ii, qui de alio potu LVCAM, de alio reli-
quos sacros scriptores loquutos esse, opinantur, illum, credunt,
a militibus, hunc a iudaeo quodam seruatori nostro in cruce
praebitum esse. Cuius sententiae fundamentum ex eo petunt,
quod, qui potum hunc adtulerit, hunc verba Iesu, *Eli Eli*, friuole
detorsisse ad Eliam, opinantur, ex quo iudaeum fuisse, efficiunt,
non militem romanum, vtpote linguae ebraicae plane igna-
rum. Ita statuit CLAVD. SALMASIVS r). Alii, inque his AN-
TON. BYNAEVUS s) et EDMVNDVS MERILLIVS t), non iudaeo; sed
vni militum romanorum hoc tribuunt. *Quum militibus*, inquit
BYNAEVUS, *demandata fuerit cruce adseruandi cura, credibile haud*
quaquam est, iudaeorum alicui, spectandi caussa qui confluxerant,
permissum ab iis esse, Iesu potum dare, aut iudaeum acetum sumsisse
e romanorum militum vase. Miles ergo romanus fuit, qui Iesu, de
siti quum conquestus esset, obtulit acetum. Si vera fateri debemus,
posteriolem sententiam priore longe probabiliorem esse, iudi-
camus, id quod vt rite pateat, haec potissimum notanda sunt.
Loquitur generatim IOANNES ac οἱ δὲ, inquit, πλήσαντες σπόγγον
ὄξος, *aliqui vero implentes spongiam aceto.* Ita enim saepe solent
scriptores tam sacri, nominatim LVCAS t) et MATTHAEVS u),
quam profani, loqui, vt οἱ δὲ ponant pro τινες δὲ, *quidam vero.*
ARRIANVS x) οἱ δὲ, inquit, καὶ τὸ σῶμα τῆς Κύρης ἐλωβήσαντο, *qui-*
dam et ipsum corpus Cyri violauerant, et alio loco y): οἱ δὲ καὶ
τάδε ἀνέγραψαν, *alii id etiam memoriae prodiderunt*: AELIANVS z):
οἱ δὲ Φασὶ καὶ ἑτέρας ἕξ, εἰς εἶναυ πάσας δέκα, *quidam vero dicunt,*
etiam alias sex fuisse, vt uniuersae sint decem. PLVTARCHVS a):
οἱ δὲ εἶπον, μηδὲ μαθητεῦσαι τισὶ τὸν Ἀισχίνην, *quidam dicebant, Ae-*

scbi-

C 3

r) de cruce p. 310. et 454.

s) de morte Iesu Christi libr. III. cap. 5.

t) cap. v. v. 33.

u) cap. XXVI. 67. et cap. XXVIII. 17.

x) expedit. Al. M. libr. VI. cap. 29.

y) ib. libr. VII. cap. 1.

z) libr. XII. var. hist. cap. 35.

a) vita decem rhet. p. 840.

schinem nullius discipulum fuisse. DIOGENES LAERTIVS *b)*: οὐ δὲ τὸτο Ἀγρίππης Φασί, *aliqui vero Aristippo illud tribuunt.* IOANNES igitur nihil aliud dicit, quam aliquos fuisse, qui spongiam aceto impleuerint. Quinam vero hi fuerint, docere luculenter LV-CAS videtur, qui disertis verbis milites hoc fecisse, ait, milites nempe romanos, quibus custodia corporum, cruci affixorum, demandata fuerat. Haec quum ita sint, qui potuit dicere MATTHAEVS pariter ac MARCVS, vnicum tantummodo fuisse, qui ad vocem IESV hoc potus adferendi negotium in se suscep-rit? Salua res est. Primum enim nemini, vel leuiter harum re-rum perito, incognitum esse potest, numerum multitudinis in scriptura sacra haud raro non tam de pluribus, quam de vno ex pluribus, adhiberi. Cuius quidem rei nescio; an clarius do-cumentum sit, illo, quod apud MATTHAEVM *c)* habemus. Is discipulos iniquius, scribit, tulisse effusionem vnguenti, propter magnum eius pretium, quamquam IOANNES *d)* diserte testa-tur, solum Iudam, vnum nempe ex pluribus, siue ex numero duodecim seruatoris legatorum, stomachatum esse, quum tan-tam impensam fieri tamque pretiosum vnguentum insumi in magistri sui vnctionem videret. Deinde et hoc notandum est, quod hac in caussa caput rei esse videtur, MATTHAEVM et MAR-CVM aequae recte id de vno, quod de pluribus IOANNES, dicere adfirmareque potuisse. Diuersi enim in hoc potu cum adferendo, tum ad haustum praeparando actus probe a se inuicem distingui de-bent. In his vnus praecipue, secundum MATTHAEVM laboriosum et forte, si animum eius reputamus, officiosum se praestitit, quis ve-ro probabit, eum in hoc negotio, in hac re perficienda, nullos adiu-tores habuisse? Hi quum ipsi sine dubio non deessent, summo iure,

b) *libr. vi. cap. 2. §. 6.* Plura eius ge-
neris effata suppeditant IACOB. ELS-
NERVS *obs. sacris in Ioann. p. 346.* ELI-
AS PALAIRET *obs. sacris in Matth. p.*

147. alique plures.

c) *cap. xxvi. 8.*

d) *cap. xxi. 4.*

iure, quod MATTHAEVS et MARCVS vni, id IOANNES generatim pluribus ex adstantium numero; LVCAS vero speciatim militibus tribuere potuit. Milites igitur fuerunt, qui labiis sitientis seruatoris spongiam, aceto repletam, admouerent, id quod LVCAS diserte testatur. Quod quidem nonnulli eam ob causam negant, quoniam, qui potum praebuerint, ludibrii causa verbis seruatoris *Eli, Eli*, falsam adfinxerint sententiam, vnde eosdem linguae ebraicae haud imperitos et per consequens iudaeos fuisse, constaret. Verum apud MATTHAEVM et MARCVVM ipsa, quae huc pertinent, verba id certe non efficiunt, quod illi putant efficere. Verba illius sunt: *τινὲς δὲ τῶν ἐκτὸς ἑσώτων ἀκήσαντες, ἔλεγον· ὅτι Ἡλίας φωνεῖ ἔτος· καὶ εὐθέως δραμὼν εἰς ἕξ αὐτῶν καὶ λαβὼν σπόγγον* cet. huius vero: *καὶ τινὲς τῶν παρεστηκότων ἀκήσαντες ἔλεγον, ἰδὲ, Ἡλίας φωνεῖ. δραμὼν δὲ εἰς καὶ γεμίσας σπόγγον ὄξος* cet. In quibus probe hoc notandum est, verba MATTHAEI, εἰς ἕξ αὐτῶν, non referre se ad eos, qui illuserunt seruatori nostro, *Eli, Eli* dicenti; sed ad eos, qui ibi circa crucem steterunt, quosque partim iudaeos, partim romanos milites fuisse, admodum probabile videtur. Idem dicendum est de narratione MARCI, qui solummodo ἐνὸς meminit, quo sine dubio ad τὰς παρεστηκότας generatim respicit, minus vero speciatim ad eos, qui, ludibrii causa, seruatorem Eliae auxilium implorare, clamarunt. Neque vero necesse esse, credimus, vt eos, qui verba seruatoris de Elia sunt interpretati, iudaeos fuisse, dicamus. Quum enim romani milites, qui Hierosolymae ciuitati impositi fuerunt, inter iudaeos vixere, nomine Eliae frequenter antea; iam vero ex ore Iesu vocabulo *Eli, Eli* audito, Eliam ab ipso vocari, forte sunt arbitrati.

XII

HAEC de ipsa, quae sese obtulerat, seruatori nostro potum praebendi, occasione, deque iis, qui hoc negotium in se susceperunt.

perunt. Iam, qualis hic potus fuerit, ut ostendamus, instituti nostri ratio postulare videtur. Sacri scriptores ὄξος, *acetum*, seruatori nostro praebitum fuisse, aiunt. Quum vero factum id esse a militibus, iam demonstrauius, quid, quaeso, probabilius est, quam potu suo militari siue aceto, aqua temperato, milites spongiam impleuisse, impletam ori seruatoris admouisse? Acetum enim, aqua mixtum, vltimatissimum apud veteres potus genus fuit, quod poscae habuit nomen. Plebem ea usum olim fuisse, haud obscure ex PLAVTO e) colligere licet:

sed hic rex cum aceto pransurus est et sale sine bono pulmento,
vnde et ad seruilem potum posca ista pertinuit, quod haec eiusdem poetae verba f) cum anteceditibus collata, declarant:

alii ebrii sunt, alii poscam potitant.

Inprimis vero ad militarem et castrensem victum ea relata est, id quod luculenter comprobant testimonia VULCATII GALLICANI g): *et propter lardum ac buccellatum atque acetum militem in expeditione portare prohibuit*, et SPARTIANI h): *idem iussit vinum in expeditione neminem bibere; sed aceto vniuersos esse contentos*. Quam ob rem idem scriptor alimento militari id potus genus alio loco adnumerat i): *cibis etiam castrensibus in propatulo libenter vtens*, hoc est *larido, caseo et posca*. Nec propter frequentem eius usum defuerunt olim, qui poscam venderent. Refert id de Asiatico, Vitellii liberto, SVETONIUS k), eum Puteolis potus eius mercatum fecisse; de thermopolio autem testis est PLAVTVS l), poscam ibi fuisse venalem. Quantum aquae aceto in hoc potu militari adfusus fuerit, definiri haud potest. Videtur autem nulla certa praescripta fuisse aquae, aceto miscendae, mensura, idque tanto magis, quo probabilius est, milites, in itineribus

prae-

e) *rudente act.* IIII. *scen.* 2. v. 32.

i) *vit. Adriani, cap.* X.

f) *milit. glorios. act.* III. *scen.* 2. v. 22.

k) *vit. Vitellii cap.* XII.

g) *vit. Auid. Cass. cap.* V.

l) *mil. glorioso act.* III. *scen.* 2.

h) *vit. Pescenn. cap.* X.

praecipue, purum acetum secum portasse, eique tantum aquae, quantum cuilibet libuerit, addidisse. Plura de hoc potu dabunt LVDOVICVS NONNIUS *m*) MARCVS MEIBOMIVS *n*) GVILIELMVS STVCKIVS *o*), IO. GEORG. GRAEVIVS *p*), CHRISTOPH. GODOFR. GRABNERVS *q*), aliique. Quae quum ita sint, verosimillima est eorum interpretum coniectura, qui milites, custodiae causa cruci servatoris adpositos, secum sumsisse vas posca repletum, opinantur, ex quo potum hunc optimo servatori nostro dede- rint.

XIII

si porro ipsum modum cogitamus, quo milites vsi sunt, ad potum hunc in os servatoris inferendum, satis luculenter eum describunt MATTHAEVS, MARCVS et IOANNES. Sumsisse, aiunt, aliquem adstantium spongiam, impleuisse eam aceto, tum calamo, siue, vt IOANNES habet, hyssopo istam adfixisse, huius- que ope admouisse ori servatoris, vt exfugeret acetum sitimque suam hoc modo restingueret. Tria sunt, quae hac in re notatu digna esse, videntur, alterum, vnde acceperint milites hanc spon- giam, alterum, quid de hyssopo statuendum sit, cuius ope spon- giam istam ad os servatoris adductam esse, legimus, tertium, quam ob causam hoc potum praebendi modo milites vsi fuerint. Quod ad spongiam spectat, non improbabilis esse videtur sen- tentia eorum, qui milites secum illam sumsisse opinantur, ad abstergendum sanguinem cruci adfixorum, ne, si, largius ex ma- nuum pedumque vulneribus proflueret, vestes eorum inquinarentur *r*). Difficilior autem, ex plurimorum interpretum sen-
D ten-

m) de re! cibar. libr. IIII. cap. 15.
p. 477. sq.

n) de cereuis. cap. XIII.

o) libr. I. ant. conuiual. cap. 21.

p) not. ad Suet. vit. Vitell. cap. XII.

q) comm. de posca, Misen. CIOIOCC
XXXI. 4.

r) vide DAN. HEINSIVM *Aristarch.*
cap. XV. p. 948. coll. STEPH. LE
MOYNE *notis ad varia sacra* p. 740.

tentia, est quaestio de hyssopo, cui adligatam spongiam fuisse, IOANNES adfirmat. Auget difficultatem hanc, quod MATTHAEVS et MARCVS dicunt, calamum fuisse, cui adfixa spongia haec fuerit et ori seruatoris admota. Omnes in eo consentiunt, in altera, siue calami siue hyssopi, extremitate adfixam fuisse spongiam; differunt tamen, quod MATTHAEVS et MARCVS de calamo loquuntur; IOANNES autem eius genus speciatim ipso fruticis nomine designat. Qua in re hoc inprimis aliquid habere videtur difficultatis, qui potuerit calamum hyssopo tribuere IOANNES tam longum, vt arundinis instar adhiberi et ori seruatoris admoueri potuerit. Nonnulli verba IOANNIS sollicitare, lectionem communem deferere et emendatione expedire se ex hac difficultate solent. Putant hi, pro ὑσσώπῳ περιθέντες scribendum esse ὑσσῶν προπεριθέντες; ὑσσῶν fuisse telum missile veterum romanorum, cuius VEGETIVS s) fecerit mentionem, eius ferro praefixam fuisse spongiam, aceto repletam; MATTHAEVM et MARCVM κάλαμον hoc pilum dicere, quod pars eius lignea arundinis formam habuerit. IOACHIMVS CAMERARIUS t) primus fuit, qui hanc coniecturam in medium adtulit, et quamquam ipse non multum eidem videtur tribuere, maxime quod syriaca versio diserte hyssopi vocabulum exprimat; non defuere tamen eidem patroni ac defensores, in quibus FRIDERICVS SYLBVRGIUS u) principem olim obtinuit locum. Eidem sententiae addictos se profitentur THEODORVS BEZA x) IOANNES BOISIVS y), CLAVDIVS SARRAVIVS z), vt de reliquis taceamus. Parum quoque absunt ab eadem, qui pro ὑσσώπῳ legunt ὑσσώτῳ quod nomen ἀπὸ τῆς ὑσσῶ, a pilo deriuant, eoque indicari, putant, hastam ligneam, cuspi- de ferrea munitam, cui adligata vel adfixa fuerit spongia, ex qua fugere acetum debuerit seruator noster. Vtramque tamen emendatio-

s) libr. 11. cap. 15.

t) ad Ioann. xviii. v. 9.

u) notis in Nonnum.

w) notis ad Ioann. xviii. 29.

y) collat. vet. interp. ad Io. xviii. 29.

z) epist. lxxxvii.

dationem parum habere probabilitatis, erudite monstrarunt GEORG. WOLFG. WEDELIVS *a)*, SALOM. DEYLINGIVS *b)*, CLAVDIVS SALMASIVS *c)* ISAAC. CASAVBONVS *d)*, SAM. BOCHARTVS *e)* STEPH. LE MOYNE *f)* aliique. Plurimi interpretum ipsum vocabulum ὕσσωπος, cuius auctoritatem antiquissimorum codicum consensus firmat, haud sollicitant; de eius tamen interpretatione et usu et significatu diuersas fouent sententias. Sunt enim, qui isto apud Ioannem non plantae genus, arbitrantur, denotari; sed esse positum, perinde ac in multis graecis scriptoribus, pro vocabulo εἰσωπον, quod *lanam succidam* significat, in emolliendis curandisque vulneribus frequenter olim adhibitam. Quam quidem lanam putant aeque ac spongiam aceto repleuisse et vtramque ori seruatoris moribundi admouisse milites. Haec fuit olim sententia HEINSII, quae tamen non multos fautores defensoresque sibi conciliauit *g)*. Aliam interpretandi viam ingressus est SAM. BOCHARTVS *h)*. Is non vocabulum; sed casum tantummodo eius mutandum ratus, pro tertio quartum, siue pro ὕσσῳπω ὕσσωπον ponendum esse, contendit sibi que persuadet, hyssopum additam esse, vt amarus redderetur potus, eoque seruator noster moribundus, siti exhaustus, tanto magis excrucietur. Sic *spongia*, inquit, *hyssopum non circumdederit, sed hyssopus spongiam, vt, aceti acore cum hyssopi amaritudine mixto, fieret potus ingrator. Reliqui duo euangelistae de aceti spongia egerant, et quomodo calamo alligata Christi ori fuisset admota. Sed hoc vnum praeterierant, quod Ioannes hic supplet, spongiam illam fuisse hyssopo circumdatam, vt non solum acerbus, sed et amarus esset Christi potus.* Contra hanc

D 2

sen-

a) centur. prima exercit. dec. VIII. n. I. et II.

b) obseruat. sacr. part. I. p. 258.

c) de cruce p. 295.

d) exercit. antibaron. XVI. p. 568.

e) hierozoico part. I. libr. II. c. 50.

f) not. ad var. sacr. p. 729.

g) vide, quae contra eam monuit CLAVD. SALMASIVS de cruce, p. 293.

h) hierozoic. part. I. libr. II. cap. 50.

sententiam recte haec monuit IOANN. CHRISTOPH. WOLFIVS i): quum ellipsis illa vocis potionis insolentior sit et vox *περιτρίβειν* ex rationibus linguae graecae omnino vocem requirat, ad quam referatur, merito et haec mutatio aliis deferenda visa est. Ab hac tamen BOCHARTI sententia ii non parum abludunt, qui non stipitem hyssopi, sed eius ramusculos adhibitos esse putant, quibus spongia, ne decideret, aut acetum immissum diffunderet, circumdata fuerit. Sententiam hanc, quam suam fecit VOSSIVS k) ex parte comprobata videmus a IOANNE GERHARDO l) *Verisimilior*, inquit, *sententia*, quod herba hyssopi vel contrita paululum, vel integra, una cum spongia arundini fuerit circumposita, id quod duplici modo fieri potuit, vel quod spongia fasciculo hyssopi, in Golgathaeo monte sua sponte nascentis et filorum locum in hac actione implentis, fuerit alligata arundini, sicut quandoque solemus gramine ac fruticum ramusculis tenuioribus pro filamentis uti, vel, quod extremum arundinis fuerit circumdatum et conuestitum prius hyssopi herba, deinde spongia, ita ut spongia et hyssopus fuerint coniunctae, sed tamen spongia hyssopum complexa. LUDOVICVS DE DIEV m) hyssopum a piis mulieribus, coniicit, adlatam esse, si forte *συνκοπήν* pateretur seruator noster, ludibrii vero causa postea additam spongiae propter ingratum saporem. Ab his omnibus discessionem faciunt, qui ab aliis hyssopi, ab aliis calami cuiusdam ope ori seruatoris spongiam admotam esse, opinantur, hocque in causa esse, cur hyssopi IOANNES, MATTHAEVS VERO ET MARCVS, calami faciant mentionem.

XIII

IN hac sententiarum diuersitate ii, qui sacra scriptoris verba ingenii ope emendant, tanto minus ferendi sunt, quo magis rece-

i) *cur. phil. et crit. in Ioann. p. 981. coll. STEPH. LE MOYNE notis ad varia sacra, p. 730.*

k) *harm. euang. libr. II. cap. 8. §. 32.*

l) *harm. euang. in pass. cap. XVII.*

m) *ad Ioann. XVIII. 29.*

receptam vocabuli ὑσσώπῃ lectionem codicum et versionum antiquissimarum consensus extra omnem dubitationem ponit. Itaque rectissime faciunt, qui in verbis IOANNIS nihil mutant, sed calamum MATTHAEI et MARCI vocabulo ὑσσώπῃ apud IOANNEM sic expressum esse credunt, ut, quum illi de bacillo generatim loquantur, hic, cuius fruticis bacillus iste fuerit, designasse videatur. Κάλαμος enim, ut non solum EX HESYCHIO *n)*, qui eum per τὸν καυλὸν τοῦ σίτου exponit; sed etiam ex PLINIO *o)* constat, non semper arundinem, sed cuiusvis plantae caulem, et quamlibet virgam, quamvis tenuem et breuem, significat. Hyssopi vero diversa olim in Palaestina fuere genera, in quibus et vnum fuit montanum, in montibus Hierosolymitanis frequentissimum, in caulem non quidem crassum, satis tamen ad sustinendam leuem spongiam aptum et firmum excrescens. Id, praeter alia, BEVEROVICII *p)* medicī doctissimi, confirmat auctoritas, qui et *origanum Heracleoticum et byssopum vidisse saepius lignosis surculis duorum pedum superare altitudinem, ut mirum videri non debeat, in Iudaea altius excreuisse, ita, ut pro calamo facile usurpari potuerit.* Cum quibus merito conferri debent iudaeorum magistrorum ea de re testimonia, a IO. LIGHTFOOTO *q)* adlata, ex quibus, dari hyssopi genera, patet, quae in calamos et cannas excrecant *r)*. Tacemus de aliis argumentis, quae pro hac sententia a viris doctissimis, nominatim THEODORO BEZA, CLAUDIO SALMASIO, ANTON. BYNÆO aliisque in medium sunt adlata, et quae breui-

D 3

tatis

n) lex. voc. κάλαμος p. 485.

o) libr. XXIIII. cap. 14. coll. libr. XVII. cap. 4.

p) epist. ad Bartholinum, p. 335. ei. diff. de latere Christi aperto.

q) hor. ebr. et talmud. ad Ioann. XVIII. 28.

r) de hyssopo eiusque generibus vi-

deantur CLAUD. SALMASIUS epistola de byssopo et eruce, addita BARTHOLINI diff. de latere Christi aperto: SAM. BOCHARTVS hierozoic. part. I. libr. II. cap. 50. LE MOYNE notis ad varia sacra, p. 731. IO. LOMEIERVS de lustrationibus p. 441. GEORG. WOLFG. WEDELTVS cent. I. exercit. dec. VIII. num. I. II,

tatis causa silentio transmittimus. Id vero unicum obici cum quadam veritatis specie potest, quod de SALOMONE legimus 1. reg. III. 33. *eum de lignis a cedro usque ad hyssopum, quae egreditur e pariete, esse commentatum*, ex quo confici posse nonnulli sibi persuadent, hyssopum minime ad fruticum, et plantarum, quae in caulem exsurgant, genus posse referri. Sed recte observat HUGO GROTIUS, s) ibi non de quavis hyssopo agi, sed de una eius minima specie, quae vocetur יַעֲנָב בְּקִיר, latine, quasi *parietaria*. Huic opponi cedrum, non quamvis, sed Libani, quae ceteris sit celsior, עֵצ־לְבָנוֹן ebraeorum latius patere, quam ὕσσωπον graecis, adeo ut, testimonio KIMCHI, septem complexu suo teneat genera. Ita vero res bene se habet, si ab unico hoc discedamus, de quo inter viros doctos multum est disputatum, cuius altitudinis fuerit crux servatoris nostri. Si enim illam tantam nobis fingimus, quantam solent plerique pictores, vix videtur miles, spongiam admoturus, ad os servatoris hyssopi calamo, utpote breui, perungere potuisse. Qua in re recte nobis sentire videtur CLAUDIUS SALMASIUS, t) qui de crucis longitudine et iusta apud veteres mensura disputaturus, *etsi altam*, inquit, *fuisse crucem domini velint veteres, non tamen tam grandis fuit, ut unus homo ferre eam humeris non potuerit. Sane et dominus crucem suam tulisse usque ad locum supplicii traditur. Sed nec tam excelsa aut sublimis erat, ut non hominis manus extenta ei, modico adiumento potentior facta, ad os cruciarii pervenire quita sit. Frustra igitur longam arundinem imaginantur, cui affixa sit spongia et domini pendentis in cruce ori admoda.* u)

§. XV.

s) adnotat. ad Ioann. XVIII. 28.

t) exercit. de homon. hyles iatricae, cap. XVIII.

u) scriptores de crucis supplicio eiusque forma apud veteres vide in FABRICII bibliograph. antiquar. cap. XV. p. 754. ed. cel. SCHAFFSHAUSENII.

XV

HAC ratione optime expedire nos posse arbitramur ex omnibus illis in hoc argumento difficultatibus, quarum plerasque non tam sacri scriptores interpretibus, quam interpretes sibi ipsis, et saepe, si verum fateri debeamus, sine iusta causa fecerunt. Vnicum adhuc hac in re superest, de quo pauca addituros nos esse, promissimus, quare hoc, neque alio modo vñ tum milites fuerint ad potum seruatori porrigendum. Quum manibus ad os seruatoris peruenire sine scabello difficulter possent; tale vero ipsis sine dubio ad manum haud esset, quum neque fistulam aliquam, ex qua sugere potuisset Iesus acetum, neque poculum in praesenti haberent: quum denique σκῆνος illud, in quo acetum fuit, sine dubio lagenae formam, hoc est angustum collum habuit; ad haec vero seruator bibiturus, propter palum caput suum ita retroflectere nequiret, vt ex lagena acetum in eius os commode influere potuisset, nullus fere alius ad praesentem eius miserum statum adcommodatior bibendi modus facile excogitari potuit, quam is ipse, quo tum milites, sitim eius restinguere cupientes, vñs esse, legimus.

XVI

VIDIMVS iam de posteriori potus genere, quod seruatori nostro est oblatum, primum, quae potus huius offerendi fuerit occasio, deinde qui offerentes fuerint, tum, quae ipsa potus ratio et qui modus bibendi fuerit excogitatus. Restat, vt et breuiter de eo disquiramus, quo animo, bono, an malo, hunc potum adstantes dederint moribundo nostro seruatori. Sunt, inque his GER. 10. VOSSIVS x) et CLAVDIVS SALMASIVS, y) qui factum id fuisse putant, ad eum refocillandum et ad animae vires languescientes corroborandas. Verum, quare id fecerint homini ad mortem destinato et in crucem iam acto, me non videre,

x) *harin. euang. libr. ii. cap. 8.*y) *de cruce, p. 285.*

dere, libentissime fateor. MARCVS quidem ZVERIVS BOXHOR-
NIVS z) credere se, ait, *in more positum fuisse romanis, ut, quo-
tiens crucis supplicium de reo sumerent, aceto vires sensusque deficien-
tes, quantum quidem fieri poterat, reuocarent, ut hoc pacto et magis,
et diutius dolores cruciatusque reus sentiret.* Quae sententia etiam
se commendauit IOANNI DOVGTAEO, potu hoc, deficientes
animae vires ad maiores perferendos cruciatus corroborare vete-
res voluisse, existimanti; sed quibus testimoniis hoc, ut par est,
probabitur? Eamdem huic potui efficaciam, quamuis alia ra-
tione, ii tribuunt, qui eam ob causam illum seruatori datum
esse opinantur, ut sanguis, largiter forte ex manuum pedumque
vulneribus profluens, eo sisteretur. a) Sed et haec coniectura
omni destituta est fundamento. Qui enim potuerunt hoc opta-
re, poena suspendii iam peracta, praesertim quum contuso pe-
ctore fractisque ossibus mortem suspensorum accelerare po-
tius quam retardare solerent romani. Alii igitur contrarium
statuunt hacque potione maturare voluisse mortem seruatoris,
firmiter sibi persuadent. De quo tamen nos itidem dubitamus,
tantoque magis, quo minus, id poscam efficere, poterit com-
probari. Neque vero ii recte iudicare nobis videntur, qui per
nefarium tantum iocum et ludibrii causam potum hunc seruatori
praebitum esse, volunt. Sic, praeter alios, statuit ANTON. BY-
NAEVS b) ut ex his eius verbis liquet: *miles romanus Iesu, de siti
quaerenti acetum obtulit ludibundus, ut ex LVCA constat. Scilicet
acetum potus fuit vilissimus, quem milites, sicut dimensum, commu-
nem habuerunt cum seruis. Hunc potum ergo praebuit miles, ut Iesum
videret tanquam vanum regem, cui vini loco bibenda posca foret.* Haud
dissimili fere modo, quo ille apud PLAVTVM c) seruum regem
vocat, ac iocose de ipso dicit:

sed

z) quæst. romanis, num. XXXVII.

b) de morte Iesu Christi, libr. III. cap.

a) conf. CASAVBONVS exercitatio- 8. p. 427.

c) rudent. act. II. scen. 2.

sed hic rex cum aceto pransurus est et sale, sine bono pulmento.
 Qua in sententia quodammodo praeceuntem sibi habuit BYNÆVS
 LVDOVICVM DE DIEV, quae quum nouas aliquas et ab aliis di-
 crepantes in se continet coniecturas, illius verba tanto luben-
 tius hic adscribimus. Is quum monuisset, vas illud aceti ideo
 ad crucem positum videri, vt reficerentur miseri, quos exanima-
 ret paupor supplicii, aut doloris vehementia, *quidni, igitur, in-*
quit, calamum etiam odoratum et byssopum herbam ad eundem usum
adhibita dicamus? Sicut enim inter liquida acetum, sic inter aromata
calamus et inter herbas byssopus maxime sensus reficiunt, cerebrum ro-
borant, spiritus restaurant adeoque animi deliquium patientibus pro-
sunt. Tum sic pergit: *haec quum ad officia miseris praestanda pi-*
homines ad manum haberent, improbi milites ad ludibrium conuerte-
runt. Quum enim Christum de siti quaerentem audirent, non quae
bibere posset, sed, quae odorari, non quae sitim restinguerent, sed quae
spiritus reficerent, exhibuerunt. Verum haec omnia non admo-
 dum nobis probabilia videntur. Si vero, quae nostra sententia
 sit, dicere nobis libere liceat, non videmus profecto, quare
 malo animo milites hanc potionem obtulisse seruatori nostro, di-
 camus. Conqueritur salutis nostrae vindex et sponsor de siti,
 vix hoc audiunt milites, quum confestim poscam adferunt et
 spongiam et bacillum, voluntati eius satisfacturi. Quid vero
 aliud ipsi dare, quo potu sitim eius restinguere, poterant mili-
 tes, qui praeter suam poscam nihil in praesenti paratum habe-
 bant? Iam vero vnde possumus suspicari, fecisse hoc milites lu-
 dibrii causa? Ex LVCA forte? Hoc quidem nos lubentissime
 fatemur, loqui scriptorem sacrum de hoc potu ita, vt, nisi cu-
 ratius ad eius verba adtendamus, parum absit, quin romanos
 hos milites in eandem suspicionem vocemus, in quam vocatos
 eos ab aliis, et quidem propter ipsa haec male intellecta LVCAE
 verba, videmus. LVCAS, ἐνέπαιζον, inquit, αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται,
 E
 προσε-

προσερχόμενοι καὶ ὅξος προσφέροντες αὐτῷ καὶ λέγοντες. εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, σῶσον σεαυτὸν. Iam vero, vnde, quaeso, probari potest, participium προσφέροντες ὅξος ludibrii genus indicare? Hac enim ratione eodem iure idem de participio altero προσερχόμενοι dicendum foret, quod cum altero προσφέροντες arcte coniunctum est. Itaque haec nobis esse videtur verborum LUCAE sententia: neque milites abstinuisse a ludibriis: quum enim accedentes potum ipsi sitienti prae buissent, aliquos eorum adclamasse, *seruate ipsum, si tu es rex iudaeorum*. Ludibrium igitur hoc LUCAS, vt omnes rationes ostendunt, non in potus genere, seruatori oblato, sed in verbis, tum, quum biberet, ab vno alteroue militum prolatis, quaerendum esse videtur.

F I N I S



V I R O

NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO

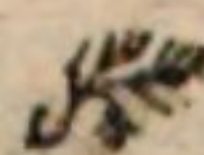
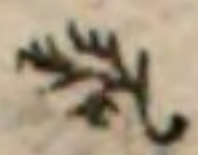
IOANNI VLTRICO ZORNIO

PHILOSOPHIAE CANDIDATO DIGNISSIMO

S. P. D

IO. ERN. IMMAN. WALCHIVS

Quam bene tibi in academia nostra consulueris quantaque diligentia litteris dederis operam, publico eruditionis TVAE, quam tibi comparasti, specimine egregie, optime ZORNI, et laudabiliter demonstras. Quod quum eiusmodi sit, vt patria TVA dulcissima, quantum sibi utilitatis, quantosue doctrinae ac virtutis fructus iure queat sibi de TE polliceri, ex ipsis his praeclaris summaque laude dignis conatibus TVIS litterariis luculenter perspiciat, non possum non fortunatissimum rerum TVARVM statum et amplissima industriae TVAE academicae praemia tibi certo augurari. Quare etiam amplissimus noster philosophorum ordo summis, quos impertire solet, honoribus dignum TE iudicavit, iisque crastina luce TE ornare decrevit. Efficiat supremum numen, vt omnia ex voto animique sententia tibi succedant, vtque praeclaris his TVAE virtutis ornamentis ad summam TVAM felicitatem, TVORVMQUE gaudium semper fruaris. Quod sincere ego opto animumque TVI amantissimum studiosissimumque tibi spondeo. Ienae, d. XXII. febr. CIOIOCCCLXII.



V I R O

NOBILISSIMO ATQVE DOCTISSIMO

I O A N N I V L R I C O Z O R N I O

S. P. D.

I O. G O T T L. W A L D I N

PHIL. DOCT. AMPL. PHIL. ORDINI ADIVNCTVS

ET SOC. LAT. IENENS. COLLEGA.

Si quis vnquam meorum auditorum curriculum academicum cum virtutis atque diligentiae laude emensus est, profecto hoc de TE, DOCTISSIME RESPONDENS, iure gloriari possum. Non enim solum suauitate morum optime TE commendasti TVIS praeceptoribus, verum etiam in rerum humanarum diuinarumque notitiam ita incubuisti, vt nemini facile esses secundus. Possem quidem, data hac occasione, TVAE virtutis laudabilisque diligentiae exemplum in luce collocare maiori, sed, id si fecerim, vereor ne TIBI blandiri videar: quare potius TIBI de publico doctrinae elegantioris et solidioris specimine gratulor. Satis armatus philosophicam conscendis cathedram, quam ob rem non est dubium, quin haec exercitatio publica applausu virorum doctissimorum dignissima maximo futura sit TIBI honori atque laudi, ita vt dignissimos TVI conatus fructus mature percipias. Nunc TE ex hac musarum sede celeberrima ad patrios Lares confers, vbi optimus quisque gratulabundus TE exspectat, quod quidem merito TIBI contingit, quoniam expectationem patriae et TVORVM ex asse impleuisti. Deus ter optimus maximus TE tueatur omnique prosperitatis genere cumulet, vt ciuitatis Christianae salus per TE quam plurimos annos conseruetur atque amplificetur. Vale meque etiam absens amare perge. Dab. d. XXII. febr.

CICCCCLXII.

VIRO

VIR O

NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO

IOANNI VLTRICO ZORNIO

S. S. THEOL. CANDIDATO

FAVORI ATQVE AMICO AESTVMATISSIMO

S. P. D

GEORGIUS HENRICVS AVGVSTVS HOMMEL

ERFORDIENSIS

S. S. THEOLOGIAE CVLTOR, OPPONENS.

Tot tantisque amicitiae haud fucatae documentis a Te mihi exhibitis, non potuit fieri, quin Te, Amice aestumatissime, maximi quoque faciam, omnemque, qua mentem plane Tibi deditam possem Tibi demonstrare, lubens ac ambabus, vti dicunt, arripiam manibus, occasionem. Tibi itaque humaniter pro more Tuo, roganti, dissentientium numero interesse vt velim, abs me impetrare haud potui, vt Tibi hoc negem, graues quamuis adfuerint rationes, hoc quae mihi suaderent. Gratulor itaque Tibi de specimine singularis Tuae eruditionis edendo; gratulor de plausu omnium, qui solidam aestumare norunt eruditionem, ferendo: gratulor et mihi, quem in laudis Tuae societatem, e magno amicorum numero vocare, Tibi placuit. Adfit porro Summum Numen Tuis conatibus, Te saluum atque incolumem esse, omniaque Tibi ex voto cedere iubeat. Vale Vir nobilissime, meque absentem etiam amare perge. Iterum Vale. Dabam Ienae d. xii, Kal. Febr. ciccclxii.

V I R O

NOBILISSIMO ATQVE DOCTISSIMO

AMICO SVO SVAVISSIMO

I O A N N I V L R I C O Z O R N I O

S. P. D

T O B I A S W A G N E R V S

S. S. TH. CVLTOR

MEMMINGA-SVEVVS

Semper profecto laetatus sum, Vir Nobilissime, quod me in amicorum numerum recipere non dubitasti, ac intima consuetudine dignum me habuisti; magis autem magisque gaudeo, quoniam vltimis Tuae nobiscum conuersationis diebus Tuae in me amicitiae atque amoris cumulum tam luculenter auges, dum Tuum in publico Tuo certamine litterario, ex quo maxima gloria et insignibus laudibus laureatum te recessurum certissime iam sum persuasus, aduersarium me esse iubes. Istam mihi exoptatissimam occasionem ambabus manibus arripio, non vt multa opponam, sed vt Tuae tum in sanctioribus tum in profanis litteris, eruditionis publicus sim testis. Abi nunc Amice, suavissime, et percipe Tuae in hoc studiorum palaestra adhibitae industriae maximos atque exoptatissimos, qui iam Te expectant, fructus. Sis patriae et, quae in illa floret, ecclesiae dignissimum ornamentum, Sis parentum laetitia et familiae gloria. Vale, Amice aestumatissime, meque eo, quo huc vsque, amore diligere perge. Dab. Ienae d. xviii. Febr. ciccclxii.

44

SPICILEGIUM
ANTIQUITATVM
LYSTRENSIVM
ACTOR. XIII

174
SINGULI

ANTIOCHITAM

LYSTRENSIAM

ACTO A. D. M.



I



ETSI multi iique doctissimi viri de rebus Paulli, apud Lystrenses gestis, erudite; neque inuita, ut aiunt, Minerva sunt commentati, et, quae apud LVCAM ea de re memoriae mandata legimus, ex gentium profanarum ritibus explicare atque illustrare studuerunt; tamen, quod ex antiquis scriptoribus sua potissimum hauserunt in re, quae singularem ex priscis marmoribus, nummis, gemmis aliisque antiquitatis monumentis lucem poscere videtur, non potuit profecto argumentum hoc cum iucundissimum, tum utilissimum sic exhauriri, ut, materia omni quasi consumpta, nihil posterorum, omissos illos fontes adeuntium, diligentiae et scrutandi sollertiae relinqueretur. Qua quidem in re quid praestitum a nobis sit, alii diiudicent. Nolumus vero in hac commentatione, quae ab aliis iam excussa satis sunt, repetere. Persequemur tantum ea, quae ipsi nos ad illustrandam hanc historiae Paullinae partem ex priscis monumentis eruimus.

II

I. LYSTRENSES Iouem et Mercurium praesentes sibi videre videntur.

Ἐπιφάνεια deorum satis superque ex antiquis scriptoribus nota est. a) Erat enim inueterata veterum profanarum gentium opinio, deos nonnunquam, olympo relicto, in terras descendere, vrbes et prouincias perlustrare, loca, cultui ipsorum consecrata, inuisere, seque vel specie quadam mortalibus videndos praebere; vel aliis tamen modis et signis praesentiam suam declarare. Ac huius quidem praesentiae in antiquis monumentis aliquot haud obscura vestigia reperire licet, in iis praecipue, in quibus ob id ipsum

a) vide EZECH. SPANHEMIVM *de usu* edit. Londin. et *notis in Callimachum hymn. et praest. numismatum diff.* VII. p. 426. seq. *in Pallad.* p. 611. seq.

ipsum dii **PRAESENTES** videntur esse dicti, quod, in certis locis praesentiam suam, vel facta adparitione, vel praesentissimo suo auxilio, vel alio modo eosdem manifestasse, creditum olim fuit. De Apolline Granno et Diana Sironia exstat lapis apud **GRUTERUM**: *b)*

**APOLLINI. GRANNO
ET SIRONIAE. DIS. PRAE
SENTIBVS. Q. AXIVS. AELI
ANVS V. E. PROC. AVG. C.**

apud quem etiam Septimius quidam Felix matris deum praesentiam in hoc marmore *c)* commendat:

**PRAESENTIAE
MATRIS DEVM
P. SEPTIMIVS
FELIX
OB CORONAM
MILLESIMI
VRBIS ANNI**

De Baccho, *Hebonis* nomine apud Neapolitanos culto, bina marmora graeca, quorum alterum **GRUTERVS**, *d)* alterum una cum **GRUTERIANO MVRATORIVS** *e)* in lucem publicam produxit, idem testantur. In priori hanc legimus ἐπιγραφήν:

**ΗΒΟΝΙ ΕΠΙΦΑΝΕ
ΣΤΑΤΩΙ ΘΕΩΙ
Γ. ΙΟΥΝΙΟΣ ΑΚΤΑΛΛΑΣ
ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΣΡΑΤΕΤΣΑ
ΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΤΣΑΣ
ΔΗΜΑΡΧΗΣΑΣ**

b) p. xxxvii. ii.

c) p. xxviii. 4.

d) p. xxxvi. f.

e) p. lxxxxvii. i.

in altero vero:

HEBONI ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩΙ

ΘΕΩΙ

ΤΑΓΜΑ ΚΕΙΛΕΟΣ ΚΑΛΑΤΙΝΟΣ.

Heboni praesentissimo deo, ordo et populus Calatinus. Iubet quidem MVRATORIVS vocabulum ἐπιφανέστατος per praestantissimus, illustrissimus, splendidissimus verti; quoniam vero in graecis scriptoribus nomina ἐπιφανής et ἐπιφάνεια, vt egregie EZECH. SPANHEMIVS f) demonstraui, de deorum praesentia saepissime vsurpantur, tanto maiori iure in vtroque nostro marmore Hebonem PRAESENTISSIMVM NVMEN dictum esse, censeo, quo minus neque de solis, quem Hebonis nomine cultum esse, ille autumat, splendore; neque de aliorum numinum excellentia et praestantia nomen compositum ἐπιφανής in antiquis graecis marmoribus vsurpatum esse, potest probari. Talis quoque praesentia Silvano deo in alio lapide MVRATORIANO g) tribuitur:

PRO. SALVTE. ET

INCOLVMITATE

INDVLGENTISSIMORVM DOMINORVM

MARCIO LIB. PROC

SACRIS EORVM

IVDICIIS GRATVS

SILVANO DEO PRAESENTI

EFFIGIEM LOCI ORNATVM

RELIGIONEM INSTITVIT

CONSECRAVITQVE

LIBENS ANIMO

Aa 2

et

f) diff. VII. de vsu et praestantia numismatum tom. I. p. 427. seq.

g) bis cum dedit MVRATORIVS

p. LXVIII. I. et p. CXXIII. I. Ante MVRATORIVM eundem IO. VIGNOLIVS editit inscriptionibus select. p. 177.

et deo Endouellico in hoc GRVTERIANO: *b)*

DEO ENDOVELLICO
PRAESTANTISS
IMI ET PRAESEN
TISSIMI NUMINIS
SEXTVS COCCEIVS
CRATERVS HONORI
NVS EQVES ROMA
NVS EX VOTO

itemque Menti Fideique deabus in alio apud eundem *i)* saxo:

M. SEPTIMIUS. C. F
MENTI. FIDEIQ. DEAB
PRAESSENTIBVS
EX. VOTO. S. P

Taceo de inscriptione, Antonino Caracallae dicata apud SPONIVM *k)* deque alia apud MVRATORIVM, *l)* a Vincentio quodam NUMINI PRAESENTI posita, deque binis apud eundem aliis, quarum altera *m)* DEOS ADHAERENTES, altera *n)* ΘΕΟΤΣ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΟΤΣ praedicat, sic, ut probabile videtur, dictos, quod certo cuidam loco ita adfidere forte credebantur, ut ibidem semper quasi praesentes se exhiberent. Taceo, inquam, de his aliisque huius generis monumentis, et solummodo, ad maiorem rei, quam disputamus, illustrationem, ea addo, quae de inscriptione statuae, Caio Caesari Hierosolymae ponendae, apud EVSEBIVM *o)* et PHILONEM *p)* leguntur. Is quippe imperator eo vesaniae processerat, ut Hierosolymae tanquam PRAESENS NUMEN adorari et coli vellet, quod, more deorum, conspicuum quasi et praesens sese mortalibus exhiberet. Voluit igitur, ut statua ipsi in dicta vrbe statueretur, inscribenda secundum

b) p. LXXXVII. 9.

i) p. LXXXVIII. 7.

k) *itinerar. tom.* III. p. 50.

l) p. CVIII. 4.

m) p. CVII. 2.

n) p. CLVIII. 3.

o) *chron. part.* II. p. 156.

p) *legat. ad Caium* p. 1040.

cundum *Hieronimianum* EVSEBII *chronicon*: q) IOVIS OPTIMI MAXIMI; secundum graeca vero *Eusebiana* SCALIGERI: r) ΔΙΟΣ ΕΠΙΦΑΝΟΤΣ, *Iouis praesentis*, vel, vt PHILO habet: ΔΙΟΣ ΕΠΙΦΑΝΟΤΣ ΝΕΟΤΡΑΙΟΥ, *Iouis praesentis iunioris Caii*. Hoc iusserat Caesar Augustus, honores, diis praesentibus exhiberi solitos, per id aemulatus. Talem deorum praesentiam fingunt sibi hic Lystrenses.

III

II. LYSTRENSES Ioui adiungunt Mercurium, atque in Paulo hunc, illum in Barnaba videre se, credunt. Duorum horum numinum coniunctio, etsi in antiquis scriptoribus s) frequentior est; quam in litteratis lapidibus; reperitur tamen in his ea aliquoties, nominatim in hoc apud SMETIVM t) lapide:

SOL. SERAPI. IOVI

LIBERO PATRI

ET MERCVRIO

ET SILVANO SACR cet.

in alio apud eundem, u) quo Diana, Mars, Iupiter, Mercurius et Hercules confociati visuntur; in hoc porro MVRATORIANO, x) ab illustriss. marchione SCIPIONE MAFFEI y) iterum edito:

I. O. ET MERCVRIO REDVCI

OB REDITVM M. CLAERII PACATI cet.

in gemma denique elegantissima, a cel. ANTON. FRANC. GORIO, z) astriferis adnumerata, et *Mercurii criophori*, cuius in *Boeoticis* PAVSANIAS mentionem fecit, imaginem referente, addita in auersa gemmae parte hac ἐπιγρᾶφι:

A a 3

EICZ

q) loco excitato.

r) *ibid* p. 203.

s) vide, praeter multos alios, IACOB ELSNERVM *obseru. sacr. ad act.* XIII. p. 423.

t) p. XXI. 2.

u) p. XXII. 8.

x) p. CCCI. I.

y) *mus. Veronenf.* p. CCCLIII. I.

z) *thes. gemmarum astrifer.* tom. I. num. 87.

ΕΙCΖ

ΕΤC C

ΑΡΑ

ΠΙC

id est: ΕΙΣ ΖΕΤΣ ΣΑΡΑΠΙΣ, *Isis, Iupiter, Serapis*. Eo etiam pertinet non solum alia gemma, a BERN. MONTEFALCONIO *a)* exhibita, quae Iovem nobis in consortio Mercurii, Iunonis, Mineruae, Apollinis aliorumque numinum conspiciendum praebet; sed etiam nummus insignis Locrensi-um, a PROSP. PARISIO *b)* exhibitus, in cuius altera parte caput Iouis, laurea ornatum, in altera fulmen, insigne Iouis, cum Mercurii caduceo, et, quod huic alias adiungi solet, cornu copiae exhibetur. Taceo de toreumatibus; siue marmoribus caelati operis, quorum alterum, Mercurium cum Iouis aquila referens, notante doctissimo PAVLO MARIA PACIAV-DIO *c)* in museo Capelli, alterum apud IO. IAC. BOISSARDVM *d)* et ex hoc apud GRUTERVVM *e)* cernitur, in quo Iouis custodis imago, qualem et Lystrenses sunt venerati, cum Mercurii symbolis exhibetur.

III

NEQVE vero III. *caussa huius duorum numinum consociationis* longe quaerenda esse, videtur, inprimis, si haec LVCAE verba: ἐπειδὴ ἦν ὁ ἡγέ-μενος τῶ λόγῳ, cum iis, quae ea de re antiquis monumentis tradita legi-mus, sedulo comparantur. Praeterea enim, quod Mercurius in DEORVM CONSENTIO, ut vetus hic lapis:

CONSENTIO DEORVM
 MARIANA SOZOMENE
 IMPERIO.... FECIT.

apud GRUTERVVM *f)* loquitur, siue, ut alius apud eundem *g)* habet, in CONSENSV DEORVM numeratus fuit, id quod praeter notissimum illud

- a)* ant. expliqu. libr. II. cap. I. §. 7. Neap. CIICCCXXXVII. p. 36.
 p. 18. *d)* antiquit. rom. III. p. 129.
b) rar. numism. magn. Graec. tab. IIII. *e)* p. XX.
 num. 8. *f)* p. III. I.
c) diff. supra una statueta di Mercurio, *g)* p. II. num. II.

illud ab APVLEIO nobis conseruatum ENNII distichon, haec marmora apud GVDIVM: *b)*

TI. CLAVDIVS. TI. AVG. LIB.
PHYANNIVS. PROCVRATOR
PRAED. ET. HORR. CLAVD.
MERCVRIO CONSENTI SAC
RVM.

MVRATORIUM *i)* et illustriss. MAFFEI: *k)*

MERCVRIO
CONSENTIENTI
SACRVM cet.

confirmant ac ob id ipsum minus insolentem esse vtriusque in eodem ordine numinis consociationem, demonstrant; fuit quoque deorum, inprimis Iouis, *διάκονος*, uti *scholiastes ad ARISTOPHANIS Plutum* habet; siue MENESTRATOR, MINISTRATOR, ut in vetusto lapide apud IACOB SPONIVM *l)* vocatum eum reperimus. Praecipuam vero muneris, siue ministerii, quo Mercurius in deorum consilio functus est, partem, quis ignorat, in eo fuisse sitam, ut cum deorum, tum speciatim Iouis, ΘΕΩΝ ut apud MVRATORIUM *m)* dicitur, ΒΑΣΙΛΕΩΣ, nuntius esset, cuius voce quasi vteretur, si quid esset mortalibus significandum; aut voluntas eius mani-

b) p. xxxv. 8.

i) p. xxxxxviii. 6.

k) *mus. Veron.* p. c c x x x v i i i . 4. Lege, quae ibidem illustriss. marchio commentatur de hoc Mercurii ἐπιθέτω p. ccxxxvii. Nolui simul huc referre lapidem GRVTERIANVM: MERCVRIO CONS. ACO-LITVS. : TAT. . . . p. l i i i i . 5. eumdem forte, quem BARTHIVS habet, *aduersar. libr.* l i i . 11. Dubium enim est, vtrum CONS. legi debeat CONSENTI, an CONSILIARIO, an CONSERVATO-RI, quae etiam cognomina Mercurii in an-

tiquis inscriptionibus sunt. Vide GVDIVM p. xxxiiii. 9. sq. et SPONIVM p. 91.

l) *miscellan.* p. 91. Ad hunc lapidem sine dubie respexerunt viri doctissimi GISB. CVPERVS *Harpocrate* p. 128. et EVERARD OTTO *de tutela viar. part. 1. cap. 9.* p. 157. in eo vero errat posterior, quod lapidem hunc *Felsineum*, prior, quod apud FABRETVM exstare, ait. Est lapis romanus, qui apud SPONIVM *excit. loc.* legitur. Igitur non mirum, si doctissimus PACIAVDIVS, frustra eum se in MALVASIAE marmoribus *Felsineis*, quaesivisse, scribat.

m) p. c x x i i i . 5.

manifestanda? Proinde Mercurius non solum ab ORPHEO n) aliisque cum graecis, tum latinis scriptoribus, ut alii iam adnotarunt, ἄγγελος Διὸς Iouis nuncius adpellatur; o) sed etiam eidem numini, hominibus sub humana specie adparenti, tanquam fidus et constans quasi comes ac socius eam ipsam ob causam adiungitur, quod Iouem Mercurii ore ad mortales loqui, et, quid fieri, quid agi ab ipsis vellet, per ipsum significare, creditum olim fuit. Quo igitur modo PLAVTVS p) deorum regis aduentum depinxit:

*in faciem vorsus Amphitruonis IVPITER
dum bellum gereret cum Telebois hostibus*

Alcmenam uxorem cepit vsurariam

MERCVRIVS formam Sosiae serui gerit

absentis,

itemque OVIDIVS q) non solum in hoc effato:

IVPITER et lato qui regnat in aequore frater

carpebant socias MERCVRIVSQUE vias;

sed etiam in alio r)

IVPITER huc, specie mortali, cumque parente

*venit ATLANDIADES, Mercurius nepos Atlantis, positis cadu-
cifer alis,*

eodem fere numinis sui tutelaris ἐπιφάνειαν sibi Lystrenses fingunt, ac, dum Iouem videre sibi videntur, Mercurium simul, eius ministrum ac voluntatis interpretem in Paulo, Barnabae socio, quaerendum esse, opinantur, ut ex his LVCAE verbis: ἐκάλει τὸν Βαρνάβαν, Δία, τὸν δὲ Παῦλον Ἑρμῆν, luculenter constat, quibus ipsam opinionis huius causam additam legimus: ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τῷ λόγῳ. Paullus enim tum loquebatur;

n) in hymnis.

o) vide effata EVRIPIDIS, PAVSANIAE, LVCIANI, OVIDII, HORATII ET SILII ITALICI apud RICHARDVM BISCOE in der Erläuterung der Apostel-Geschichte p.189.

Adde IO. NICOLAI tract. de Mercurio et Hermis p. 19.

p) amphitr. act. I. sc. I. v. I.

q) libr. v. fast. v. 495....

r) libr. VIII. metam. v. 626.

tur; Lystrenses vero, id quod LVCAS verbis istis significat, communem illam habebant persuasionem, louem, quum visendum se praeberet mortalibus, Mercurium comitem, ministrum et quasi ἑρμηνέα καὶ προφήτην, ut eum PHILO s) vocat, per quem cum hominibus ageret, cuius quasi voce vteretur, secum ducere solere. Tanto autem facilius Lystrenses ad hanc de Paulo persuasionem tum peruenisse, crediderim; quanto maior in diuo hoc seruatoris nostri legato dicendi fuit vis, siue ea loquendi facultas, quam in Mercurio, utpote λαλιζάτω καὶ λογιζάτω θεῶν πάντων, ut LVCIANVS t) loquitur, summam esse, existimatum olim fuit. Erat enim eloquentiae praeses, et omnis quasi facundiae antistes, id quod cum ex multis veterum scriptorum effatis; u) tum ex egregia gemma, ab ANT. FRANCISCO GORIO x) exhibita docteque illustrata, satis luculenter potest comprobari. Praeterea apud Lystrenses alia huius duorum numinum coniunctionis causa videtur accessisse, de qua infra plura dicendi locus erit.

V

QVEMADMODVM autem haec omnia et ipsa LVCAE verba, Mercurium in Lystrensi numinibus haud infimum locum tenuisse, non obscure demonstrare; videntur; sic cultus ipsius apud eosdem causam, imprimis, si dei huius, quibus in deorum concilio functus est, officia reputamus, minus longe quaerere debemus. Praeterea enim, quod Mercurius apud omnes fere antiquas gentes; y) maxime vero apud Asiae minoris populos in summo honore fuit, et vbique fere sua templa, suas aras, sacerdotesque habuit; nega-

s) *legat ad Caium* p. 1005.

t) *dialog. deor.* p. 180. Alia veterum scriptorum effata habes, praeter doctissimos viros, GYRALDVM, GALEVM, CVPERVM, SPANHEMIVM aliosque, a IO. CHRIST. WOLFIO *curis philol. et crit. in acta* p. 1208. laudatos, apud RICH. BISCOE libro laudato, p. 189. et IO. IAC. WETSTENIVM *not. ad hunc locum*, tom. II. eius *voui testamenti graeci* p. 542.

u) vide THOM. GALE *not. in Iamblichum* p. 182. LVD. CAEL. RHODIGINVM *libr. XXVIII. ant. lect. cap. 14* p. 1633. IAC.

OISELIVM *not. ad Minuc. Felicem* p. 184.

EZECH. SPANHEMIVM *not. ad Aristoph. Plut. vers. IIII.* p. 267. edit. KVSTERI, IO. NICOLAI *tract. de Mercurio et Hermis* p. 34. RICH. BISCOE loco memorato, aliosque plures.

x) *prolegomenis*, tom. II. *thesauri gemmarum astriferar.* praemissis p. 34. coll. p. I. ubi ipsa gemma exhibetur.

y) vide EVERARD. OTTONEM *de cura et tutela viarum* p. 91. et doctiss. PACIAVDIVM libro laudato.

negari profecto haud potest, Lystrenses nostros artium bellicarum admodum olim quidem studiosos; pacis tamen tempore cum mercaturae; tum agris colendis reique pecuariae deditos fuisse. z) Quis autem ignorat, Mercurium vtriusque vitae generis praesidem et tutelare quasi numen fuisse, adeo, ut proprio quasi iure ad Lystrenses eius cultus spectare, videretur. Erat enim Mercurius deus mercatorum et omni lucro praeesse credebatur, quam ob causam in vetustis inscriptionibus non solum NEGOTIATOR dicitur, ut apud GRVTERVM: a)

MERCVRIO NEGOTIATORI
SACRVM
NUMISIVS ALBINVS
EX VOTO

sed etiam NVNDINATOR apud REINESIVM: b)

MERCVRIO
NVNDINATO
RI

itemque LVCRORVM POTENS apud IO. SPONIVM c) et LVD. ANTMVRATORIVM: d)

MERCVRIO LVCRORVM POTENTI
ET CONSERVATORI SACR. cet.

Erat vero etiam Mercurius deus pastorum et pecudum, cuius beneficio agri fecundi et fertiles redderentur. Proinde cernitur in egregia apud ANTON. FRANC. GORIVM e) gemma Mercurius pastoris habitu, inter oves stans et eas in tutelam recipiens. In aliis gemmis exhibetur modo cum spicis et ariete, tanquam deus frugum et pecudum, f) modo

z) vide, quae ex DIONYSIO CHARACENO adnotavit CHRISTOPH. CELLARIUS *notit. orb. ant. tom. II. p. 200.*

a) p. LV. I. eandem hanc inscriptionem bis MVRATORIVS dedit p. XXXVIIII. 8. et p. CIOICCCCLXXXI. 7.

b) *class. I. num. 80. p. 118.*

c) *miscell. erud. ant. p. 91.*

d) p. CCCXXXVI. 2. eadem est in-

scriptio, quam SPONIUS dedit, nisi quod altera ab altera lectionibus aliquot differat, quae vero ad nostram rem nihil hic faciunt.

e) *tom. II. thesauri gemmar. astriferar. p. 83. lege ibid. IO. BAPT. PASSERII dissertationem de gemma pastoralis.*

f) vide PHIL. DAN. LIPPERTI *dactylioth. chil. I. class. I. num. 147. p. 16.*

modo cum cornu copiae, g) ne de nummis b) dicam, qui itidem Mercurium in eodem habitu nobis exhibent, et de quibus infra aliquid dicendi locus erit.

VI

QVARE Mercurium Ioui adiunxerint Lystrenses, ex iis, quae dicta sunt, haud obscure colligi posse, arbitror. Iam vero III. *quomodo Paullum, qui barbam aluit, pro Mercurio imberbi habere potuerit ciuitas nostra*, merito quaeritur. Vti enim hunc seruatoris nostri legatum in antiquis monimentis iudaico habitu, id est, et sic recte quidem, cum barba constanter pictum esse, videmus, id quod praeter alia, ex antiquis basilicae Petri romanae picturis apud ANTONIVM BOSIVM: i) ex triptycho eburneo in museo Benedicti XIII. pontificis romani, a cel. PAVLL. MARIA PACIAVDIO k) exhibito et descripto: ex tabula eburnea, quae olim diptycho inseruit, ab episcopo Wormiensi singulari libello l) illustrata, satis superque constat; sic e contrario Mercurium vbiuis fere imberbem, immo saepe vt puerum deprehendimus. Neque vero veteres solum scriptores sine barba nobis eum sistunt; sed conspirant etiam cum eorum descriptione vetera monimenta, in quibus Mercurius semper fere vt iuuenem nobis sese ostendit, cuius mento vix prima adhaerescere videtur lanugo. Hanc iuuenilem, immo saepe quodammodo puerilem numinis istius faciem conspicere licet in gemmis apud GVIL. DV CHOVL, m) PHILIPPVM DE STOSCH n) et ANTON. FRANC. GORIVM: o) in nummis et annulis argenteis ἀλυστοῖς apud laudatum CHOVLIVM, p) LAVRENTIVM BEGERVM q) et EZECH. SPANHEMIVM: r) in lucernis fictilibus apud IO. BAPT. PASSERIVM s)

B b 2

et

g) vide ANT. FRANC. GORII *columbarium Liuiæ*, p. xxv.

b) conf. doctiss. PACIAVDIVM libello *laudato* p. 6.

i) in *Roma fosteranea* p. 258. edit. SEVERANI EA ST. SEVERINO.

k) eruditissimo libro *de cultu Ioannis baptistae*, Romae c1515 cclv. edito, diff. vi. cap. 5. p. 232.

l) inscripto: *explication historique d'un tableau en relief*, Dresdae c1515 cclii. Adde, quae contra hanc explicationem

doctissime monuit cel. CHRISTOPH. SAXIVS in *diptycho magni consulis*, edito Hagae Com. c1515 cclii. fol.

m) *vet. rom. relig.* p. 141. seq.

n) *gemm. caelat. num.* xxviii.

o) *mus. Florent. tom. 1. tab. 40. n. 2. et tab. 59. num. 1.*

p) *libro laudato* p. 139. seq.

q) *thes. Brandenburg. vol 1. p. 162. vol. 11. p. 562. 661. et spicileg. antiquit. p. 35.*

r) *ad Iuliani caes.* p. 8.

s) *lucern. fictil. tom. 1. num. 100. et 103.*

et PETRUM SANCT. BARTOLVM: *t*) in statuis apud APPIANVM, *u*) BOISSARDVM, *x*) WELSERVM, *y*) MOSCARDVM, *z*) GRVTERVM, *a*) OCTAVIVM ROSSI, *b*) CARTARIVM, *c*) SMETIVM, *d*) BEGERVM, *e*) BONANNIVM, *f*) MONTEFALCONIVM, *g*) BERTOLIVM *h*) aliosque plures: in cippis, ac reliquis eius generis anaglyphis apud BEGERVM *i*) et VIGNOLIVM: *k*) in picturis denique apud memoratum PETRUM SANCTIVM BARTOLVM. *l*)

VII

QVAE licet ita sint; facile tamen, credo, totam rem ex ipsis veterum monumentis, si sedulo ea inter se comparantur, posse expediri. *m*) Quemadmodum enim gentes, verorum sacrorum expertes, *deos* suos ARNOBIO *n*) teste, *alios senes, iuvenes, pueros*, cet. olim effinxerunt; sic vni saepe deo diuersum vultum, senilem modo, modo iuuenilem tributum esse, satis confirmant cum scriptorum; tum monumentorum veterum luculenta testimonia. Nolo in praesenti ipsas huius veterum in exprimenda numinum suorum forma inconstantiae causas rimari atque ostendere, diuersitati huic semper fere rationem aliquam et interpretationem

μουσικην

r) *lucern. part. II. num. 17. 18.*

u) *inscript. sacrosanct. vetustatis p. ccxxx. et ccccxii.* Quam ultimo loco Appianus dedit, Mercurii imaginem, eandem esse, quae a GRVTERO et WELSERO, locis mox citandis, data est, facile patet, etsi vterque capitis tegumentum paullo aliter ac Appianus, exhibet.

x) *antiquit. tom. IIII. p. 28. et 79.*

y) *commentariis rerum August. p. 169.*

z) *note ouero memorie del museo del Conte Lodou Moscardo p. 26.*

a) *inscript. thes. p. LI.*

b) *memor. Brescian. p. 75. 135.*

c) *imag. deorum p. 269. seq.*

d) *ant. Nouiom. p. 141.*

e) *thes. Brandenb. vol. III. p. 232. seq.*

f) *mus. Kircher. tab. XII. p. 51.*

g) *ant. expliqu. libr. III. cap. 6.*

h) *ant. d' Aquileia p. 115.*

i) *spicileg. ant. p. 131. 139.*

k) *inscriptionibus selectis additis eius de columna Antonini Pii dissertationi p. 307.*

l) *picturis ant. cryptar. rom. et sepulcri Nasonum p. 105. 119. 139. edit. rom.*

m) sunt, qui alio modo Mercurii iuuenilem formam cum senili Paulli conciliari posse, putant. Fatentur, NICEPHORVM libr. II. *hist. eccles. cap. 37.* Paulo quidem admodum promissam barbam adsignare; verum, praeterea quod scriptori huic parum fidei dandum sit, etiam hoc probe esse animaduertendum, Paullum eo tempore, quo ad Lystrenses venerit, non admodum prouecta fuisse aetate, ideoque barbam eius non adeo magnam esse potuisse. Vtrum sic difficultas omnis tolli, totaque res expediri queat, alii videant. Quam velis, aetatem tum Paulo tribuas, barbatam eius faciem fuisse, fateri debes.

n) *libr. III. adu. gent.*

μυσιανήν fuisse subiectam. Sufficiat hoc loco, antequam ad ipsam senilem Mercurii faciem contemplandam accedamus, nonnullis aliorum numinum exemplis monumentorum ope hanc veterum in exprimendo numinum suorum habitu inconstantiam paucis demonstrasse. Quis ignorat, Iouem semper fere barbatum fuisse pictum? Tamen eundem saepe et imberbem finxerunt veteres, PVERVMQUE, CRESCENTEM, ANXVRVM cet. nuncuparunt. Patet hoc ex inscriptionibus apud GRVTERVM: o)

FORTVNAE
IOVIS PVERI
PRIMIGENIAE cet.

ex nummis, Galieni potissimum et Saloniae, apud ANSELMVM BANDVRIVM, p) in quibus Iupiter nudus, imberbis, pueri specie caprae insidens, exhibetur, addita ἐπιγραφή: IOVI CRESCENTI: ex nummo porro gentis Vibiae, a LAVR. BEGERO, q) GISB. CVPERO r) et FVLV. VRSINO s) descripto, in quo iuuenis radiatus, in sella sedens hastamque tenens, cernitur, cum inscriptione: IOVIS. AXVR. C. VIBIVS. C. F. C. N. id est: ANXVR, ab ἀνευ ξύρας, sine nouacula, ut SERVIVS t) vult, quia barbam nondum rasisset. In nummis quoque Troezeniorum ΣΔΕΤΣ, (sic enim pro ΔΣΕΤΣ vel ΖΕΤΣ, addito τῷ Δ antiquitus leni sibilo, scriptum est, c) ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ imberbis et iuuenis visitur. Neque omittendus Maxentii apud BANDVRIVM u) nummus, qui Iouem nudum, imberbem et galeatum, instar Martis, exhibet, hasta innixum clypeumque tenentem, additis verbis: IOVI CONSERVATORI. Cum nummis conspirant non solum antiqua Etruscorum apud ANT. FRANC. GORIVM x) monumenta, quae Iouem nudum, imberbem et iuuenili specie conspiciendum nobis praebent; sed etiam insignis Taurinensium tabula votiva, a viris doctissimis ANTONIO RIVAVTELLA et IOANNE PAVLLO RICOLVIO in *marmoribus Taurinensibus* y) illustrata, in qua Iupiter nudus et in puerili, iu-

B b 3

uenili

o) p. LXXVI. 7. Monumentum hoc mutilum legitur apud SMETIVM XXX. 16. Iouis pueri mentio quoque fit a STATIO *theb.* x. 61.

p) *numm. imp.* p. 164. et 257.

q) *thes. Brandenb.* tom. II. p. 594.

r) *Harpocrat.* p. 85.

s) *famil. romanis.*

t) ad Virgil. libr. VII. *aeneid.* v. 799. p. 865. edit. MASVICHII. Iouis anxuri mentionem ibidem facit poeta.

u) *numism. imp. rom.* II. p. 154.

x) *mus. etrusc. class.* I. tab. 22. p. 77.

y) *tom.* I. p. 1.

uenili certe forma, imberbis, dextra hastam tenens cernitur, addita inscriptione: z) I. O. M. M. MEMMIVS. GRA. L. HERMES. V. S. L. M. Quis porro facile credet, veteribus in mentem venire potuisse, ut deam formosissimam Venerem barbatam effingerent. Effinxerunt tamen, id quod praeter veterum scriptorum, inprimis SVIDAE, testimonia, statua eius apud VINCENTIVM CARTARIVM a) satis luculenter ostendit. Quis Herculis vultum non nouit, neque eundem senilem vbiuis fere vidisse se, recordatur? Gemma tamen insignis apud PHILIPPVM DE STOSCH b) eundem imberbem ob oculos nobis ponit. Cui denique barbata et senilis Aesculapii facies in statuis, nummis et gemmis facile incognita esse potest, quem tamen et imberbem cultum esse, ostendit statua eius apud GISB. CVPERVM c) et votiuu illa apud OCTAVIVM FALCONERIUM d) IAC. SPONIVM e) GISP. CVPERVM f) et EZECH. SPANHEMIUM g) inscriptio, qua Nicomedes medicus seruatori Aesculapio Σωσρα perfoluit illique dedicat ΤΑΝ ΠΑΙΔΟΣ ΚΑΛΛΙΣΤΑΝ ΕΙΚΩ ΤΑΝΔΕ ΘΕΟΙΟ ΠΑΙΑΝΟΣ ΚΟΤΡΟΤ *pulcherrimam hanc imaginem pueri dei Paeanis*. Quae quidem verba, etsi a doctissimo SPONIO de Apolline explicari, haud ignoro; malim tamen ea cum GISP. CVPERO vel eam ob causam de Aesculapio intelligere, quod in altera basis huius inscriptione, a SPONIO etiam ibidem exhibita, diserte Aesculapius ΠΑΙΑΝ vocatur, Nicomedesque ibidem dicitur numini huic statuam dedicare, factam a Seioboetho statuario ΟΙΟΝ ΕΜΑΙΟΚΑΝΤΟ ΝΕΟΝ ΤΟΚΟΝ ΕΙΛΕΙΘΤΙΑΙ ΕΚ ΦΛΕΓΓΟΤ ΚΟΤΡΗΣ ΦΟΙΒΩ ΑΚΕΙΡΕΚΟΜΗ, *qualem cum recens natum ex filia Pblegyae et Apolline intonsa obstetricatae fuerant Ilithyae*. Taceo de iis veterum scriptorum effatis, in quibus cum templorum; tum simulacrorum Ασκληπιῶς παῖδος mentio facta est, et quae larga manu, praeter alios, doctissimus CVPERVS b) exhibuit.

VIII

z) dedit eam quoque MYRATORIVS
p. v. num. 4.

a) *imag. deor.* p. 447.

b) *gemm. num.* 23.

c) *Harpocrat.* p. 79.

d) *inscript. athleticis, tom. VIII. thes. ant.*
graec. GRONOVII p. 2290.

e) *miscell. erud. ant.* p. 133.

f) *Harpocrat.* p. 79.

g) *epist. 1. ad Morellum* p. 6. Inscriptionem hanc, ratione potissimum τῶν σωσρα, quorum ibi mentio fit, habita, singulari *de fostris* libello illustravit clar. IO. CHRIST. LEVSCHNERVS, Lipsiae, 8.

b) loco memorato.

VIII

DE Mercurio idem tenendum esse videtur, quem etsi plerumque imberbem efformarunt veteres, barbatam tamen eidem nonnunquam faciem dedisse, ex antiquis scriptoribus pariter ac monumentis haud obscure liquet. PAUSANIAS *i)* testatur, Pharis, nomen hoc oppidi est in Achaia, fuisse Mercurium, *ἔχοντα γένηα, barbam habentem.* Idem confirmant luculenta effata PLVTARCHI, *k)* ARTEMIDORI, *l)* CORNVTI, *m)* et EVSTATHII, *n)* a GISB. CVPERO *o)* in medium adlata, ex quibus Hermas, siue Mercurii statuas, saepe numero senili facie effictas fuisse, luculenter discimus. SYNESIVS *p)* scribit, Aegyptios fecisse Mercurium *διπλῆν, νέον ἰσάντες παρὰ πρεσβύτην,* iuuenilem faciem, cum altera senili a tergo coniungentes. LYCIANVS et aliqui poetarum veterum, vt VINCENTIVS CARTARIVS *q)* obseruat, etiam barbam Mercurio tribuunt, non senilem quidem et promissam; sed iuuenilem. In monumentis antiquis, quamuis raro; aliquoties tamen Mercurius visitur barbatus. Nolo ad gemmam *r)* prouocare, in qua Mercurium nostrum philosophi senilis specie ac habitu exhiberi, creditum a nonnullis fuit, maxime, quod alii iam recte obseruarunt, nihil ibidem reperiri, vnde, vel aliqua probabilitatis specie, ad numen hoc referendam figuram esse, possit probari. Prouoco potius ad vetus monumentum, primum a LAVR. PIGNORIO, *s)* deinde a GISB. CVPERO in medium adlatum, quod Mercurium nostrum barbatum, vna cum iis symbolis, quae eundem a reliquis diis secernunt, exhibet. PIGNORIVS quidem in hac ipsa figura Herculem videre, sibi videtur; CVPERVS autem, neque immerito, propter caduceum, propter palmam et talaria Mercurium, eumque, quod palmam in manu gerit, PACIFERVM, vti in Posthumi nummis vocatur, agnoscit. Taceo de alia statua Mercurii barbati, quam vidisse se, memorat VINCENTIVS CARTARIVS *t)* deque ea, quam in *manuscripto* PIGHII Berolinensi exstare et in qua etiam huic numini barbam tributam esse, narrat LAVRENTIVS BEGERVS. *u)* Quae quum ita sint, si porro, vt ex priscis

i) libro vi.*k)* libr. an seni republ. gerenda.*l)* libr. ii. oneirocrit. cap 42.*m)* de diis cap. xvi.*n)* ad HOMERI Iliad. φ. p. 1249. ed. rom.*o)* Harpocr. p. 194. sq. Adde 10. NICOLAI de Mercurio et Hermis p. 38.*p)* libr. i. de prouid.*q)* imag. deor. p. 278.*r)* vide dactyliotheam LIPPERTI, chil. ii. class. i. num. 117. p. 14.*s)* not. ad CARTARI imag. deorum p. 500.*t)* imag. deor. p. 278.*u)* thes. Brandenb. vol. iii. p. 233.

priscis scriptoribus ab aliis iam satis est demonstratum, x) veteres fuerunt in ea persuasione, deos suos non sub vna specie conspiciendos se praeberere, y) facile, arbitror, intelligi posse, quo pacto Lystrenses Paullum pro Mercurio potuerint habere.

VIII

V. IUPPITER, cuius sacerdos accedit ad sacrificandum, ὁ πρὸ τῆς πόλεως a LVCA dicitur. Sunt, qui ex hoc numinis ἐπιθετῶ colligunt, Iouis Lystrensis templum ante urbis portas fuisse. Nolo refragari, neque me fugit, adesse in priscis scriptoribus deorum tutelarium exempla, qui templa sua in suburbiis; aut ante ipsas urbium portas habuerint. z) Lystrenses autem Iouis custodis templum etiam extra ciuitatem statuisse, scriptoris sacri saltem verbis non satis tuto colligi posse, arbitror. Lucas enim, quod probe animaduerti velim, non templum, aut sacellum; sed Iouem πρὸ τῆς πόλεως collocat. Quis vero non videt, verba ista ad statuam Iouis; minime vero ad eius templum referenda esse? Praeterea enim, quod veteres graeci scriptores deorum nominibus ἀπλῶς positos nunquam templa, iisdem vero haud infrequenter simulacra eorum designant, satis notum est, πρὸ τῆς πόλεως veteres, saepe numinum suorum tutelarium statuas habuisse collocatas, id quod multis veterum graecorum et romanorum scriptorum testimoniis doctissimi viri EZECH. SPANHEMIVS, a) IACOB ELSNERVS, b) EVER. OTTO, c) IO. CHRISTOPH. WOLFIVS, d) RICH. BISCOE, e) alique comprobarunt. Neque vero obiici debet, insolens fuisse, statuam numinis ab eius templo separare, illam ante portam, hoc in vrbe collocare. Vnius enim dei statuæ plures esse in diuersis locis poterant, cum religionis, tum ornatus causa, licet vnicum tantum eiusdem templum in ipsa ciuitate fuerit. Ipse ceteroquin Iuppiter, quem Lystrenses venerati sunt, principem in iis diis videtur locum habuisse, quorum tutelae et custodiae totae vrbes, coloniae, prouinciae ac regiones sese tradidere. Pro-

x) conf. IO. GOTTL. NIMPTSCH. *diff. de ἐπιφαιαις deorum*, Lips. MDCCCX.

y) lege, quae de Aegyptiis habet DIO-
DORVS *Siculus hist. libr. I. p. 12.* ed. RHODOMANNI.

z) conf. IO. IAC. WETSTENIVS *not. ad actor. XIII. tom. II. eius nou. test. gr. p. 543.*
coll. ELSNERO *obseru. sacr. ad act. p. 1208.*

a) *notis ad Callimachi hymn. in Pallad. p. 591.*

b) *obs. sacr. ad hunc locum p. 425.*

c) *de tutela viar. p. 24.*

d) *cur. phil. et crit. ad hunc locum p. 1208.*

e) *in der Erläuterung der Apostelgeschichte p. 189.* Adde MEYERSIVM et POTTERVM
ad Lycophronem, v. 356.

Proinde non solum ἀπλῶς in inscriptionibus CVSTOS dicitur et CONSERVATOR itemque PROPVGNATOR, vt ex SMETIO *f)* omnibusque fere marmorum antiquorum editoribus patet; sed additur etiam saepe eius loci nomen, cuius tutelare numen speciatim fuit. Sic dicitur Iupiter CVSTOS COLONIAE MVTINENSIS, CONSERVATOR ARISPIAN. PRAEDIORVM, CONSERVATOR COLONIAE PIAE TVDERTIS, VAHALANIANORVM PRAEDIORVM, CONSERVATOR PARMENSIVM: PRAEDIORVM XANTHI apud MARQVARDVM GVDIVM, *g)* item CVSTOS AVGVSTAE TAVRINORVM apud GRVTERVM *h)* et *marmorum Taurinensium* interpretes doctissimos. *i)* Deos vero tutelares eosdem fuisse, qui conservatores et per consequens etiam custodes dicti fuerint, egregie probat non solum cippus a IOANNE VIGNOLIO *k)* in lucem datus, in cuius altera parte legitur

SERAPI CONSERVATORI

in altera vero:

DEO

IN CVIVS TVTELA

DOMVS EST

sed etiam marmor GRVTERIANVM *l)* et MVRATORIANVM, *m)* quo Aesculapius et Hygea dii σωτηρες πολιῆχοι dicuntur, manifesto, ni fallor, indicio, deos tutelares a romanis CVSTODES et CONSERVATORES, a graecis ob eandem hanc ipsis commissam vrbium tutelam πολιῆς, πολιῆχος et ob salutem, ab ipsis exspectandam, ΣΩΤΗΡΑΣ dictos fuisse.

X

QVAE breuiter a me exposita sunt, occasionem mihi praebent, nonnulla de Ioue Lystrensi patrio in medium adferendi. Quum nulli; nisi patrii dii, gentium veterum tutelares et πολιῆχοι essent, haud difficulter ex iis, quae adhuc disputata sunt, confici, arbitror, posse, Iouem patrium Lystrensi

f) p. xviii. et cxxxviii.

g) p. v. vi. et vii.

h) p. xviii. 8.

i) *part. ii.* p. 107.

k) *inscript. selectis* p. 182. coll. REINESIO *inscript. cl. i.* num. 253. p. 230. et MVRATORI p. LXXVIII. 3.

l) p. LXVIII. 5.

m) p. xviii. 1.

strensum numen fuisse. Haud raro Iouem in inscriptionibus hoc cognomen gerere, animaduertimus, nominatim apud $\sigma\mu\epsilon\tau\iota\upsilon\mu$: n)

$\Delta\iota\iota\ \Pi\alpha\tau\rho\iota\omega\iota$
 $\epsilon\chi\ \omicron\rho\alpha\kappa\nu\lambda\omicron$

apud quem et haec inscriptio legitur:

$\Delta\iota\iota\ \Pi\alpha\tau\rho\iota\omega\iota$
 $\kappa\alpha\iota\ \alpha\rho\tau\iota\mu\pi\alpha\varsigma\alpha$
 $\Lambda.\ \Phi\alpha\beta\iota\omicron\varsigma\ \Pi\omicron\lambda\epsilon\mu\omega\eta$
 $\alpha\ \Pi\epsilon\lambda\epsilon\tau.\ \mu\alpha\rho.\ \omicron\tau\alpha\ \Pi$
 $\tau\rho\alpha\iota\alpha\eta.\ \Sigma\epsilon\omicron\tau\alpha\varsigma$
 $\alpha\ \nu\epsilon\omicron\eta\kappa\epsilon\eta.$

Ioui patrio et Artimpasae (Veneri caelesti) L. Fabius Polemon, Marci Vlpri Traiani Aug. libertus posuit. Inprimis vero huc pertinet notatu dignum monumentum, ex Syria adlatum, primum a $\gamma\iota\varsigma\beta.\ \kappa\upsilon\rho\epsilon\rho\omicron$, o) post hunc a $\iota\omicron\sigma\epsilon\rho\eta\omicron\ \beta\iota\mu\alpha\rho\delta\omicron$ p) euulgatum:

$\Delta\iota\iota\ \mu\alpha\delta\beta\alpha\chi\omega\ \kappa\alpha\iota\ \sigma\epsilon\lambda\alpha\mu\alpha\eta\epsilon\iota$
 $\theta\epsilon\omicron\iota\varsigma\ \Pi\alpha\tau\rho\omega\iota\varsigma\ \kappa\rho\alpha\tau\epsilon\alpha\varsigma\ \alpha\eta$
 $\delta\rho\omicron\eta\epsilon\iota\kappa\omicron\tau\ \epsilon\tau\chi\eta\eta\ \Pi\alpha\tau\rho\omega\alpha\eta$
 $\epsilon\kappa\ \tau\omega\eta\ \iota\delta\iota\omega\eta\ \epsilon\kappa\tau\iota\varsigma\epsilon\ \delta\eta\eta\alpha\rho$
 $\alpha\ \phi\ \epsilon\tau\omicron\tau\epsilon\ \eta\zeta\rho\ \alpha\tau\alpha\tau\eta\alpha\iota\omicron\tau\ \alpha\kappa$

*Ioui Madbacho et Selamanae, diis patriis, Crateas, Andronici filius, votum patrum suis sumtibus exstruxit, denariis $\iota\omicron\omicron\iota\omicron$ anno CLXVIII , mensis *Au-*
*dynaei**

n) *inscript.* p. xvii. 6. xxvi. 7, coll. $\gamma\rho\upsilon\tau\epsilon\rho\omicron$ p. xxi. 12.

o) vide eius epistolam in *dissertations sur diverses matieres de religion et de philologie*, Hagae Com. $\text{c}1\text{d}1\text{c} \text{c} \text{c} \text{xiii}$, tom. ii. p. 47.

p) *diatribe de diis quibusdam ignotis*, praemissa tom. i. *thes. inscriptionum Muratoriani* p. 65. Forte et huc pertinet inscriptio apud ill. *MAFFEI mus. Veron.* p. $\text{c} \text{c} \text{x} \text{xvii}$. 1. et *MURATORIVM* p. $\text{c} \text{c} \text{c} \text{cl} \text{x} \text{x} \text{xiii}$. 2. $\iota\omicron\upsilon\iota\ \rho\alpha\tau\epsilon\rho\omicron\ \alpha\upsilon\rho\epsilon\lambda\iota\upsilon\varsigma\ \upsilon\lambda\pi\iota\upsilon\varsigma$

$\alpha\delta\iota\upsilon\tau\omicron\rho\ \omicron\phi\phi\iota\kappa\iota\ \kappa\omicron\rho\eta\iota\kappa\upsilon\lambda\alpha\rho\iota\omicron\cdot$
 $\rho\upsilon\mu\ \epsilon.\ \upsilon.\ \lambda.\ \mu.\ \rho.$ Nam et si $\mu\upsilon\rho\alpha\cdot$
 $\tau\omicron\rho\iota\upsilon\varsigma$ pro *paterno* legendum putat
 $\alpha\epsilon\tau\epsilon\rho\eta\omicron$; videant tamen harum rerum
curiosi; numne vulgata lectio sit proba-
bilio, inprimis quod apud $\gamma\rho\upsilon\tau\epsilon\rho\upsilon\mu$
p. $\text{c} \text{vii}$. 3. diserte lapis alius habet: DIS
 PATERNIS ; praeterea vero satis probari
potest, veteres vocabula *patrius* et *paternus*
haud rare $\sigma\upsilon\gamma\eta\gamma\eta\mu\epsilon\omega\varsigma$ usurpasse.

dynaci, die *xxi*. Ex quo satis tuto, arbitror, colligi posse, non solum Iouis, utpote patrii numinis, cultum in Syria antiquissimum fuisse; sed etiam, qui factum sit, ut et Lystrenses eundem, quem Syri, deum tutelarem, et per consequens patrium habuerint. Syri enim finitimi erant Lystrensiū populi; antiquissimis vero temporibus per colonias Syrorum sacra in vicinas prouincias et regiones videntur migrasse, id quod in causa praecipua fuit magnae illius sacrorum conuenientiae, quam inter Syros, Asiaeque minoris populos, a Syria haud adeo longe remotos, animaduertimus. Inprimis vero apud Syros Iouis cultus, ut antiquissimus; sic omnium fere maximus et frequentissimus fuit. Possem id vel vnico IOVIS DOLICHENI, cuius tam saepe in inscriptionibus mentio fit; *q*) aut IOVIS DAMASCENI *r*) exemplo demonstrare; sed nolo, quod breuitatis ratio est habenda, nimis me hic diffundere. Id vnicum addo, Iouis custodis effigiem aliquoties in antiquis monumentis reperiri. In nummis cernitur fulmen et sceptrum tenens, sine alio, quod custodiam eius speciatim indicaret, signo. Idem tenendum est de marmore anaglypho, primum a BOISSARDO, *s*) deinde a GRVTERO *t*) exhibito, quod Iouem sedentem, in altera manu hastam, in altera fulmen tenentem, vna cum aquila eius exhibet. Alia contra monumenta idem numen sic referunt, ut eidem simul symbolum adsit, quod tuendi et custodiendi officium, ipsi a certis vrbibus, prouinciis aut singularis familiis commissum, haud obscure designet. Merito vero huc spectant lucernae fictiles binae, altera apud FORTVNIVM LICETVM *u*) et PETRVM SANCTIVM BARTOLIVM, *x*) altera apud IO. BAPTIST. PASSERIVM. *xx*) In vtraque Iupiter custos cernitur inter duos adsidentes canes, quae constans fere vigilantiae nota fuit apud veteres, vnde et laribus canes adpositos fuisse, ex OVIDIO *y*) discimus. Aliam Iouis custodis imaginem, huic, quam ex antiquis lucernis descripsimus, admodum similem vidisse se, scribit laudatus PASSERIVS *z*)

Cc 2

ex

q) vide SMETIVM p. xviii. GRVTERVM p. xviii. REINESIVM *class.* i. *inscr.* 15. sq. SPONIVM *miscell.* p. 79. GVDIVM p. iii. n. 5. et 7. MVRATORIVM p. viiii. et cccliiii. 2.

r) conf. GRVTERVS p. xx. 2. MVRATORIVS p. clviii. 4. et VIGNOLIUS *inscript. selectis* p. 187. De Iouis in Syria

cultu inprimis SELDENVS *de diis syris* legatur.

s) *antiquit. tom.* iii. p. 129.

t) p. xx.

u) *lucernis veterum libr.* vi. cap. 3. p. 596.

x) *lucern. part.* ii n. i.

xx) *lucern. fictil. tom.* i. tab. 30.

y) *libr. v. fastor.* v. 137.

z) *not. ad lucern. fictil. tom.* i. p. 38.

ex qua simul aliud Iouis custodis simulacrum, primum a BOISSARDO, a) tum GRVTERO, b) postea a MONTEFALCONIO c) suppeditatum, integritati quasi suae restitui et a falsa doctissimorum horum virorum interpretatione rite vindicari potest. In quo cum Iupiter etiam inter duo sedeat animalia, quorum capita temporis iniuria periere, tanto verisimilius eadem canes, Iouis nempe custodis symbolum, videntur retulisse, quanto minorem BOISSARDI, boues, et MONTEFALCONII, sphynges hic agnoscentium, coniectura probabilitatem prae se ferre, videtur. Quae Iouis custodis imago apud Lystrenses fuerit, non aequae certe licet diuinare, quum vnus numinis habitus alius apud alias gentes haud raro fuit.

XI

Ex antiquitate duo ad nos peruenere egregia monimenta, in quibus Ioui custodi Mercurium iunctum, huncque illius socium cernimus. Alterum primus, ni fallor, BOISSARDVS d) produxit, ex quo istud thesauro suo inscriptionum inferendum curauit IANVS GRVTERVS. e) Exhibet id Iouem nudum sedentem, dextra fulmen, hastam sinistra tenentem. Adstat ei aquila, supra Mercurii symbola, pileus alatus et caduceus, visuntur; infra vero scriptum legitur:

I V P P I T E R

C V S T O S

D O M V S . A V G

P . M A L V G I N E N S I S . D . D

Alterum descripsit IO. BAPT. PASSERIVS. f) *Marmoream*, inquit, *Iouis custodis imaginem vidi nuper in vestibulo ecclesiae di St. Apollinarino. Sedet Iupiter inter duos canes*, id est, vt supra audiuius, Iupiter custos, adstat coram, siue genius, siue Mercurius seminudus, columellae inmixtus, cet. Quemadmodum vero hic tanto minus, arbitror, de genio posse cogitari, quo insolentior forte eiusdem cum Ioue, inprimis custode, consociatio in antiquis toreumatibus esse solet; sic ipsa haec bina monimenta, aliquam, custodiae habita ratione, olim haud incognitam duorum horum numinum *συσσων* luculenter demonstrare, videntur. Neque vero eius-

a) *antiquit. rom.* IIII. p. 94.

b) p. XII.

c) *ant. explic. rom.* I. p. I. lib. II. cap. 2.d) *ant. rom.* III. p. 129.

e) p. XX.

f) *not. ad lucern. fictil. rom.* I. p. 38.

eiusdem vera caussa nobis abscondita, aut primarium, vt ita loquar, eius fundamentum cognitu adeo difficile esse videtur. Quum enim ipsa, quam a Ioue profanae gentes exspectarunt, tutela ac custodia in bonorum, facultatum ac diuitiarum conseruatione et amplificatione maximam partem niteretur, hanc ipsam ob causam diuitiarum omniumque fortunae opum summus antistes, Mercurius cum Ioue consociatus, tamque huic, quam aliis tutelaribus diis, iunctus esse, videtur. Proinde in inscriptionibus non solum saepe CONSERVATOR ἀπλως dicitur; sed additur etiam, vti de Ioue vidimus, nomen vrbs vel reipublicae, quae eius tutelae sese commiserat. Insigne est, quod huc spectat, marmor Brixianum apud OCTAVIVM RVBEVM: g)

MERCVRIO
REIPVBL BRIX
CONSERVATORI
C. CALLINVS. C. F
EVTIPHRO
D. D

Eandem ob causam, vti Iupiter, CVSTOS dicitur Mercurius noster in alio Brixiano monumento: h)

MERCVRIO
CVSTODI
NON SINE MERITO
M. VALERIVS NERO
ET NEMO VALERIVS
SACROR. CVRAT
D. S. P.

et DEVS TVTELLARIS apud GRVTERVM i)

MERCVRIO. ET
MINERVAE. DIS
TVTELLAR. S

cuius custodiae veteres, vt ex hoc voto apud GRVTERVM k) patet:

ΚΑΙ ΣΤΔΕ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ΕΡΙΟΤΝΙΕ
ΤΟΝΔΕ ΦΤΛΑΣΣΟΙΣ

C c 3

fe

g) memor. Brescian. p. 143.

h) ibid.

i) p. L. 7.

k) p. CIO LXVIII. I.

se inuicem committere solebant. Proinde eidem ob hoc custodiae officium, uti Ioui custodi, canis, symbolum vigilantiae, non solum in toreumate Brixiano, l) animalis huius figuram cum Mercurii caduceo referente, sed etiam in antiqua lucerna fictili apud IO. BAPT. PASSERIVM m) tribuitur. Taceo de Mercurii ἐπιπολαίῃς cultu apud Rhodios, de quo egregius exstat nummus apud LAVRENTIVM BEGERVM; n) nisi forte ibi ἐμπολαῖος legendum, deque aliis vrbibus, quas huius numinis tutelae praeter ceteris commississe se, legimus, et hoc vnicum addo, id ipsum, quod de numine eiusque cum Ioue custode coniunctionis causa disputauimus, sacra Lystrensum, Paullo et Barnabae facienda, mirifice illustrare. Iupiter custos, id est bonorum largitor et conseruator, cum Mercurio, diuitiarum praefide, coniungi olim solebat. Dum igitur legatorum diuinorum alterum Iouem custodem habent Lystrenses, alterum intuendo, statim in Mercurium incidunt, qui praeter haec forsitan ad ipsa vrbis huius tutelaria numina pertinuit.

XII

VI. SACERDOS dicitur sacerdos Iouis τῆς πρὸ τῆς πόλεως, id est, ut supra vidimus, Iouis προπυλαίῃς, qui idem ac Iupiter custos et conseruator fuit. Quare vero addit Lucas hoc ἐπιθετον? In vna vrbe vnum saepe numen pro diuersis epithetis, singularia beneficia designantibus, in diuersis cultum est templis, diuersaque sacra et diuersos sacerdotes habuit. Ac hi quidem ipso numinis ἐπιθετω a se inuicem distinguuntur. Sic apud GRVTERVM o) legitur: SAERDOS IOVIS TONANTIS: apud REINESIVM: p) SACERDOS IOVIS CAPITOLINI: apud GVDIVM: q) SACERDOS IOVIS ANXVRI. Apud MVRATORIVM r) SACERDOTES APOLLINIS DELII a SACERDOTIBVS PATRII APOLLINIS secernuntur. In aliis lapidibus mentio fit sacerdotum IVNONIS SOSPI-TAE apud REINESIVM s) et GVDIVM, t) VENERISQUE FELICIS apud REINESIVM u) ut de aliis taceam. Ipsa igitur verba ζεῦς ὁ πρὸ τῆς πόλεως haud obscure docere videntur, Iouem sub diuersis cognominibus a Lystrensibus esse cultum, eiusque sacerdotes ob id ipsum diuersi generis fuisse.

l) memor. Bresc. p. 142.

m) tom. 1. tab. cii.

n) thes. Brandenb. tom. 1. p. 415.

o) p. CCCVII. 7.

p) class. v. num. 5.

q) p. ciii. 1.

r) p. 13 LI. coll. p. 13 LXVI. 2.

s) class. v. num. 47.

t) p. ciii. 3.

u) class. v. num. 12.

fuisse. Inter ipsos sacerdotes Iouis προπυλαίης is, qui huc venit, primarius sacerdos et ipsius ordinis antistes fuisse, videtur. Neque obstat, quod Lucas vsurpauit, vocabulum ἱερεὺς, quod quidem plerumque vulgarem sacerdotem; nonnunquam tamen et ἀρχιερεὺς designat. Satis id patet ex sollemni in inscriptionibus, illustrium ciuitatum foedera exhibentibus, formula: ΕΠΙ ΙΕΡΕΩΣ cet. quae quidem si res curate expenditur, non sacerdotem vulgarem, sed ἀρχιερεὺς designat. x) Sic etiam vocabulum ἱερασάμενος in lapidibus graecis apud SPONIUM y) de summo sacerdote vsurpatur, vt ANT. VAN DALE z) erudite demonstrauit.

XIII

VII. SACERDOS *hic, vt Lucas refert, utrique numini, cum Ioui, tum Mercurio, sacrificare voluit.* Quum veteres multis alias precibus magnoque sacrificiorum adparatu ἐπιφανείας a diis suis impetrare, istasque certis diebus festis, ἐπιφανίων et Θεοφανίων nomen habentibus, per ipsa sacrificia elicere, quasi studerent, a) haec iam Lystrensibus tanto magis necessaria videntur, quod deos, vt EVNAPIVS b) loquitur, αὐτοκλήτης καὶ ἄνευ τινὸς πρᾶγματείας Φανέντας, sponte vocatos et citra praeuias quasdam sollicitationes praesentes prae se videre, sibi videntur. Quid vero, quare tam altum est apud LVCAM de Mercurii sacerdote silentium? Habuit Mercurius singulares suos sacerdotes, vt, praeter alia, non solum ex ipsius deorum consentium cultus indole: ex templis, huic numini consecratis: ex votis ipsi peractis, quorum maxima pars in sacrificiis posita erat; sed etiam ex inscriptionibus, nominatim ex hac MYRATORIANA: c)

MERCVRIO AVG. IVLIVS LVCIFER SACERDOS ET
CVLTOR EIVS TITVLVM CVM SER. T. D.

atque ex alia, a doctissimo IOSEPHO BIMARDO d) docte illustrata, satis patet,

x) vide ANT. VAN DALE *dissert. ant. et marm. illustr.* p. 321.

y) *miscell. erud. ant.* p. 341.

z) loco memorato.

a) conf. illustr. SPANHEMIVS *diff. VII. de usu et praestantia numismatum.* p. 427.

b) in *proaeresio*, p. 102.

c) p. CLXXXII. I.

d) *tom. I. thes. inscriptionum MYRATORIANI* p. 10. coll. p. 10 LXXV. I. vbi eadem inscriptio, prout in lapide est, legitur. Eandem iam antea, sed valde mutilam, dederat SPONIUS *miscellan.* p. 283. post SPONIUM illustriss. marchio SCIPIO MAFFEI, *Galliae antiquitatibus selectis*, p. 83. post hunc MYRATORIVS demum loco memorato.

patet, in qua SENNIUS quidam SACERDOS MERCURII, MARTIS atque DIANAE commemoratur. Neque vero sacerdotem Mercurii, etsi eius non diserte mentio facta est, ex ipsa hac sacrificali pompa excludere, animus est. Voluit enim forte Lucas eam ob causam Iouis praecipue sacerdotem commemorare, quod is auctor suasorque sollemnis huius sacrificii, totiusque religiosae caerimoniae tum fuit. Nisi tamen me omnia fallunt, idem ille sacerdos, qui Ioui, etiam Mercurio sacrificare forte voluisse, videtur. Apud veteres enim saepe unus sacerdos plurium numinum praerat sacris, id quod paullo ante Sennii sacerdotis exemplo ex inscriptione MYRATORIANA vidimus. Idem confirmant lapides, cum GVDIANVS : e)

DIANAE ARECINIAE

ET VIRBIO. SACR.

CORP. LVTORVM

APVD BONAE DEAE

SACEL

D. D.

SVB CLIVVM ARIC

T. TAEDIUS SACERDOS

SOL. ET BONAE DEAE cet.

tum MAFFEIANS f) isque graecus antiquissimus, testamentum exhibens, in quo Andragoras sacerdos Musarum et heroum simul constituitur. τὰν, inquit is, qui testamentum fecit, ἱερατείαν τῶν Μουσῶν καὶ τῶν Ἡρώων ἔχεται ὁ τῆς θυγατρὸς μὲν υἱὸς Ἀνδράγορας, sacerdotium autem musarum et heroum filiae meae filius Andragoras suscipiat, paullo autem post: καὶ θύεται τὰ μὲν ἐννεακαιδέκῃ τῆς Μούσας, τὰ δὲ εἰκάδι τοῖς Ἡρώσιν, sacrificium fiat die quidem nono et decimo musis, vigesimo autem heroibus. Neque vero non huc multa alia graeca marmora pertinent, in quibus sacerdos unus ΙΕΡΕΤΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΞΗΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΕΤΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΕΜΟΝΟΣ ΔΙΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΕΤΣ Μ. ΑΤΡΗΛΙΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ, g) alius vero, nomine M. Aurelius Diadochus, ΑΡΧΙΕΡΕΤΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ ΝΑΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΡΓΑΜΩ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΕΤΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΚΑΙΡΟΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙ- ΔΟΣ

e) p. xxx. i.

f) *mus. Veron.* p. xvi.

g) vide ANTON. VAN DALE *diff. ant. et marmor. illustr.* p. 233.

ΔΟΣ *b)* vocatur. Quid vero? Referamus huc etiam lapidem Pisaurensem:

ABEIENAE C. F
BALBINAE
FLAMINICAE
PISAVRI ET ARIMINI
PATRONAE MVNICIPI
PITINATIVM PISAVRENSIVM cet.

a GRVTERO *i)* et FABRETTO *k)* datum, a doctissimis viris IOSEPHO BIMARDO *l)* et ANNIB. DE ABATIBVS OLIVERIO *m)* egregie illustratum? Si, quid ego sentiam, libere confiteri mihi liceat, supra data inscriptionum testimonia satis quidem confirmant, sacerdotem vnum plura sacra munera administrare, et plurium numinum, inprimis τῶν συνναῶν et συμβόλων sacris praeesse potuisse; vtrum vero duplici τῆ ἱερέως *n)* officio fungi potuerit, et re ipsa olim functus quis sit diuersis locis, merito dubitatur. Nam, etsi apud GRVTERVM *o)* in hac inscriptione:

CANTIAE
L. F. SATVRNINAE
PATRON. COLON
FLAMINICAE
SACERD. DIVAE. PLOTINAE
HIC ET FOROSEMPRONI
D. D.

Cantiae duplex tribuitur in diuersis locis sacerdotium, etsi porro apud eundem *p)* flaminica alia dicatur COLONIAE EMERITENSIS et MVNICIPII SALACIENSIS, etsi etiam hoc nemo negabit, vnum flaminem aut flaminicam in diuersis ciuitatibus sacra earundem, si ea non in idem inciderunt

b) apud IAC. SPONIVM *itinerar. tom. III. p. 114.* CAROL. PATINVM *comm. in antiquum Marcellinae monumentum, p. 387.* et ANT. VAN DALE *loc. excit. p. 234.*

i) p. CCCXXII. 8.

k) *inscript. domest. cap. VIII. I. p. 597.*

l) epistola gallica ad Ioannem de Abatibus patricium Pisaurensem, quae, exstat *tom.*

XVI. *biblioth. italicae.* Latine versa edita est in *marmoribus Pisaurensib. p. 79.*

m) *marm. Pisaur. p. 63. sq.*

n) ἀεχίερέων alia erat ratio, quos vno tempore diuersis locis sacrorum praesidio functos esse, lapis, paullo supra ex SPONII *itiner. tom. III. p. 114.* adlatus, satis docet.

o) p. CCCXXII. 2. et p. CIO LXXXVIII. 15.

p) p. XIII. 6.

derunt tempus, aut totius prouinciae populorum communia fuerunt, administrare commode potuisse; non penitus tamen improbabilis videtur doctissimorum lapidis supra adducti interpretum coniectura, Balbinam hanc primum Arimini ad tempus flaminicam fuisse, postea eam Pisaurense eidem sacro officio admouisse. Quae quidem coniectura tanto est probabilior, quo certiores nos de huius generis sacerdotiis vetusta marmora faciunt, alia quidem perpetua, alia autem quinquennalia, alia annua tantummodo fuisse. q) Res de hac Balbina ut sit, hoc tamen manifestum est, vnum sacerdotem plurium numinum sacris olim praefuisse, ideoque haud absonum esse, si, sacerdotem Iouis, non ταῦρον sed ταύεργς, ut LVCAS habet, adferrentem, tam Ioui, quam Mercurio singulare sacrificium adferre forte et voluisse et potuisse, dicatur.

XIII

Hoc certum videtur esse et expeditum, tauros, a Iouis sacerdote adductos, non soli Ioui; sed etiam Mercurio Lystrenses sacrificare voluisse. Iam vero quaeritur: VIII. *utrum id victimae genus utrique numini olim oblatum fuerit?* Taurum Ioui sacrificatum olim esse, non effata solum veterum scriptorum, nominatim HOMERI r) PAVSANIAE s) STRABONIS t) VIRGILII u) aliorumque; x) sed etiam priscorum monumentorum testimonia confirmant. In inscriptionibus enim fratrum arualium apud GRUTERVM y) et SPONIVM z) reperimus, Ioui *bouem marem, Iunoni vaccam immolatam esse*. Exstat porro Mediolani ara votiva, a) Ioui, ut eius inscriptio testatur, posita, in qua sacrificium, numini huic oblatum, expressum, inque hoc taurus ad aram adductus cernitur. Taceo de *columna Traiani*, quae itidem tauros Ioui immolandos in pompa sacrificali exhibet, deque nummo regio, sacrificium, Ioui ab Hercule factum, referente, apud BERN. MONTEFALCONIVM, b) quum ex iis, quae adducta sunt,

q) conf. supra laudata BIMARDI epistola in marmoribus Pisaurenfibus, p. 87.

r) Iliad. B. vers. 402.

s) attic. p. 27.

t) libr. x. geogr. p. 483.

u) libr. III. Aen. vers. 21. libr. VIIII. vers 627.

x) vide EZECH. SPANHEMIVM not. ad Callim. hymn. in Apoll. vers. 79. EVER.

FEITHIVM ant. Homer. libr. I. cap. 9. GISF. CUPERVM apotheosi, p. 74. RICH. BISCOE in der Erläuterung der Apostel-Geschichte, p. 189. 190.

y) p. CXVII.

z) miscell. erud. ant. p. 5.

a) apud GRUTERVM p. CIOVII. I.

b) antiquit. expliqu. libr. III. cap. 4. p. 141. tab. LXVII.

sunt, satis superque pateat, priscam illam romanam, ab ATTEIO CAPITONE litteris mandatam legem: c) *Ioui tauro, verre, ariete immolari non licet*, iam antiqua aetate fuisse abrogatam. De Mercurio autem res non admodum satis expedita videtur, vtrum tauri ipsi oblato a sacrificantibus fuerint. In ara enim eius Mediolanensi apud PETRVM GRATIOLIVM d) sus cernitur, tanquam victima, ipsi olim offerri solita; ex aliis vero eius sacrificiis, a BERN. MONTEFALCONIO e) ex priscis marmoribus exhibitis, nihil certi ea in re licet coniecere. Si OVIDIO f) credimus, vitulus ipsi proprium victimae genus fuisse, videtur, vt ex hoc eius effato patet:

*Distribus ille focos totidem de cespite ponit,
laeuum Mercurio, dextrum tibi bellica virgo,
ara Iouis media est. Mactatur vacca Mineruae,
alipedi vitulus, taurus tibi summe deorum,*

ne de aliis veterum scriptorum dicam testimoniis, ex quibus numini huic agnum, aut hoedum, aut gallum sacrificatum esse, constat. Quae licet ita sint; non impediunt tamen, quo minus et taurum Mercurio immolari potuisse, statuamus. Praeterea enim, quod ipsa sacrificiorum genera alia apud alias gentes et pro harum diuersitate admodum diuersa olim fuerunt, ideoque, quum suum aut vitulum Mercurio oblatum legamus, taurum offerri ipsi a Lystrensibus haud potuisse, neutiquam dicendum est; ad haec vero victimae singulares, quae certis tantummodo diis, g) a communibus, quae omnibus, aut pluribus saltem diis mactabantur, et quarum primaria taurus fuit, probe distingui debent, etiam hoc probe videtur esse tenendum, in sollemnioribus sacrificiis, quale Lystrensum fuit, apud graecos et romanos taurum vsitatissimum victimae genus fuisse, h) quod superis inprimis diis, consentibus maxime, consecratum fuit. Proinde in inscriptione graeca, a IO. TAYLORIO i) postea ab EDVARDO CORSINIO k) illustrata, denique etiam

D d 2

ab

c) vide MACROBIVM libr. III. saturn. serm. cap. 10.

d) de praeclaris Mediolani aedificiis p. 154.

e) ant. expliqu. p. 137.

f) metam. libr. IIII. v. 753.

g) sic Marti canes, Apollini caprae et agni primogeniti, Mineruae oues et iuuencae, Veneri columbae, aliis diis alia animalia sacra et numinum horum sacrificiis plerumque destinata fuere.

h) vide PLINIVM VIII. 45. VIRGILIUM libr. II. georg. vers. 146.

i) libro inscripto, marmor Sanduicense cum commentario et notis IO. TAYLORI, Cantabrigiae, MDCCCXXXIII. 4.

k) vide dissertationes, eiusdem notis Graecorum additas, num. VI. p. 97. sq.

l) museo Veronensi, p. CCCXXVIII.

ab ill. marchione SCIP. MAFFEI l) cum notis edita, in iis, quae expensa sunt, legitur: ΑΡΙΘΜΟΣ ΒΟΩΝ ΤΩΝ... Ν ΕΟΡΤΗΝ ΩΝΗΘΕΝ-ΤΩΝ ΗΠΙΙΙΙ. *numerus bouum ad festum emtorum cviiii* apud ARISTOPHANEM m) vero βεβουτεῖν est *magnifice sacra facere*. Quid multa? in antiquis monumentis, vbi splendidum sacrificiorum adparatum, ibi nunquam non tauros cernimus.

XV

VIII. ΤΑΥΡΙ, quos Iouis sacerdos adtulit, fuerunt, vt LYCOPHRON n) eos vocat, σεφηφόροι vel σεφανοφόροι, LVCA teste, qui ταύρους καὶ σέμματα adductos tum fuisse, memorat. o) Satis iam hanc veterum, victimas floribus ornandi, consuetudinem, alii ex priscorum scriptorum testimoniis, nominatim ex LUCIANO, ARISTOPHANE, DIONYSIO *Halicarnassensi*, PLINIO, OVIDIO, IUVENALI, aliisque pluribus demonstrarunt. p) Cum his effatis autem conspirant vetera monumenta, quae in sacrificantium sacerdotumque coetu victimas exhibent coronatas. Visitur apud OCTAVIUM RVBEVM q) monumentum aeneum, sacerdotem cum sacrificante et tauro immolando referens. Taurus non corona solum est ornatus; sed de cornubus etiam et dorso diuersi generis florum ferta pendent, quibus insuper is, qui sacrificat, ornatus cernitur. Apud BERN. MONTEFALCONIVM r) etiam aliquot caelati operis marmora exhibentur, in quibus victimas ad aram ductas multoque florum ornatu conspicuas obferuare licet. Delectari enim dii credebantur floribus, quo factum, vt diebus festis ipsas deorum statuas s) iisdem ornarent veteres. Fusc hoc probauit

m) *Plut. vers. 820.* lege ad hunc locum *scholiastem*.

n) *Cassandr. vers. 327.*

o) tauri, qui Ioui immolandi, sine dubio coronis ex quercu, qui Mercurio, ex ficu factis, ornati fuere. Quercus enim Ioui, ficus Mercurio sacra fuit. Res est notissima, ab aliis iam satis discussa. Patet id etiam ex inscriptionibus. Vide REINESIVM *class. iiii. 3.* vbi AEMILIUS, ad Apollinis aram sacrificans, laureatus dicitur, quod laurus Apollini sacra.

p) praeter multos alios, imprimis de sacrificiis, scriptores, aliosque a WOLFIO *cur. phil. et crit. ad h. l. p. 1209.* laudatos,

memorasse vnicum, qui videatur, sufficiat, IO. IAC. WETSTENIVM *not. ad actor xiiii. tom. ii. eius noui test. graeci p. 543.* Testimoniis his addidit ex DIODORO *Siculo* *hina doctiss. CASP. FRID. MÜNTHE obs. phil. in nou. test. ex Diod. Siculo, p. 250.*

q) *memor. Brescian p. 197.*

r) *ant. expliqu. tab. LVIII. et LX.*

s) neque vero statuas tantum iisdem ornarunt; sed etiam aras, templa, immo naues adeo diebus festis, vt ANT. FRANC. GORIUS demonstrat *praefat. praemissa columbario libertorum Liuiæ, p. xxviii.* Adde RAYMUNDVM DVELLIVM *lucubrat. epistol. p. 29.*

bauit doctissimus IO. BAPT. PASSERIVS *z*) non solum ex veterum scriptorum testimoniis; sed et ex antiqua Iouis statua, cuius caput duplex corona cingit. Verum etiam sacrificaturi, inprimis sacerdotes, coronas gerere solebant. Probat id vetus supra ex OCTAVIO RVBEO adlatum monumentum, probant etiam inscriptiones, quae sacerdotes non sine magno honore *coronatos* et Σεφανοφόρους nobis exhibere solent. In tabula, qua acta urbana dierum septem anni V. C. ΙΟΛXXXV. L. Aemilio Paulo II. et C. Licinio Crasso consulibus continentur, in PIGHII *annalibus* primum, deinde a REINESIO *u*) in lucem data, de Aemilio dicitur? BENE SACRIFICAVIT AD APOLLINIS OVE FECIT LAVREATVS, laurus enim hic sumebatur, Apollini, ad cuius aram sacrificabatur, dicata. Apud GRVTERVM *x*) SACERDOS ARAE AVG. N. dicitur CORONATVS, in alio vero monumento *y*) senatus et populus Eubulo Marathonio, sacerdotium Bacchi apud Deljos fortito, legitur, decreuisse ΙΕΡΟΝ ΤΟΤ ΘΕΟΤ ΔΙΟΝΤΣΟΤ ΣΤΕΦΑΝΟΝ. Sic etiam Cereris sacerdotem, Metrodorum nomine, a synodo ΤΩΝ ΜΤΕΤΩΝ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΘΕΑΣ ΘΕΣΜΟΦΟΡΟΤ ΔΗΜΗΤΡΟΣ et quidem ΣΤΕΦΑΝΗΦΟΡΟΝ allectum legimus in alio lapide GRVTERIANO. *z*) Verbo, vbi sacrificia, ibi plerumque etiam coronae, vnde in vetustis testamenti cuiusdam tabulis, primum a GRVTERO, deinde emendatius a SCIP. MAFFEI *a*) editis, Epicteta θυέτω inquit, ταῖς Μουσαῖς ἱερῆον, - - - παρέξει δὲ καὶ ΣΤΕΦΑΝΟΥΣ τοῖς θεοῖς καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ποτὶ τὰν θυσίαν πάντα, *sacrificet autem, is nempe, qui primo die ministrat, musis hostiam, cet. coronas quoque diis exhibebit et reliqua omnia, ad sacrificium spectantia.* Taceo de aliis eius generis inscriptionibus, deque iis, quae forte et ex priscis scriptoribus de Σεφανοφόροις eorumque officio et dignitate possent disputari. Taceo porro de CORONARIIS apud GRVTERVM *b*) et FABRETTVM *c*) siue iis, qui singulari artificio coronas conficere, floresque scite nectere, etiam ad sacrificiorum usum, didicerant. *d*) Id vnicum addidisse,

D d 3

sufficiat,

z) dissertatione inscripta: *Iupiter πολυσεφής*, tom. 1111. *symbol. litter. Florent.* p. 105. seq.

u) *class.* 1111. num. 2. seq.

x) p. LXXXVIII. II.

y) apud GRVTERVM p. CCCC V.

z) p. CCCC VIII. I.

a) *mus. Veron.* p. XXII. et XXIII.

b) p. 10 CLI. 7.

c) *inscript. domest. cap. x.* p. 701. num. 230.

d) lege ANT. FRANC. GORIVM *praf. columb. seruorum Liuiæ*, p. XXVIII.

sufficiat, ipsam hanc veterum consuetudinem doctissimo REINESIO *e)* vetusti corrupti lapidis emendandi egregiam praebuisset occasionem. Accipit eum a NIC. RIGALTIO CLAUDIVS SALMASIVS, *f)* qui eum primus in lucem publicam produxit. In huius primo versu, quum legatur:

ΕΚ ΔΕΚΑ ΠΕΝΤ' ΑΝΔΡΩΝ ΦΟΙΒΟΤ ΤΕ ΦΑΝΗΦΟΡΟΣ
ΙΕΡΕΤΣ

ΚΡΗΣΚΗΝΣ - - - -

vocabula ΤΕ ΦΑΝΗΦΟΡΟΣ ingeniose in ΣΤΕΦΑΝΗΦΟΡΟΣ mutauit REINESIVS, neque sine magna veri specie, siquidem, vti iam vidimus, et in aliis monumentis *ἱερεῖς, στεφανηφόροι* dicti, reperiuntur. Res vtut sit, communem hanc sacrificantium consuetudinem imitantur Lystrenses, forte, si tempus permittit, imitati et aliam, priori haud dissimilem, qua victimarum cornua inaurari solebant. Satis luculenta ea de re testimonia HOMERI *g)* LIVII *h)* aliorumque scriptorum sunt, quibus simul vetusto huius marmoris fratrum arualium fragmento: *i)*

. . . ACSIS TVNC TIBI IN EADEM VERBA

.... AVRATO VOVIMVS ESSE FVTVRVM

egregia lux accenditur. Quis enim non vider, mutila haec verba cum FVLVIO VRSINO *k)* sic supplenda: *quodsi faxis, tunc tibi in eadem verba nomine fratrum arualium boue aurato vouimus esse futurum*, ad morem illum veterem, de quo dixi, respicere? TERTVLLIANVS *l)* satis hoc insuper confirmat. Dum enim annuae votorum nuncupationis meminit, bouem, quem *auratum* vetus hoc marmor, is *bouem cornubus auro decoratis* dicit.

XVI

X. PAVLLVS in oratione, quam tum habuit, Lystrenses ad veri dei cognitionem ita studet perducere, vt simul falsae eorum de Ioue et Mercurio persuasionis rationem habeat, eamque tacite quasi refellat. Argumentum orationis Paullinae habet LVCAS, ex quo patet, diuinum legatum descripsisse

e) not. ad inscr. cl. I. 41. p. 83.

f) not. ad Lampridii Heliogab. tom. I. scriptorum hist. aug. p. 805.

g) odyss. γ. vers. 384.

h) libr. XXV. cap. 12.

i) apud GRVTERVM p. CXVIII.

k) not. ad fragmenta inscript. fratrum arualium apud GRVTERVM p. CXXIII.

l) libro de corona militis.

scripsisse Lystrensibus verum deum Israelis, cum ratione *essentiae*, tum *operum* eius habita. Illam ostensurus, deum ζῶντα vocat; haec vero dum proponit, eundem cum vt conditorem, tum vt conseruatorem totius, quae pater, orbis terrarum, ob oculos sistit. Alterum diuinum opus, nempe creatio mundi, designatur verbis: ἐποίησε τὸν ὅρανον cet. alterum siue conseruatio, cum *generatim*, vocabulo ἀγαθοποιῶν, tum *speciatim*, quoad *bona fortunae*, quibus ad vitam sustentandam fruimur, cogitamus, egregie describitur. Docet enim, deum Israelis esse, qui nobis dederit ὑετός καὶ καίρους καὶ ποτόρους cet. Vt vero id ipsum, quod praecipue in hac causa volumus, rite pateat, probe hoc adtendi velim, Paullum, postquam generatim deum, omnium beneficiorum auctorem, Lystrensibus ob oculos posuerat, illa tum commemorando, *bonorum speciatim fortunae* mentionem facere. Quam vero ob causam? Ob id ipsum, quod in oratione sua diuinus legatus falsae Lystrensiū de Ioue et Mercurio persuasionis habebat rationem. Iam vero probe tenendum est, Iouem olim non solum immortalem *m)* totius mundi conditorem; *n)* sed etiam supremum omnium, quae in genus humanum redundarent, bonorum auctorem et quasi effectorem habitum esse; ita tamen, vt ceterorum deorum quasi ministerio in bonis illis rite dispensandis sapientissime vteretur. Inprimis vero hoc de Minerua, Aesculapio et Mercurio veteres habuerunt persuasum, quumque omnia, quae in mortales cadere queant, bona vel *mentis*, vel *corporis*, vel *fortunae* esse, recte crederetur, tria ista numina sic illis praefecerunt veteres, vt *bona mentis* Mineruae, *corporis* Aesculapio, *bona* denique *fortunae* Mercurio ferrent accepta. Haec, quae dicta sunt, mirifice illustrat vetus lucerna apud IO. BAPT. PASSERIVM. *o)* Visuntur in ea quatuor deorum illorum symbola, sic disposita, vt Iouis fulmen supra, caduceus Mercurii ad sinistrum, galea Mineruae ad dextrum latus et Aesculapii baculus, serpentis amplexu circumplicatus, infra positus sit. Quis non videt, lucernam Iouem tanquam supremum omnium bonorum auctorem exhibere, qui bona mentis Mineruae, corporis Aesculapii, ac fortunae denique Mercurii ministerio in genus humanum conferat? Erat igitur Iupiter sum-

mus

m) ἐπίθετον hoc diis consentibus proprium olim fuisse, inscriptiones perplures docent.

n) vide CALLIMACHVM hymno in Iouem vers. 66. 67.

o) lucern. fictil. 10m. 1. n. 3.

mus Δῶτορ ἐάνων vel ἐπιδώτης, ut eum Mantinenses apud PAVSANIAM p) nuncuparunt deque eo crediderunt, ἐπιδιδόναι ἀγαθὰ αὐτὸν ἀνθρώποις, vel esse eum, ut PAVLLI vocabulo utar, erga mortales ἀγαθοποιῶντα, largitorem bonorum, trium nempe illorum, quibus omnis mortalium felicitas absoluitur, mentis, corporis et fortunae, ut CALLIMACHVS q) canit:

Χαῖρε μέγα, Κρονίδη πανυπέρτατε, δῶτορ ἐάνων

Δῶτορ ἀπημονίης - - - -

Χαῖρε πάτερ, χαῖρ' αὖθι· δίδε δ' ἀρετὴν τ' ἀφενός τε

ἔτ' ἀρετῆς ἄτερ ὄλβος ἐπίσταται ἄνδρας ἀεξεῖν

ἔτ' ἀρετὴ ἀφένιοι· δίδε δ' ἀρετὴν τε καὶ ὄλβον,

Salve plurimum, o Saturnie exsuperantissime, dator bonorum,

dator incolumitatis - - - -

Salve iterum atque iterum, da et virtutem et opes,

neque sine virtute opulentia potest homines beare,

neque sine opulentia virtus, da ergo et virtutem et opes.

Proinde per eminentiam in inscriptionibus propter hanc ἀγαθοποιῶν, ut CICERO r) docet, OPTIMVS dicitur, itemque CONSERVATOR TOTIVS POLI s) CONSERVATOR OMNIVM RERV, t) NVMEN illud PRAESTANTISSIMVM u) a quo omnia beneficia, et vitae huius bona, in genus humanum redundarent. Huic deo adiungebatur, ratione bonorum fortunae habita, Mercurius, ob id ipsum, quod proventibus omnis generis omnibusque opibus, quibus homines ad sui conservationem suamque felicitatem tuendam carere haud possunt, praesse credebatur, MAXIMVS CONSERVATOR ORBIS x) dictus, Mercurius,

p) libr. viii. cap. 9. Eo spectant etiam veterum testimonia de Ioue σωτήρι, ab aliis iam collecta, nominatim a CAROL. IVLIO SCHLAEGERO diff. de diis hominibusque servatoribus ex nummis atque marmoribus antiquis. Helmst. ciciocccxxxvii. 4. et clariss. LVDOV. GVIL. BALLHORNIO in elegantiss. commentat. de diis veterum σωτήρι vol. ii. actor. soc. lat. p. 225. sq. Adde

EZECH. SPANHEMIVM not. ad Callimach. p. 122. et 226.

q) hymn. in Iouem vers. 92. sq.

r) pro dom. cap. LVII.

s) vide MVRATORIUM p. CXXVI. I.

t) MVRATOR. p. V. 6. et ciciocccclxxvii. num. 13.

u) vide eundem p. CXXVI. I.

x) in marmore apud REINESIVM class. I. n. 81. p. 118. adde SPONIUM miscell. p. 91.

rius, inquam, ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ ille ΕΠΙΟΤΝΙΟΣ, γ) qui nempe ἀγαθοποιῶν siue benefaciendo et iuuando imperium suum exerceret, et ARCESIVS, vt in lapide Brigantino z) est, ἀπὸ τῆς ἀρκέσαι, καὶ βοηθῆσαι, qui victum, fruges, frumenta et omnia, ad vitam sustentandam necessaria, suppeditaret, qui verus quasi esset, vt veteres a) dixere, Φιλόθωρος χαριδότης et σῶκος, siue σωσίκοις, domorum, familiarum, substantiae, facultatumque seruator, cuius tanquam NEGOTIATORIS b) LVCRORVM POTENTIS c) et, vt in CAL- LIMACHI hymno est, d) datoris omnium fortunae bonorum domus omni- bus bonis, quibus nempe vita humana conseruatur, esset plena. e) Quae omnia, si adcurate expenduntur, et cum oratione Paullina comparantur, facile patebit, non solum, quare Paullus deum Israelis, tanquam vnicum verum deum beneficum vel ἀγαθοποιῶντα Lystrensibus commendet; sed etiam, quare speciatim primaria bonorum fortunae genera recenseat, ac di- cat, huic deo Israelis, nulli alii, ea nos accepta ferre debere.

XVII

Quae generatim dixi, egregie illustrant et confirmant ipsa beneficio- rum, seu bonorum fortunae genera, a Paulo commemorata; olim vero a coetu, verorum sacrorum experte, cum Ioui, tum Mercurio adtributa. I. Paullus dicit, deum Israelis esse, qui nobis dederit ὑετὸς. Ioui enim et Mercurio veteres tribuere solebant imbres, pluuias, omniaque, per istas in genus humanum collata, beneficia. Ad Iouem quod attinet, ipse apud LVCIANVM f) negotia, quibus distineri se patiatur, enumeraturus, ὃ γὰρ μόνον, inquit, τὰ κεφάλαια ταῦτα τῆς διοικήσεως, ὑετὸς καὶ χαλάζας καὶ πνέυματα καὶ ἄστραπας αὐτὸς οἰκονομησάμενος καὶ διατάξας, πέπαιμαι τῶν ἐπὶ μέγας Φροντίδων ἀπηλλαγμένος, non enim solum generalibus illis meae administrationis, pluuiis videlicet, grandinibus, ventis et fulguribus administratis, ceu curarum parte subleuata, quiescere licet, quo et hoc ATHE- NAEI g) pertinet effatum: Δία σωτῆρα ἐπιλέγῃσι τὸν ἐκ τῆς μίγματος αὐλὺπα

γ) in lapide apud GRVTERVM
P. CIO LXVIII. I.

z) apud GRVTERVM LIII. IO.

a) lege REINESIVM *Synt. inscript.* p. 119.

b) apud GRVTERVM p. LV. I.

c) apud FAURETIVM p. 624.

d) *hymn. in Mercur. vers. 12.*

e) vide, quae ex ORPHEO notat LAVR.
BEGERVSTOM. III. thes. Brandenb. p. 235.

f) in *bis accusato*, tom. II. oper. p. 223.
edit. GRAEVII.

g) *dipnosoph. libr. XV. p. 675.*

αλύπη κρείσεως τὸν καὶ τῶν ὀμβρῶν ἀρχήνον αἴτιον ὑπολάβοντες, Iouem seruatore[m] adclamant, pluuiæ largitore[m] et moderatore[m] existimantes, iucundæque temperiei et commixtionis auctorem. Idem demonstrat non solum vetus lapis apud IAC. SPONIVM *b)*

IO VI. O. M.

TEMPESTATIVM

DIVINARVM. POTENTI

sed patet id quoque ex eius apud veteres cognominibus, qualia inprimis fuere: ἐπικρέπιος, ὀμβριος, ὑέτιος, frugifer, imbricator, pluuius, vuidus, et quæ apud POLLUCEM, PHVRNVTVM, MACROBIVM, TIBVLLVM, VIRGILIVM aliosque, vt PETRVS BARMANNVS *i)* scite docuit, obuia sunt. Eo autem ipsum quoque eius nomen FVLGERATOR nonnunquam est referendum, siquidem id non semper iratum numen; sed beneficum, quod pluuiis imbribusque agros fecundos fertilesque efficiat, solet designare. Quapropter etiam Iouis cognomina FVLGERATOR, CONSERVATOR, OPTIMVS, quasi sibi adfinia, in hac inscriptione GVDIANA: *k)*

IOVI. FVLGERATORI
CONSERVATORI. OPTI
MO. MAXIMO. SACRVM
T. TEPIDIVS. F. F. FAB
MAXIMVS cet.

et in alia: *l)*

IOVI. OPTIMO. MAXIMO
FVLGERATORI. CONSERVATORI cet.

arcte coniunguntur. Idem de Mercurio est notandum. Praeterea enim, quod ipsi, tanquam soli, sagittas et quamuis salutarem in aere temperando vim tribuere veteres solebant, ipse quoque in diis fulgeratoribus locum haud

b) miscell. erud. ant. p. 76.

i) singulari libro, Ζευς κατασπατης in-
scripto, et vna cum altero de vectigalibus po-

puli romani, Lugd. Bat. CIOICCCXXXIIII.
4. edito, p. 236. sq.

k) p. IIII. 7.

l) ibid. n. 8.

haud infimum habuisse, videtur. Proinde tributum ipsi fulmen cernimus, non illud quidem perniciosum, iram diuinam et infausta quaeuis portendere solitum; sed beneficum et salutare, cuius vis in aeris temperie sese proderet, quod imbres mitteret, et pluuias et tonitrua, ad agris fecunditatem horreisque magnam frugum vbertatem conciliandam. Nolo iam, ad ea, quae dixi, probanda, ad aureum Pharnacis, regis Ponti, in medico thesauro imperiali nummum prouocare, in cuius postica parte Mercurius, eiusdem forte regis, vel Sinopensium numen tutelare, et super eius caput fulmen cernitur. Vti enim ill. EZECH. SPANHEMIVS *m)* et ex eo cel. ANT. FRANC. GORIVS *n)* obseruat, ipsum hoc fulmen non tam ad Mercurium; quam ad Pharnacem regem, Parthorumque regnum, diuinamque eius generis originem; aut ad tutelam, a Ioue exspectandam, sese videtur referre. Locupletior certe omnique exceptione maior testis produci potest, gemma perrara atque insignis, a laudato GORIO *o)* singulari commentatione egregie illustrata. Cernitur in ea Mercurius, toto corpore nudus, globo insistent. Caput petaso tectum, alis, vt solet, munito, sinistra caduceum et marsupium; dextra vero fulmen tenet. Iuxta globum binae manus adsurgunt, vtraque adtollit cornu copiae, frugibus refertum. Quis hic non manifeste Mercurium fulguratorem, tonitrua, imbres et pluuias, agrorum fertilitatis frugumque vbertatis causa mittentem, id est, Mercurium, per *ὑετὸς* humano generi ἀγαθοποιόντα agnoscit, inprimis, si ea, quae de Ioue fulguratore, siue de Ioue *ὑετιῶ* et pluuiō dixi, cum hac Mercurii figura conferuntur? Iam vero comparemus cum his orationem Paullinam. Hebetioris ingenii sit oportet, qui sanctum virum ad hanc veterum de Ioue et Mercurio opinionem respexisse, haud animaduertat. II. Paullus vult, vt Lystrenses deo Israelis καὶ εὖ καὶ καρποφόρους acceptos referant. Hunc, ait, esse, qui dederit nobis non solum *ὑετὸς*, sed etiam καὶ εὖ καὶ καρποφόρους. Nouum hoc beneficii genus, quare Paullus commemoret, eiusque verum auctorem deum Israelis esse, contendat, facile, credo, intelligi posse. Tempora enim frugifera Mercurii beneficio tribuere olim solebant veteres. Proinde in duobus Albinum nummis *p)* cernitur Mercurii effigies cum spicis, tem-

E e 2

porum

m) diss. VIII. de usu et praest. numism. p. 481. edit. Londin.

n) tom. II. thes. gemmar. astriferar. p. 308. 309.

o) diss. de Mercurio καὶ εὖ καὶ καρποφόρους, tom. II. thes. gemm. astrifer. p. 301. sq.

p) vide PAVLLI MAR. PACIAVDII diss. sopra una statuetta di Mercurio, §. II. p. 6.

porum frugiferorum symbolo, in altero haec legitur ἐπιγραφή: SECVLO FRVGIFERO, in altero; SECVLO FOECVNDO. Eandem hanc veterum de Mercurio persuasionem, praeter eos nummos, in quibus caduceus Mercurii cum cornu copiae, frugibus referto, visitur, q) gemmae, statucae et inscriptiones partim confirmant, partim illustrant. Ad gemmas quod attinet, non solum ea huc spectat, quam paullo ante ex ANT. FRANC. GORIO r) descripsi, in qua Mercurius cum gemino cornu copiae conspicitur; sed etiam achates orientalis pretiosissimus ill. praefulis LEONIS STROZZAE. s) Exhibet is sub Cereris habitu Liuiam Augustam, veluti alteram Cererem; circa ipsam vero aliquot deorum salutarium, inprimis Cereris, deae frugum, et Mercurii symbola sic disposita cernuntur, vt huius caduceo cornu copiae impositum, hocque cum illo arcte coniunctum sit. Cum gemmis conspirant ea in re binae statucae Mercurii, altera, quam BOISSARDVS, altera, quam LAVRENTIVS BEGERVS t) dedit. Vtraque adsignat numini huic symbolum temporum frugiferorum, siue cornua abundantiae, hocque ipso haud obscure docet, agrorum fertilitatem terraeque prouentuum vbertatem numini huic tributam olim fuisse. Ex eo vero, arbitror, causam intelligi posse, quare procurator praediorum et horreorum Claudii imperatoris Mercurio vota fecerit, vt ex hoc lapide apud GVDIVM u) manifesto liquet:

TI. CLAVDIVS. TI. AVG. LIB
PHYANIVS. PROCVRATOR
PRAED. ET. HORR. CLAVD
MERCVRIO CONSENTI. SAC
RVM

quoniam nempe tempora frugifera numini huic tribui olim solebant. En igitur veram verborum Paullinorum rationem, et quare diuinus legatus diserte καὶ τῶν καρποφόρων in sua oratione mentionem faciat. Ill. Addit Paullus, deum Israelis esse, qui impleuerit (ἐμπιπλῶν) τὰς καρδίας ἡμῶν τροφῆς

q) vide ALEXANBRI NIGRI *interpretationem Maniliani Bononiensis monumenti*, insertam marmoribus Felsineis MALVASIAE p. 300.

r) *thes. gemmar. astrifer. tom. II. p. 301.*

s) descripsit et in lucem publicam pro-

traxit hanc gemmam ANT. FRANC. GORIVS praefatione, praemissa columbario libertorum et seruorum Liuae Augustae et Caesarum, p. xxv.

t) *thes. Brandenb. tom. III. p. 234.*

u) p. xxxv. 8.

τρεφῆς καὶ εὐφροσύνης. Ipsa bona, hic commemorata, ita sunt comparata, ut cum ex iis, quorum antea iam meminerat, fluant; tum vero laetum eorumdem vsum, tanquam singulare diuinum bonum, designent. x) Laetus hic vsum quod sine corporis sanitate et publica tranquillitate vix obtineri inter gentes potest, ipsis his verbis Paullus ad publicam felicitatem, quae fundamentum quasi est laetitiae et hilaritatis publicae, simul videtur respexisse, probe memor, eandem ipsi Mercurio olim fuisse adtributam. Commode huc referri possunt nummi Galbae et Titi, y) inscripti: FELICITAS PVBLICA ipsamque deam Felicitatem cum Mercurii symbolo et cornu copiae referentes. Quo ipso veteres, nisi me omnia fallunt, necessarium, huius numinis beneficiorum cum felicitate publica, tanquam vero εὐφροσύνης fundamento, vinculum indicasse mihi videntur. Neque vero non, ut et hoc addam, cum Iouem, utpote, secundum ARISTIDEM, z) ἐν νόσοις καὶ πᾶσι καιροῖς βοηθόντα, tum Mercurium ad corporis sanitatem permultum conferre, creditum antiquitus fuit. Vti enim, quemadmodum doctissimus CVPERVS a) erudite demonstravit, Mercurius nihil aliud, nisi sol fuit, ipsique propterea aeris temperiem, temporum anni salubritatem et vim aliquam corporibus salutarem veteres tribuerunt; sic speciatim sidus eius, ut STATIVS b) loquitur, *astra temperare* credebatur. Addo ea, quae de Mercurio *criophoro*, cuius imaginem in antiqua lucerna *musci* PASSERII c) cernere licet, in *Boeoticis* habet PAVSANIAS: d) ἐς τὴν Ἐρμῆ τὰ ἱερὰ τὴν δὲ Κλειφύρεα τὴν μὲν ἐς τὴν ἐπὶ κλησιν λέγουσιν, ὡς ὁ Ἐρμῆς σφίσι ἀποτρέψαι νόσον λοιμώδη περὶ τὸ τεῖχος κτεῖον περιενέγκων, quod vero ad Mercurii templa, attinet, quorum alterum criophori nuncupant, cognominis eam esse causam dicunt, quod pestilentiam Mercurius auerterit, circumlato in murorum ambitu ariete.

x) sed illa quanta benignitas naturae, quod tam multa ad vescendum, tam varia et tam iucunda gignit, neque ea uno tempore anni, ut semper et novitate delectemur et copia, CICERO de nat. deor. II. 53. Hoc de quo Cicero, oblectamentum id ipsum videtur esse, quod Paullus εὐφροσύνην vocat; τρεφῆς autem generatim omne, quod ad corpus nutriendum, tam ad cibum, quam potum, spectat, designare videtur. Aliis alia pla-

cent, ut patet ex 10. CHRIST. WOLFII cur. phil. et crit. ad h. l. p. 1211.

y) apud GVIL. DE CHOUX, vet. rom. relig. p. 140. ed. Amst. an. MDCCCXXXVIII.

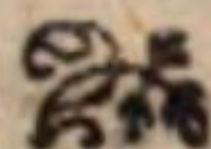
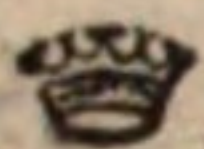
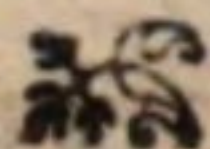
z) in Iouem, tom. 1. operum p. 15.

a) Harpocrat. p. 53.

b) libr. 1. theb. vers. 301.

c) tom. 1. tab. 87.

d) Boeot. cap. XXII. p. 752.



NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO

IO. ADOLPHO IACOBO
RENTSCHIO

S. D

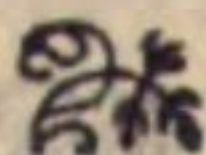
IO. ERN. IMM. WALCHIVS

Recte TIBI, optime amice, in academia nostra consuluisti, ratus, neminem veri eruditi nomen et dignitatem sine liberalium artium cultura rite tueri ac defendere posse. Quapropter philosophiae studiis sic adhibuisti animum, ut ea, quae ab humanitate nomen ferunt, minus negligeres; sed in iis rite colendis multam operam atque industriam collocares. His egregiis praesidiis munito TIBI facilis et expedita ad sanctorum disciplinarum campum patuit via, quam sic ingressus es, ut, quod apud TE et praeclara ingenii indoles et morum probatissimorum studium accessit, nemo posset non praeclara quaevis de TE sibi promittere patriaeque et civitati christianae vberiores ex TVA virtute atque eruditione fructus augurari. Neque vero non in dies alis atque auges omnium, qui TIBI bene cupiunt, de TE spem et expectationem, quam hoc in primis litterato conflictu, meis auspiciis ineundo, egregie TE confirmaturum, tutus confido. Quem enim in priuatis certaminibus saepius expertus sum, docte, acute et grauitate disputantem, eundem TE publice non sine magno auscultantium plausu fore, spem habeo certissimam. Seruet TE numen supremum omni tempore saluum atque incolumem, efficiatque, ut quantus fuerit apud TE in hac musarum officina proficiendi ardor, tanta quoque, id est amplissima TIBI contingant eruditionis ac virtutis praemia.

Ienae, d. XII. iun. C1818



(* *)



5.

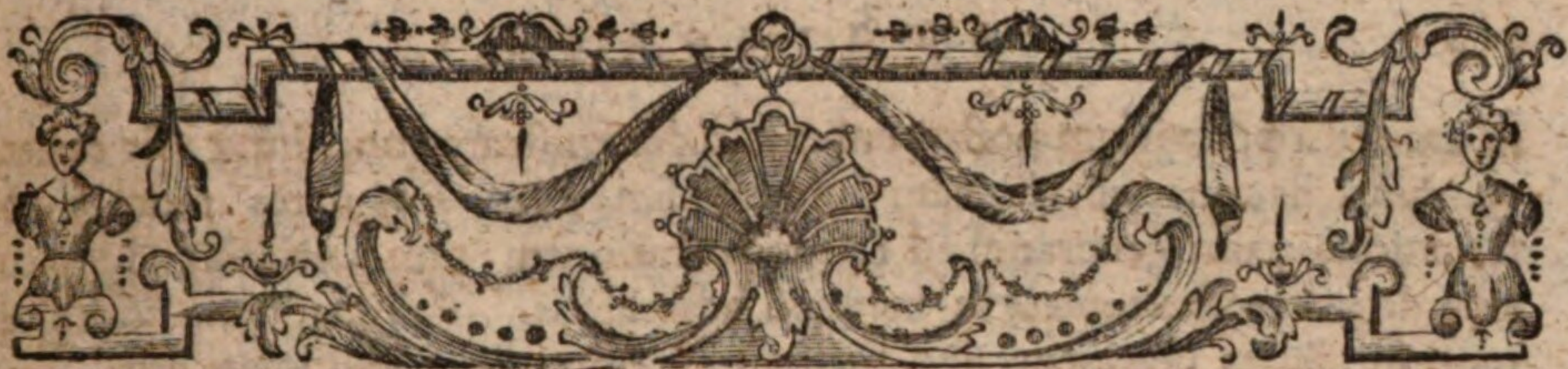
STOICORVM
CVM
PAVLO DISPVTATIO
ACTOR. XVII. 18

STOCKHOLM

1770

PUBLISHED BY THE

STOCKHOLM



I



AT H E N A S, urbem cum ingeniorum prouentu; tum praestantissimarum artium cultura olim celeberrimam, haud vno nomine nobilitauit PAVLLVS, diuinus seruatoris nostri legatus. Praeterea enim, quod venerabilis hic gentium doctor urbem suo ad eam aduentu satis cohonestauit, ciuibusque sua apud eos commoratione haud parum conciliauit gloriae, ad haec vero salutaris doctrinae lucem primus ibi accendere, inter aras et templa Christum praedicare ac superstitionis profanae tenebras optimis auspiciis ibi dispellere coepit ac dissipare; contigit quoque huic vrbi, quod nescio an vlli, vt publica eaque grauissima de praecipuis nostrae religionis capitibus disputatio in ea institueretur cum hoc apostolo et cum Stoicis atque Epicureis, hoc est, cum Atheniensium philosophis, qui celeberrimis ea aetate in tota Graecia sectis nomen dederant. Digna profecto disputatio haec omni tempore doctissimis viris visa est, quam studiose et intentis, vt aiunt, oculis contemplantur. Neque paruus eorum est numerus, qui data opera diligenterque singularibus scriptis congesserunt, quaecunque ad huius certaminis Paullini illustrationem vel vlllo modo facere posse, sunt arbitrati. Verum, quod pace eorundem et sine vlla arrogancia dixerim, non omnia sic in hac caussa agitata ac discussa sunt, vt plane nihil posteriorum diligentiae et studio fuerit relictum. Videntur enim mihi, nisi me omnia fallunt, quae Lucas hac de re litteris consignauit, aliquam adhuc lucem, ex historia potissimum philosophica, desiderare. Quam si quis studiosius, ac vulgo fieri solet, rimatus fuerit, si, quae de Stoicorum placitis eorumque differendi ac cum aliis disputandi ratione veteres memoriae prodiderunt, cum ipsa hac inter Paullum et philosophos illos suborta lite rite et vti par est, comparauerit, multa huic profecto sese offerent, vnde verbis Lucae nouam praeferre facem, interpretumque de iis cogitata modo emendare, modo illustrare, modo nouis argumentis confirmare poterit. Quod quidem

in praesenti pro virium nostrarum modo demonstrare conabimur; sic tamen, ut, missis iis, quae ab aliis iam satis exposita sunt, singulares tantum observationes, cum generatim ad Lucae narrationem; tum speciatim ad Stoicorum dogmata spectantes, in medium adferamus. Reliqua, quae ad Epicureorum placita pertinent, alio forsitan tempore excutiendi locus erit.

II

IPSAM solum disputationem; non disputandi modum, quo Stoici et Epicurei contra Paullum vsi sunt, LUCAS vocabulo *συμβάλλειν* indicare videtur. Plerique etiam interpretes in ea sunt opinione, nil fere hoc loco, nisi colloquium significari, a philosophis illis cum diuino nostro legato institutum. Ipsa vero veterum scriptorum testimonia, quae eam in rem adferunt, vix aliud quid designant, quam amicam diuersarum sententiarum inter se collationem, qua bini, vel plures congregari et quid quisque de vna re sentiat, inter se solent communicare. Sic enim APOLLONIUS, a) ut IO. CHRISTOPH. WOLFIUS b) notauit, *συμβαλῶν*, inquit, *τοῖς ἐν Ῥόδῳ φίλοις*, ubi conueni amicos in Rhodo; IAMBLICHVS c) autem de Thalete refert, iussu ab eo Pythagoram esse, in Aegyptum se conferre ibique *τοῖς ἐν Μερφει καὶ Διοσπόλει μάλιστα συμβαλεῖν ἱερεῦσι*, ea, quae iam nosset, cum Memphiticis et Diospolitianis sacerdotibus conferre, id quod Pythagoram etiam fecisse et cum prophetis, qui Sindone erant, a Mocho quodam, rerum, ut fertur, naturalium peritissimo, genus suum deriuantibus, sermonem instituisse, idem scriptor d) his verbis narrat: *ἐνταῦθα δὲ συμβαλῶν τοῖς τε Μώχῃ τῇ Φυσιολόγῃ προφῆταις ἀπογόνοις*. Quae quidem pariter ac alia effata, ex EVRIPIDE e) ARRIANO f) et IOSEPHO g) a viris doctissimis, IO. CONR. SCHWARZIO h) et GEORG. DAV. KYPKE i) in medium adlata, etsi familiarium congressiones habitosque inter se sermones vocabulo *συμβάλλειν*, apud optimos Graeciae scriptores denotari, satis superque confirmant; iisdem tamen id ipsum, quod in hac causa nonnulli interpretes volunt, effici, et, quum dicta illa notio vocabulo huic aliquoties subiecta

lega-

a) ep. xxxv.

b) cur phil. et crit. in acta apostol. p. 1252.

c) vita Pythagorae, cap. 11.

d) libro laudato, cap. 111.

e) Iphigen. in Aul. v. 830.

f) dissert. Epictet. libr. 111. cap. 9.

g) libr. 1. de bello iud. cap. 17. libr. 1. ant.

iud. cap. 12. libr. vii. cap. 9.

h) commentariis criticis et philolog. linguae graecae noui foederis. p. 1261.

i) observationibus sacris in noui foederis libros, tom. 11. p. 85.

legatur, idcirco eamdem in nostro quoque loco adhibendam esse, a me vix credam, vix impetrare possum. Etenim vocabulum *συμβάλλειν* generatim quamvis sententiarum inter se collationem, quo ea cunque modo fiat, designat; si vero, quae horum philosophorum cum Paulo disputandi ratio fuerit, dicendum mihi sit, videtur ea neque sic placida fuisse et mitis, ut colloqui familiaris, neque tam acerba, ut rixae et conuitii habuerit indolem. Amica profecto haud fuit. Hoc enim commune fere omnium Stoicorum fuisse fertur vitium, ut in disputando erga dissentientes admodum difficiles sese praeberent et magna asperitate aduersarios suos adgrederentur. M. TVLLIVS CICERO ipsam hanc in disputando duritiem valde ipsis exprobrauit; eius vero de iis verba sic comparata sunt, ut non de aliquorum, sed de communi Stoicorum familiae disputandi vitio loqui eum, haud obscure pateat. *Hoc uno vitio*, inquit, *k) maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere*; tum vero pergit: *verba tenent mordicus, quae rursus dum sibi euelli nolunt, horridiores euadunt, asperiores, duriores et oratione et moribus*. Alio loco *l) fallacibus et captiosis Stoicorum interrogationibus* circumscriptos atque deceptos quosdam, quum eas dissolvere non potuerint, descivisse a veritate, refert. Neque vero non huc pertinere videntur, quae de Stoicis, repugnantes disputationum et interrogationum laqueis irretitos tenentibus, alibi idem AVCTOR disseruit. *m)* Vocavit porro eorum *differendi genus*, qui vero in differendo Stoici, iidem profecto in disputando fuere, *spinosum et tortuosum*; *n)* Timon vero ob id ipsum argutam ac fallacem illam, qua Stoicorum parens sectaeque huius conditor ZENO usus esse, fertur, cum *ρυεγάθω*, sine cum *rete*, quo pisces capiuntur, comparavit, ut DIOGENES LAERTIVS *o)* auctor est. Quae quum ita sint, si hanc Stoicorum propriam fuisse disceptandi rationem, manifestum est, si eos in differendo subtiles, in disputando spinosos, acerbos, asperos se gessisse, si pugnaciter; neque sine magna pertinacia cum aliis certasse, legimus, quam, putas, disputationem cum iisdem diuino legato nostro fuisse, qui cedere iisdem nec volebat; nec poterat, cui ipsa, de quo disputabatur, argumenti grauitas necessitatem

F f 2

vide-

k) libr. IIII. de fin. bon. et malor. cap. 28.

l) libr. IIII. acad. quaest. cap. 15.

m) libr. I. de oratore cap. 10.

n) libr. III. nat. quaest. cap. 1. coll. libr. IIII. acad. quaest. cap. 31.

o) libr. VII. segm. 15. lege observationes AEGIDII MENAGII ad hunc locum p. 271. inprimis, quae ibi de captiosis Stoicorum argumentationibus ex CICERONE, et LUCIANO differit.

videbatur imponere, fortiter iis resistendi, tela in ipsum ab acerrimis his aduersariis immissa, partim infringendi, partim retorquendi ac caelestis doctrinae veritatem ab omnibus eorum argutis ac speciosis obtrectationibus vindicandi? Mea quidem sententia litem certe grauissimam Paulo tum intulisse videtur haec philosophorum Atheniensium turba. Nolim tamen statuere, ipsam hanc disputationem, quantumvis vehementem et acrem, ex Stoicorum et Epicureorum parte in iurgia abiisse; aut maledicta aut contumelias verborum. Praeterea enim, quod, Stoicos, quum vehementes eos disputatores fuisse, legamus, idcirco maledictis dissentientes loco argumentorum laceSSIuisse, neutiquam putandum est; adhaec vero ii ipsi, qui in pugnam cum Paulo sese dedere, ab aliis, qui conuitiis eum sunt confectati eumque *σπερμολόγον* adpellantes in contemtionem adducere studuerunt, diserte distinguuntur; ipsa modesta illorum compellatio, qua Paullum, finito primo quasi disputationis actu, vt in areopago nouam suam doctrinam fusius proponeret, rogarunt, contrarium profecto vincere videtur. Dicunt enim: *δυναμὴ θὰ γινῶναι*, quae verba recte ELIAS PALAIRET *p)* verti iubet, *licetne nobis anquirere*, ac simul obseruat, hunc vtriusque vocis significatum alterius HERODIANI, alterius ARISTOPHANIS testimonio satis posse stabiliri. Res vtut sit, melius se gesserunt philosophi hi, quam illi, de quibus BASILIUS Magnus *q)* *πλατὸν*, inquit, *γέλῳτα καταχέουσιν, ἡμῶν περὶ συντελείας τῆς κόσμου τῆς καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελλόντων*, in magnum risum contra nos se effundunt, quando adnunciamus mundi consumptionem et seculi instaurationem.

III

NEQVE vero recte plerique sentiunt, si, quot aduersariorum genera Paullus tum Athenis habuerit, volunt definire. Arbitrantur enim, Stoicos et Epicureos Paulo sese opposuisse, alios eum *σπερμολόγον* dixisse, et ab his pariter ac prioribus diuersos fuisse eos, qui, diuinum legatum nouorum daemonum nuntium sibi videri, dixerint. Ita plerique, qui LUTHERI versionem sequuntur. Mea vero sententia eo tempore Paulo sola res cum Stoicis et Epicureis fuit. Philosophi hi tum inter se ipsi dissidebant. Nonnulli ad id enitebantur, vt Paulli dogmata refutarent, et quibuscunque poterant argumentis, omni studio conquisitis, refellerent. Ac hi quidem sunt, de quibus Lucas:

p) observationibus philologico-criticis in sacros noui foederis libros, p. 315.

q) homil. 1. in hexaëm. p. 6.

cas: ΤΙΝΕΣ τῶν Ἐπικυρείων, inquit, καὶ τῶν Στωϊκῶν Φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ. Alii ex eadem philosophorum horum familia id videntur aegre tulisse, mirati illos, qui possent cum homine σπερμολόγῳ tam opere disputatione eumque refutare, qui nulla dignus foret attentione. Eo pertinent verba LUCAE: καὶ ΤΙΝΕΣ ἔλεγον, τί ἂν θελοι ὁ σπερμολόγος ἵτος λέγειν, nonnulli autem, scilicet Stoicorum et Epicureorum, dixere, quid vult loquax ille dicere. Quod quidem praeposterum ac intempestivum iudicium illi, qui cum Paulo certamen ingressi fuerant, refutaturi non sine causa se istius hominis dogmata se explorare, aiunt, videri enim novam qualemcunque de rebus divinis doctrinam proponere. Proinde LUCAS ΟΙ ΔΕ, ait, ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, illi autem Stoici et Epicurei, quibus reliqui utriusque sectae gravem hanc cum Paulo pugnam vitio vertere visi, responderunt: videtur peregrinorum daemonum nuntius esse.

III

NOSTRAM hanc verborum Lucae interpretationem veram sicque, uti narrauimus, consequuta omnia esse, his potissimum argumentis, magnam, ut videtur, probandi vim habentibus, potest demonstrari. Primum Graeci non sic diuidunt, ut post repetitum vocabulum τις, in tertia diuisione articulus loco nominis, diuidendi vim habentis, sequatur. Ponunt potius vocabulum ἄλλος in tertia propositione post iteratum pronomen τις. Et sic quoque est in sacris tabulis apud LUCAM: r) διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπὸ ΤΙΝΩΝ, ὅτι Ἰωάννης ἐγήγερεται ἐκ νεκρῶν, ὑπὸ ΤΙΝΩΝ, ὅτι Ἡλίας ἐφάνη, ἌΛΛΩΝ δὲ, ὅτι προφήτης εἰς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. Neque infrequenter μεν et δε cum articulo in diuisionibus vsurpari, notissimum est, quemadmodum apud PAVLLVM: s) ΟΙ ΜΕΝ ἐξ ἐριθείας - - ΟΙ ΔΕ ἐξ ἀγάπης cet. itemque οἱ μὲν - - ἄλλοι δὲ - - ἕτεροι δὲ, ut apud MATTHAEVM: t) ΟΙ ΜΕΝ, Ἰωάννην (λέγουσιν σε εἶναι) ἌΛΛΟΙ ΔΕ Ἡλίαν, ἙΤΕΡΟΙ ΔΕ Ἰερεμίαν. Quum igitur LUCAS dicat ΤΙΝΕΣ τῶν Ἐπικυρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν Φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καὶ ΤΙΝΕΣ ἔλεγον, τί ἂν θελοι ὁ σπερμολόγος ἵτος λέγειν, ΟΙ ΔΕ, ξένων δαιμονίων καταγγελεὺς δοκεῖ εἶναι, quum certum sit et exploratum, articuli repetitionem in diuisionibus necessariam esse, neque illum solitarie positum diuidendi habere facultatem, manifeste patet, in his LUCAE verbis: ΟΙ ΔΕ, ξένων δαιμονίων καταγγε-

F f 3

καταγγε-

r) cap. viii. 7. 8.

s) Phil. i. 16. sq.

t) cap. xvi. 14.

καταγγελεύς δοκεῖ εἶναι, eos, qui Paullum novos daemones nuntiari opinati sunt, neutiquam distingui ab illis, qui cum ipso disceptarunt; sed eosdem esse, hisque verbis disputationis suae illis, qui indigne eam ferebant, rationem reddere voluisse. Deinde etiam hoc notandum est, particulam δε, articulo additam, diuidendi quidem habere vim; sed non nisi μεν cum articulo praecesserit, quemadmodum ex supra in medium adducto Pauli effato vidimus. Et sic etiam usus constans fere est huius particulae in graecis profanis scriptoribus, quorum testimonia, quod frequentissima sunt, et ubiuis fere leguntur; hoc loco transcribere, haud immerito piget. Proinde nunquam τινες a τισι sic secernuntur, ut utrique a τοῖς δε, vel a nouo quodam genere, quod ab utroque diuersum sit, secernantur; sed, si articulus cum particula δε posterius pronomen τινες sequitur, tum ad prius pronomen sic referendus est, ut priores τινες posterioribus opponantur. Eapropter in nostro loco verba ΟΙ ΔΕ ad priores τινες spectant: *illi vero*, scilicet *nonnulli* illi ex Epicureis et Stoicis, qui cum Paulo disputarunt. Neque vero et hoc ad nostram adlatam sententiam corroborandam debet praeteriri, graecos veteres formulam ο δε, οἱ δε haud infrequenter usurpare, si respondentis verba, vel ea exprimantur, quae alter alterius verbis opponit. Sufficiant in praesenti bina haec effata ΔΕΛΙΑΝΙ, u) alterum: ἐπεὶ τις εἶπεν πρὸς αὐτὸν, nempe Socratem, ὅτι μέγα ἐστίν, ὧν ἐπιθυμεῖ τις, τῶν τυχῶν, Ο ΔΕ, ἀλλὰ μείζον ἐστὶ τὸ μὴδὲ ἐπιθυμεῖν τὴν ἀρχὴν, *quum vero quis illi diceret, magnum est, compotem eorum fieri, quae quis cuperet, respondit ille; sed maius est, ne cupere quicquam omnino*, alterum: ἐπὶ Σπαρτιάτης τὸ ἔπος Ησίοδος - - ἀκρόντος Διογένης, Ο ΔΕ εἶπε, καὶ μεν μεσσηνιοι cet. Accedit, si, quid alii dixerint, graeci scriptores, inque his etiam nostri sacri, referant, articulum prius, non aliud *subiectum* designare. Patet id ex his verbis ΜΑΤΘΑΕΙ: x) εἶπε δε αὐτῷ (ἀρχοντι) ὁ Ἰησοῦς - - Ο ΔΕ, scilicet ἀρχων, εἶπε cet. ex aliis apud eundem: y) λυόντων αὐτῶν τὸν πῶλον, εἰπόν οἱ κύριοι αὐτῶν πρὸς αὐτῶν, τί λύετε τὸν πῶλον, ΟΙ ΔΕ cet. quo et haec eiusdem diuini scriptoris spectant: z) (Ἰησοῦς) εἶπε - - ἀποκριθέντες (οἱ ἀρχιερεῖς) εἶπον, Ο ΔΕ εἶπεν αὐτοῖς cet. Quae loquendi ratio si ad nostrum effatum adplicatur, haud difficulter patebit, articulum ΟΙ cum particula ΔΕ ad priores ΤΙΝΕΣ referendum esse. Neque infrequens denique est ellipsis verborum Φημί, εἰπεῖν, λέγειν, tum, quum aliorum sermones et colloquutiones

u) libr. viii. var. hist. cap. 29. coll. cap. 28.

x) cap. xviii. 19, 21.

y) cap. xviii. 33.

z) cap. xx. 25.

tiones enarrantur. Iam supra Aelianum ita loquentem audiuius, loquuntur etiam sic sacri scriptores, ex quibus vnicum LUCAE a) testimonium hoc loco addidisse sufficiat: οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον, Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, (λεγεσθαι σε οἱ ὄχλοι εἶναι) ἄλλοι δὲ, Ἡλίαν, ἄλλοι δὲ ὅτι προφήτης τις τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. Quae omnia si iunctim, et vt par est, rite expenduntur, nostram de his Lucae verbis sententiam admodum probabilem efficere videntur.

V

De significatione vocabuli σπερμολόγος interpretum haud vna est sententia. BASILIUS, CHRYSOSTOMVS, THEOPHYLACTVS, OECUMENIVS, quorum effata apud IO. CASP. SVICERVM b) leguntur, Paullum contemptus causa sic a quodam auicularum genere, quod ex seminibus, in agros sparsis, viuat, dictum esse, opinantur. Putant nimirum, ab his auiculis eos σπερμολόγος dictos fuisse, qui de alieno viuerent, qui scurras agerent, suaeque garrulitate et adulationibus victum sibi studerent parare. Addunt, nomen hoc deinde hominibus contemptissimis ac vilissimis esse tributum. Ex recentioribus, praeter alios, hanc sententiam ornauit vir celeberrimus GEORGIUS DAVID KYPKE, c) in medium adlatis MAXIMI TYRII ET PLUTARCHI effatis iisdemque cum aliis apud DIONYSIVM Halicarnassensem, DEMOSTHENEM ATHAENEVM et PHILONEM comparatis. Parum abludere videtur ex antiquioribus EUSTATHIVS. Is, metaphora ab iisdem auibus sumpta, eos σπερμολόγος nuncupatos esse, scribit, qui forum oberrantes, si quid ex mercatorum sarcinis in terram casu decideret, id studiose colligerent, fuisse eosdem ex infima plebe, hinc vero factum, vt homo vilis et contemptus σπερμολόγος diceretur. Sententiam hanc amplexi sunt ISAAC. CASAVBONVS d) IO. CONR. SCHWARZIVS e) alique. GOTTFR. OLEARIVS f) PHILOSTRATI g) auctoritate circumforaneos σπερμολόγος adpellatos esse contendit, Paullumque, putat, a Stoicis hoc ipso ignominiae pleno nomine blateratorem ineptum esse vocatum. Taceo, ne nimis me diffundam, de aliorum interpretum cogitationis

tis

a) cap. viiii. 19.

b) thes. eccles. tom. ii. 994.

c) obs. sacr. in noui foederis libros, tom. ii. p. 87.

d) not. ad Theophrasti characteres, p. 197.

e) comment. crit. et philol. lingu. gr. noui foed. p. 1237.

f) not. ad Philostratum, p. 203.

g) vit. Appollon. libr. v. cap. 20.

tis deque iis, quae ea de re apud IO. BAPT. COTELERIVM, IO. CASP. SVICERVM, PETRVM ZORNIVM, CORNELIVM ADAMI, aliosque, a IO. CHRISTOPH. WOLFIO ⁱ⁾ et MICH. LILIENTHALIO ^{k)} laudatos, leguntur. Id vnicum tantum adnotasse sufficiat, omnes fere de hoc vocabulo prolatas sententias eo redire, vt vel vilissimae et infimae fortis hominem, vel ineptum blateratorem ex Stoicorum mente hoc vocabulum designarit.

VI

NOSTRA quidem sententia vocabuli *σπερμολόγος* eadem est ratio ac multorum aliorum, quae a λέγω, loquor, dico, originem ducunt. Quemadmodum enim αἰχρολόγος, eum, qui turpia, γαστρολόγος, qui res, ventri gratas, γνωμολόγος, qui sententias, ἡδυλόγος, qui suauia, κακολόγος, qui mala, κιναιδολόγος, qui impudica, ματαιολόγος, qui inania et vana, μωρολόγος, qui stulta, sic σπερμολόγοι eum, qui semina quasi profert, vel cuius verba, quae loquitur, instar seminis quasi sunt, significat. Quis vero non videt, vocabulo σπέρμα hic significatum μεταφορικὸν subiectum esse et verba cum semine, quod spargitur, comparari? Quando enim feritur, semen proicitur sine ordine et delectu, neque singula grana singulatim, sed plura simul copiose sparguntur. Similis ratio eorum est, qui, quicquid in buccam venit, sine ordine et delectu protrudunt, qui, si quae dicere volunt, quid promant, non ponderant, sed quasi semina spargunt, in sermone suo admodum verbosi, inque dicendorum ordine confusi, in argumentorum delectu exiles ac steriles, in ratiociniorum vi ac pondere admodum ieiuni. Omnia haec vitia studiose in disputando euitare se, Stoici existimarunt, quumque simul omnes alios, qui eorum sectae haud essent, contemnerent; eos vero, qui philosophiae studiis sese haud addixerant, SENECA ^{b)} teste, puerorum loco haberent, factum esse videtur, vt et parum honorifice de eorum differendi et commentandi ratione sentirent, eamque nil fere, nisi puerilem verborum, parum inter se cohaerentium, congeriem esse existimarent, quae seminis proiecti imaginem prae se ferret. Vt vero omnia haec eo luculentius pateant, hoc inprimis tenendum est, duas potissimum virtutes in differendo et commentando se possidere, Stoicos arbitratos esse. Primam laudem in argumentorum vi et pondere quaerebant, sibi persuadentes, ne-

minem

^{b)} epist. 1111.

ⁱ⁾ cur. philol. et crit. in acta apost. p. 1252.

^{k)} archiuar. bibl. noui test. p. 402.

minem fere, nisi Stoicum, cum ἐνεργεια posse disputare, nihilque eum, nisi quod firmum esset et veram demonstrandi vim haberet, proferre solere. Itaque in probando plurimum valuisse Stoicos veteres, dixit QVINCTILIANVS, i) quam quidem laudem consequi ac tueri studuerunt singulari dialectices cultura, et quod cuncta in disputando ad ratiocinia solebant reuocare. Proinde de ipsis non solum ORIGENES, k) στωϊκοί, inquit, καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τὸ συλλογιστικώτερον τὴν φιλοσοφίαν ἤυξησαν, sed etiam ex hoc ipso caussa patet, quare κατ' ἐξοχὴν dialectici olim vocati fuerint, vt ex testimoniis, ab AEGIDIO MENAGIO l) et PHIL. IACOBO MAVSSACO ll) in medium adlatis, satis superque patet. Deinde summam philosophi virtutem in breuitate et concisa dicendi ratione quaerebant, quam quidem ad vnum omnes mirum in modum confectatos esse, veteres aliquoties referunt, eosdemque eloquentiae parum tribuisse, diserte testantur. QVINCTILIANVS: m) minus indulserunt eloquentiae Stoici veteres, sed, quum honesta suaferunt, tum in colligendo probandoque plurimum valuerunt, rebus tamen magis, quam verbis magnifici. De Zenone, Stoicorum parente, veteres referunt, cuidam obiicienti, breuia esse eius dicta, omnino, respondisse, nam et syllabas philosophorum, si id posset, breues esse, optem. n) Ac hanc quidem breuitatis in differendo legem vbique videtur Zeno discipulis suis inculcasse. Varia huc pertinent de ipso testimonia DIOGENIS LAERTII, quorum hoc vnum est e praecipuis: o) Ἀρίστωνος δὲ τῶ μαθητῶ πολλὰ διαλεγόμενα ἔκ ἐυφροῶς, ἔνια δὲ καὶ προπετῶς καὶ θρασέως, ἀδύνατον εἶπεν, εἰ μὴ σὲ ὁ πατὴρ μεθύων ἐγέννησεν, ὃθεν αὐτὸν καὶ λάλον ἀπεκάλει, βραχυλόγος ὢν, Aristone autem discipulo non satis ingeniose multa, quaedam etiam temere procaciterque differente, fieri, ait, nequit, quin ebrius te genuerit pater. Vnde ipsum etiam loquacem adpellabat, brevis ipse in loquendo et circumcisus. Vide, Zenonem βραχυλόγον Aristonis in dicendo vbertatem aegre tulisse eumque loquacem blateratorem dixisse. Idem scriptor de eodem philosopho refert p) eum, sermonem νεανίσκου πολλὰ λαλῆντος quum audiuiisset, verborum sitatem eius increpaturus, τὰ ὠτά σου εἰς τὴν γλῶσσαν συνεῤῥύηκε, dixisse,

alii

i) libr. x. instit. orat. cap. i. p. 904.

k) philosophum. cap. xxi. p. 142. edit. 10. CHRISTOPH. WOLFI.

l) not. ad Laertium, p. 122. et amoenit. iur. ciuilis, cap. i.

ll) notis ad Harpocratonis lexicon, p. 384.

m) loco excitato.

n) conf. IVSTVS LIPSIVS manu duct. ad philos. Stoic. libr. i. tom. iiii. operum. p. 669.

o) libr. vii. segm. 18. p. 375.

p) libr. vii. segm. 21. p. 377.

alii vero adolescentulo garrulitatem obieciſſe his verbis q) δύο ὦτα ἔχομεν, στόμα δὲ ἓν, ἵνα πλείω μὲν ἀκρόωμεν, ἥττονα δὲ λέγωμεν, idcirco aures habemus duas et os unum, ut plura audiamus, loquamur pauca. Post Zenonem Stoici, magistrum imitati, preſſius hoc et admodum concisum loquendi genus magis magisque in porticum introduxerunt, quo nomine, maxime quum inter id, quod nimium eſſet et parum, nullum discrimen facerent, CICERO eos haud ſemel adcuſauit, eosque breuiter ſua argumenta adſtringere, r) preſſiusque, ac par ſit, in diſſerendo agere, s) ingenuè faſſus eſt. Longe contra alia erat dicendi ratio diuini noſtri legati Paulli, ſic propemodum comparata, ut quibus Stoici commendare ſe diſſerendo crediderunt virtutibus, iisdem illa plane deſtituta eſſet, aliasque contra oſtenderet, philoſophorum horum principiis plane contrarias. Primum enim oratio eius non poſita fuit ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, t) ſed ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως. Deinde ſingulare in ipſo erat flu-
men grauiſſimorum optimorumque verborum et magna in dicendo vbertas copioſaque dicendi vis, longiſſime proſecto diuerſa ab illo, quod Stoici tantopere amabant, breui et concifo loquendi genere. Vtrumque, ſiue res tractandi deque iis diſſerendi modum; ſiue dicendi formam ſpectamus, minus poterat in Paulo placere Stoicis. Indigne ferebant, Paullum dogmata proponere veritatemque eorum ſine iuſtis et legitimis ratiociniis propugnare ac defendere velle. Damnabant omnem in diſſerendo verborum copiam et vbertatem. Quid vero mirum, ſi ſanctum hunc virum ob id ipſum in loquacitatis ſuſpicionem adducere eos ſtudiſſe, legamus? ſi ſπερμολόγον Paulum nuncupaſſe, Lucas referat, ſπερμολόγον, inquam, ſiue, ut ſupra audiuiſimus, garrulum, qui ſine habitu argumentorum, ut ipſi falſo putarunt, delectu verba, haud ſecus ac ſemina, copioſe et abundanter ſpargeret.

VII

NEQVE vero non interpretes in diuerſas abeunt partes, ſi Stoicos et Epicureos philoſophos Paulum ξένων δαιμονίων nuntium habuiſſe, audiunt. Quid ξένα illa δαιμόνια ſint, quaerere ſolent, quorum Stoici hic mentionem iniiciunt. Nolo eorum ſententias fuſe hic commemorare, maxime quod alii iam hoc labore functi ſunt. Breuiter, quid nos ea de re ſentiamus, ad-
dere

q) libr. VII. ſegm. 23. p. 379.

r) libr. III. tuſcul. quaest. cap. 6.

s) libr. IIII. de fin. bon. et mal. cap. 10.

t) 1. Cor. II. 4.

dere aliorum cogitatis liceat. Non plane reiicienda eorum sententia est, qui hoc loco vocabulum δαιμόνιον adiectiue a Stoicis et Epicureis vsurpatum esse, contendunt. Sic enim saepe istud in scriptoribus obuium est profanis. HERODIANVS u) Macrinum, refert, studuisse οὐ μόνον τὰ ἀνθρώπων πάντα εἶδέναι, ἀλλὰ καὶ τὰ θεῖα τε καὶ δαιμόνια πολυπραγμονεῖν, non hominum modo res cognoscere; sed etiam deorum daemouumque arcana rimari. Apud PLATONEM x) Socrates μοι, inquit, θεῖόν τι καὶ δαιμόνιον γίγνεται φωνή, mibi diuina quaedam vox contingit. IOSEPHVS y) δαιμονίᾳ προνοίας diuinæ prouidentiae mentionem facit; IVLIVS POLLVX z) vero τὸ θεῖον et τὸ δαιμόνιον, quatenus hoc vocabulum latiori sententia sumitur, συνώνυμον esse, diserte testatur. Apud alios graecos scriptores τὸ θεῖον ἀπὸ τῆς δαιμονίᾳ differt; vtrumque vocabulum vero nominatim apud DEMOSTHENEM, PLATONEM aliosque sic coniungitur, vt ex ipsa coniunctione et quod τὸ θεῖον adiectiuum nomen est, haud obscure pateat, eadem ratione etiam τὸ δαιμόνιον vsurpatum esse. Sic est apud IAMBlichVM: a) περὶ τε τῆς θεῖας καὶ τῆς δαιμονίᾳ, καὶ περὶ τῆς ἡρώικῃς γένεος εὐφρονον τε καὶ ἀγαθὴν ἔχειν διάνοιαν, vt de diuino, daemouio et heroico superum genere beneficerent et cogitarent, et apud PHILOSTRATVM, b) qui, velle se, ait, de τοῖς τῆς σοφίας τρόποις, ἡφ' ὧν ἔψαυσε τῆς δαιμονίᾳς τε καὶ θεῖος νομισθῆναι, de philosophandi ratione, qua Apollonius, vt daemouius, immo adeo diuinus videretur, adsequutus sit, adcurate disputare. Eadem ratione etiam PLUTARCHVS c) Platonem δαιμόνιον; virum, in quo diuini aliquid fuerit, vel supra humanae naturae vires positum, nuncupauit. Itaque τὰ δαιμόνια apud LVCAM sunt diuina, vel potius, si vocabuli δαιμόνιον significatio propria et quatenus δαίμων et θεός differunt, spectatur, res ad caput de daemouibus, siue ipsorum numerus, siue natura, siue aliud quid reputetur, spectantes. Iam vero probe tenendum est, veteres scriptores, cum profanos, tum sacros, si de doctrina aliqua loquantur, haud raro, suppressio doctrinae vocabulo, ipsam tantum rem, de qua doctrina proponitur, nominare solere. Apud AELIANVM d) lis, optimo Socrati ab Aristophane, nequissimo illo comoediarum scriptore, intenta, narratur, addito adcusationis argumento, eodem fere, quo Stoicorum et Epicureorum pars tum Paullum nostrum

G g 2

adgressa

u) libr. II, cap. 12. §. 5.

x) apolog. p. 365.

y) de bell. iud. libr. II. cap. 18.

z) onomast. libr. I. segm. 1.

a) libr. I. de vit. Pythag. cap. 21.

b) vit. Apollon. libr. I. cap. 3. p. 4.

c) de pueror. educat. cap. V.

d) libr. II. var. hist. cap. 13.

adgressa est, ὡς ἦν ἀδολέσχην καὶ ἐσῆγε ξένος δαίμονας, esse eum hominem loquacem, Socrates enim sine artificiosis ratiociniis, eleganter tamen et magna verborum suauitate, cum singulari grauitate coniuncta, solebat philosophari, eumque *introducere nouos daemones*, id est, *nouam de daemonibus doctrinam*. Ipsam accusationis formulam praeter XENOPHONTEM et PLATONEM e) habet DIOGENES LAERTIVS. f) ἀδικεῖ Σωκράτης, inquit, ὅς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεός, ὃ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια ἐισηγόμενος, *iura violat Socrates, negans esse deos, quos ex maiorum instituto suscepit ciuitas, alia vero noua daemonia inducens*. At vero Socrates, vt ex MAXIMO TYRIO g) inprimis patet, non nouos daemones nuntiauit; sed nouam de diis rebusque diuinis doctrinam est professus. Vnde facile patet, δαιμόνια hic non daemones, sed propositam a Socrate de iis doctrinam designare. Ac sic quidem et eadem fere ratione hunc philosophum PHILOSTRATVS h) καινὸν τὰ δαιμόνια nuncupauit. Neque vero aliter ipse diuinus Paullus hac loquendi formula est vsus. Ἡμεῖς, inquit, i) κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσαυρομένον, Ἰσδαίοις σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν, id est, *doctrina de Messia in crucem acto*, quam proponimus, Iudaeis est offendiculo, coetui vero, profano numinum cultui addicto, stulta videtur. Alia loco k) ὑμεῖς, ait, ὅχ' ὅτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, *vos non sic didicistis Christum*, id est: *doctrinam de Messia*. Eadem profecto videtur ratio esse verborum nostrorum apud LVCAM. Quando enim nonnulli Stoicorum et Epicureorum hanc de eo fouent sententiam, adnuntiare eum ξένα δαιμόνια, hoc ipsum idem est ac si, videri sibi nouam de rebus diuinis doctrinam Paulam proponere, dixissent. Confirmatur insuper haec interpretatio verbis, quae ἀμέσως sequuntur. Δυνάμεθα, inquiunt Stoici et Epicurei, γινῶναι, τις ἡ ΚΑΙΝΗ αὕτη ἢ ὑπὸ σὺ λαλῶμένη ΔΙΔΑΧΗ, *possumus scire, quae noua haec doctrina sit, abs te proposita?* quibus illi verba ξένα δαιμόνια per καινὴν διδασχὴν, siue per nouam de illis *doctrinam* interpretantur.

VIII

EX iis, quae disputata hactenus sunt, satis, arbitror, constare, quid ξένα illa δαιμόνια sint, de quibus Stoici et Epicurei in nostro effato loquuntur.

Quare

e) eorum effata iam dedit TH. ALDOB-
BRANDINVS not. ad Diog. Laert. p. 104.
edit; MENAGII.

f) de vitis philosoph. libr. II, segm. 14.
p. 104.

g) diff. 26. et 27.

h) libr. VIII. vit. Apollon. cap. 7. §. 1.

i) 1. Cor. 1. 23.

k) Ephes. IIII. 20.

Quare vero hi non dicunt ξενῶν θεῶν καταγγελεὺς δοκεῖ ὑμῖν εἶναι, neque vsurpant vocabulum ΘΕΙΟΝ, de rebus diuinis generatim spectatis, forte vsitatius, quam τὸ δαιμόνιον? Salua res est. Vocabulum δαίμων, δαιμόνιον saepe generatim de quouis deo seu numine vsurpatum olim esse, supra iam a nobis fuit obseruatum. Sic PLATO, teste IVLIO POLLVCE, l) summum deum, cui omnia, quaecunque praeter ipsum existant, debeantur, τὸν τῷ πάντος κυβερνίτην καὶ μέγιστον δαίμονα, totius mundi gubernatorem et maximum daemonem, seu potius deum adpellauit. Testimonium quoque praebet effatum CALLIMACHI m) quo vocabulis θεὸς et δαίμων parem tribuit significandi potestatem:

- - - εἰ θεὸν οἶδα
 ἴδ' ὅτι καὶ ῥέξαι δαίμονι πᾶν δυνατόν,
 - - - si deus est tibi notus,
 hoc etiam noris, omnia posse deum,

cui loco adiungi a nonnullis, nominatim a RADVLPHO CVDWORTHIO, n) solet alius ex HOMERO: o)

ὅπποτ' ἀνὴρ ἐθέλει πρὸς δαίμονα Φωτὶ μάχεσθαι,
 ὃν καὶ θεὸς τιμᾷ, τάχα οἱ μέγα πῆμα κυλίοι,
 quoties homo vult aduerso numine pugnare,
 quem deus honorat, mox in eum magna clades deuoluitur,

rectene vero; an secus, alii videant. Videretur enim poeta hic δαίμονα ἀπὸ τῷ θεῷ secernere, et per illum heroem aliquem et virum diuinum, Hectorem sine dubio, intelligere. p) Ad ipsam, quam disputamus, rem comprobendam faciunt potius ea, quae ex ORPHEO PROCLVS q) suppetitauit. Sic vero vetus ille poeta:

ἐν κράτος, εἷς δαίμων γένετο, μέγας ἀρχὸς ἀπάντων,
 vnum imperium, vnus daemon mundique ingens rex,

quibus verbis non potest non de vno summo deo, totius huius vniuersi omniumque extra ipsum rerum architecto et opifice sapientissimo, Orpheus loqui.

Gg 3

loqui

l) libr. i. cap. i.

m) vide fragmenta CALLIMACHI a RICH. BENTLEIO collecta n. 137. p. 372.

n) system. intell. cap. iiii. §. 14. p. 300. vers. lat. MOSHEMII.

o) iliad. P. v. 98.

p) vid. cel. MOSHEMII not. ad CVDWORTHII system. intell. p. 300.

q) comm. in Timaeum Platon. libr. ii. 28.

loqui. Neque vero aliter fere; quam de diis maioribus intelligere licet verba SOCRA^{TIS}: r) τίμα τὸ δαιμόνιον αἰεὶ μὲν, μάλιστα δὲ μετὰ τῆς πόλεως, *cole deum semper, at maxime cum ciuitate* in publicis sacrificiis, et ARISTODEMI apud XENOPHONTEM, s) illius cum Socrate habitum colloquium narran- tem: ἔχ' ὑπεροπῶ τὸ δαιμόνιον, ὃ Σώκρατες, ἀλλ' ἐκείνον μεγαλοπρεπέστερον ἡγῆμαι, ἢ ὡς τῆς ἐμῆς θεραπέας προσδεῖσθαι, *ego, mi Socrates, numen non sperno; sed arbitror, id esse magnificentius; quam ut cultu meo indigeat*, item- que AELIANI: t) καλῶς τὸ δαιμόνιον ἐπὶ τριγονίαν τυραννίδας μὴ ἄγον, *recte deus tyrannides ad tertiam generationem non producit*. Deinde vocabu- la δαίμων, δαιμόνιον sic haud raro vsurpantur, vt τὰ δαιμόνια ἀπὸ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων distinguantur. Pro hac diuisione θεοὶ in superis primam, τὰ δαιμόνια secundam, οἱ ἡρώες tertiam classem constituunt, pro naturae et potestatis eorum diuersitate. Sic IAMBlichvs, u) περὶ τῶν θεῶν, inquit, καὶ περὶ τῶν δαιμόνων, καὶ περὶ τῶν ἡρωικῶν γένους εὐφημὸν τὸ καὶ ἀγαθὴν ἔχειν διάνοιαν, *vt de deo, de daemonibus, de heroibus bene sentirent et cogi- tarent*; alio vero loco x) eum, qui humanam vocem primum in ordinem redegerit rerumque excogitauerit nomina, omnium, pronuntiat, sapientissi- mum fuisse, εἴτε θεόν, εἴτε δαίμονα εἴτε θεῖον τινα ἄνθρωπον, *sive deus fue- rit, siue daemon, siue diuinus aliquis homo*, id est, ἡρώς vt alibi loqui solet. Idem hoc superum ex veterum opinione discrimen in mente habuit THEM- ISTIVS, y) quum de Herculis cultu est loquutus, maiores, aiens, diuinis eum honoribus esse prosequutos, obtulisseque ipsi θυσίας οὐ μόνον ὅσας Ἡρώι θυεῖν καλὸν ἦν, ἀλλὰ ὅσας δαίμονι ἦδη, ἀλλὰ καὶ ὅσας θεῷ. Addi his testimoniis merito debet aliud ex ATHENAGORA, z) qui hanc numi- num diuisionem Thaleti deberi, manifeste fatetur. Πρῶτος, inquit, θαλῆς διαιρεῖ, ὡς οἱ τὰ ἐκείνους διαιρῶντες ἀκριβῶντες μνημονεύουσιν, εἰς θεόν, εἰς δαίμονα, εἰς ἡρώα, *primum igitur Thales, vt referunt, qui philosophiam eius curatius sunt scrutati, in deum, daemona, Heroas superum genus di- uidit.*

r) orat. ad Dæmonic. p. 9.

s) libr. 1. de dictis et factis Socratis p. 574. eius operum.

t) libr. vi. var. hist. cap. 13. Plura eius generis effata habes apud AVGVSTINVM STEVCHVM libr. viii. de perenni philos. cap. 22. et RADVLPH CVDWORTHVM system. intellectual p. 300. qui tamen multa huc traxit, de quibus adhuc dubium est, vtrum

vocabulo δαιμόνιον in istis ea, quam demon- strauimus, significatio tribuenda sit. Lega- tur quoque THOMAS MARCILIVS notis ad Pythagoræ aurea carmina.

u) de vita Pythag. cap. 21. p. 84. edit. KVSTERI.

x) libro laudato, cap. 11. p. 42.

y) orat. 1111.

z) apolog. pro christ. p. 28.

uidit. Denique, ut ex DEMOSTHENE, a) PLATONE b) aliisque constat, δαίμονες sic opponuntur Θεοῖς, ut hoc vocabulum omnes maiores deos, κατ' ἐξοχήν sic dictos, quibus nihil humani inesset, illud deos minores omnes cuiuscunque generis, etiam τὰς ἡρώας complexu suo teneret. Obseruauit hoc apud veteres haud raro obuium deorum daemonumque discrimen, praeter alios, quos silentio praetereo, RADVLPHVS CVDWORTHVS, c) cauendum esse, ratus, ne quando verba δαίμων et δαίμονες in veterum monumentis deprehendamus, iam semper ea significare putemus, quod Θεός et Θεοί, daemones plerumque vocari naturas, diis dignitate ac gradu inferiores, ad quas, si quidem vox capiatur latius, heroes etiam pertineant. Addit deinde vir doctissimus, d) in veterum monumentis δαιμόνιον aequae ac δαίμων de certo quodam naturarum genere frequentissime legi adhibitum, quod praestantia et dignitate diis cedat, tametsi deorum nonnunquam nomine compelletur. Ac de his quidem daemonibus siue inferioris ordinis diis veterum opinio fuit, aut omnes, aut certe plurimos animas esse magnorum et praeclarorum hominum, corporis vinculo solutas et liberatas, testibus SEXTO EMPIRICO, e) CHALCIDIO, f) DIOGENE LAERTIO g) aliisque: consequutos esse hos daemones immortalitatem per egregia in genus humanum merita et propter singulares, quibus in hac vita eminuissent, virtutes: relatos esse in superum numerum post mortem; sic tamen, ut, quamuis diuini quid impertitum ipsis esset; non omne tamen, quod ad humanam naturam pertineret, deposuissent: esse eosdem ob id ipsum quasi ἡμιθεοί, humanae et diuinae naturae simul participes, h) et θνητὸς Θεοῦς, deos mortales, i) qui post mortem demum in caelum essent sublati: habendos eos esse υἱὸς Θεῶν, deorum filios, k) et generis humani σωτῆρας: l) eorum ministerio deorum voluntatem mortalibus patefieri, eosdemque hanc rite et uti deceat, interpretari, viamque, qua eundem nobis sit, ostendere. m) Eiusmodi daemonum genus, cui, tanquam singularis species, heroes subiuncti essent,

a) orat. περὶ πρῶτον. p. 266. edit. Basil. ann. MDCCCXXXII. fol.

b) apolog. Socr. p. 27. ed. STEPHANI.

c) system. intell. cap. IIII. §. 14. p. 301.

d) p. 303.

e) libr. I. aduers. physic. §. 74. p. 568.

f) comm. in Timaeum Platonis, §. 135. p. 330.

g) libr. VIII. §. 32. p. 514.

h) vide CUPERVM obseru. libr. III. p. 331.

et CAROL. PATINVM comm. in tres inscript. Smyrna nuper adlatas, p. 233. et 235.

i) vide PATINVM loco memorato.

k) vid. PLATON. apolog. Socrat. p. 27. edit. STEPHANI.

l) lege PATINVM loco memorato.

m) teste APVLEIO libr. I. de habit. doctrin. Platon. p. 8. ed. ELMENHORSTII.

essent, Stoicos statuisse, patet non solum ex AVGVSTINO et APVLEIO; sed ex aliis quoque veterum scriptorum effatis, a IVSTO LIPSIÓN) in medium adlatis. Iam vero quid probabilius est; quam Stoicos, quum doctrinam de seruatore nostro ex Paulo audirent, perversam suam de daemonibus siue inferioris ordinis diis in consilium quasi adhibuisse, praesertim quum ipsis a Paulo, quod fecisse eum, nullum dubium est, diceretur, Iesum Nazarenum esse σωτήρα hominum, Θεάνθρωπον, filium dei, post mortem in caelum sublatum, qui de genere humano praeclare meruisset deique voluntatem hominibus cognitam fecisset? Quae omnia non quidem re ipsa, sed specie tantum cum eorum de daemonum natura doctrina conspirare videbantur. Atque ex hoc veram, puto, cognosci causam posse, quare de δαιμονίοις a Paulo traditis, minus vero de Θείοις loquantur Stoici. Quid vero? videntur ne ea ipsa, quae iam a nobis disputata sunt, haud improbabilem eorum sententiam efficere, qui vocabulum δαιμόνια tanquam substantium per daemones in loco nostro vertendum esse, arbitrantur? Lubens id concederem, nisi multitudinis numerus a Luca usurpatus esset Stoicosque, περὶ δαιμονίων non autem περὶ δαιμόνις loquutos esse, ex eodem diuino scriptore constaret. At enim forte enallage hic admittenda est, vt nonnulli volunt; aut forte, quod aliquibus placuisse, non ignoro, ἀνάσσειν deam a Paulo vna cum Iesu Nazareno proponi, Stoici sibi persuaferunt; eamque ab causam de δαιμονίοις sunt loquuti? Neutrum, quod libentissime fateor, commode hic videtur admitti posse. Nouum daemona sibi nuntiari a Paulo, Stoici crediderunt, hoc ipso vero ξένα δαιμόνια siue noua, ad doctrinam de daemonibus spectantia audire sibi videbantur. Dicunt igitur ξενῶν δαιμονίων καταγγελεὺς ὑμῖν δοκεῖ εἶναι, videtur nobis noua quaedam, ad theologiam nostram, et quidem ad eius de diis minoribus siue daemonibus caput spectantia, in medium adferre.

VIII

STOICORVM cum Paulo disputationem admodum grauem fuisse, supra diximus. Quum vero diuinus legatus salutarem de seruatore nostro doctrinam exposuit, quum nouum philosophi illi daemona nuntiari sibi, crediderunt; ex hoc autem argumento disceptandi occasionem petitam esse, Lucas haud obscure declarat, non ex vano quaeri hoc loco de primario huius disputationis capite posse videtur, et quaenam ea res potissimum

n) libr. I. physilog. Stoicae diff. 18. tom. IIII, operum, p. 879.

mum fuerit, in qua pro suis principiis tam pertinaciter a Paulli doctrina dissensisse eique restitisse philosophi illi videantur. Ipsa doctrina de salutis nostrae sponse, a Paulo proposita, ita erat comparata, ut non possent non multa eaque primaria philosophiae stoicae placita in hac disputatione in quaestionem venire. Necessse fuit, ut Paullus cum de persona τὸ μέγιστον, tum de eius munere in sua oratione ageret. Monstrandum igitur ipsi erat, duplici natura, diuina ac humana, praeditum seruatorem nostrum fuisse. Quam vero multos, putas, simul errores Stoicorum Paulo refutandos fuisse, qui deum per suam naturam corpus habere esseque cum corpore coniunctum, statuerunt: o) qui, ubi animus bonus rectusque sit, ibi deum in humano corpore habitantem reperiri, sunt professi: p) qui diuinam naturam per omnes mundi partes diffusam esse, q) qui τὸ θεῖον illud in omnibus hominibus inesse r) et cum corporibus consociatum, vnum in omnibus mundi partibus, in hominibus imprimis, constituere s), sibi persuaferunt? Paullus porro sine omni dubio de seruatoris nostri ad pristinam vitam reditu verba ad Athenienses fecit. Quod quidem dogma Stoici forte in dubium vocarunt, neminem, quisquis sit, ante vniuersalem cataclysmum reuiuiscere, existimantes. Ac de hac mundi inundatione et eius, quae insequatur, conflagratione t), de nouo prodeunte mundo, de hominibus, pristinam vitam recuperantibus, acriter forte tum disputatum fuit, facta disceptandi copia Paullino de seruatore, ab inferis reducto, deque mortuorum resurrectione dogmate, Stoicorum principiis valde contrario. Neque vero non PAVL-

LVS

o) legantur, quae de hoc Stoicorum dogmate ex ORIGENE commentatur PETRVS DAN. HRETIVS *not. ad Orig.* p. 111. edit. Colon. collatis iis, quae de eadem re IVST. LIPSIVS ex DIOGENE LAERTIO, et SENECA disputauit, *libr. 11. physiol. stoic. diff. v. tom. 1111. operum*, p. 906.

p) conferatur GATAKERVVS *not. ad Anton. philos.* VII. 35. addanturque effata SENECAE et ARRIANI, a cel. IAC. BRVCKERO *hist. crit. philos. tom. 1. p. 955. not. e)* in medium adlata.

q) vid. DIOGENEM LAERTIVM *libr. VII. segm. 134. p. 449.*

r) quem denique in vnum, scil. hominem, descendit deus atque habitat, ex Stoicorum praeceptis canit MANILIUS *libr. 11. astron.* Legatur cel. BRVCKERVS *loc. excut.* p. 948. 949. MERICVS CASAVBONVS *not. ad Ant. philos.* p. 392. edit. GATAKERI, coll. p. 51. et IVSTVS LIPSIVS *libr. 111. physiol. stoic. diff. 8. p. 983.*

s) quo pertinet alius MANILII locus, a laudato BRVCKERO adlatus p. 928.

t) praeter LIPSIVM *libr. 11. physiol. stoic. diff. 22.* et cel. BRVCKERVM *libr. memorato, tom. 1. p. 923.* dignus imprimis est, qui legatur, doctissimus IACOBI THOMASII *de exustione mundi stoica liber.*

Hh

LVs, salutarem de nostro seruatore doctrinam expositurus, necesse habuit, ut grauiissimum illud doctrinae christianae de iustificatione caput oratione sua persequeretur; ac simul ipsam τῆς ἀπολυτρώσεως necessitatem graui-
ter demonstraret. Omnia vero haec dogmata Stoicis, ex suis principiis rem-
ponderantibus, non poterant non displicere. Quum Paullum de iustifica-
tione commentantem Stoici audiuerent, quum declarantem, omnes homines
peccatores esse, iustitiam nostram nihil valere apud deum, omnes mortales,
aeternae suae salutis cupidos, iustificatione indigere; an conticuisse, putemus,
Stoicos, sapientem deo parem, sine peccatis esse, nulla re opus habere, ad-
firmantes? u) Neque facile pro suis principiis seruatoris ἀπολύτρωσιν eius-
que in aeternae salutis nostrae negotio necessitatem poterant admittere
Stoici, quos, scimus, per fati necessitatem omnem agendi libertatem homini
ademisisse x) eundemque propter id ipsum praeter culpam suam peccare, sta-
tuisse, qui porro omnia mala a deo tanquam auctore deriuanda et ad ipsum
referenda esse y), sunt arbitrati. Ex his, quae breuiter dixi, satis, arbitror,
constare, quam amplissimus disputandi campus Paulo cum Stoicis in doctri-
na de seruatore nostro fuerit.

X

HIS expositis, restare adhuc aliquid videtur, nostra attentione haud
indignum: qua nempe ratione altera Stoicorum pars verbis his: ξενῶν
δαιμονίων καταγγελεὺς δοκεῖ εἶναι, defendere se, inque iisdem disputa-
tionis suae patrocinium quaerere contra eos potuerit, quos male habuit,
ut cum tali σπερμολόγῳ, qualis Paullus visus nonnullis est, ea institueretur.
Non dicunt, iniuste eos agere, qui σπερμολόγον Paullum habeant; sed ob id
ipsum, quod noua quaedam, ad doctrinam de daemonibus spectantia, pro-
poneret, quiscunque demum sit, siue σπερμολόγος, siue philosophus ἀκρι-
βέστατος, dignum tamen ipsis videri, cuius placita et dogmata omni studio
explorarent. Stoici totius philosophiae duas statuerunt partes, quarum al-
teram *contemplatiuam* dixere, *actiuam* alteram. Ita ex philosophorum ho-
rum

u) de his Stoicorum placitis; siue, ut vo-
cantur, paradoxis laudatus LIPSIVS viden-
dus est *manuductione ad philos. Stoic. diff.*
III. sq. tom. III. operum p. 751. sq.

x) conf. STANLEIVS *part. VII. hist.*
philos. p. 608. AEGIDIUS MENAGIVS

not. ad Laertium, libr. VII. segm. 86. sq.
THOM. GATAKERVUS *not. ad Anton. philos.*
libr. II. §. II. et IO. FRANC. BVDDEVS
analect. hist. philos. p. 145. 146.

y) legatur SENECA *praefat. quaestion.*
natural.

rum mente SENECA: z) *philosophia et contemplatiua est et actiua, spectat simulque agit, quumque, teste eodem scriptore a) ad utrumque nos genuisse naturam et tam contemplationi rerum, quam actioni eandem nos destinasse, arbitrarentur, putarentque b) alterum sine altero non esse, neque illum sine actione contemplari; neque hunc sine contemplatione agere; factum est, ut utrique philosophiae parti aequae sese dare et quotidie cum maiorem sibi rerum diuinarum ac humanarum cognitionem comparare, tum animum ad seuerissimam morum disciplinam componere ac conformare studerent. In primis theologiae naturalis fuerunt studiosissimi haudque vulgari studio rerum diuinarum scientiam sibi comparandam esse, arbitrati sunt, hunc demum, teste SENECA c), verum philosophum esse, rati, qui animum deducat a corpore et multum cum meliore ac diuina parte versetur: habere eum hoc argumentum diuinitatis suae, quod diuina eum delectent. d)* Itaque institutae de rebus, ad deos eorumque naturam et opera spectantibus, disputationes non poterant non ipsis esse pergratae; in his vero ita se gesserunt, ut non nisi magna cum reuerentia de eiusmodi grauissimis rebus differerent. Si intramus, inquit SENECA e) *templa compositi, si ad sacrificium accessuri, vultum submittimus, togam adducimus et in omne argumentum modestiae fingimur; quanto hoc magis facere debemus, quum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, nequid imprudenter; aut ignoranter adfirmemus; aut scientes mentiamur.* Haec quum ita sint, quis non videt, in supra recitatis Stoicorum verbis grauissimum positum esse argumentum, quo institutam a se cum Paulo disputationem tuentur ac defendunt, seque non inconsiderate in eandem ingressos esse, demonstrant. Hoc ipso enim, nisi nos omnia fallunt, significare videntur, argumenti grauitatem, non loquentis solam conditionem esse spectandam: disputationem, quam iniissent, ad grauissimum totius humanae cognitionis caput, ad theologiam naturalem, speciatim ad doctrinam de daemonibus spectare: quisquis ille sit, quocum disputarent, nihil referre, modo argumentum a dignitate ac grauitate sese commendaret: nil temere spernendum; sed antea, quid quisque sentiret, quae dogmata eius essent, examinandum esse. Quid vero? Athenienses capitali eos poena adfecerunt, qui priuata auctoritate peregrinos

Hh 2

intro

z) epist. xc v.

c) epist. lxxviii.

a) de vita beata cap. xxxi. et xxxii.
collata laudata epist. xc v.

d) nat. quaeest. i. praef.

b) de vita beata, cap. ult.

e) nat. quaeest. vii. 30.

introducerent deos, aut receptam de iisdem doctrinam immutarent. Testatur hoc non solum Socratis exemplum, de quo supra dictum fuit; sed etiam luculentum ea de re IOSEPHI *f)* effatum. Νῦν μὲν γὰρ, inquit, τὴν ἱερείαν ἀπέκτειναν, ἐπεὶ τις αὐτῆς κατηγόρησεν, ὅτι ξένους ἐμύει θεός· νόμῳ δ' ἦν τῆτο παρ' αὐτοῖς κεκωλυμένον καὶ τιμωρία κατὰ τῶν ξένων εἰσαγόντων θεὸν ὥριστο θάνατος, nuper enim sacerdotem quamdam occiderunt, quoniam eam quidam adcusavit, quod peregrinos coleret deos, id vero lege apud eos prohibitum et qui peregrinos introducerent deos, iis poena mortis statuta erat. Lex ista ad ea inprimis numina, quae κατ' ἐξοχὴν pro diis habita sunt, spectasse videtur. De inferioris ordinis superum coetu, de daemonibus nempe, paullo liberior loqui et sentire Athenienses deque iisdem publice disputare potuisse, videntur. Itaque et Paulo concessum fuit, doctrinam de servatore nostro publice proponere, utpote quem a philosophis illis non tam ad maiorum deorum; quam ad τῶν δαιμονίων classem relatum esse, iam supra probabile fecimus. Ex hoc etiam ratio patet, quare Paullus, a Stoicis et Epicureis in Areopagum deductus, quum initium orationis a vero deo Israelis faceret, eidem Athenis aram consecratam inuenisse se, diceret, hoc ipso declaraturus, se non novum deum nunciare; sed talem, cuius cultus iam Athenis publica auctoritate comprobatus atque introductus esset.

XI

DE altero Paullinae cum Stoicis disputationis argumento, de mortuorum nempe ad pristinam vitam reditu, multa quoque dici atque exponi possunt, si tempus permitteret et scriptionis huius ratio. Quaeri enim inprimis hoc loco posse, videtur: utrum in veteris Graeciae et Latii philosophis fuerint, qui ἀνάσσειν τῶν νεκρῶν statuerint; an vero minus? quam fouerint de hoc dogmate sententiam Stoici: quid inprimis de hoc SENECAE *g)* effato existimandum sit: *mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit, veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies*: quid de alio CHRYSIPPI apud LACTANTIUM, *b)* quo, hominem post excessum e vita, in pristinum aliquando statum restitutum iri, haud ἀδύνατον esse, pronuntiat: quid de ANTONINI imperatoris *i)* verbis: ἐξ αἰτιώδους καὶ ὑλικῆς συνέστηκα ὑδότερον δὲ τέτων εἰς τὸ μὴ ὄν φθαρήσεται, forma consto et mate-

f) contra Apion. libr. II. p. 1079.
g) epist. XXXVI.

b) libr. VII. diuin. instit. cap. 23.
i) libr. V. de reb. suis §. 13. p. 156.

materia, harum neutra interibit, deque aliis *k)*, quibus idem philosophus nil interire, et, quicquid in mundo sit, mutationem tantum subire, statuit: quomodo denique de Stoicis verba ORIGENIS *l)* debeant explicari: σώματα πάντα ὑπέθετο καὶ σώματα διὰ σώματος μὴ χωρεῖν, ἀλλὰ ἀνάσσειν εἶναι cet. vtrum ea de mortuorum ad vitam reditu agant; an potius resistantiam inferant corporum, id quod ipsa verborum antecedentium et consequentium συνάφεια videtur postulare. Quaeri porro posset, vtrum omnes Stoici in eadem de hoc dogmate opinione fuerint, ac fuisse ostendi, eos admodum inter se hac in causa non solum dissensisse; sed etiam eorum, qui hominis post obitum futuram restitutionem adfirmaverint, effata diuersam admittere interpretationem, saltem ipsam hanc Stoicorum nonnullorum sententiam ita comparatam fuisse, vt quam longissime a christiana doctrina aberrauerit, siue ipsum ἀναστάσεως modum; siue fati necessitatem, cui subiectam illam esse, opinata est Stoicorum familia; siue reuiuiscientium hominum conditionem et statum reputare velimus. Quorum omnium adcuratam disquisitionem angusti scriptoris limites haud capiunt, praestatque, de iis plane tacere; quam leuiter ea attingere et contra eorum dignitatem velut per transennam strictim contemplari.

k) libr. x. §. 7.

l) philosophum, p. 147. edit. WOLFII.





NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO
IOANNI DANIELI REIMANNO

S. D

IO. ERN. IMM. WALCHIVS

Qua nuper amicum tuum, doctissimum HÜNDEBERGIVM, eadem profecto voluptate TE, optime REIMANNE, in arenam duco, eandemque TIBI, id est, omnibus numeris absolutam auguror victoriam, quam illi, certamen litteratum inituro, eo tempore sum auguratus. Quos enim aetas, et voluntas et consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas similitudoque coniungit, si parem simul in litterarum studiis proficiendi ardorem paresque ingenii virtutes ostendunt, hi eundem conatum suorum eumque optatissimum euentum promittere sibi possunt. Itaque ipsam, in qua pugnam committes, arenam virtutis ac doctrinae tuae theatrum fore, tutus confido, spemque mihi facio certissimam, me non tam conflictus tui focium, quam eruditionis TVAE spectatorem, testem ac laudatorem esse futurum. Supremum numen TE semper tueatur efficiatque, ut, quanta cum laude adhuc in litterarum studiis es versatus, tanta quoque, id est maxima diligentiae TVAE praemia consequaris. Id si fecerit deus, impense ego laetabor tuoque exemplo summam eorum, qui virtutem et litteras amant, felicitatem grauter demonstrabo. Ienae, d. xx.

octobr. C1818CCLVIII

DISSERTATIO
DE
VINCVLIS
ET
VARIIS
CVSTODIENDI GENERIBVS
APVD VETERES ROMANOS
AD ILLUSTRANDA
VINCVLA PAVLLI.

DISSERTATIO
DE
VINCVLLIS
ET
VARIIS
CASTODIENDI GENERIBVS
APVD VETERES ROMANOS

VINCULA PAVLLI
AD HELVSTRANDA

DE
VINCVLIS ET VARIIS CVSTODIENDI GENERIBVS
APVD VETERES ROMANOS.

Σ Τ Ν Ο Ψ Ι Σ.

DICENDORVM *summa indicatur, §. I.*
Quumque quatuor custodiarum genera
apud veteres Romanos in usu fuisse, mon-
stratum est, §. II.

Agitur primum de custodia in carcere et
quidem generatim de carcerum veterum
diuersitate, nimirum, de loco communiore
§. III.

Interiori, §. IIII.

Ac subterraneo, §. V.

Speciatim de carceribus, qui Romae fuerunt,
et postquam de carcere Anci Martii, §. VI.

De Tulliano eiusque origine, §. VII. VIII.

Ac diuersis eius partibus, §. VIIII.

Deque aliis Romae carceribus expositum fuit,
§. X.

Ostenditur, ad tutiorem reorum in carcere

custodiam Romanos usos esse eam militi-
bus; §. XI.

Quam vinculis. §. XII. XIII.

His ad finem perductis, differitur deinde
de custodia militari, §. XIIII.

Quam, testimoniis veterum confirmatam,
§. XV. XVI.

Imperatorum imprimis tempore usurpatam
fuisse, probatur, §. XVII.

Ac explicatur, quid proprie custodia milita-
ris fuerit, §. XVIII.

Et quomodo ea vel lenior; vel durior ex-
stiterit, §. XVIIIII.

Porro disputatur de custodia apud magistra-
tus, §. XX. XXI. XXII.

Ac denique de custodia apud fideiussores,
§. XXIII. XXIIII.

I

COGITANTI mihi de solido commentationis academicae argumento,
quod vtilitate sua aliis multum sese commendaret, haud inanem la-
boris fructum promittere potui, si in eo operam meam collocarem,
vt vincula Paulli et, quas in istis sanctissimus ille veritatis christianae testis
expertus est, calamitates illustrarem iisque ex antiquitatum profanarum
monumentis lucem accenderem. Quemadmodum enim summum aeter-
numque numen pro sua singulari, quum oracula sua litteris consignanda
curaret, prouidentia non solum ea dogmata nobis significauit, quae ad
consequendam supremam felicitatem sunt necessaria; sed etiam res ac fata,
quibus

quibus coetus christianus primis expositus fuit temporibus, sacris ac certissimis monumentis mandari voluit: ita illi haud exiguam laudem sibi vindicant, qui ad posterius litterarum sanctiorum genus studia sua adhibent atque iis rebus, quae a piis viris ac seruatoris nostri legatis sunt gestae, faces praeferunt. Non enim sine rationibus istam effatorum diuinorum partem nobis patefecit deus benignissimus, quum eiusmodi historiarum documenta, quae de insignioribus ac illustribus in ciuitate christiana factis: de eius incunabulis, fatis ac incrementis: de admiranda amplificatione ac exoptato purioris doctrinae successu exponunt, multum ad diuinam harum scripturarum dignitatem: multum ad prouidentiam caelestem, cuius vestigia ex illis luce clarius refulgent, considerandam: multum ad vitam rite formandam fingendamque valent. Quo maiorem ergo vtilitatem eiusmodi res prae se ferunt; eo intentiorem in interpretandis illis curam efflagitare videntur. In istis vero neminem feliciores sibi promittere posse progressus, qui antiquitatum, quas vetus Latium sibi vindicat, praesidiis sit destitutus, tota vita Paulli, a Luca in sanctioribus commentariis enarrata; praesertim vero eius vincula ac, quae in istis praeclara suscepit atque egit, fatis et abunde demonstrant. Sane ista vincula praecipuas partes occupant inter acerbiora fata durioresque calamitates, quibuscum principi huic salutaris de Christo doctrinae praeconi inter Iudaeos pariter ac plurium numinum cultui addictas gentes erat pugnandum. Vt vero eo melius in ipsa tractatione progredi possim; nec antiquitatum, vnde vincula Paulli lucem suam sumunt, longa commemoratio explicandis istis oraculis diuinis, quae de iis agunt, impedimentum obiiciat; aut moram aliquam adferat, animum induxi, de veterum romanorum vinculis atque vario, reos custodiendi, modo commentationem breuem praemittere ac de iis nonnulla exponere, quae vinculis diuini legati illustrationem in sequentibus adferunt.

II

Quoniam ii, qui facinus; aut scelus admiserant legesque violaue-
rant, inter se diuersi erant, siue ipsius facti eiusque grauitatis; siue reorum
conditionis ac dignitatis, in qua constituti erant; siue ipsius suspicionis,
quae vel maior; vel minor in aduersatos cadebat, ratio habeatur, factum
est, vt magistratibus, ius dicentibus, de diuersis aduersatorum custodiis co-
gitandum esset. Iustitiae enim ac aequitatis rationes postulant, vt qui
flagitio quodam acerbiores sibi contrahunt poenam, et seueriorem expe-
riantur

riantur custodiam; quam leuiorum criminum rei. Hinc nonnulli in carcerem coniiciebantur; ita tamen, vt pro facinoris, cuius nomine in iudicium vocati erant, ratione alii acerbius: alii mitius tractarentur, siue locum ipsum, vbi detinebantur; siue vincula et modum custodiendi cogitare velim. Alii enim humanius ibi habebantur, quum flagitiosiores contra ea in tenebris, squalore ac sordibus profundorum carcerum fere exspirarent et sub grauissimorum vinculorum pondere gemitus ederent miserabiles. Vti vero in carcere plerumque ii adseruabantur, qui crimen, cuius causa in ius vocati erant, confessi fuerant; ita reos ante confessionem in alio loco, vel domestico; vel publico, qui carcere tamen honestior erat, custodiendos curabant. Horum iterum diuersae constitui possunt classes. Nonnulli enim in priuato domicilio militum custodia cincti erant, mox libere et sine vinculis: mox cum illis, ita, vt miles ei, qui in culpa erat, catena adligaretur. Ab his seiungi debent rei, in aedibus magistratuum custoditi, iisque addendi sunt, quos fideiussores in domum suam recipiebant seque eos iudicio, si postularetur, exhibituros esse, promittebant: conferas IUST. LIPSIVM, a) BARNAB. BRISSONIVM, b) HERM. WITSIVM, c) LVD. DE LA CERDA d) et SAM. PITISCVM. e) Hos diuersos, custodiendi reum, modos infra Paulli vincula illuminabunt; quae vero nunc generatim de hac custodiarum differentia obseruauimus, variorum testimoniorum auctoritate et consensu stabiliuntur. In iis verba, quae apud VLPIANVM f) leguntur, eminent: *proconsul aestimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona; an militi tradenda; vel fideiussoribus commitenda; vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis, quod obiicitur, qualitate; vel propter honorem; aut propter amplissimas facultates; vel pro innocentia personae; vel pro dignitate eius, qui adcusatur, facere solet.* g) Ex
li 3 quo

a) comm. in Taciti annal. libr. VI. cap. 3. p. 132.

b) de formul. libr. V. p. 472.

c) meletem. Leidens. p. 135.

d) aduersar. sacr. p. 191.

e) lex. ant. rom. tom. I. p. 618.

f) leg. I. π. de custod. et exhibit. reor.

g) rei, si parum suspecti leuioribusque criminibus contaminati erant, et nobilitate eminebant, nonnumquam, vti

VLPIANVS refert, sibi permittebantur, ita, vt se vel iureiurando adstringere debuerim, e domo sua non exire, quemadmodum IAC. LECTIVS ad Modestinum de poenis tom. I. thesauri iuris rom. EVERH. OTTONIS, p. 151. obseruat; vel magistratus ipsis sine praestito iureiurando grauitus interdixerit, ne ex loco, vbi commorabantur, donec causa eorum finita esset, exirent, quem custodiendi modum

quo edicto satis patet, custodiam pro diuersa criminis et aduersati conditione diuersam fuisse. Mentio fit custodiae in carcere: militaris et illius apud fideiussores; de custodia vero apud magistratus ideo hic nihil memoratum esse, videtur, quia illa Romae potissimum; raro vero in prouinciis usurpari potuit. Plura, quae haec probant, suppeditant eruditissimi scriptores: ISAAC. CASAVBONVS, *b*) IAC. LECTIVS, *i*) IOS. LAVRENTIVS, *k*) IAC. RAEVARDVS, * IO. DOVGTAEVVS, *l*) CASP. SAGITTARIVS, *m*) IO. CHRIST. WOLFIVS, *n*) IO. NICOL. FVNCIYS *o*) atque alii, quos supra memoravi. *p*)

III.

dum plerumque rixarum ac iurgiorum supprimendorum causa adhibitum esse a veteribus, ANT. BOMBARDINVS de *carcere et antiquo eius usu cap. xi. p. 87. sq.* probat. Consuetudinis huius vestigia in sacris tabulis obseruabis, ubi verba 1. *reg. ii, 36.* legeris.

b) not. ad Suetonium vit. Caes. cap. xiv. p. 19. edit. GRAEVII.

i) ad Modestini. de poenis rom. 1. thes. iur. rom. EVERH. OTTONIS, p. 151.

k) variis gentil. sacr. cap. xv. tom. vii. thes. ant. graec. GRONOVII p. 211.

* *varior. libr. iiii. cap. 12. p. 619. operum.*

l) *analect. sacr. p. 94.*

m) de martyrum cruciat. cap. ii. §. 46. p. 31.

n) *cur. phil. et crit. tom. i. p. 1387.*

o) *leg. xii. tab. restitut. et illustrat. p. 309.*

p) varii isti, noxios custodiendi, modi diuersa ratione ab eruditis dispertiuntur. Plurimi custodiam in *durio rem* et *leuiorem* et utramque iterum in *mitiorem* et *seucriorem* diuidunt. Vetus scholiastes ad IUVENALEM *libr. vi. v. 561.* obseruat, custodiendi modum, quem generatim *carcerem* vocat, fuisse triplicem, *urbanum* *rusticum* et *castrensem*. Ad *urbanum* turres: ad *castrensem* custodiam militarem et

ad *rusticum* ergastula refert. Non accurata vero est ista diuisio. Quomodo enim custodiam militarem ad castra solum referre potuit, quum illa in vrbe tam vsitata esset; quam vlla alia? Nec in castris sola militaris custodia fuit adhibita. Habuerunt romani in stativis castris etiam singulares, in quos rei coniciebantur, carceres, id quod IVSTVS LIPSIVS not. ad Taciti *annal. libr. i. cap. 23. p. 16.* probat: *excursionibus* vero in eiusdem auctoris *annal. libr. iiii. cap. 22. p. 187.* eodem nomine scholiasten istum castigat. Licet vero carceres principem sibi vindicauerint locum inter custodias, ac proprius eorum finis fuerit, ut ibi rei, donec finita eorum causa poenaeque decreta esset, detinerentur; tamen etiam poenae loco saepe iis vsi sunt veteres, quum illos eo conicerent, quorum dignitati carceris ignominia officiebat; vel sceleratos ad infimas carcerem sedes condemnarent, loca foedissima, omnis squaloris fardiumque plena ac tam intolerabilia; quam et acerbissima supplicia vix esse potuerunt. Sempiternus etiam carcer, qui apud Romanos quidem prohibitus; nonnunquam tamen, quum aduersati rationes haud aliter ferrent, licitus; a THEODOSIO autem magno penitus abrogatus fuit, nihil aliud erat; quam poena eaque grauissima, quum

III

Quo maiorem ergo poenam quis sibi contraxerat; eo intentius eoque curatius erat custodiendus, ne incolumen se extraheret; aut infirmi muri, quibus septus erat, ipsi, fugam parandi, occasionem exhiberent. Quare res ipsa necessitatem veteribus imposuit, cellas, quibus includebantur noxii, varia ac diuersa ratione aedificandi: nonnullas magis; quam ceteras, firmandi ac contra effringentium vim muniendi, perfugiaque sceleratorum variis munitionibus obstruendi. Quocirca loca in carceribus antiquis maxime inter se differebant, quam diuersitatem vbi distincte intelligere volumus, illa in *communiora*, *interiora* ac *subterranea* debent discerni. Qui in *communiori* loco commorabantur vincti, clementius ceteris haberi solebant, et ipse carcer ita erat comparatus, ut illi lucem adspicere ac aere liberiori frui potuerint, quo beneficio plerumque destituti erant in inferiora loca magistratum auctoritate detrusi. Huiusmodi carceris *communioris* in sacro codice tam prioris; quam posterioris foederis fit mentio. Sic Ieremias *q)* clausus dicitur *בחצר הכסדר* in vestibulo carceris; siue illo carcere, qui in anteriori parte aedificii erat, quae loquendi ratio et in sequentibus *r)* occurrit. Quo et sine dubio referendum est, quod apud MATTHAEVM *s)* de Ioanne relatum legimus: *ὁ δὲ ἰωάννης ἀνέσας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ Χριστοῦ, πέμψας δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἰωάννης αὐτὴν, quum audiuisset in vinculis opera Christi, misit suorum discipulorum duos.* ANT. BOMBARDINVS *t)* etiam ad LIVIVM *u)* hac in re prouocat ac putat, verba eius: *obseruatamque in vestibulo carceris moestam turbam*, de *communiori* carceris loco esse explicanda; errat vero; nec auctoris sententiam rite adsequitur. Eum enim de eo spatio loqui quod

quum omnis libertas eiusmodi vincto per totum vitae spatium adimeretur: lege: IAC. GOTHOFREDVM *comm. ad cod. Theodos. libr. IX. tit. III. leg. I. tom. III. p. 36. edit. IO. DAN. RITTERI: IOACH. STEPHANVM de iurisdictione vet. Graecor. cap. XII. tom. VI. thes. ant. Graec. GRONOVII, p. 2733. IAC. LECTIVM ad Aemil. Macrum de publ. iudiciis, tom. I. thes. iur. rom. EVERH. OTTONIS p. 165. ANT. BOMBARDINVM de carcere et antiquo eius usu, cap. VIII. p. 57.*

Ex hoc intelligimus, quare carcer ad vincula referatur; ista vero inter octo genera poenarum locum habeant, memorata ab ISIDORO *origin. libr. V. cap. 27. in auctoribus latinae linguae, a DION. GOTHOFREDO collectis, p. 934.*

q) XXXII, 2.

r) XXXVII, 21.

s) XI, 2.

t) libro memorato, cap. III. p. 23.

u) libr. VI. cap. 16. tom. I. p. 418. ed.

GLERICI.

quod ante ipsum carcerem erat; non vero de ipsis cellis, quilibet mecum adfirmabit, qui expendet, moestam turbam, quae captiuum Manlium sequebatur, ibi steterisse ac vultu dolorem de Manlii fortuna indicasse. Maiori iure huc pertinent ea, quae CONSTANTINVS imperator ad Florentinum rationalem ita scripsit: *x) nec sedis intimae tenebras debet pati inclusus; sed, usurpata luce, vegetari et, ubi nox geminauerit custodiam, in vestibulis carceris et salubribus locis recipi, ubi per vestibula carceris et salubria loca* manifeste anteriorem carceris partem, et quidem ipsas, quae ibi erant, cellas intelligit, vti recte IAC. GOTHOFREDVS *y)* obseruat. Nec errauerim, si prouocem quoque ad TACITI *z)* de Dolabella testimonium, quod Otho eum in coloniam Aquinatem deportari; ibi vero neque arcta; neque obscura custodia haberi, iusserit.

III

Loca carceris interiora magis erant munita; quam illa, de quibus iam loquutus sum. Posita erant in ipsa aedificii interiore parte, ita, vt non solum plurimam partem via ad ea per multas ianuas duceret; sed etiam ipsa tabulis robustissimis, portis ferreis; nec non firmiter seris, obicibus, vectibus et claustris *a)* munita atque armata essent. Non admodum multa apud veteres scriptores, vti fere de toto hoc argumento; sic inprimis de interioribus carceribus inuenimus. Eorum tamen mentio est facta apud CHRYSOSTOMVM, *b)* ubi de carcerum custode scribit: *εἰς τὴν ἐνδοτέραν αὐτὸν ἐμβαλὼν φυλακὴν, in interiorē illum coniiciens carce-*

x) leg. I. C. de custod. reor.

y) comm. ad cod. Theodos. tom. III. p. 36. ed. IO. DAN. RITTERII.

z) hist. libr. I. cap. 88. tom. III. vberum p. 236. edit. PICHONII.

a) quemadmodum LVCANVS pharsal. libr. VI. v. 721. p. 494. edit. OVDENDORPII dicit:

adspicit adstantem proiecti corporis umbram:

exanimes artus, inuisaque claustra timentem

carceris antiqui.

Veteres enim tam profani; quam chri-

stianae professionis scriptores saepe corpus nostrum cum carcere atque vinculis comparare solent. Vide VIRGILIUM Aen. libr. VI. v. 734. tom. II. oper. p. 786. edit. PANCR. MASVICII: SENECAE consolat. ad Polyb. cap. XXVII. tom. I. oper. p. 220. ed. GRONOVII: TERTULLIANVM apologet. cap. XVII. p. 174. edit. HAVERCAMPI: AVGVSTINVM enarrat. in psalm. CXLII. tom. IIII. oper. p. 1184. edit. Benedictin. CHRYSOSTOMVM homil. XIV. in Matth. tom. VII. operum p. 184. ed. MONTEFACONII.

b) loco memorato.

carcerem. De principe hac in re loco, quem diuus LVCAS nobis reliquit, quum Paullum et Silam Philippis in interiorem carcerem coniectos esse, tradit, infra vberius commentandi, occasio sese offeret; qui plura vero de ipsa hac carcerum parte desiderat, PETRVM FABRVM c) et ANTON. BOMBARDINVM d) adire potest; quamuis hic non satis rite; nec purgato ab omni labe iudicio expenderit auctorum veterum loca, et, quum partem subterraneam cum interiori confudit, ea ita interpretatus sit, vt haud adcurati scriptoris notam vix effugere possit. Sic DIODORI Siculi e) facit mentionem, quum de carcere interiori exponit; quem tamen de profunda et sub terra posita Albani carceris parte loqui, ipsa haec auctoris verba abunde declarant: *ἔστι ὁ κάραρος ὄρυγμα κατὰ γειῶν βαθύ, τό μὲν μέγεθος ἔχων οἶκον μάλιστα πῶς ἐννεακλιτίς, σκότος δὲ πλήρης καὶ δυσοσμίας, est carcer profundus specus subterraneus, magnitudine coenaculi decem lectorum capaxis, plenus tenebris et foetore.* Idem iudicandum est de hoc testimonio CICERONIS: f) *subito arrepti in quaestionem; tamen separantur a ceteris et in arcas coniiciuntur*, quod itidem excitauit. Quamuis enim, arcas fuisse cellulas angustissimas, ex tabulis roboreis confectas, vnde et *robor*a et *arcae robusteae* alibi g) adpellantur et in pandectis *malae mansionis* h) nomine occurrunt, probe sciam; nunquam tamen, illas et de interiori carceris parte adhiberi, inueni. Sic et insigniter sese fallit, quum hos PRUDENTII i) versus:

*est intus imo ergastulo
locus tenebris nigrior,
quem saxa mersi fornicis
angusta clausum strangulant.*

Aeterna

c) *semestr. libr. II. cap. 7. p. 92.*

d) *de carcere cap. III. p. 23.*

e) *libr. XXXI. p. 893.*

f) *orat. pro Milone cap. XXII. tom. III. part. I. p. 885. ed. GRAEVII.*

g) *vid. PLAVTVM poenul. act. V. scen. 3. v. 34. Curcul. act. V. scen. 3. v. 14. FESTVM de verbor. significat. voc. robur p. 451. edit. ANDR. DACERII: LIVIVM libr. XXXVIII. cap. 59. p. 187. edit. CLERICI: IUVENALEM sat. II. v. 57. p. 34. ed. HENNINII; ex recentioribus vero: ADR. TVRNEBVM aduersar. libr. XXIII. cap. 21. tom. III. operum p. 769.*

IAN. PASSERATIVM *not. ad Propertium libr. IV. eleg. 7. v. 40. FRID. TAVB-MANNVM not. ad Plautum, p. 539 IVST. LIPSIVM not. ad Taciti annal. libr. IV. cap. 29. tom. I. operum p. 585. edit. IVL. FICHONII: SAM. PITISCVM lex. ant. tom. tom. III. p. 281.*

h) *leg. VII. deposit. Conferas: ADR. TVRNEBVM loco memorato: SAM. PETITVM leg. Atticis libr. IV. tit. 9. SCIP. GENTILEM parerg. libr. I. cap. 39. IOS. LAVRENTIVM de tormentis cap. VII.*

i) *peristeph. hymn. v. v. 241. p. 149. edit. CELLARII.*

*Aeterna nox illic latet,
expers diurni sideris:
hic carcer horrendus suos
habere fertur inferos,*

de eodem carceris genere, cuius LVCAS, vbi de vinculis Paulli Philippen-
bus agit, meminit, interpretandos esse, credit. k)

V.

His carceribus saepe apud veteres accedebat locus *subterraneus*, qui plurimam partem tam teter ac foedus erat, vt indicium grauioris esset supplicii, si quis in eum detrudebatur. Quum sub terra existerent eiusmodi loca, a natura satis munita erant, ita, vt fugam inclusorum raro timere deberet magistratus. Vnde etiam factum esse, haud ex vano mihi persua-
deo, vt in illa coniecti raro vinculis constringerentur, quoniam ea in tam firmis locis non necessaria erant; nisi ad dolorem vincti augendum nonnunquam adhiberentur. Prius ex his CALLISTRATI l) verbis patet: *vinculorum autem adpellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautumiis, vinctorum numero haberi, placet, quia nihil interfit, parietibus; an compedibus teneatur.* Hic expressis verbis declaratur, illos, qui in carcerem subterraneum m) romanum proiecti fuerunt, non vinculis oneratos; sed

k) error, in quem BOMBARDINVS, a me iam castigatus, et alii inciderunt, eo ortus est, quod in iis carceribus, qui tria separata loca habuerunt, interiorum partem cum inferiori; siue subterraneo loco confuderunt. Plurimi carceres romani ita exstructi fuerunt, vt locus communior ab interiori: hic vero a subterraneo extiterit diuersus, vti obseruant HERM. WITSIVS *meletem. Leidenf. p. 135. SCIP. GENTILIS observationibus in epist. ad Philemonem cap. 1. quae, in breuius contractae, a SCVLTETO nobis rom. VII. criticor. Anglicanor. p. 3978. exhibentur: PETR. FABER semestr. libr. II. cap. 7. p. 92. et venerandus pater actis Paulli Philippenf. illustr. §. XLVIII. p. 259. eius primitiarum sacrar. lenens. Nemo tamen sibi persuadere debet, omnes carceres romanos hac in re sibi fuisse simi-*

les. Vbi enim nonnulla de carceribus veterum testimonia accurate considerantur, adparet, eos inter se nomine trium horum locorum nonnunquam fuisse diuersos. Non omnes subterranea loca habuisse, videntur: aliis inferior quidem carcer non deerat; superior tamen locus non in communioem et interiorum partem erat distinctus. In his carceribus, subterraneo loco destitutis, interiora vinctorum receptacula inter se differebant, quum alia aliis foediora ac a subterraneo carcere parum dissimilia essent. Eo CHRYSOSTOMI verba, quae supra memorauimus, pertinent.

l) leg. ix. π ex quibus causf. mai.

m) carceri isti, a Tullio rege exstructo, *latomiarum*; siue, vt alii scribendum esse, censent: *lautumiarum* nomen datum est. Lapidinae montis Capitolini occasionem

sed solum parietibus inclusos fuisse. Posterius vti ex variis exemplis, sic nominatim ex LVCANO *n)* adparet;

mox vincula ferri

exedere senem longusque in carcere paedor,
quem carcerem sequentibus *o)* *tenebrosum* vocat; ex eo vero satis cognoscimus, reos in eiusmodi subterraneis ac foedis speluncis vinculis quidem nonnunquam constrictos fuisse, non tamen eo fine, vt tutius ibi detinerentur, quum loci profunditas omnem, effugia parandi, occasionem vincto denegaret; sed vt vinculorum acerbitas cruciatus reorum maiores redderet. Idem acta martyrum declarant et ex ordinis sacri patribus abunde constat, in foedissimis carceribus veritatis christianae confessores saepe grauissima et membra misere comprimantia vincula torsisse. Prouoco ad TERTVLLIANVM: *p)* *quo vos, inquit, benedicti de carcere in custodiarium si forte translator existimetis. Habet tenebras; sed lumen estis ipsi: habet vincula; sed vos soluti deo estis: triste illic expirat; sed vos odor estis suauitatis, vbi per custodiarium subterraneum locum intelligi, ex descriptione eius, hic exhibita, satis constat.* PRVDENTIVS *q)* eiusdem rei est testis, quum canit:

clausus in his specubus sanctus Cyprianus et catena

nexus utraque manu:

itemque PAVLLINVS, *r)* cuius effatum:

primus supplicii de carcere texitur ordo:

ferrea iunguntur tenebrosis vincula claustris:

stat manibus colloque chalybs,

priora testimonia, a me adlata, satis confirmat, vt alia, quoniam breuitati studeo, tacitus praetermittam. In censum horum subterraneorum ac fortissimorum carcerum praesertim veniunt Siculorum *latomiae*, quae iam ante Dionysium ad custodiendos reos adhibitae; ab isto vero tyranno magis amplificatae et exstructae sunt, de quibus ex veteribus AELIANVS *s)*,

Kk 2

THV-

nem, eum aedificandi, dederunt: vnde et adpellationis ratio patet, id quod infra pluribus ostendendi, locus erit.

n) *pharsal. libr. II. v. 73. p. 105. edit. OVDENDORPII.*

o) v. 79.

p) *ad martyr. cap. II. p. 156. operum edit. RIGALTII.*

q) *peristeph. hymn. XIII. v. 53. p. 252. edit. CELLARII.*

r) *poem. xv. in nat. IV. Felic. v. 182. p. 393. edit. Veron. C1515CCXXXVI. emissae.*

s) *libr. XII. var. histor. cap. 44. tom. II. p. 799. edit. ABR. GRONOVII.*

THUCYDIDES *t*), PLUTARCHVS *u*), CICERO *x*) et SENECA *y*); ex recentioribus vero IAC. PERIZONIUS *z*), IOS. LAVRENTIVS *a*) multique alii legendi sunt. Ad eundem numerum pertinet Lacedaemoniorum carcer subterraneus καὶ ἄδης vocatus, pro quo quum male apud PLUTARCHVM *b*) δεκάδα legitur, falsa hac lectione multi et inprimis IOS. LAVRENTIVS *c*) decepti sunt: adde PETR. FABRVM, *d*) IO. BRODAEVM, *e*) IO. POTTERVM, *f*) NIC. CRAGIVM *g*) et IO. ALB. FABRICIVM. *h*) De Messeniorum thesauro subterraneo PLUTARCHVS: *i*) de Persarum lethe PROCOPIVS, *k*) THEOPHYLACTVS SIMOCATTA *l*) et ex recentioribus BARN. BRISSONIUS: *m*) de barathro Atheniensium IO. POTTERVS: *n*) de Carthaginensium carcere, qui ἀγκών adpellabatur, PROCOPIVS *o*) sunt legendi. Reliquos eiusmodi veterum carceres commemorant: IOS. LAVRENTIVS, *p*) PETR. FABER,

t) de bello Pelopon. libr. VII. cap. 87. p. 504. edit. DVKERI.

u) Nicia, tom. I. oper. p. 541.

x) libr. V. in Verr. cap. 27. tom. I. part. 2. orat. p. 347. ed. GRAEVII et cap. 55. p. 397.

y) consol. ad Marciam cap. XVII. edit. LIPSII p. 119. quae Antwerp. MDCLII. in lucem prodiit. Hoc loco latomiae istae per ironiam nobilis carcer vocantur. Quod ubi adsumitur, non necesse erit, cum LIPSIUS communem deferere lectionem, et pro nobilis, nativus legere. Alii, nablius, nautius, nautinus reponendum esse, autumant, quae omnia bonus et accuratus criticus non probabit.

z) not. in Aelianum, loco memorato p. 799.

a) var. gentil. sacr. cap. XV. tom. VII. thesauri ant. graec. GRONOVII p. 212.

b) Agide tom. I. operum p. 803.

c) loco memorato.

d) semest. libr. II. cap. 7. p. 92.

e) miscell. libr. VI. cap. 22. tom. II. thes. crit. GRUYERI p. 563.

f) archaeol. graec. libr. I. cap. 25. tom.

XII. thes. ant. graec. GRONOVII p. 117.

g) de republ. Lacedaem. libr. IV. cap. 6. tom. V. memorati thesauri p. 2673.

h) bibliograph. antiquar. cap. XV. p. 515.

i) philopoem. tom. I. p. 367.

k) de bello Persico libr. I. cap. 5. p. 15. edit. CLAUD. MALTRETI Paris. MDCLXII. fol. emissae.

l) hist. libr. III. cap. 5. p. 149.

m) de reg. Persar. principatu p. 568. edit. LEDERLINI.

n) archaeol. graec. libr. I. cap. 25. p. 117. de Atheniensium carceribus prope templum Vulcani et Mineruae et prope templum Vulcani et Mineruae et prope templum Thelei vide: IO. MEURSIVM Athenis Atticis libr. I. cap. 4. et lection. Atticis libr. V. cap. 15. et POTTERVM archaeol. libr. I. cap. 25. p. 114.

o) de bello Vandalico libr. I. cap. XX. p. 223.

p) loco memorato et libr. de tormentis cap. VII. tom. VI. thes. ant. graec. GRONOVII p. 3690.

BER, q) IO. ALB. FABRICIVS r) et IOS. WASSE; s) de carcerum vero differentia videantur, praeter memoratum PETRVM FABRVM, t) ANT. BOMBARDINVS, u) SCIP. GENTILIS, x) LVD. CAEL. RHODIGINVS, y) IOS. LAVRENTIVS, z) SAM. PITISCVS, a) venerandus pater b) atque alii. Ita etiam carceres Iudaeorum comparatos fuisse, oraculorum diuinorum effata confirmant. c)

K k 3

VI.

q) *semestr. libr. II. cap. 7. p. 91.*

r) *bibliogr. antiquar. cap. xv. p. 515.*

s) *not. in Sallust. bell. Catil. cap. LVIII. p. 190.*

t) *loco excitato.*

u) *de carcere et antiquo eius usu, cuius libri prima pars prodiit Patau, MDCCXIII.*

x) *obseruat. in epist. ad Philemon. §. XXVIII. tom. VII. criticor. Anglican. p. 4010.*

y) *lect. ant. libr. XVII. cap. 9. p. 908.*

z) *loco citato.*

a) *lex. ant. rom. tom. I. p. 361.*

b) *actis Paulli Philip pens. illustr. §. XLVIII p. 259. eius primitiar. sacrar. Ienens.*

c) Sic Ierem. XXXII, 2. XXXVII, 21. occurrit carcer tolerabilis isque במטרה in atrio custodiae, XXXVII, 15. fortior בית האסור domus vinculorum, qui etiam בית הכור domus foueae ab eodem vate vers 16. dictus est: Cap. XXXVIII, 6. memoratur בור מלכיהו fouea Malkiae, locus sub terra turpissimus fœdidissimusque ac plenus squaloris, in quem rei funibus demittebantur. Adhibebant carcerem non solum vt ibi reos custodirent, *genes. XXXX, 3.* idque ante causae cognitionem, *act. v. 18.* sed etiam poenae loco *genes. XXXVIII, 20.* In tractatu mischnico סנהדרין cap. VIII, §. 5. part. IIII. *mischn. p. 252. edit. GVIL.*

SVRENHVSI fit mentio loci in carcere angusti, כיפה appellati, quae vox in talmude haud semel deprehenditur. Refert de misero hoc atque arcto reorum domicilio R. MOSCHE, Maimonis filius, quod staturae hominis responderit, ita, vt inclusus nec dormire; nec extendere se potuerit. Haec conueniunt cum illis, quae IO. COCCIVS not. ad tract. סנהדרין pag. 252. memoratae editionis ex rabbinis adfert, ex quorum sententia מושב מאסר est כיפה שעושים בבית הסהר גבהו כשיעור קומת האדם שורה בשוה ואין לו שם מקום לחתפשת ולת ליטן claustrum in carcere altitudine aequans hominis mensuram examussum ita arctum, vt porrigendi se ad somnum capiendum, facultas nulla sit, pro versione COCCII. Chaldaicam istam vocem conuenire, nonnulli putant cum ebraeorum מהפכת apud Ieremiam, XXI, 26. et II. chron. XVI, 10. alii vero illam non tam locum in carcere; quam instrumentum, quod Romani neruum, robur, cippum, columbar; Graeci vero ξύλον, ποδακακήν, ποδατραβήν vocant, significare, contendunt. Priorem sententiam tuentur: RASCHI *comm. ad Ier. XXI, 26. tom. II. p. 554. biblicorum* BVXTORFII: IONATHAN BEN VZIEL. in *vers. chaldaica*, id quod etiam ex R. SALOMONE BEN MELECH in *micblal*

VI.

Quod ad carceres ipsius Romae attinet, Ancus Martius primus huiusmodi aedificium, in terrorem populi extruendum in vrbe, curauit, vti ex-

micblal iophi, p. 120. col. 1. satis patet, vbi ad verba *Ierem.* xxix, 26, אל המפכת הוא בית הסהר וכן תרגום יונתן כיפתה וברברי רבותינו ז"ל כונסין Mahpecheth significat carcerem, sicuti et *Jonathan chaldaice transtulit כיפתה* eo scilicet sensu, quo rabbini nostri beatae memoriae hanc vocem usurpant in illo *talmudico*: includunt eum לכיפה carcere. Posteriori opinioni adductus fuit *IOS. KIMCHI*, quod ex *SAL. BEN MELECH commentar. in Ierem.* xx, 2. p. 118. cognoscimus, vbi dicit: הריקם פירש כלי שהיה עשוי שני עצים ועושים בנתיים בית צואר ומכניסים שם צוארי האסורים ex quo loco constat, כיפה etiam fuisse instrumentum, ex duobus lignis confectum, in quorum media parte foramen, vt collum in id immitteretur, extiterit. Quemadmodum autem כיפה vinculum colli erat; sic צינוק ad manus vinciendas constringendasque, pertinebat, vti ex memorato auctore *cap.* xxix. adparet. Ex quibus omnibus facile videmus, memoratam vocem כיפה diuersas sibi vindicare significationes; nec solum de arca in carcere maxime angusta; sed etiam de instrumento, loco vinculi reis adhibito, usurpari. Hac ratione chaldaicum illud כיפה optime cum latinorum robore potest comparari. Primum enim

robur instrumentum significat, quo pedes, manus atque colla reorum constringebantur, teste *LUCRETIO libr.* III. v. 1029. p. 181. edit. *GREECH.*

Carcer et horribilis de saxo iactu deorsum

verbera, carnifices, robur, pix, lamina, taedae:

adde: *ADR. TVRNEBVM aduersar. libr.* XXIII. *cap.* 21. p. 769. *IO. BRITTANNICVM ET CAEL. SECVND. CVRIONEM not. ad Iuuenal. sat.* II. v. 75. p. 34. edit. *HENNINII: LVD. CAEL. RHODIGINVM lect. ant. libr.* XVII. *cap.* 8. p. 905. cuius hac de re sententiam infra refutabo: interpretes ad *CICERONEM orat. pro Milone, cap.* XXII. *tom.* III. *part.* 1. *orationum*, p. 885. ed. *GRAEVII* et ad *LVCANVM pharsal. libr.* II. v. 125. p. 111. edit. *OVDENDORPII*. Deinde vox haec de illis angustis locis, ex tabulis roboris confectis, adhibetur, quae *CICERO orat. pro Milone cap.* XXII. *arcas: PLAVTVS Amphitr. act.* I. *scen.* I. v. 4. *promptuarias cellas: IUVENALIS sat.* II. v. 57. *PROPERTIVS libr.* IV. *eleg.* 7. v. 40. et *PLAVTVS poenul. act.* V. *scen.* 3. v. 34. *codices* vocant, quaeque, vti iam ante obseruavi, *leg.* VII. *π. deposit.* nomen malarum mansionum habent. Sic enim *LIVIVS libr.* XXXVIII. *cap.* 59. *tom.* V. p. 187. edit. *CLERICI*, vt in carcerem, inquit, inter fures nocturnos et latrones vir clarissimus includatur, et in robore et tenebris exspiret, ac *LVCANVS* loco iam memorato:

facua tribunitio maduerunt robora
tabo,

cui

expressis verbis ita docet LIVIVS: *d)* ingenti incremento rebus auctis, quum in tanta multitudine hominum, discrimine recte; an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciae media vrbe, imminens foro, aedificatur. Haec quum ita sint, se decipiunt ii, qui Tullo Hostilio aedificationem loci huius adsignant ac de toto carcere quid pronuntiare, sibi sumunt, quod de parte tantum illius intelligendum esse, videtur, quemadmodum recte IO. GOTTL. HEINECCIUS *e)* obseruat. De hoc reorum receptaculo IUVENALIS *f)* ita canit:

*felices proauorum atavos, felicia dicas
secula, quae quondam sub regibus atque tribunis
viderunt vno contentam carcere Romam;*

vetus autem illius *scholiastes*, quem penes se habuisse, testatur IOS. WASSE, *g)* a recta aberrat via, quando LIVII pariter ac IUVENALIS verba de Tulliano carcere solum exponit. Pari modo IVST. RYCVIVS * fallitur, quum ex illis probari posse, credit, vnum tantum fuisse Romae carcerem. IUVENALIS enim de vetustis reipublicae temporibus loquitur iisque felicitatem eo nomine adtribuit, quia vnicus tantum carcer ad supprimendam improborum sceleratorumque audaciam suffecerit; iam vero tanta latronum esset copia, vt et immensa vinculorum multitudo, quae opifices in omnibus fabricarentur officinis, haud valeret ad coercendam vim maleuolorum. Immo ex iisdem poetae verbis contra RYCVIVM facile ostendi potest, eius aetate plures Romam recentiore habuisse carceres, quia veterem ex eo felicem praedicat, quod vno contenta fuerit loco, custodiae reorum destinato. Plura de hoc IUVENALIS testimonio alio loco edisseram, vbi contra CAES. BARONIUM monstrabo, carcerem hunc

cui VALERIVS MAXIMVS *libr. vi. cap. 3. p. 543* edit. THYSII aliique possunt subiungi. Sic et chaldaico isti vocabulo commode duplex significatio potest adscribi: adde GVIL. SCHICKARDVM *iur. reg. ebr. cap. 11. theorem. 7. p. 148.* IO. BENED. CARPZOVIVM *not. ad memoratum Schickardi locum: IO. COCCEIVM not. ad tract. miscbn. sanbedr. cap. ix. §. 5. part. iv. p. 252. miscbn. ed. SVRENERII: HERM. WITSIYM meletem. Lei-*

dens. p. 12. IO. HOORNBEERKIVM *miscell. sacr. cap. xv. p. 384.*

d) *libr. i. cap. 33. p. 49. ed. CLERICI.*

e) *synt. ant. rom. iurisprud. illustr. libr. iiii. tit. 18. §. 6. p. 315. edit. Argentorat.*

f) *sat. iiii. v. 312. p. 86. ed. HENINII.*

g) *not. ad Sallust. de bello Catil. cap. LVIII. p. 191.*

* *de Capitol. cap. XLV. p. 168.*

hunc, de quo agit IUVENALIS, in octava urbis regione collocatum et ab alio, in nono illius spatio sito, distinctum fuisse.

VII.

Carceri, quem Ancus Martius posuerat, partem subterraneam Tullius rex adiecit, quum lapicidinas capitolini montis ad carceris munitissimi usum firmandas fingendasque curaret. De ista inhonesta ac sordida sede hic ex ea ratione agendum mihi esse, videtur, quoniam diuum Paullum ultimis suis vinculis Romae ibi detentum fuisse, ex antiquitate compertum habemus, antequam suo sanguine doctrinae christianae veritatem confirmaret. Testatur de turpi hoc loco VARRO, *b)* quum, *carcer*, inquit, *a coerendo, quod exire prohibentur. In hoc pars, quae sub terra, Tullianum: ideo, quod adlitum a Tullio rege: quod Syracusis, ubi simili de causa custodiuntur, vocantur latomiae et de latomia translatum, quod heic quoque lapicidinae fuerunt.* Hic carcer inde nomen *latomiarum* apud veteres auctores sibi vindicavit. Sic LIVIUS, *i)* ubi de incendio, Romae orto, exponit, his utitur verbis: *comprehensae lautumiae, forumque piscatorium et atrium regium*, atque alio loco: *k)* itaque et Romae vigiliae per vicos servatae, iussique circumire eas minores magistratus: et triumviri carceris lautumiarum intentiorem curam habere iussi, quo et hoc eius testimonium pertinet: *l)* per eosdem dies principes Aetolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater eius erant, ab duabus cohortibus missis a Manio Acilio, Romam deducti, et in lautumias coniecti sunt, cuius generis et alia ad nos delata sunt veterum scriptorum effata, quae singula recitare, nimis esset longum. Carceris ipsius saepe tam in profanis scriptoribus; quam christianorum doctorum ingenii monimentis fit mentio. Inter illos SALLUSTIUS *m)* haec scripta reliquit: *est in carcere locus, quod Tullianum adpellatur, ubi paullulum descenderis ad laeuam, circiter XII. pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes atque insuper camera, lapideis fornicibus vineta; sed inculta tenebris, odore foeda atque terribilis eius facies est; n)* ubi tamen, ut mox

often-

b) de lat. lingua, libr. IV. p. 25. auctor. lat. linguae DION. GOTHOFREDI.

i) libr. XXVI. cap. 27. tom. III. p. 364. edit. CLERICI.

k) libr. XXXII. cap. 26. tom. IV. p. 267.

l) libr. XXVIII. cap. 3. tom. V. p. 52.

m) de bello Catil. cap. LVIII. p. 190. edit. IOS. WASSE.

n) locum istum XII pedes depressum fuisse, SALLUSTIUS dicit. Nonnulli XV. alii vero XX. pedes definiunt: conferas BARTHOLOM. MARLIANVM topograph. urb. Rom. libr. III. cap. 2. AL. DONATVM Rom. vet. ac recent. libr. II. cap. 19. FAMILIANVM NARDINVM Rom. vet. libr. V. cap. II. et IOS. WASSE not. in Sallust.

ostendam, sermo de parte tantum carceris subterranei, quae alias *robur* vocatur, esse, videtur. Eandem rem LIVIVS o) confirmat, quando hunc *Pleminium*, ait, *Clodius Licinius in libro tertio rerum romanarum refert, ludis votivis, quos Romae Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occasionem. Patofacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex senatus consulto.* Praeter haec, testimonium habemus in Caleni oratione apud DIONEM CASSIVM, p) qua Ciceroni iniquitatem in caussa Lentuli ceterorumque Catilinae sociorum exprobrat, inprimis in his illius verbis: τὸτο γὰρ ἐστὶν, ὃ μάλιστα ὁ καλὸς ἄνθρωπος Τύλλιος ἐπεθύμησεν, ἵν' ἐν τῷ ὁμωνύμῳ αὐτῷ χωρίῳ τῷ Τύλλιεῖ τὸν ἐγγονὸν τῷ Λεντούλῳ ἐκείνῳ τῷ προκρίτῳ ποτὲ τῆς βελλῆς γενομένῳ ἀποκτείνῃ, hoc enim potissimum egregius iste Tullius expetiit, ut in Tulliano, loco sibi cognomini, *Lentuli istius, qui quondam princeps senatus fuerat, nepotem occideret.* Meminisse etiam huius Tulliani carceris APVLEIVM, q) PETR. FABER r) credit; errat vero, quum ipsa scriptoris huius verba, quae de deae Syriae sacerdotibus agunt, aperte declarant, sermonem de alio; Tulliani vero nomen habente, carcere esse, quando dicitur: *eos retrorsum abducunt pagani, statimque vinctos in Tullianum compingunt.* Quae ut rite intelligantur, obseruandum est, apud Romanos diuersos carceres non solum communia; sed etiam vnum carcerem varia habuisse nomina. Sic *baratbri* adpellationem et Tulliano; et aliis subterraneis locis datam esse, ex ordinis

Sallust. bell. Catil. cap. LVIII. p. 191. Ad foramen huius, quod in profundo erat, roboris ducebant scalae, vti SALVSTII haec verba docent: *ubi paullulum descenderis ad laeuam.* GOTTL. CORTIVS et alii ibi legunt; *escenderis* atque putant, reis ad subterraneum hunc carcerem per gradus adscendendum fuisse, quod aliis inquirendum relinquo. Ceterum haud infrequens est haec in codicibus duarum vocum *descendere* et *escendere* permutatio, quod TACITI, CICERONIS, SALLVSTII, PLAVTI, VARRONIS aliorumque testimoniis MARC. ANT. MVRETVS, IAN. GVILIELMVS, CASP. SCIOPIVS, LVD. CARRIO multique alii monstra-

runt: adde IO. ANDR. BOSIVM not. ad *Nepotem vit. Themistocl. cap. VII. §. 7.* IAN. GRVTERVM not. ad *Liuium libr. VIII. cap. X. libr. XXXVIII. cap. II.* et ad *Sallust. bell. Catil. cap. LV. p. 145.* FRID. TAVBMANNVM not. ad *Plaut. mil. glorios. act. IIII. scen. 4. v. 14. p. 868.* IO. DAVISIVM not. ad *Caes. bell. Gall. libr. VII. cap. 28.* GOTTL. CORTIVM not. ad *Sallust. bell. Catil. cap. LV. p. 355.*

o) libr. XXVIII. cap. 22. tom. IIII. p. 102. edit. CLERICI.

p) hist. rom. libr. XXXXVI. p. 305.

q) metamorph. libr. VIIII. p. 221.

r) semestr. libr. II. cap. 7. p. 21.

ordinis sacri patribus atque ex aliis scriptoribus, nominatim PLUTARCHO *s)* et SVIDA, *t)* discimus. Sic et ille carcer, qui postea in nona urbis regione exstructus fuit, *Tullianus* est nuncupatus, et contra ea antiquum Tullianum posteriori aeuo *Mamertini* accepit nomen, vti infra planum faciam, et quoniam id ignoravit CAES. BARONIVS, vetus illud Tullianum, in octauo Romae spatio positum, cum illo eiusdem nominis in nona memorata regione confudit: adde LVD. CAEL. RHODIGINVM *u)* et ANTON. BOMBARDINVM. *x)*

VIII

Vt ad Tullianum redeam, testem de eo etiam aduoco CALPURNIVM FLACCVM, *y)* cuius insignis locus dignus est, qui heic exhibeatur: *video carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem, lucis umbram recipientem. In hunc coniecti robur Tullianumque prospiciunt, et quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, examinantur et, alienum supplicium spectando, suum discunt. Sonant verbera, cibus recusantibus spurca manu carnificis ingeritur. Sedet ianitor inexorabili pectore, qui matre flente siccos teneat oculos.* Reliqua testimonia, ex antiquis ingenii monumentis ad nos translata, collegerunt: IVST. RYCVIVS, *z)* CASP. SAGITTARIVS, *a)* ALEX. DONATVS, *b)* FAM. NARDINVS, *c)* BARTHOL. MARLIANVS, *d)* GVID. PANCIROLLVS, *e)* PETR. FABER, *f)* ANT. BOMBARDINVS, *g)* IOSEPHVS WASSE, *h)* THOM. DEMPSTERVS, *i)* SAM. PITISCVS *k)* atque alii. Quot priscorum Latii auctorum; tot christianorum scriptorum effata de hoc Tulliano recensere possem, vbi breuitatis lex, quam mihi proposui, id permetteret. In his detestabilis istius speluncae foeditas verbis fere non exprimi potest.

Vocatur

s) vit. Marii rom. i. operum p. 412.

t) lex. voc. βαγαδεον tom. i. p. 415.

edit. KUSTERI.

u) ant. lect. libr. xvii. cap. 9. p. 908.

x) de carcere cap. iiii. p. 27.

y) declam. iiii. p. 797. declam. Quinctiliani, ed. PETR. BURMANNI.

z) de Capitol. cap. xxxv. p. 167. ed. Gandavi mdcxvii. editae.

a) de martyr. cruciat. cap. i. §. xxxiii. p. 30.

b) Rom. vet. libr. ii. cap. 19. apud GRAEVIVM tom. iii. thes. ant. rom. p. 622.

c) Rom. vet. lib. v. cap. 12. tom. iv. memorati thesauri p. 1209.

d) topograph. urb. Rom. libr. iiii. cap. 12. tom. iiii. eiusdem thesauri p. 103.

e) descript. urb. rom. tom. iiii. iam excitati thesauri p. 325.

f) semestr. libr. ii. cap. 7. p. 91.

g) de carcere cap. iv. p. 26.

h) not. ad Sallustium bell. Catil. cap. lviii p. 190.

i) not. ad Rosini ant. rom. libr. x. cap. 29. p. 788.

k) lex. ant. rom. tom. iiii. p. 655.

Vocatur enim cella gemituum: tristitiae domus: apud superos Plutonis hospitium: locus perpetua nocte caecatus: carcer ater: horribiles atque funestae poenalis loci tenebrae: foeda caligo: summus poenarum locus: sedis intimae tenebrae: antrum carcereum: locus tenebris nigrior, id quod EX TERTULLIANO, PRUDENTIO, PAVLLINO, CASSIODORO CASPAR. SAGITTARIUS, l) PETR. FABER m) et THOM. DEMPSTERVS: n) ex litteris Lucii, Montani, Flauiani, Iuliani Victorini, martyrum, CAES. BARONIVS: o) ex actis Chrysanthii aliisque testimoniis IAC. GOTHOFREDVS p) satis probant.

VIII.

Vti totus iste Romanorum subterraneus carcer *latomiarum* nomen sibi vindicabat; ita, quod probe observandum est, in duas partes diuidebatur. q) Tullius enim rex non solum memoratas lapicidinas ad id ad-

commo-

l) loco memorato.

m) iam excitato loco.

n) libro memorato, p. 789.

o) annal. ad ann. Christi CCLXII. num. f. tom. II. p. 606.

p) comm. ad cod. Theodos. leg. I. de custod. reor. tom. III. p. 36. edit. RITTERI.

q) *latomiarum* adpellationem a Syracusanis latomiis, de quibus supra actum est, iste carcer accepit. Nam lapicidinae et Syracusanis et Romanis primam, tale pro sceleratis domicilium exstruendi, occasionem dederunt. Lege: VARRONEM de lat. lingu. libr. IV. cap. 23. in auctoribus lat. linguae, a DIONYS. GOTHOFREDO in lucem emissis, p. 25. FESTVM de verbor. signif. p. 201. ed. DACERII; ex recentioribus vero AL. DONATVM de urb. Rom. lib. II. cap. 19. CASP. SAGITTARIVM de cruciat. martyr. cap. IIII. §. II. p. 46. SAM. PITISCVM lex. ant. rom. tom. II. p. 394. *Lapicidinarum* vox eandem significandi vim habet, quam Graecorum *λατομιαί*. Inde PLAVTVS captiu. act. III. scen. f. v. 65. p. 279. ed. TAVBMANNI scribit:

inde ibis porro in latomias lapidarias.

Inde lapicidinis enim, quas poeta *latomias* vocat, non solum in metallum; sed etiam ad opus metalli damnati laborare debebant: vide: VLPIANVM leg. 8. π. de poenis: LVD. CAEL. RHODIGINVM lect. ant. libr. X. cap. 19. p. 535. IVST. LIPSIUM de magnitudine Rom. libr. II. cap. f. tom. III. operum p. 706. CASP. SAGITTARIVM de martyrum cruciat. p. 42. *Latomiarum* ergo vocabulum idem est; atque Graecorum *λατομιαί*. Quam ob rem nonnulli scribere malunt: *lautumiae*, graecae originis rationem habentes. Conferas ANT. BOMBARDINVM de carcere cap. VII. p. 49. IAC. CVIACIVM obs. libr. VI. cap. 7. p. 231. ADR. TVRNEBVM aduersar. libr. XXII. cap. 16. tom. III. operum p. 724. PETR. FABRVM semestr. libr. II. cap. 7. p. 93. IOS. SCALIGERVVM not. in Festum de verb. sign. p. 201. ed. DACERII: FRID. TAVBMANNVN not. in Plaut. poenul. act. III. scen. 2. p. 1086. De ipsis lautumiis vero videas: FAM. NARDINVM Rom. vet. libr. V. cap. 12. tom. IIII. thes. ant. rom. GRAEVII pag. 1208 et 1213. sq. AL. DONATVM Rom. vet. ac recent. libr. II. cap.

commodari iussit, ut recipiendis sceleratis hominibus inferuissent, unde et *Tulliani* nomen sibi vindicarunt; sed etiam in iis singularem locum separandum eumque, quantum fieri potuit, tabulis robustissimis firmissimisque muniendum curauit, hicque *roboris* adpellationem accepit, sine dubio, quia parietes asseribus, ex roboris ligno durissimo sectis, compacti et firmati erant. Inde vero *Tullianum* modo totum carcerem simul cum robore; modo eam illius partem, quae a robore distincta erat, significabat. r)

Duce-

cap. 19. tom. III. huius thesauri p. 622. IVST. RYCVIVM de Capit. cap. XXXV. p. 170. IAC. PERIZONIVM not. ad Aelian. var. histor. libr. XII. cap. 44. p. 799. ed. GRONOVII: CAROL. HENR. LANGIVM diss. de immunitate ciuis romani a certis poenis §. v. p. 26. eius obseruationum sacrarum, et alios scriptores, quos laudat SAM. PITISCVS lex. ant. rom. tom. II. p. 394.

r) voces *latomiae*, *Tullianum* et *robur* diuersa ratione a priscis Latii scriptoribus usurpantur. VARRO loco supra memorato de toto carcere agit, quod ipsa eius verba, ubi rite expenduntur, satis docent. Contra ea SALLVSTIVS bell. Catil. cap. LV. p. 190. per *Tullianum* illam separatam in latomiis sedem intelligit, cui antiquitas *roboris* nomen adsignauit. Patet hoc non solum ex descriptione, quam nemo; nisi totius huius aedificii ratio ipsi incognita est, de vniuerso carcere sumere potest; sed etiam ex sequentibus, ubi de Lentulo refert scriptor, eum ibi, postquam in robur demissus fuerat, occisum fuisse; hoc vero per ordinem in robore factum esse, nullus negabit. Nobiliores enim atque in ampla dignitate positi homines, quos publice ob capitale admissum facinus occidere, nec prudentia; nec reorum honoris gradus permittebat, in robore interfecti sunt, ubi commune mortis genus laqueus erat, quo gula eorum frangebatur, id quod patet

EX SVETONIO vit. Tiber. cap. LXI. §. II. p. 491. edit. PITISCI: TACITO annal. libr. V. cap. 9. §. 3. tom. I. operum, p. 691. edit. PICHONII, libr. III. cap. 50. §. I. p. 489. cap. 51. §. I. p. 462. libr. VI. cap. 39. §. I. tom. II. pag. 75. LIVIO libr. XXXIII. cap. 43. FLORO libr. IIII. cap. I. IUVENALE sat. XIII. v. 244. VALERIO MAXIMO libr. VI. cap. 3. §. 3. p. 544. edit. THYSII atque aliis, quos memorat SAM. PITISCVS lex. ant. rom. tom. III. p. 281. et not. ad Suetonium loco memorato, p. 489. cui addi possunt PETR. FABER semestr. libr. II. cap. 7. p. 93 et THOM. DEMPSTERVS not. ad Rosini ant. rom. libr. X. cap. 29. p. 789. Ab isto supplicio distinguenda est praecipitatio de robore, qua, ut FESTVS de verbor. sign. p. 451. edit. DACERII refert, damnati arcis, roborum nomen etiam habentibus, includebantur et, postea iis extracti, in profundum illum locum proiciebantur. Docet hoc VALERIUS MAXIMVS libr. VI. cap. 3. §. I. p. 543. ubi *robur* non foedam in carcere sedem, ut nonnulli interpretes volunt; sed ipsam arcam, in quam antea compingi solebant, significare, videtur. Confudit hanc praecipitationem CAES. BARONIVS cum deiectione illa notissima de saxo Tarpeio, castigatus hanc in rem satis ab ANT. BOMBARDINO libr. memorato, cap. III. p. 32. et IVST. RYCVIVM de Capit. cap. XXXV. p. 170. Ut vero ad ipsam rem

Ducebat ad introitum eius pons lapideus, id quod manifeste VELLEIVS s) docet, ubi refert, Fulvii filium, quum in carcerem hunc captivus mitteretur, e vita decessisse, *illiso capite in pontem lapideum ianuae carceris*. Qualem locum habuerit haec ianua, SAM. PITISCVS t) et FAM. NARDINVS u) monstrant; totius vero huius aedificii situm ubi consideramus, veteres testes habemus, id in capite fori sub Capitolio positum fuisse. In illis est CICERO, x) qui, *quum de foro, inquit, in Capitolium currum flectere, incipiunt, illos duci in carcerem iubent*. Idem confirmat non solum LIVIVS, y) quum scribit, *aedificatum esse carcerem media vrbe, imminens foro, ad terrorem incrementis audaciae*; sed etiam IOSEPHVS, z) ubi de Simone, Giorae filio, memorat, quod, iniecto ceruici eius laqueo, ad forum et ad illum locum vsque caesus sit, ubi de sceleratis et facinorosis supplicium sumi, mos fuerit, quibus VITRVVIVS alique scriptores addendi sunt. Ad haec, rudera antiqui huius carceris, quae ad nostra tempora conseruata sunt, situm eius adcurate definiunt, ac, quamuis BARONIVS a) neget, delata ad nos fuisse vestigia latomiarum; BARTHOL. MARLIANVS b) tamen, ANDR. BORRICHIVS, c) IOS. WASSE, * BERNHARD. MONTEFAYCON ** atque alii satis monstrarunt, omnia ea, quae hodie

rem redeam, lapacidinae istae, ex quibus carcer Tullianus initia sua sumsit, iam ante Tullium fuerunt. Robur, de quo iam loquutus sum, pari modo ab hoc rege exstructum fuisse, summa adest probabilitatis species. Quia ergo vterque carcer a Tullio prouenit, cognoscimus ex eo facili negotio, quare Tulliani nomen non solum generatim toti carceri datum; sed speciatim et robori; et illi loco, qui a robore diuersus erat, adsignatum fuerit.

s) libr. II. cap. 7. §. 2.

t) lex ant. rom. tom. III. p. 655.

u) Rom. vet. libr. V. cap. 12. tom. IIII. thes. ant. rom. GRAEVII p. 1209.

x) libr. V. in Verr. cap. 30. tom. I. part. 2. orationum eius p. 354. ed. GRAEVII.

y) libr. I. cap. 33.

z) de bello iud. libr. VII. cap. 5. tom. II. operum p. 415. ed. HAVERCAMP.

a) apologia contra Vgonii librum de stationibus urbis, de qua infra pluribus edisserere, mecum constitui.

b) topograph. urb. Rom. libr. III. cap. 2. tom. III. thes. ant. rom. GRAEVII p. 103.

c) ant. urb. Rom. facie, cap. X. tom. VI. laudati thesauri p. 1566.

* not. ad Sullust. bell. Catil. cap. LVIII. p. 191.

** diario Italic. cap. XIII. p. 174. ubi de Tulliano carcere haec legimus: *haud procul itinere, quo adscenditur in Capitolium, erat olim scala gemonia, sic dicta a gemendo, quia per eam rei ac damnati in carcerem ducebantur*. Sunt istic carceres Tulliani; siue custodia Mamertina, celebris, quia ibidem apostoli Petrus et Paullus, antequam plecterentur, mancipati et catenis vinciri fuerunt. Est capella subterranea, ad quam per angustam et lapideam scalam fit descensus. Ex capella vero in profundum ergastulum

hodie illo loco videntur, ubi aedes diui Petri in carcere est, optime cum vetusto Tulliano posse comparari, quod et ipse IVST. RYCVIVS, d) qui BARONII sententiae sese addixit, confiteri debuit. Huic rei eximium pondus conciliat antiqua inscriptio, in fronte huius aedificii inuenta, quam IANVS GRVTERVS e) ita exhibet:

C. VIBIVS C. F. RVFINVS M. COCCEIVS

M. F. NERVA COS. EX S. C.

Ex ista enim multi eruditi colligunt, habuisse Romanos ibi non solum carcerem, qui nullus alius; nisi Tullianus, esse potest; sed etiam eum post Anci et Tullii tempora vel renouatum ac reparatum; vel etiam amplificatum fuisse. Quo et pertinet, quod, gemonias Tulliano propinquas fuisse, haud fallacia documenta significant; illas vero haud procul a foro extitisse, ab aliis satis est confirmatum. Ut DIONIS f) euidentia verba silentio praeteream, ad VALERIVM MAXIMVM g) prouoco, qui, *corpus eius, inquit, funesti carnificis manibus laceratum, in scalis gemoniis iacens, magno cum horrore totius fori romani conspectum est.* h) Quomodo, quaeso, popu-

stulum penetratur: ibi fons est a Petro baptizandis Processo et Martiniano impetratus, cuius aquam morbis curandis aptam praedicant. Custodiae Mamertinae imminet ecclesia sancti Iosephi, fabris lignariis deputata. Sunt, qui dicant, carceres Tullianos fuisse ad Nicolaum in carcere; sed vel hoc solo argumento confutantur, quod ex omnium veterum testimonio carcer Tullianus in foro magno fuerit, a quo longe distat ecclesia Nicolai. Recte quidem Montfauconius cognouit, Baronii aliorumque de Tulliani situ sententiam esse falsam; in eo tamen errat, quod locum illum foedum, de quo hic loquitur, scalam gemoniam adpellatam esse, sibi persua- deat, quum omnes, quos vidi, veteres scriptores numerum multitudinis adhibent ac scalas gemonias pronuntiant. Deinde a veritate aberrat, quando, per eam reos ac damnatos in carcerem ductos esse, existimat. *Gemoniarum* enim nomine in antiquis ingenii monumentis intelligitur profundus ac squalidus quidam

prope Tullianum locus, qui, quum in illum per scalas descenderetur, *gemoniarum* *scalarum* accepit adpellationem. Per hos gradus non ducebantur rei in carcerem, vti vir doctissimus existimat; sed cadauera damnatorum, vincto adprehensa, per eos in teterrimum illum locum trahabantur et praecipitabantur, id quod veteres scriptores abunde confirmant. Profundum illud ergastulum, cuius mentionem facit, sine omni dubio verus illud robur fuit. Inde aperte constat, robur paullo inferius et depressius fuisse Tulliano; siue ea parte, quae a robore in subterraneo carcere discerni solebat.

d) de Capitol. cap. xxxv. p. 167.

e) p. clxxxvii. inscript. 5. adde inscript. 8.

f) hist. rom. libr. lviii. p. 624.

g) libr. vi. cap. 9. p. 586.

h) de gemoniis testes locupletissimos habemus: SVETONIUM vit. Tiber. cap. lxi. §. 6. p. 475. ed. PITISCI: cap. lxi. §. 12. p. 489. cap. lxxv. §. 1 et 3. p. 511.

vit

populus in foro id videre potuisset; nisi istae gemoniae ei vicinae fuissent? Nonne vero inde et colligitur, carcerem fore extitisse propinquum? Quae omnia satis docent, non solum eos errare, qui gemonias ad Auentinum montem reiciunt; sed etiam BARONII et IVST. RYCQVII de Tulliani carceris situ sententiam, quem in nona regione prope Marcelli theatrum et forum olitorium fuisse, putant, esse falsissimam. Quae iam de hoc argumento sum commentatus, vltimis Paulli nostri vinculis, in quae, antequam sanguinem suum pro christiana religione profudit, coniectus est, magnam accendent lucem.

X.

Praeter Tullianum, de quo iam verba feci, fuisse alios Romae carceres, perspicua veterum testimonia extra omnem dubitationem ponunt. Habuerunt Romani in nona regione prope theatrum Marcelli et forum olitorium locum eiusmodi pro reis adseruandis, quem, vti antea obseruavi, BARONIVS cum Tulliano permiscuit: i) habuerunt ergastula publica, vti

vit. Vitell. cap. xvii. §. 2. p. 934. PLINIVM hist. nat. libr. viii. cap. 40. tom. i. p. 542. ed. GRONOVII: IUVENALEM sat. x. v. 66. quo et verba sat. xiii. v. 245 referenda sunt:

- - et nigri patietur carceris vncum, quia non solum prope carcerem illum foedum et obscurum erant hae gemoniae; sed etiam ii, quorum corpora, vnco impacta, in eas trahebantur, saepe antea aliquod tempus in teterrimo illo carcere consumebant. Gemoniae istae optime cum excavato, instar putei, loco possunt comparari, in quem per scalas; siue gradus descenditur, vnde et *scalae* dictae sunt a VALERIO MAXIMO, loco supra memorato et libr. vi. cap. 3. p. 544. Quomodo ii, qui eas in xiii. regionem et quidem montem Auentinum, iuxta Iunonis Argivae templum, reiciunt, sententiam suam satis defendere possint, non video. PVBL. enim VICTORIS opinio non tam ponderosa est; ac forsan sibi persuadent, id quod ALEXANDER DE-

NATIVS loco supra excitato, et ANDR. BORRICHIVS ant. urb. Rom. facie, cap. xv. contra ONUPHRIUM PANVINIUM, BARTHOLO. MARLIANVM et IO. IAC. BOISSARDVM atque alios luculenter ostendunt. DIONIS verba hist. rom. libr. lviii. p. 624. et VALERII MAXIMI effatum, quod paullo ante excitaui, huic sententiae aperte repugnant.

i) supra argumentis solidis monstraui, Tullianum in octava urbis regione positum fuisse. Absit tamen, vt adfirmem, eo loco, vbi frustra et sine laboris fructu BARONIVS vestigia antiqui Tulliani quaerit, nullum plane carcerem extitisse. Patet hoc ex duobus PLINII, historiae naturalis scriptoris, locis, quorum alter libr. vii. cap. 59. tom. i. p. 485. edit. GRONOVII; alter vero, isque clarior cap. 36. p. 442. legitur, vbi insigniter sese fallunt BARONIVS et IVST. RYCQVIVS de Capitolio, cap. xxxv. p. 167. qui effata haec de Tulliano intelligunt, id quod infra luce clarius monstrabo. Huc

et

vti CLAVD. SALMASIVS *k)* docet, quae cum priuatis ac proprie sic dictis ergastulis *l)* non confundi debent. Vtebantur et carcere Albano, sede munitissima, ex qua effugiendi, omnis ablata fuit reis occasio. Erat ille Albae, qui locus, in Latio positus, ab aliis eiusdem nominis distinguendus est, *m)* sublimi scopulo insitus. Eo saepe captiuos, vt ibi custodi-

rentur

et pertinent: LIVIVS *libr. III. cap. 75. tom. I. p. 236. ed. CLERICI, SEXTVS RVFVS ET PVBL. VICTOR descriptionibus urbis Romae, reg. VIII. decepti autem sunt, qui in utroque auctore ita legunt: CARCER CVIR. Vetus enim codices et primi typis descripti libri, quos et ANDR. FVLVIVS antiquitatibus romanis, anno MDCXXVII. editis, sectatus est, tuentur lectionem: CARCER CLXVIR. Sine dubio punctum post litteram L fuit, quod vel vetustas deleuit; vel negligentia librariorum omisit, ita, vt scriptum fuerit: CARCER CLXVIR nimirum Claudii decemviri. Quum enim hic, teste LIVIO loco adducto, non solum carcerem aedificauit; sed etiam ipse, mutata rerum facie, in eum coniectus fuit, summam adesse probabilitatem, mihi persuadeo, locum istum a memorato Claudio vti originem; hic etiam nomen suum accepisse. Falsa lectio in SEPTIMO RVFO ET PVBL. VICTORE varios; in primis vero IVST. RYCVIVM de Capirol. cap. XXXV p. 168. decepit, quumque ibi CVIR positum esse, existimarent, inde subortus est error, cuius et ANT. BOMBARDINVS de carcere cap. XIII. p. 112. sese participem fecit, centumuiros singularem propter ciues, aere alieno oppressos, carcerem habuisse. Nescio, quomodo id comprobare atque veterum ingenii monumentorum testimoniis stabilire possint. Adhaec satis apertum est, centumvirosum potestatem solum civilem fuisse; inde vero constat, non opus eos habuisse singularem, ad reos recipiendos, loco.*

k) not. in Spartian. cap. XVIII. tom. I. scriptor. hist. august. p. 172.

l) de ergastulis priuatis obseruandum est, quod ea iam Gracchorum aeuo in vsu et plurimam partem in villis, et quidem sub terra fuerint. Spatium eorum ita comparatum erat, vt per ordinem quindecim serui in vnum coniici potuerint, quod FLORI, PLINII, APVLEII, MARTIALIS ET IUVENALIS testimoniis probant doctissimi interpretes IUVENALIS, *sat. VI. v. 151. edit. HENNINII et alii, a SAM. PITISCO lex. ant. rom. tom. II. p. 109. recitati. Seruis quidem, qui ad agrum colendum, ad molendum, lapides caedendos et aquam hauriendam adhibebantur, per ordinem ea erant destinata; confirmant tamen varia exempla, iis veteres etiam non solum contra debitores, postquam eos praetor creditoribus adiudicauerat; sed etiam aduersus improbos filios atque perfidiosas uxores vsos esse. Quum saeuitia dominos in villis ad id raperet, vt et innocentes peregrinos in illa derruderent, a Tiberio repurgata; ab Adriano autem et postea a Theodosio magno sublata sunt haec priuatorum ergastula: conferas CLAVD. SALMASIVM loco excitato: IVSTVM LIPSIUM plector. libr. II. cap. 15. tom. I. operum, p. 796. GERARDVM IOANN. VOSSIVM etymolog. tom. I. oper. p. 229. CASP. BARTHIVM aduersar. libr. XXXIII. cap. 10. p. 1563. multosque alios.*

m) lege CHRIST. CELLARIUM notis. orb. antiqu. tom. I. p. 798.

rentur, transferebant Romani, vti hoc ex STRABONE *n)* non solum; sed etiam VELLEIO, *o)* LIVIO, *p)* VALERIO MAXIMO, *q)* DIODORO *Siculo*, *r)* aliisque discimus, quos hic recensere, superuacuum foret. Sic et captiui per oppida diuidebantur, vt ibi in vinculis essent, cuius rei illustre exemplum apud SVETONIVM *s)* ac SALLVSTIVM *t)* de nonnullis Catilinae coniurationis sociis habemus, quo et DIONIS, APPIANI atque PLVTARCHI testimonia pertinent, quorum duo posteriores ipsam quidem rem; sed paullo aliter narrant: conferas SAM. PITISCVM *u)* et ISAAC CASAVBONVM. *x)* Ex quo addi possunt, quae de mille captiuis, bello Persei confecto, in Italiam translatis, ex auctoribus priscis ibi obseruata sunt. Ex his omnibus satis patet, qualis fuerit ratio carcerum, quibus Romani ad custodiendos reos in vrbe sunt vsi. Ad prouincias quod spectat, ibi pari modo singularis pro adseruandis reis aderat locus, plurimam partem, quantum de hac re ad posteritatis notitiam peruenit, ita comparatus, vti supra iam monstraui. Nemo tamen, id quod iam monui, sibi persuadere debet, fuisse omnes romanos carceres in prouinciis adcurate ea ratione aedificatos, vt tria illa loca, *communior*, *interior* et *subterraneus*, vbique distincta adessent, et communior ab interiori; hic vero ab eo, qui sub terra collocatus erat, separatus existeret. Infimum istud sceleratorum receptaculum non omnes, qui in prouinciis erant, carceres habuisse, videntur; id tamen extra omnem dubitationem est positum, quod cellae inter se diuersae atque aliae aliis munitiores ac firmiores fuerint. Vbi custodiam, in castris Romanorum vsu receptam, cogitamus, ea quidem per ordinem militaris erat, qua reus militi catena adligabatur; habuisse vero eos in castris, in statiuis praesertim, singulares carceres, alio loco, vbi de Paulli Hierosolymitano carcere castrensi dicturus sum, monstrabo. Possem et hic de iis, quibus carcerum cura apud Romanos credita erat, nominatim de *commentariensi*, cuius saepe in antiquis scriptoribus fit mentio,

n) geogr. libr. v. p. 367. edit. ALME-
LOVEENII.

o) libr. i. cap. xi. p. 50.

p) libr. xxxviii. cap. 16. et libr.
xxxv. cap. 42.

q) libr. v. cap. i. §. i. p. 425. edit.
THYSII et libr. viii. cap. 6. §. 3. p. 795.

r) libr. xxxi. p. 893.

s) vit. Caes. cap. xviii. §. i. p. 28.
edit. PITISCI.

t) bell. Catilin. cap. lxi. p. 166. edit.
WASSE.

u) not. ad Suetonii locum excitatum
p. 28.

x) not. ad eadem Suetonii verba p. 19.
edit. GRAEVII.

tio, exponere: possem de iis magistratibus, qui, reos in vincula coniiciendi, potestatem habebant, et de eximiis hac in re ciuis romani priuilegiis agere, vbi iustus dissertationis modus id permetteret. Quapropter de omnibus hisce alio, qui infra se offeret, loco disputare, animus est.

XI.

Quamuis autem carceres veterum Romanorum valde essent contra effringentium vim muniti, ii inprimis, qui in interiore et subterranea aedificii parte erant positi; attamen ea omnia non sufficere videbantur ad tutam reorum custodiam. Quam ob rem et custodibus et vinculis Romani utebantur, vt tam his; quam illis omnem sceleratis effugiendi, occasionem auferrent. Ad custodes quod adtinet, eo officio non solum ipse commentariensis eiusque ministri, *optiones* adpellati, fungebantur; sed etiam magistratus seruos publicos adhibebat ac per eos, vt rei custodirentur, curabat. Tempore imperatorum milites ad hanc custodiam sunt sumti, mox plures: mox pauciores, prout necessitas postulare, videbatur. Nonnulli ante carceris portam stationem suam habebant: alii in ipso loco lateri vincti erant adpositi; ita tamen, vt reus vel liber esset; vel catenis cum milite modo vno: modo duobus coniungeretur, id quod exemplis confirmant: LAVR. RAMIRESIUS DE PRADO, *y*) BARNAB. BRISSONIVS, *z*) FRANC. MODIVS, *a*) IVSTVS LIPSIUS, *b*) IO. MICH. DILHERRVS, *c*) IO. DOVGTAEVVS, *d*) IO. CHRIST. WOLFIVS, *e*) SAM. PITISCVS, *f*) IO. ALOPAEVVS *g*) aliique, quos PETR. ZORNIVS *h*) excitauit.

XII

Ad *vincula* quod spectat, eorum nomine non solum ipsa loca publica, vbi custodiebantur rei, comprehendebantur; sed et angustiori significatione ita illa instrumenta et *ligamina* quibus victorum membra constringi solebant, nuncupabantur. Sic, quando veteres Latii scriptores dicunt: *coniici in vincula: esse in vinculis: effugere vincula: ex vinculis causam dicere:*

y) *pentecontarch. cap. v. p. 33.*

z) *de formul. libr. v. p. 473.*

a) *nou-antiqu. lect. ep. 2. tom v. thesauri critici GRVTERI p. 4*

b) *excursionibus ad Taciti annal. libr. III. cap. 22. p. 187.*

c) *disput. philolog. tom. 1. p. 724.*

d) *analect. sacr. p. 94.*

e) *curis philol. et crit. tom. 1. p. 1169.*

et 1347.

f) *lex. ant. rom. tom. 1. p. 618.*

g) *diff. de custodia militari, Aboae MDCCX edita.*

h) *diff. de Paulli singularib. fatis in carcere castrensi arcis Antoninae, quae exstat vol. 11. part. 3. musei Bremens. p. 375.*

cere: ex vinculis publicis effugere, i) cuiusmodi loquendi rationes haud raro obviae sunt, nihil aliud; quam custodiam ipsam publicam, carcerem nimirum, significant, ut recte MARC. VERTRANIVS MAVRVS k) et SCIP. GENTILIS l) observant; CLAVD. VERO SALMASIVS m) ex his dicendi formulis elici posse, falso credit, omnes, carceribus inclusos, vinculis oneratos fuisse. Vbi arctiorem huius vocis significandi vim reputamus, vario modo ea ab antiquis, quos vetus Latium tulit, auctoribus usurpatur. Sic de ferro, quod collum reorum circumdabat, apud OVIDIVM: n) de manicis apud VIRGILIVM o) aliosque inuenitur. Pari modo et compedibus *vinculorum* adpellatio in profanis litterarum monumentis adscribitur, quae omnia conditores lexicorum et indicum ad latinos scriptores larga et effusa manu exhibent, quam in rem multa congerere hic exempla, superuacuum esset. Eiusmodi vincula uti varia ac diuersa ratione opifices fabricari solebant; ita inprimis catenis constabant, quarum frequens in priscis Romanorum scriptis facta est commemoratio, ubi partim *vinculorum*; partim *ferri*; partim proprio suo nomine occurrunt. Sic de iis, quae collo iniiciebantur, OVIDIVS p) ait:

ibunt ante duces, onerati colla catenis,

et alio loco: q)

vinclaque captiua reges cervico gerentes

ante coronatos ire videbit equos.

De vinculis manuum IVVENALIS r) ita canit;

sonuit si dextera ferro

laeuaque,

et STATIVS: s)

Mm 2

i) conferas: LIVIVM libr. XXVIII. cap. 19. tom. IIII. p. 98. ed. CLERICI: PLINIVM hist. nat. libr. VII. cap. 34. tom. I. p. 441. edit. GRONOVII: NEPOTEM vit. Miltiad. cap. VII. §. 6. p. 56. edit. STAVEREN, vit. Pausan. cap. II. §. 2. p. 126. HORATIVM libr. II. serm. 3. v. 71. p. 472. ed. BENTLEII, SILIVM Italicum. libr. VII. v. 71. p. 342. edit. DRAKENBORCHII.

k) not. ad Tacitum annal. libr. III. cap. 51. tom. I. oper. p. 461. edit. IVL. PICHONII.

l) comm. in epist. ad Philem. §. XXVIII.

tom. VII. criticor. Anglicanor. p. 4022.

m) de usurar. modo cap. XVIII. p. 817.

n) metamorph. libr. I. v. 631. tom. II. oper. p. 75. edit. BURMANNI.

o) Aeneid. libr. II. v. 146. tom. I. oper. p. 430. ed. PANCRAT. MASVICII.

p) de art. amat. libr. I. v. 215. tom. I. oper. p. 557.

q) trist. libr. IIII. eleg. 2. v. 21. tom. III. operum p. 613.

r) sat. VI. v. 560. p. 181. edit. HENINII.

s) Thebaid. libr. XII. v. 459. p. 788. edit. VEENHUSENII.

*me pietas, me duxit amor: deposcere saeva
supplicia, et dextras iuuat insertare catenis,*
itemque CLAUDIANVS: t)

*tendere conatur palmas: vis improba ferri
impedit et motae somnum excussere catenae.*

De vinculis pedum loquitur SIDONIUS APOLLINARIS u) hoc versu:
despiciens vastas tenuato in crure catenas,

ex quibus testimoniis multisque aliis videmus, vincula eiusmodi ex catenis composita fuisse, ad quarum duas extremitates annuli lati et crassi, qui membra includerent, adnectebantur. Atque isti annuli sunt *manicae* ac *pedicae* illae, quae nonnumquam reis iniectae esse, in antiquis ingenii monumentis dicuntur ac ea de causa per ordinem ceteris vinculorum generibus adscribuntur, vti ex IOS. LAVRENTIO, x) CAROL. SIGONIO, y) IO. GOTTL. HEINECCIO z) et SAM. PITISCO a) constat. Inde ex catenis fiebant compedes, si illis accedebant eiusmodi lata cingula et annuli, qui pedi recipiendo apti erant. Ita etiam vincula manuum pari ratione erant comparata, vti infra pluribus ostendendi, occasionem habebo. Vincula colli *boiae* et *collaria* adpellabantur, quae non solum ex ferro; sed etiam ex ligno et corio facta fuisse, alibi probabo. Vti vero haec vincula singularia vinciebant membra; ita et veteres habuerunt alia, in quae non sola manus; sed et pedes, immo etiam nonnumquam colla simul immitteri potuerunt. Pertinet huc praesertim *neruus*, qui etiam *lignum*, *numella*; a graecis vero scriptoribus ξύλον, ποδοκάνη, ποδοσεάβη, vocatus est, in quo Paullum Philippis excruciatum fuisse, diuinus historicus LUCAS b) satis docet, qua de re suo loco pluribus dicere, mecum constitui.

XIII

Quodsi eos cogitamus, qui in carcere inclusi erant, maxime inter se vinculorum nomine differebant. Nonnulli ibi libere, sine vinculis, detinebantur, quod non solum ex VLPIANO c) et CALLISTRATO; d) sed et ex

z) de rapr. Proserp. libr. III. v. 109.
p. 68. edit. BARTHII.

u) carm. II. v. 179.

x) de tormentis cap. VII. tom. VI. thes.
ant. graec. GRONOVII p. 3708.

y) de iudiciis libr. II. cap. 3. tom. II.
thes. ant. rom. GRAEVII p. 1740.

z) synt. ant. rom. iurisprud. illustr. libr.
III. tit. 18. p. 315.

a) lex. ant. rom. tom. III. p. 726.

b) act. XVI. 24.

c) leg. 216. π. de verbor. significat.

d) leg. 9. π. ex quib. caus. mai.

re ipsa patet. Vbi enim reus illustriori dignitate praeditus: vbi crimen, cuius caussa in custodiam venerat, non adeo magnum: vbi fuga non pertimescenda; locus vero ipse ita exstructus erat, vt nullo modo captiuus eo sese extrahere et aufugere posset, vincula per se non necessaria fuerunt. Quae quum ita sint, CLAVD. SALMASIVS errauit, quando omnes in carceribus vinculis constrictos fuisse, contendit. Quidam non libere; sed vinculorum ope in carcere adseruabantur hique iterum maxime inter se diuersi erant. Nonnulli manibus solum erant vincti, quum aliorum pedes simul atque colla ferri grauitatem sentirent, quo praeter tam multa exempla, vbiuis obuia, et TERENCEII * effatum referendum esse, puto:

cura adseruandum vinctum atque audin' quadrupedem constringito,
vbi manus et pedes simul ligari iubentur, id quod vox *quadrupes* satis confirmat. Sic apud eundem scriptorem legimus: e)

pater, non recte vinctus est, haud ita iussi,
quae verba itidem ex iis, a me iam dictis, lucem accipiunt. Seruus enim, de quo hic sermo est, non tam grauiter; ac iussum fuit, vinctus erat. Ad haec, ipsa vincula ita inter se differebant, vt alia aliis tolerabiliora essent, siue angustiam eorum, quum membra saepe mirum in modum comprimerent, ac vincto vix dicendos excitarent dolores, vti ex actis martyrum et aliis profanis ingenii fetibus adparet; siue eorum pondus ac magnitudinem respicere velim. Vti catenae membra coarctabant; sic alia vincula extendebant ista ac distrahebant, in quorum censum *neruus*, iam memoratus, cadit. Eximiis priuilegiis hac in re fruebatur ciuis romanus, qui per leges, Valeriam ac Semproniam, ab omni duriori magistratuum imperio et inde etiam a saeuis eiusmodi vinculis liber ac exemptus erat. Errant tamen ii, qui ciuem per haec decreta ab omnibus vinculis liberatum fuisse, sibi persuadent, cui opinioni varia auctorum testimonia aperte contradicunt. Discrimen inter duriora ac leuiora: inter turpia et honesta vincula est statuendum, quod exemplum Paulli, quum a tribuno militum Hierosolymis in ista daretur, abunde illustrabit.

XIIII

Omnia, a me iam enarrata, ad custodiam eorum, quos magistratus in carcerem incluserat, spectant et vti monstraui, eam maxime inter se differre, quum ii, qui ius dicebant, non solum conditionem ac statum

M m 3

reorum;

* Andr. act. v. scen. 2. v. 24. p. 193.
edit. WESTERHOFII.

e) Andr. act. v. scen. 4. v. 52. p. 212.

reorum; sed etiam flagitium ipsum eiusque grauitatem, atque inprimis id respexerint: num ii criminis sui conuicti essent; nec ne; ita in memoriam ea sunt reuocanda, quae generatim de discrimine custodiarum tradidi. Quumque has ea ratione inter se distinxerim, ut custodiam in carcere a militari; hanc vero ab illa, quam rei partim apud magistratus; partim apud vades habuerunt, separauerim, nunc de custodia militari ut dicam, ordinis et instituti ratio postulat. Obseruaui iam quaedam de ea supra, quatenus ad custodiam in carcere ipsa spectare videbatur; differt autem ab hac, de qua iam loqui volo, custodia militari, uti species a genere. Multi quidem eruditissimi viri data occasione quaedam de hac custodia militari sunt commentari, ex quibus BARN. BRISSONIVM, f) IVST. LIPSIVM, g) IAC. LECTIVM, h) IO. DOUGTAEVM, i) CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK, k) SAM. PITISCVM l) nomino; aliorum m) autem non mentionem facio; sed, si verum fateri debeo, nullus inter hos diligentissimos antiquitatis inuestigatores argumento huic ita satisfecit, prout eius dignitas poscere videtur. Plurimi enim eorum, quasi transeuntes, id attigerunt; eo vero posteris vberimam, ingenium ac diligentiam suam exercendi, materiam reliquerunt. Operam meam igitur in eo iam collocandam esse, censeo, ut adcurate ac distincte; breuiter tamen de hac militari custodia edisseram.

XV

Quando res militibus seruanda ac custodienda tradebatur, in *custodia militari* ea esse, dicebatur. Sic aderat custodia militum, quum seruator in crucem ageretur, teste MATTHAEO: n) sic etiam, quum sepulcrum eius

f) de formul. libr. v. p. 473.

g) excurs. in Tacit. annal. libr. III. cap. 22. p. 187.

h) ad Modestin. de poenis tom. 1. thes. iur. rom. EVERH. OTTONIS p. 151.

i) analect. sacr. p. 94.

k) obs. iuris libr. 1. cap. 2. p. 17. edit. HEINECCI.

l) lex. ant. rom. tom. 1. p. 618.

m) adde: FRANC. MODIVM nou. ant. lection. ep. 11. tom. v. thes. crit. GRVTERI p. 4. IOS. LAVRENTIVM var. gentil. sacris, cap. xv. tom. VII. thes. ant. graec. GRONOVII, p. 151. HERM. WIT-

SIVM praelect. de vita Paulli, sect. XII. §. 2. quae extant in eiusdem meletem. Leidens. p. 151. IAC. LYDIVM syntagm. de re militar. libr. v. cap. 5. p. 189. IAC. RAEVARDVM coniectan. libr. 1. cap. 4. p. 9. HENR. HAMMONDVM not. ad act. XXVIII, 16. p. 599. NATHAN. LARDNERVM fid. euangel. libr. 1. cap. x. p. 409. IO. MICH. DILHERRVM disp. philol. tom. 1. p. 724. et IO. CHRIST. WOLFIVM cur. philol. et crit. tom. 1. p. 1169, et 1347.

n) XXVII, 54.

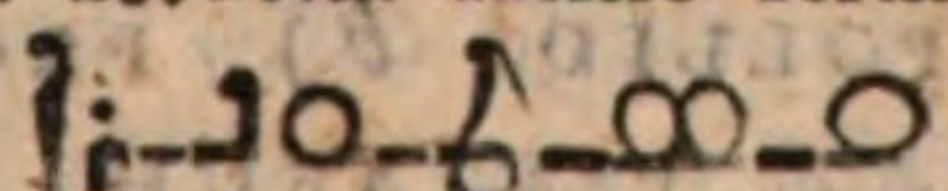
eius militibus obseruandum committeretur, o) dicebat Pilatus: p) ἔχετε κρῆσιν, habetis custodiam; q) paullo post r) autem τινὲς τῆς κρῆσιν, nonnulli custodum, dicuntur, pontificibus rem omnem de Iesu, ad pristinam reuocato vitam, nuntiasse. Pariter et rei dabantur militibus, vt eos custodirent, qui adseruandi modus etiam eandem ob causam *militaris* adpellabatur. Haec custodia in aliis seuerior ac durior; in aliis vero lenior erat, prout criminis, cuius nomine quis adcusatus fuit, ratio id efflagitare videbatur. Nonnulli, quae leuissima *militaris* erat custodia, libere, sine catenis, militibus erant cincti, quemadmodum recte CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK s) contra IVSTVM LIPSIVM t) monet. Quae vera quidem sunt; nec fundamento suo carent; vltatior tamen fuit illa custodia, qua reus militi adligabatur, modo iam supra memorato, ita, vt eius dextra cum sinistra militis per catenarum vinculum coniuncta fuerit.

Sic

o) apud veteres Romanos *militaris* custodia corporibus suspensorum adponebatur, ne scelerum socii, quod saepe fiebat, ea subriperent: vide PETRONIVM *satirico* cap. CXI. p. 513. edit. BURMANNI et CASSIODORVM *libr. II. ep. 22. p. 29.* edit. GARETII atque adde: PETR. FABRVM *semestr. libr. II. cap. 9. p. 114.* GVILFÖRNERIVM *not. in Cassiodor. loco excitato* p. 124. IVST. LIPSIVM *de cruce libr. II. cap. 16. tom. III. operum, p. 1192.* NICOL. FULLERVM *miscell. libr. IIII. cap. 17. p. 529.* IO. KIRCHMANNVM *adpend. ad eius libr. de funer. Rom. cap. VIII. p. 726.* LAVR. RAMIRESIUM *DE PRADO pentecontarch. cap. XVII. p. 109.* HENR. KIPPINGIVM *ant. rom. libr. II. cap. 8. p. 377.* SAM. PITISCVM *lex. ant. rom. tom. I. p. 619.*

p) XXVII, 68.

q) hinc recte PISCATOR in latinam linguam transtulit haec graeca verba: *custodes milites*; BEZA vero: *praefidarios milites, templi custodiae designatos.* Custodes hos ex militibus praefidiariis, qui in vrbe et quidem castello a Romanis positi erant, fuisse, nemo negabit; vnde vero

hauserit BEZA, fuisse hos ex illis militibus, quibus templi custodia diebus festis sollemnioribus Hierosolymis demandari solebat, non video. Syrus interpret vocem τινὲς κρῆσιν latino sermoni reddidit per:  *carnifices, quaeftionarios, praefectos rebus criminalibus.* Laudat enim NIC. FULLERVS *miscell. libr. IIII. cap. 17. p. 529* seq. hancque interpretationem reliquis praefert atque existimat, eiusmodi *quaeftionarios* custodiam sepulcri huius habuisse. Hoc etsi non probauerit; tamen concedo, potuisse eosdem esse milites, qui seruatorem nostrum iussu praefidis flagellis ceciderunt. Nihilominus haec custodia fuit *militaris*, vti eam et TERTVLLIANVS *apologes. p. 22. operum,* edit. RIGALTII vocat. Milites enim etiam ad puniendos et verberandos homines adhibebantur apud Romanos, quod praeter multos alios ostendit GERARDVS SICKTERMANNVS *de poenis militaribus p. 17.*

r) XXVIII, 11.

s) loco memorato.

t) *excurs. in Taciti annal. libr. I. cap. 22. p. 187.*

Sic militis dextra libera fuit, quia non solum ea maiorem vtilitatem in communi vita praestat; quam altera; hoc vero commodum merito militi, qui culpa vacabat, relinquendum erat; sed etiam, quoniam dextrae plus roboris ac fortitudinis a natura est datum; quam sinistrae; inde vero tutius reus custodiri et, si ex vinculis, quae nonnumquam non admodum angusta; sed paullulum laxa erant, manum expedire volebat, eo fortius ac firmitus teneri potuit.

XVI

Varia illustria de hac militari custodia ad nos delata sunt veterum testimonia. Agmen inter ea ducit hoc effatum SENECAE: *u) eadem catena et custodiam; et militem copulat*, ubi custodia reum ipsum, qui adferuatur, significat, quae loquendi ratio haud infrequens deprehenditur in antiquis auctoribus. *x)* Alio loco idem scriptor haec habet: *y) eadem custodia uniuersos circumdedit, adligatique sunt etiam, qui adligauerunt; nisi tu forte leuiorem in sinistra catenam putas*, ubi etiam memorat, sordidis alios catenis: alios aureis militi adligatos fuisse. Reges enim, nobiliores ac diuites saepe, si bello capti erant, aureis constringebantur vinculis, quam consuetudinem inter veteres CURTIUS, *z)* VELLEIUS, *a)* TREBELLIVS POLLIO, *b)* PROPERTIVS *c)* et DIO *d)* confirmant, ut HERODOTI, PLUTARCHI aliorumque non mentionem faciam; ex recentioribus vero hac de re digni sunt, qui legantur: BARN. BRISSONIVS, *e)* ANT. BOMBARDINVS, *f)* IAC. DVRENTIVS CASELLIVS, *g)* THOM. DEMPSTERVS, *h)* IO. FREINSHEMIUS *i)* et SAM. PISCVS.

u) *epist. v. tom. II. operum p. 13. ed. GRONOVII.*

x) *conf. PHIL. BEROALDVM not. in Seruium tom. I. thes. crit. GRUTERI p. 272. FRANC. MODIVM nou-ant. lect. cap. II. tom. v. huius thes. p. 5. IVST. LIPSIUM not. ad Senecam de tranquillit. cap. x. et excurs. in Taciti annal. libr. III. cap. 22. p. 163. multosque alios, quos infra recitabo.*

y) *de tranquillit. cap. x. tom. I. operum, p. 365.*

z) *libr. v. cap. 12. §. 20. p. 377. edit. SNAKENBURGII.*

a) *libr. II. cap. 82. §. 3. p. 289.*

b) *de xxx tyrannis cap. xxx. tom. II. p. 336. scriptor. hist. august. adde AMMIANVM MARCELLINVM libr. XXVII. cap. 12. p. 548. edit. GRONOVII.*

c) *libr. II. el. I. v. 33.*

d) *hist. rom. libr. XXXVIII. p. 474.*

e) *de reg. Pers. principatu p. 567. ed. LEDERLINI.*

f) *de carcere cap. x. p. 77.*

g) *variar. libr. II. cap. 13. tom. III. thes. crit. GRUTERI p. 244.*

h) *not. ad Rosini ant. rom. libr. x. cap. 29. p. 785.*

i) *not. ad Curtium libr. v. cap. 12. §. 20. p. 377. edit. SNAKENBURGII.*

TISCVS. k) Eundem morem etiam nonnumquam in militari custodia obseruatum fuisse, ex memorato SENECAE loco cognoscimus. Praeterea ipsius custodiae militaris meminit ATHENAEVS l) his verbis: Μάνλιος δὲ Ακύλλιος ὁ ὑπατευκῶς ὁ τὸν ἀπὸ Σικελίας καταγαγὼν Θρίαμβον, συνδέτην ἔχων αἰλύσει μακρὰ βασιάνην πεντάπηχυν, πεζὸς ὑπὸ ἱππέως ἔλκεται, *Manlius Aquilius vero consularis, qui de Sicilia triumphauit, colligatum secum habens longa catena Bastarnem quemdam quinque cubitorum, pedes ab equite trahitur*; IUVENALIS m) autem canit:

*inde fides arti, sonuit si dextera ferro
laeuaque, si longo castrorum in carcere mansit.*

In castris enim modus hic custodiendi pariter ac in vrbe vsitatus et eandem ob causam *castrensis* n) vocatus fuit. IOSEPHVS etiam inter alia, quae de Agrippae vinculis nobis reliquit, haec de eadem custodia memoriae prodidit: o) *hoc vero*, nimirum Antonia, a Macrone, qui praetorii praefectus erat, adsequebatur, ut milites viri essent humaniores et modesti, tam quibus curae erat, excubias agere; quam centurio, qui illis praeesset et ei, Agrippae, copularetur, quod testimonium breuitatis causa latine tantum exhibere volui. Quo et haec TACITI p) verba pertinent, quum de Lepida exponit, quae partum ex diuite atque orbo Quirinio simulauisse, deferebatur: *idem*, scilicet Tiberius, *seruos Lepidae, quum militari custodia haberentur, transtulit ad consules*. Serui isti ex militari custodia in honestiorem et leniorem veniebant. Saepe enim ea vel in mitiorem; vel in acerbiolem mutabatur, prout rationes adcusati id requirebant, ita, ut, si ille tantae culpa, quantae insimulabatur, non esset, in leniorem sique custodia non satis tuta; tutior vero ob criminis magnitudinem necessaria vide-

k) *lex. ant. rom. tom. I. p. 356 et 381.*

l) *dipnosoph. libr. V. cap. 14. p. 213.*

m) *libr. VI. v. 560. p. 181. ed. HEN-
NINII.*

n) Nonnulli *militarem custodiam a castrensi* ita distinguunt, ut illa loquendi ratio latiore sibi vindicauerit significationem apud veteres; quam haec, illaque tam in carcere; quam extra eum, loco nimirum priuato, adhibita sit; *castrensis* vero illam leuiorem custodiam militum

tantum denotet, qua reus in domo priuata a militibus, quibuscum catena coniunctus erat, adseruatus fuerit ac cum iis exeundi, libertatem habuerit: vide LAVR. RAMIRESIUM DE PRADO *pentecontarch. cap. V. p. 35.*

o) *ant. iud. libr. XVIII. cap. 6. tom. I. operum, p. 893. edit. HAVERCAMPI.*

p) *annal. libr. III. cap. 22. tom. I. operum, p. 403. edit. PICHONII.*

videbatur, in feueriorem traduceretur. MANILII, q) AVGVSTINI, r) SYMMACHI s) aliorumque testimonia silentio praetereo, quum antea memorati scriptores ista diligenter percensent.

XVII

Quodsi ad ipsum, catenis dextras reorum vinciendo et cum sinistris custodum manibus coniungendi, modum animum aduertimus, satis antiquitatis ille sibi vindicat. Id his verbis STATII, t) nisi poeta antiquas res ex suae aetatis consuetudine enarrat; quod tamen non credibile est, confirmare possum:

deposcere saeua

supplicia et dextras iuvat insertare catenis.

Quando vero tum ipsos reos, quibus adhibita est haec custodia; tum milites, qui loco custodum erant, reputamus, proprie custodia ista, vti et BARNAB. BRISSONIVS u) iudicat, ad imperatorum romanorum tempora potissimum referri debet. Ad reos quod attinet, in custodiam militarem veniebant criminis nondum conuicti, quum per ordinem in vincula publica nullus; nisi factum confessus, dari soleret, quae differentia caesarum potissimum aevo in consuetudinem venit. Custodum munere antea serui publici atque statores, qui apud VLPIANVM x) *ministeriorum municipalium* nomen habent, fungebantur; postquam vero summa potestas ad imperatores translata fuit, milites loco ministrorum publicorum sumebantur; in variis tamen prouinciis, prima praecipue caesarum tempestate, vetus illa, tales ad custodiam adhibendi seruos, ratio retinebatur, quod ex PLINII y) ad Traianum litteris discere possumus. Milites ipsi raro *legionarii*, plerumque *praetoriani* fuerunt. Quare et praefectus praetorio custodiis praerant et curabat, vt non solum milites veterani et, quorum fides iam spectata erat, reo adponerentur; sed etiam omnia ita instituerentur, ne ipsorum custodum negligentia occasionem effugiendi reus nancisceretur, quae omnia suo

q) *astronom. libr. v. v. 12. adde not. IOS. SCALIGERI ad hunc locum p. 418. edit. BOECLERI.*

r) *enarrat. in psalm. CXXVIII. tom. IIII. operum, p. 1086. edit. Benedict. Antwerp.*

s) *libr. I. epist. ult.*

t) *Thebaid. libr. XII. v. 46.*

u) *de form. libr. v. p. 474.*

x) *leg. 10. π. ex quib. causis. mai.*

y) *libr. x. ep. 30. p. 764. et epist. 31. p. 765.*

suo loco TACITI, z) PLINII, a) IOSEPHI b) aliorumque testimoniis ostendam, vbi HUBERI ac PERIZONII de hac re controuersiam recitare atque in id inquirere, constitui: num diuus Paullus, quum Romae in vinculis esset, militi legionario; an praetoriano traditus fuerit. Catenae ipsae, quibus reus vinctus erat, in sua longitudine ac grauitate ita comparatae erant, vt vinctus cum milite commode et sine impedimento incedere potuerit; eae tamen graues ac oblongae nonnumquam cum ob ignominiam ac poenam, quae, vti supra monui, saepe in ipsa custodia initium suum habebat; tum ob alias causas sunt vsurpatae.

XVIII

Observaui antea, reos a militibus vel libere; vel ope vinculorum custoditos fuisse. Vtraque ratio iterum maxime inter se differebat, quia altera semper durior altera existit. Nonnulli custodia militari sepiebantur in carcere, quod LUCAS c) de Petro his perspicuis confirmat verbis: *ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξύ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος αλύσεσι δυσὶ, dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus duabus catenis.* Quocirca et SVIDAS d) custodiam explicat per τὸ τῷ δεσμωτηρίῳ ἐπικείμενον στρατεύμα, *cohortem militum, qui carcerem custodiunt* recteque monet BARN. BRISSONIVS, e) militum custodiam etiam in carcere fuisse adhibitam; IOS. LAURENTIVS f) vero insigniter sese fallit, quando eam ab isto penitus secludendam esse, sibi persuadet, cui sententiae aperta scriptorum loca, supra recitata, contradicunt. Ab hac custodia distincta erat ea, qua reus non in carcere; sed aliis aedibus tutis, vel publicis; vel priuatis, custoditus, cum milite per catenarum vinculum connexus fuit. Atque haec est proprie custodia militaris et, quando veteres auctores eius mentionem faciunt, plurimam partem hanc custodiendi rationem, non in carcere; sed alio loco susceptam, intelligunt. Quapropter et pro hac significatione ea carceri et vinculis publicis opponitur, id quod luculenta comprobant testimonia. Sic VLPIANVS g) refert, proconsulem aestimare solere, *utrum in carcere recipienda sit persona; an militi tradenda*; alio vero loco: h) *bona eorum,* N n 2 inquit,

z) *annal. libr. VI. cap. III. tom. II. operum p. 8.*

a) *libr. X. ep. 65. p. 798.*

b) *ant. iud. libr. XVIII. cap. 6. tom. I. operum p. 403. ed. HAVERCAMP.*

c) *act. XII, 6.*

d) *lexic. tom. II. p. 358. ed. KVSTERI.*

e) *de form. libr. V. p. 474.*

f) *var. gentil. sacr. cap. XV. tom. VII.*

g) *leg. I. π. de custod. reor.*

h) *leg. 45. §. I. π. de iur. fisc.*

inquit, *qui in custodia, vel in vinculis; vel in compedibus decesserint.* Eandem rem MACER *i)* confirmat, quum dicit: *eius fugam, qui, quum sub custodia; vel in carcere esset, discessit*, cuius generis et alia ad posteritatem delata sunt antiquorum effata.

XVIII

Hi, qui in eiusmodi custodia erant, iterum vel mitius; vel seuerius habebantur, prout eorum dignitas statusque ac criminis ratio poscere videbatur. Quidam, praesertim nobiliores, secum ducebant centuriones aliosque honoratiores milites, qua de re infra plura commemorabo: alii, qui diligentius custodiri debebant, non vno; sed duobus militibus cincti erant et vtraque manu, tam dextra, quae ad alterius militis sinistram; quam sinistra, quae ad alterius dextram adligata erat, vinciebantur, quod non solum Petri exemplum, supra recitatum; sed etiam IUVENALIS *k)* comprobat, quemadmodum et singulari lege *l)* sancitum videmus, *non uni; sed duobus militibus custodiam committendam esse.* Ii, qui leuiorem custodiam militarem a magistratu accipiebant et in priuato loco atque conducto domicilio secum gestabant militem, libertate fruebantur, cum milite custode exeundi et in publicum prodeundi, quod et ex Pauli exemplo, infra enarrando; et ex supra memoratis SENECAE, AVGVSTINI aliorumque testimoniis colligendum est. Addo tantum VLPIANVM, *m)* cuius verba: *in vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita adligati sunt, ut sine dedecore in publico parere non possint*, rem per se manifestam magis confirmant. Quando causam reorum iudex cognoscebat, cum suo milite illi comparebant, id quod luculenter AVGVSTINVS *n)* ita significat: *ligantur duo et mittuntur ad iudicem, latro et colligatus.* Ille sceleratus, iste innocens, una catena ligantur et longe sunt a sese, vbi pro colligatus sine omni causa ANT. BOMBARDINVS *o)* caligatus reponit. Quum enim vox colligatus optime cum tota oratione cohaeret et verbum ligantur satis ac abunde veritatem huius lectionis tuetur, manifeste adparet, locum esse sanum ideoque medicina huius viri non indigere. Prouocare quoque possum ad CHRYSOSTO-

MVM

i) leg. 13. §. 5. π. de re milit.

k) sat. vi. v. 560. p. 181. edit. HEN-
NINII.

l) leg. 14. π. de custod. et exhib. reor.

m) leg. 10. π. ex quib. caus. mai.

n) enarrat. in psalm. cxxviii. tom.
iiii. operum, p. 1086. edit. Benedict.
Antuerp.

o) de carcere, cap. x. p. 80.

MVM p) ac SVETONIVM, q) testes hac in re locupletissimos. Hic de Domitiano refert, eum plerosque reos, receptis in manum catenis, seorsim audiuisse, ex quo merito conficitur, ad imperatorem eos fuisse ductos illumque a militibus eos soluendos curasse, vt quemcumque, remotis et custodibus; et aliis, audire posset; CHRYSOSTOMVS vero, quando corpus nostrum, vti varii ordinis sacri patres fecerunt, cum carcere; peccata vero cum vinculis comparat, ita de hac re pronuntiat: ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἀπὸ τῶν δεσμωτηρίων τῶν μετὰ τῶν ἀλύσεων προσάγονται, εἰς τὸ δικαστήριον, ἔτω καὶ αἱ ψυχαὶ πᾶσαι, ὅταν ἐντεῦθεν ἀπέλθωσι, τὰς ποικίλας περικεϊμένας σείρας τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπὶ τὸ βῆμα ἄγονται τὸ φοβερόν, sed, sicut illi, qui e carceribus educuntur, una cum ipsis catenis ad iudicium pertrahuntur; sic omnes animae, quum hinc emigrauerint, variis peccatorum catenis implicitae ad terribile illud ducentur tribunal.

XX.

Quamuis autem custodiae militaris ea esset ratio, vt et nobiliores; et in illustri positi dignitate, sine ignominiae nota in istam dari et loco priuato custodiri potuerint; tamen longe honestior et splendori rei, qui in ampliori fortunae gradu collocatus erat, conuenientior fuit ille Romanis vsitatissimus modus, quo eiusmodi aduersati consulibus, praetoribus aliisque nobilibus et ex magistratu viris tradebantur, vt in domo priuata sua curam eorum, vsque dum crimen confessi essent, haberent eosque summa industria; sine seueritate tamen, detinerent. VLPIANVS hanc custodiam inter cetera, reos adseruandi, genera haud refert, vti iam supra obseruaui ac praetermissionis huius causam indicaui. Nec sine ratione et de hoc custodiendi modo hic disputo. Fuerunt nonnulli, qui Paullum nostrum, quum Romae versaretur captiuus, in ea custodia fuisse, sibi persuaderent, ac de hac re, vel quasi dudum iam confirmata ac extra omnem dubitationem posita; vel sine difficultate comprobanda, pronuntiarent. Argumenta, quae ad hanc rem stabiliendam adferunt, ita sunt comparata, vt totae eorum cohortes facili negotio dissipari et prosterne possint. Quem laborem quemadmodum infra in me suscipiam; ita hic de ipsa custodia apud magistratus quaedam praefari, necessarium existimo. Ea a custodia militari longissimo interuallo quidem sese disiungit; totius tamen huius rei differentia in eo consistit, quod eiusmodi nobiliores rei, quum apud consules;

N n 3

vel

p) *homil. xiiii. in cap. iiii. Matth.*
tom. vii. operum, p. 184. edit. MONT-
FAUCONII.

q) *vit. Domitiani cap. xiiii. p. 1044.*
edit. PITISCI.

vel praetores detinerentur, omnium malorum ac molestiarum, quibuscum ceteris captiuis tam in carcere; quam in custodia militari saepe conflictandum erat, fuerint expertes. Quam ob causam ista custodia ab HIERONYMO *r)* *honestā* vocatur: *senatoriae videlicet dignitatis sunt et non inter homicidas teterrimo carcere; sed in libera honestaque custodia recluduntur.* Quam egregius hic christianus doctor *honestam*, eam *liberalem* adpellat custodiam CICERO, *s)* *quum domi teneamus eam*, inquit, *septam liberali custodia.* Sic et *libera* a LIVIO, *t)* IUL. FIRMICO *u)* aliisque; a graecis vero scriptoribus Φυλακή ἄδεσμος haud raro dicitur, quia nimirum eiusmodi rei vinculis, vti in aliis fieri solebat custodiis, haud constringebantur. Testis est ARRIANVS, *x)* quando ait: Εὐθυκλέα δὲ Λακεδαιμόνιον τε ὄντα, πόλεως περιφανῆς, ἐχθρὰς ἐν τῷ τότε, καὶ αὐτὸν ἑδὲν, ἰδίᾳ ἐυρισκόμενον ἐς ζυγγνώμην, ὃ, τί γε καὶ λόγῳ ἄξιον, τὰ μὲν πρῶτα ἐν Φυλακῇ ἄδεσμῳ εἶχεν, ceterum Euthyclem, quod Lacedaemonius esset eaque urbs tum temporis manifestas cum Alexandro inimicitias gereret, quodque ipse priuatim nihil, quod magnopere venia dignum videretur, inueniret, primum quidem in custodiam liberam tradidit, cuiusmodi testimonia etiam DIO suppeditat. PONTIVS diaconus *y)* eandem custodiam *delicatham* vocat: *receptum*, inquit, *eam tamen et in domo principis constitutum una nocte continuit custodia delicata*, vt alia veterum huc spectantia effata, quae IOSEPH. WASSE *z)* exhibet, tacitus praeteream.

XXI

Inter varia priscorum scriptorum testimonia, quae hanc custodiendi rationem illustrant, illud, quod SALLVSTIO *a)* debemus, agmen ducere, mihi persuadeo. Quum enim socios Catilinae coniurationis, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium et Ceparium in hanc liberalem custodiam datos esse, refert, *senatus decernit*, inquit, *vt, abdicato magistratu, Lentulus itemque ceteri in liberis custodiis habeantur.* Itaque P. Lentulo Spintheri, qui tum aedilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesari, Gabi-

r) aduers. Vigilant. tom. llll. operum, part. 2. p. 283. edit. MARTIANAEI.

s) de clavis oratoribus p. 171. operum, edit. GRONOVII.

t) libr. xxxvlll. cap. 14. tom. v. operum, p. 203. edit. CLERICI.

u) astrol. libr. v. cap. 3.

x) de expedit. Alexandri magni libr. II. cap. 15. p. 87. edit. GRONOVII.

y) vita Cypriani p. 143. operum Cypriani, edit. BALVZII.

z) not. ad Sallust. bell. Catilin. cap. xxxvlll. p. 143.

a) bell. Catilin. cap. xxxvlll.

Gabinus M. Crasso, Ceparius, nam is paullo ante ex fuga retractus erat, Cn. Terentio senatori traduntur. PLUTARCHVS ET APPIANVS eandem quidem rem tradunt; eo tamen discrimine, vt socios istos praetoribus commissos esse, dicant; quoniam vero nemo ex illis memoratis viris eo anno praetoris prouinciam gessit, sine dubio, vti et recte SALLVSTII interpretes iudicant, vterque scriptor sese fefellit atque memoriae prodidit vitium. Vtcumque autem sit, facile inde cognoscere licet, eos praecipue nobiliores in liberam hanc venisse custodiam, qui crimine quidem suspecti; non autem conuicti fuerunt. Facta confessione delicti, cuius erant insimulati, in vincula publica transferebantur, quod in *pandectis* VENULEII *b)* atque SCAEVO LAE *c)* testimonia abunde confirmant. In hac custodia etiam Catilinae consortes diutius detenti fuissent, nisi insidiae, quas vrbi minitabantur, magistratum commouissent, captiuos per Italiae oppida distribuere.

XXII

Hunc apud magistratus reos adseruandi modum etiam alii scriptores confirmant. De Asinio Gallo DIO *d)* ita scribit: *πρὸς τε γὰρ τῶν δεινῶν ὑπάτων ἐτηρεῖτο, ἔξω τῆς τῆς Τιβερίας ἀρχῆς. Τότε γὰρ πρὸς τῶν στρατηγῶν ἐφυλάχθη, ἕχ' ἵνα μὴ Φύγῃ, ὁ μὰ Δι' ἀλλ' ἵνα μὴ τελευτήσῃ, custodiebatur enim semper a consulibus, nisi, quum Tiberius consul esset, tunc etiam a praetoribus obseruabatur, non hercle ne effugere; sed ne mori posset.* TACITVS *e)* de Gallione tradit, eum, in urbem retractum, in domibus magistratuum custoditum fuisse, cuius consuetudinis etiam AVGVSTINVM *f)* testem habemus, quando dicit: *merita carcerem faciunt. Nam in uno quodam habitaculo alteri domus est: alteri carcer est. Illi, qui custodiunt homines inclusos, etsi in domo sua custodiant: illi, qui arctius custodiuntur, in carcere sunt: numquid et illi in carcere esse, dicendi sunt?* Vti vero sacerdotibus summi honores apud plurium deorum cultores numquam deerant; sic et flagitiosis Bacchi sacrorum antistitibus, quum Bacchanalia consules Romae extinguere vellent, eiusmodi liberalem custodiam decretam esse,

b) leg. §. π. de custod. reor. adde CA-ROL. SIGONIVM de iudiciis libr. II. cap. 13. tom. II. thes. ant. rom. GRAEVII p. 1740.

c) leg. 4. π. ad leg. Iul. maiest.

d) libr. LVIII. p. 713. ed. STEPHANI.

e) annal. libr. VI. cap. 3. §. 4.

f) enarrat. in psalm. CLXII. tom. IIII. operum p. 1184. edit. Bened. Antwerp.

esse, apud LIVIUM g) et quidem his verbis legimus: *consules aedilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes conquirerent comprehensosque libero conclavi ad quaestionem servarent.* Quae quum ita sint, quilibet facili negotio videre potest, custodiam istam nobilioribus fere solis propriam existisse; exempla tamen nonnulla docent, eam et vilioribus nonnumquam haud denegatam fuisse, licet non sine causis et pro rerum temporisque conditione hoc contigerit. Sic Tiberius non sine ratione Lepidae servos, custodia militari extractos, uti TACITVS h) memoriae prodidit, ad consules transferendos curavit: sic etiam servi illi duo, qui praetori urbis L. Cornelio Merulae, Setiam per caedem et repentinum tumultum captam esse, nuntiabant, simili, teste LIVIO, i) adservabantur modo, ut alia exempla brevitatis causa, cui me addixi, non commemorem. Nemo tamen ex eo, quod custodia haec libera adpellata fuerit, sibi persuadere debet, nobilioribus reis omnem, quam vellent, libertatem fuisse concessam. Ea pari modo, ut ceteri captivi, isti destituti erant: custodia autem eorum eo nomine libera est nuncupata, quoniam hic nullis vinculis onerati: in loco et domicilio maxime honesto detenti multisque aliis, ad vitae cultum spectantibus, opportunitatibus instructi fuerunt. Nec custodiam istam liberalem animo tibi ita fingere debes, quasi omnes, qui in eam a magistratu sunt dati, aequali ratione adservati fuissent. Vti enim rei pro culpa modo diversi erant et alii nobilitate ac dignitatis honorisque gradu inter ceteros captivos eminebant; ita et custodia mox mollior ac lenior: mox seuerior et durior existit. Quum enim semper cuiusdam rei fuga magis; quam aliorum, esset pertimescenda, tum et iste eo maiori cura ab illo observandus erat, cuius fidei magistratus eum commiserat. Saepe etiam, ubi necessitas efflagitabat, senatus eos, quibus reus traditus fuit, auxilio et praesidiis munivit atque instruxit, uti hoc sociorum Catilinae coniurationis exemplum apud SALLUSTIUM k) abunde confirmat. Quo gravius ergo erat scelus, cuius nomine quis in iudicium vocatus fuit; eo adcuratius detinebatur, praesertim, quoniam is, qui eum custodiendum acceperat, gravissimam, ubi reus evaserat, negligentiae poenam subire debebat. Ex quibus facili negotio cognoscimus, quare nemo, teste LIVIO, l)

capti-

g) *libr. XXXVIII. cap. 14. rom. v. p. 203. edit. CLERICI.*

h) *annal. libr. III. cap. 22. §. 5.*

i) *libr. XXXII. cap. 26. p. 266. edit. CLERICI.*

k) *bell. Catil. cap. XXXVIII. p. 151. edit. IOS. WASSE.*

l) *libr. XXXVIII. cap. 50.*

captivum Achaeorum ducem, Philopoemenem, in domum suam recipere voluerit, metu quippe grauioris supplicii, iis subeundi, qui reum effugere, passi fuerant. Legas: ANT. BOMBARDINVM, *m*) IVST. LIPSIVM, *n*) IAC. LECTIVM, *o*) BARN. BRISSONIVM, *p*) IOS. WASSE, *q*) IOAN. DOVGTAEVN, *r*) IO. DRVSIVM, *s*) SAM. PITISCVM, *t*) GOTTL. CORTIVM *u*) atque alios.

XXIII

Reliquum est, vt ad custodiam apud fideiussore fermonem transferam. Mentionem eius fecit VLPIANVS *x*) eamque ceteris custodiendi modis, quos recitauit, adiunxit. Eius origo ex illa, in iudiciis veterum Romanorum maxime vsitata, consuetudine est repetenda, qua alii pro adcusatis sese obligare solebant, quumque nonnumquam fieret, vt eiusmodi fideiussore non satis tuti essent ac fugam illius, pro quo sese obstrinxerant, metuerent, eum in priuatis suis aedibus vsque ad causae cognitionem definitumque iudicii diem, quo is praetori exhibebatur, custodiebant. Qui vti *fideiussorum* adpellationem sibi vindicant; ita custodia ipsa *custodia apud fideiussore* vocabatur. Ii, qui pro eiusmodi adcusatis sponsionem faciebant, varii sunt generis et diuersa in vetustis litterarum monumentis habent nomina, pro diuersitate nimirum reorum eorumque varia conditione. Quos *fideiussore* generatim adpellat VLPIANVS, eos *vades* speciatim SYMMACHVS *y*) nuncupat ac scribit: *statui, vt Felix vadibus, qui Fulgentio non essent*

m) de carcere cap. xi. p. 85.

n) not. in Taciti annal. libr. vi. cap. 3. tom. ii. operum, p. 8.

o) ad Modestin. de poenis tom. i. thes. iur. rom. EVERH. OTTONIS p. 151.

p) de formulis libr. v. p. 474.

q) not. ad Sallust. bell. Catilin. cap. xxxviii. p. 141.

r) analect. sacr. p. 93.

s) praetermiss. ad 2 Tim. i. v. 16.

t) not. ad Sueton. vit. Vitell. cap. 11. §. 5. p. 907.

u) not. ad Sallust. loco memorato, p. 278.

x) leg. i. C. de custod. reor. adde leg. 3. §. 6. π. de bon. eor. qui ante sentent. mort. fib. consciu.

y) epist. libr. i.

essent cogniti, traderetur. Alibi, qui praetori pro aliis sponponderant, *vindices, praedes* dicuntur, quae adpellandi rationes inter se non confundi ac permisceri debent. *Vindices*, ubi rem accurate expendimus, huc non pertinent, qui illi priuata auctoritate sese pro eo, quem aduersarius in ius vocauerat, obstrinxerant ac quasi deuinxerant, se velle in se culpam ac poenam, ubi eum non sisterent, suscipere, ut hoc modo a seuera *antestatione* x) liberaretur, qua per ordinem actor contra reum, ubi in ius sequi nolebat, uti, eumque, obtorto collo ad praetorem rapere potuit. a) Hi, quemadmodum *vindices* b) adpellabantur; ita ab iis differebant, qui, postquam in ius venerat reus; ipse autem eas opes, quas vocant *bona immobilia*, haud possidebat; nec pecuniae summam loco pignoris actori promittere valebat, pro eiusmodi hominibus sponsonem praestabant. Hanc pecuniam, actori promissam, PLAVTVS c) *multam* adpellat:

his diem dicam, ait, irrogabo multam, ut mihi coenas decem meo arbitratu dent.

Atque isti vades vel actori, si lis erat priuata; vel populo in iudiciis publicis certum argenti modum spondebant, ubi aduersarium non sisterent. Rei isti

x) de hac antestatione exponunt: ANTON. AVGVSTINVS de leg. cap. LII. tom. II. thes. ant. rom. GRAEVII. p. 1322. IAC. RAEVARDVS ad leg. XII. tab. cap. V. tom. I. operum, p. 23. PHIL. FARAEVS elect. Plaurin. p. 344. BARNABA BRISSONIVS de formul. libr. V. p. 367. IAC. CVIACIVS observat. libr. VII. cap. 16. p. 283. GUILIELM. BUDAEVVS not. in pandect. p. 214. IO. BRODAEVVS miscellan. libr. V. cap. 36. tom. II. thes. critic. GRVTERI p. 590. CAR. SIGONIVS de iudiciis tom. II. thes. antiqu. rom. GRAEVII p. 1708. ADRIAN. TURNEBVS aduersar. libr. XIII. cap. 26. tom. III. operum, p. 407. et libr. XXVIII. cap. 14. p. 1049. FRID. RAPPOLTVS comment. ad Horatium, cap. XXV. p. 211.

IO. GOTTL. HEINECCIUS synt. ant. rom. iurisperit. illustr. libr. III. tit. 6. §. 14. p. 221. IO. NIC. FVNCCIUS leg. XII. tabul. illustr. p. 60. et alii, quos SAM. PITISCVS lex. ant. rom. tom. I. p. 116 recitavit.

a) lege: FRID. TAVEMANNVM not. in Plaut. capt. act. III. scen. 3. v. 34. p. 268. et IAC. RAEVARDVM libro excitato, p. 29.

b) vide IO. NICOL. FVNCCIUM leg. XII. tabul. illustrat. p. 76.

c) capt. act. III. scen. 1. v. 34. adde IAC. RAEVARDVM loco excitato et CAR. SIGONIVM de iudiciis libr. I. cap. 20.

isti eximium lumen ea adferunt, quae de Caesone, iuvene, naturae fortunaeque omnibus bonis instructo, LIVIVS d) memoriae prodidit. Postquam enim ipsi A. Virginius diem dixerat eumque ob crimen, quod M. Volscius Victor ei exprobrabat, in vincula duci iusserat, refert memoratus scriptor, obstitisse tribunos, atque addit: *adpellati tribuni medio decreto ius auxilii sui expediunt: in vincula coniici vetant: sisti reum pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere, pronuntiant. Summam pecuniae quantum aequum esset promitti, veniebat in dubium: id ad senatum reicitur. Reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est. Vades dare, placuit. Vnum vadem tribus millibus aeris obligarunt. Quot darentur, permissum tribunis est: decem finierunt: tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit.* Quemadmodum vero eiusmodi rei vel ipsi certam pecuniam actori offerebant; vel vades dabant; sic et alii exstiterunt, qui actori suo, ut eo maiorem sibi conciliarent fidem, non solum pecuniam pollicebantur; sed etiam praedes exhibebant, id quod recte CLAVD. SALMASIVS e) obseruat. Vades haud idonei habebantur, ubi praediis destituti erant, qua ex causa saepe necessitas adcusato imponebatur, usque ad diem iudicii definitum, qui plerumque perendinus erat, in carcerem commigrandi. Testantur hac de re PLAVTVS, f) quando dicit:

vadatur hic me. Utinam vades desint, in carcere ut sis,

ac LIVIVS, quum verbis iam recitatis memorat, quod Virginius Caesonem, Volscio crimen de eo detegente, abripi et in vincula coniici, iusserit; tribuni vero restiterint atque, ut vades darentur, curauerint. Non autem erga omnes tam severe agebatur; sed iudices adcusatos nonnumquam in domo sua retinebant, qui inde a PLAVTO g) *sequestres* adpellantur et quidem hic versibus:

de isthac sum iudex captus. Iudex? iam scio:

huc tu in consilium istam aduocasti tibi.

Immo sic sequestro mihi data est.

O o 2

Per-

d) libr. III. cap. 13. tom. I. p. 184. edit. CLERICI.

e) de modo usurar. cap. XVI. p. 684.

f) Pers. act. II. scen. 4. v. 18. His adiunge: CAROL. SIGONIVM de iudiciis,

libr. III. cap. 7. tom. II. thes. antiqu. rom. GRAEVII, p. 1803. GVIL. GOESSIVM addend. ad Pilatum iudicem p. 29. et IACOB. RAEVARDVM loco memorato p. 29.

g) mercat. act. IIII. scen. 3. v. 36.

Permittebantur etiam rei ipsi actori, *b)* idque potissimum, si in fugae suspicionem inciderant; ipsorum res vero non admodum ampla erat atque eos, qui se pro ipsis obstringerent, dare nec volebant; nec poterant. Saepe quoque fideiussores eam ob causam reiciebantur, quando crimen, ob quod rei in ius vocati fuerant, ita comparatum erat, ut tutiorem efflagitaret custodiam.

XXIII

Vbi fideiussores admittebantur, praetori spondebant, se reum statim iudicii die esse exhibituros, qui ipse sponsonis actus *vadimonium* adpellabatur, uti hac de re solide CLAUD. SALMASIUS *i)* disputat, cui ADRIAN. TURNEBUS, *k)* IAC. OISELIUS, *l)* BARNAB. BRISSONIUS, *m)* CAR. SIGONIUS, *n)* SAM. PITISCVS *o)* et IO. GOTTL. HEINECCIUS *p)* addi debent. Qualis ratio in controuersiis priuatis ac ciuilibus erat; talis et in causis publicis ac ibi praestitarum sponsonum negotio fuit, quando in iudiciis publicis facinora, tam contra rempublicam; quam priuatos suscepta, ut veneficii, parricidii, falsi, adulterii, plagii et sicariorum crimina, puniri solebant. Id tamen discrimen obseruatum est, ut, qui in litibus priuatis sese obligauerant, *praedes*; in publicis vero et capitalibus rebus,

b) hoc ex lege XII tabul. patet apud FVNGGIUM loco memorato p. 65. Hanc CUIACIUS obseruat libr. VII. cap. 16. p. 284. cum ea lege, quae huic antecedit, confundit. Illam enim apud PORPHYRIONEM, veterem Horatii interpretem, ad libr. I. sermon. sat. 9. ex quo ista sumpta est, ita restituendam esse, putat: *si in ius vocat, ni eat, manum iniicito, encapito antestari*: conferas IAC. GOTHOFREDUM comment. ad leg. XII. tab tom. III. thes. iur. rom. EVERH. OTTONIS p. 78.

i) de mod. usurar. cap. XVI. p. 695. seq.

k) aduersar. libr. XII. cap. 8. tom. III. operum p. 365.

l) not. in Gellium noct. Attic. libr. XVI. cap. 10. ubi vero omnia, quae dixit, ex SALMASII laudato libro sumit.

m) de formul. libr. V. p. 367.

n) de iudiciis, libr. I. cap. 21. tom. II. thes. antiqu. rom. GRAEVI p. 1710.

o) lex. ant. rom. tom. III. p. 669.

p) synt. ant. rom. iurisprud. illustr. libr. IIII. tit. 6. §. 21. p. 231.

tebus, *vades* nominati sint. Quocirca custodia alia apud *vades*: alia apud *praedes* existit. De hac testes habemus PLAVTVM: q)

- - - *dixeram*
controuerfiam, uti fponfio fieret.

Quid ille? quid? praedem dedit; nec magis
manifestum ego hominem umquam vllum teneri, vidi.

atque GELLIVM, r) quando, L. Scipioni, inquit, *Asiatico P. Scipionis Africani superioris fratri, C. Minucius Augurinus, tribunus plebis, multam irrogauit: eumque ob eam cauffam praedes poscebat*; de illa vero, nimirum custodia apud *vades*, LIVIVS s) ita loquitur: *haec, quum ab optimo quoque pro atrocitate rei iacta essent vimque eam contra rempublicam et perniciofa exemplo factam senatus decreuiffet, confestim Caruili tribuni plebis, omiffa multae certatione, rei capitalis diem Postumio dixerunt, ac, ni vades daret, prehendi a viatore atque in carcerem duci, iufferunt*, quibus verbis et ille locus, quem supra recitavi, adiungi potest. Nonnulli discrimen inter vadem ac praedem existiffe, negant idque etiam ex testimoniis nonnullis comprobant; adcuratiores vero probe obferuant, antiquis temporibus *vades* a praedibus distinctos; fequiori autem aeuo duarum harum vocum differentiam neglectam fuiife. Eamdem habuerunt fortunam nomina *fideiufforis* ac *sponsoris*, quae pari modo in *digestis* permixta effe, recte IO. GOTTL. HEINECCIUS t) aliiue monent. Ex iis ergo, quae iam hic obferuaui, facile toti rei lumen accenditur. Quum enim post fponfionem in fideiufforum potestate effent eiusmodi adcuſati, eos, ne fraudarentur, ubi effugerent, in domum fuam recipiebant atque custodiebant. Hi *vades* atque *praedes*, qui custodiam adcuſati in fe fufcipiebant, erant plurimam partem ex illis, qui ſanguinis vinculo cum reo cohaerebant, uti diſcimus non ſolum ex his TACITI u) verbis: *huic a Confidio, praetura functo, obiecta-*

q) *Menaechm. act. II. ſcen. 2. v. 26.*

r) *noct. Attic. libr. VII. cap. 19. p. 416.*
edit. GRONOVII.

s) *libr. XXV. cap. 4. tom. III. p. 271.*
edit. CLERICI: adde ANT. AVGVSTI-
NVM de leg. cap. LII. tom. II. theſ. ant.

tom. GRAEVII, ubi varia ex CICERONE
testimonia de hac re memorantur.

t) *libro laudato, p. III.*

u) *annal. libr. V. cap. 8. §. 2. tom. I.*
operum p. 689.

obiectabatur Aelii Galli amicitia, qui, punito Seiano, in hortos Pomponii, quasi fidissimum ad subsidium, perfugisset. Neque aliud periclitantibus auxilii; quam in fratrum constantia fuit, qui vades exstiteret; sed etiam ex hoc SVETONII x) testimonio: Publius, Germanici comes, Cn. Pisonem, inimicum et interfectorem eius, adcusavit condemnauitque, ac, post praeturae honorem inter Seiani conscios abreptus et in custodiam fratri datus, scalpro librario venas sibi incidit, vt alia, quae de hac re LAVR. RAMIRESIVS DE PRADO y) ex vetustis scriptoribus obseruauit, silens praeteream. Qui plura de hac custodia legere vult, adeat: IVST. LIPSIUM, z) IAC. RAEVARDVM, a) CAROL. SIGONIVM, b) BARNAB. ERISSENVM, c) IAC. LECTIVM d) et SAM. PITISCVM. e) Haec, quae commemoravi, nunc sufficiant. De ipsis vinculis Paulli, quibus haec commentatio multam adferet lucem, sequentibus capitibus, si deus vitam et facultatem dederit, exponam, eaque ex illis, quae hac dissertatione praefatus sum, illustrabo.

x) vit. Vitell. cap. 11. p. 907. edit. PITISCI.

b) de iudiciis, libr. III. cap. 7. tom. II. thes. antiqu. rom. GRAEVII, p. 1803.

y) pentecontarch. cap. v. p. 37.

c) de formul. libr. v. p. 472.

z) not. in Tacitum annal. libr. VI. cap. 3. p. 8.

d) ad Modestin. de poenis, tom. I. thes. iur. Rom. EVERH. OTTONIS.

a) varior. libr. III. cap. 12. tom. I. operum p. 629.

e) lex. ant. rom. tom. III. p. 618.



ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ

P H I L I P P E N S I V M

IN PAVLLI ET SILAE CAVSSA IVDICES

ACTOR. XVI. 20

PHILIP E. N. S. I. A. M.

IN FAVOR OF THE CAUSE OF

FACTORY, JULY 20



ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ

PHILIPPENSIVM

IN PAVLLI ET SILAE CAVSSA IVDICES

ACTOR. XVI. 20

I



POSTQVAM Paullus et Silas, Philippos delati, salutarem de servatore nostro doctrinam ibi publice, neque sine auditorum fructu exposuerant, factum est, ut Paulo, caelestis huius doctrinae veritatem insigni miraculo confirmandi, peropportuna occasio offerretur. Erat Philippis ancilla, daemone quodam, ut *LVCAS* refert, fatidico praedita. Hunc expellit divinus legatus, quo facto, vaticinandi facultas cessat, hacque demta, omnis simul spes lucri perit, quod domini ex hac ancilla eiusque vaticiniis adhuc fecerant. Aegre ferunt domini hanc iacturam iraque accensi Paillum et Silam obtorto collo ad iudices rapiunt, eosque, lite admodum versute excogitata, in ius vocant. Iudices, qui causam cognouere, *στρατηγοὶ* a *LVCAS* dicuntur, de quibus haud immerito quaestionem adferri posse, arbitramur, quinam hi et cuius conditionis in municipio hoc Philippensi fuerint. Itaque de his *στρατηγῶν* eorumque ratione in praesenti nonnulla commentabimur, moreque nostro cuncta, quae ad hoc argumentum ex diuino scriptore peti possunt, ad certa capita reuocabimus.

II

I. PAVLLVS et Silas, velut magni ac scelesti facinoris rei, ad iudices per vim et furorem in forum trabuntur. LVCAS: ἐπιλαβόμενοι, (scilicet οἱ κύριοι τῆς παιδείας, ex qua spiritum fatidicum Paulus eiecerat,) τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν, εἴλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τὰς ἀρχοντας. Violentus hic in sanctos viros impetus eidem prope fuit similis, quem seruo iniusto tribuit seruator: a) καὶ κρατήσας αὐτὸν, (συνδῆλον αὐτῷ) ἐπνιγε, et quem PLAVTVS b) designat:

priusquam obtorto collo ad praetorem trabor.

In duodecim enim tabulis legem habuerunt romani, a vetusto HORATII scholiaste, PORPHYRIONE, c) nobis seruata, quae ad-
cusatori facultatem dedit, aduersarium, si is coram praetore sistere se sponte nolebat et, vt sequeretur ad tribunal, admonitus, d)
iudicium subterfugere ac tergiuersari videbatur, praesentibus ali-
quot ciuibus ad testimonium perhibendum inuitatis, e) prehen-
dendi et obtorto collo ad praetorem vi abstrahendi. Consuetudi-
nis huius pariter ac *antestationis*, qua adcusator praesentium ci-
uium de aduersarii tergiuersatione testimonium verbis: AN TE-
STARI LICET expetebat, haud raro in antiquis scriptoribus men-
tio facta est, nominatim apud HORATIVM: f)

*casu venit obuius illi
aduersarius, et, quo tu turpissime? magnā
exclamat voce, et, licet antestari? Ego verō
oppono auriculam: rapit in ius, clamor utrinque,
vndique concursus.*

et

a) Matth. XVIII. 28.

b) poenul. act. III. scen. 5. v. 45.

c) ad HORATII sermon. lib. I. sat. 9.
ad finem, coll. CICERONE libr. II. de
legib. cap. 23. et GELLIO lib. XX. noct.
Attic. cap. I.

d) formulis: in ius eamus, in ius te
voco, sequere ad tribunal, in ius ambula,
de quibus legatur BARNAB. BRISSO-
NIVS de formul. libr. V. p. 345. edit.
CONRADI.

e) molliter simul tactis testium auri-
bus, cuius ritus PLINIUS libr. XI. hist.

nat. cap. 45. rationem redditurus, in au-
re ima memoriae locum esse, ait, quem
tangentes antestamur. Eo et pertinet la-
pillus apud Laurinos, cuius IVST. LI-
PSIVS libr. IIII. quæst. epistolic. epist. 26.
mentionem facit, in quo caput sculptum
et manus, aurem atterens, cum graeco ver-
bo μνημόνευε. Neque desunt nummi, in
quibus duo viri stant, quorum alter al-
terius aurem tangit, addita inscriptione:
μνημόνευε. Vide ANTON. MURETVM
libr. XII. var. lect. cap. 5. p. 316.

f) libr. I. serm. sat. 9. v. 74.

et PLAVTVM, in *curculione*: g)

PH. *ambula in ius*. MI. *non eo*. PH. *licet te antestari?* MI. *non licet*:

in *asfinaria*: b)

ME. *in ius voco te*. LE. *non eo*. ME. *non is? memento!* LE. *me-*
mini,

in *poenulo*: i)

POE. *ite in ius, nè moramini*. AN. *antestare me atque duce*,

in *rudente*: k)

PL. *rapi te obtorto collo mauis, an trahi? utrum vis, opta, dum*
licet,

paullo post:

rapiar obtorto collo,

in *persa*: l)

SA. *Age, ambula in ius, leno*,

DO. *quid me in ius vocas?*

SA. *Illic apud praetorem dicam, sed ego in ius te voco*.

DO. *Nonne antestaris?*

SA. *tuan' ega caussa, carnufex? cuiquam mortali libero aures at-*
teram?

et in *aulularia*: m)

iam quidem hercle te ad praetorem rapiam.

Quod latini scriptores dicunt, *rapi ad tribunal, ad praetorem*, id
graeci efferunt *ἐλκεσθαι εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τὸ δικαστήριον*. Sic legi-
tur apud ARRIANVM, PLVTARCHVM, et LIBANIVM, quorum effa-
ta IOANN. IAC. WETSTENIVS n) collegit. Taceo de aliis eius
generis testimoniis, quae viri doctissimi ANT. AVGVSTINVS, o)
IAC. RAEVARDVS, p) PHIL. PAREVS, q) BARN. BRISSONIVS, r)

Pp 2

IAC.

g) act. v. scen. 2. v. 23.

b) act. II. scen. 4. v. 74.

i) act. v. scen. 4. v. 59.

k) act. III. scen. 4. v. 15.

l) act. IIII. scen. 9. v. 10.

m) act. IIII. scen. 10. v. 30.

n) not. ad hunc locum, p. 556. Apud
Lucam nostrum cap. XVII. 6. vocabu-
lum *σύρειν* et apud IACOBVM cap. II. v.

6. dicendi formula *ἐλκεῖν εἰς κριτήριον* in
eodem significato usurpantur.

o) de leg. cap. LII. p. 201. edit. Lug-
dunens.

p) ad leges XII. tab. cap. v. p. 14. sq.
edit. Brugens.

q) electis Plautin. p. 344.

r) de form. solemn. libr. v. p. 346.
edit. CONRADI.

IAC. CUIACIUS *s)* IO. BRODAEVS, *t)* CAROL. SIGONIUS, *u)* ADR. TVRNEBVS, *x)* FRID. RAPPOLTVS, *y)* IO. GOTTL. HEINECCIUS, *z)* et IO. NICOL. FVNCCIUS *a)* de hoc veterum romanorum ritu collegerunt, ex quibus pariter ac illis, quae nos adtulimus, si omnia rite inter se, adhibita verborum συναφεια comparantur, manifeste patebit, hanc aduersariorum Paulli et Silae agendi rationem fuisse iniustissimam, et latis eam in rem legibus romanis aperte contrariam. Necesse enim erat, vt adcusator aduersarium, antequam vi eum abduceret, vt sponte iret, adhortaretur: non licebat porro viros honestos; nisi praeuia admonitione et antestatione, vi adoriri; neque eos, nisi tergiuersantesprehendere. Praeterea homines tantum scelerati, infimae sortis, in crimine deprehenfi, lenones, fures, sine antestatione ad tribunal rapi potuerunt. Accedit, imperatorum romanorum aeuo, quo cultior, quo politior Roma facta, eo magis duram hanc cum aduersariis agendi rationem obsoleuisse; neque amplius licitum fuisse, viros honestos vi abducere et obtorto collo ad praetoris rapere tribunal. Nihil vero horum tum Philippis licet animaduvertere. Sancti viri ab aduersariis, vt sequerentur ad iudicem, non monentur: nulla fit antestatio: etsi illi non refugiunt tribunal, aut tergiuersantur; summa tamen vi, haud secus ac si fures essent, aut latrones, aut nefandi criminis rei, ad forum magno plebis concursu trahuntur. Quo enim modo HORATIVS *b)* violentum ad ius rapiendi modum describit:

- - - rapit in ius, clamor utrinque,
vndique concursus,

magnum populi concursum cum illo coniunctum fuisse, diserte falsus, eodem certe Paullum et Silam abreptos ad forum Philippense fuisse, tanto videtur probabilius, quod LVCAS diserte turbae concitatae facit mentionem. Quum enim adcusandi aut puniendi vi abducerentur in forum, non defuere ex plebe, qui facile concitari se contra reos paterentur eosque verborum contumeliis multoque

s) libr. VII. obs. 16. p. 283.

t) libr. V. miscell. cap. 36. tom. II. thes. 211.

erit. GRUTERI p. 550.

u) de iudiciis libr. I. cap. 18. p. 447.

x) libr. XIII. aduersar. cap. 26. p.

407. et libr. XXVIII. cap. 14. p. 1049.

y) comment. in Horat. cap. XXV. p.

211.

z) synt. ant. romanam iurisprud. illu-

strantium, libr. IIII. tit. 6. §. 14. p. 221.

a) leg. XII. tab. p. 60.

b) libr. I. serm. sat. 9. v. 74.

que clamore prosequerentur. *c)* Vtrum Paullus et Silas tum, quum tanto impetu eos aduersarii adgrederentur, huius furoris causam, antequam τοῖς στρατηγοῖς fisterentur, et quare lis ipsis intenderetur, sciuerint, certo dici nequit. Iis enim, qui obtorto collo ad iudices rapiebantur, saepe non prius; quam quum ad locum iudicii venissent, causa violenti huius in eos facti impetus cognita fieri solebat. Testimonium praebent haec PLAVTINA: *d)*

SA. Age, ambula in ius, leno.

D. Quid me in ius vocas?

SA. Illic apud praetorem dicam. Sed ego in ius voco.

III

II. MAGISTRATVS *Philippensium*, coram quibus sancti viri in foro, loco iudicii, sistuntur, στρατηγοὶ dicuntur. Vocabulum στρατηγός, a militia ad imperium ciuile traductum et a graecis sub romanorum imperio de supremo urbium magistratu plerumque vsurpatum est. Luculenter id patet non solum ex his ARISTOTELIS *e)* verbis: ἐνθα μὲν ἔν ἐπὶ πᾶσι τέτοις ἀρχαὶ πλείους εἰσιν, ἐνθα δὲ ἐλάττους οἷον ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι μία περὶ πάντων. καλῶσι δὲ ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ καὶ πολεμάρχος τοῖς τε, alibi enim plures sunt ad haec omnia munera administranda creati magistratus, alibi pauciores. Verbi gratia, in paruis ciuitatibus magistratus unus omnibus negotiis praepositus gerendis. Tales autem graeci appellant STRATEGOS et polemarchos; sed etiam ex POLYBIO, *f)* apud quem illi, qui urbibus Achaiae cum summo imperio praefuere, diserte στρατηγοὶ vocantur. "Εἰκοσι, inquit, μὲν ἔν ἔτη τὰ πρῶτα καὶ πέντε συνεπολιτεύσαντο μεθ' ἑαυτῶν αἱ προειρημέναι πόλεις, γραμματέα κοινὸν ἐκ περιόδου προχειρίζόμενοι καὶ δύο στρατηγοὶ, quinque igitur et viginti primos annos dictae urbes rempublicam eandem coluerunt, scribam communem et STRATEGOS duos per orbem eligentes. Suffragatur DIODORVS SICVLVS, *g)* qui Tyrrenorum supremis magistratibus τῶν στρατηγῶν nomen tribuit: suffragantur Rhodii, Corinthii, Ephesii alique populi, eos, qui ad reipublicae suae clauum federunt, vt ex DIONE, ARRIANO et

Pp 3

LV-

e) lege SAM. PITISCVM not. ad Sueton. vit. Vitell. cap. xvii. p. 932.

e) libr. viii. politic. circa fin.

f) libr. ii. cap. 43. p. 180.

g) hist. libr. v. tom. i. operum p. 362.

d) pers. act. iiii. sen. 9. v. 8.

ed. WESSELINGII.

LUCIANO constat, στρατηγὸς adpellantes, itemque AUCTOR *secundi libri Maccabaeorum*, b) apud quem αὐτοκράτωρ, vel summus imperans etiam στρατηγὸς dicitur. Quid multa? Ipse consules romani, quos nemo ignorat, summum in veteris Romae magistratibus locum obtinuisse, τῶν στρατηγῶν olim nacti sunt nomen apud POLYBIUM, PLUTARCHUM aliosque, ut ex VALESIO i) et PERIZONIO k) patet. Cum priscis auctoribus, ut ANTON. VAN DALE l) praeclare demonstravit, conspirant nummi et lapides. Vtrumque veterum monumentorum genus eos, qui alias ἄρχοντες, ἀνθύπατοι vocantur, diserte στρατηγὸς nuncupat. Idem proinde magistratus Απολλωνιδέων, qui sub M. Aurelio τῷ ἄρχοντος titulum habuit, sub Caracalla Απολλωνιδέων στρατηγὸς dictus reperitur, id quod etiam de Milesiorum archonte est notandum, cui nummi, sub Adriano cusi, τῷ στρατηγῷ τῶν Μηλησίων nomen impertiunt. m)

IIII

HAEC quum ita sint, facile, arbitror, constare, si coloniis et municipiis eiusmodi στρατηγὸς tribui, legamus, per hos nullos; nisi duumuiros, utpote summum in illis magistratum, esse intelligendos. Nomen enim hoc iis, qui in magistratibus principatum tenuere, potissimum adsignatum fuisse, modo audiuius. Duumuiris vero summam reipublicae commissam, et eodem fere, quo in vrbe consules et praetores, loco fuisse, per se satis est manifestum. n)

Prae-

b) cap. III. v. 5. IIII. 4. VIIII. 9.

i) ad excerpta Constantini, cap. CXXII.

k) animadu. historicis, cap. I. p. 35.

l) diff. antiqu. et marm. illustrand. iur. feruientibus p. 409.

m) legantur: VALESII, notis ad Ammian. Marcellinum libr. XXXI. cap. 6. p. 629. et ad EVSEBIUM p. 46. et p. 148. ISAAC. CASAVBONVS not. in Azhenacum libr. V. cap. 14. p. 234. GOTTFR. OLEARIVS not. ad Philostrat. libr. I. de vitis sopbist. cap. 23. §. I. p. 526. IO. HARDVINVS num. popul. et urb. p. 10. operum select. LAMB. BOS observationibus, p. 107. ZACH. HUBERVS diff. iurid. et philolog. diff. I. cap. 7. p. 51. sq. 10.

ALBERTI obs. sacr. p. 253. ANT. VAN DALE dissertat. num. et marm. illustr. diff. V. p. 409. sq. EVERARDVS OTTO de aedilibus coloniar. et municipior. p. 73. EZECH. SPANHEMIVS not. ad Iulianum p. 76. SAL. DEYLINGIVS observationibus sacris, part. III. p. 237. RICHARDVS BISKOE in der Erlenterung der Apostelgeschichte, p. 212. IO. FAC. WETSTENIVS not. ad hunc loc. p. 556.

n) leg. 14. dig. ad municip. Adde EVERARD. OTTONEM de aedilibus colon. et municip. p. 427. ONVPH. PANVINIVM libr. II. ant. Veron. cap. 17. SERTORIUM VRSATVM in marmi eruditi, p. 48.

Praeterea eorumdem in inscriptionibus et nummis ita mentio fit, ut duumuiros vocabulo hoc denotari, omnes doceant rationes. Quemadmodum enim Romae rerum gestarum tempora, consulum, qui quolibet anno fuere, nominibus dispertiri solent ac designari; ita pari fere ratione in municipiorum et coloniarum nummis atque inscriptionibus duumvirum notatione anni numerati sunt, id quod neminem, arbitror, esse negaturum, si vel leuiter eius generis antiquitatis monimenta inspexerit. Iam vero in Smyrnaeorum, Pergamenorum, Cumaeorum pluriumque aliarum Asiae ciuitatum, στρατηγὸι solent nominari, et admodum frequenter in illis formulae leguntur: ΕΠΙ ΔΗΜΟΣΤΡΑΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΣΜΤΡ: ΕΠΙ. ΣΤΡ. ΡΟΥΦΙΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΣΜΤΡ: ΕΠΙ ΣΤΡ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΠΕΛΛΑ ΑΠΟΛΛΟΝΙΔΕΩΝ: ΕΠΙ ΣΤΡ. ΛΟΓΓΕΙΝΟΥ ΤΟ Β. ΤΩΝ ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΣΠ. cet. o) quibus non possunt non duumuires indicari, quod a summo magistratu; minus autem ab inferiori temporum notatio in eiusmodi publicis monumentis fieri solebat. Praeterea satis notum est, duumuiros, uti Romae consules, quoties supremo hoc munere functi sint, addita numeri nota, definiuisse verbaque idcirco DVVMVIR BIS, III. IIII. cet. haud raro in antiquis marmoribus legi. p) Idem etiam de στρατηγῶις reperitur in marmore apud REINESIVM q) et ANTON. VAN DALE. r) Confirmant insuper hanc sententiam non solum veteres glossae graecolatinae, quae στρατηγὸν per magistratum duumvirum latine reddunt; sed etiam leges romanae, in quibus horum στρατηγῶν, ut ex ZACH. HVBERO s) VALERIO CHIMENTELLIO t) et EVERARDO OTTONE u) patet, haud raro mentio facta et nominatim apud MODESTINVM x) ὁ τῆς πόλεως ἀρχων, magistratus municipalis, siue duumvir στρατηγὸς nuncupatus est. Στρατηγοὶ isti, ut ab armorum praefectis, siue ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῶν ὀπλων, uti in marmoribus antiquis dicuntur, y) distinguerentur, στρατηγοὶ τῆς πόλεως, στρατηγοὶ

o) vide ANT. VAN DALE loco memorato p. 422.

p) vide GRVTERVM p. xvii. sq. REINESIVM class. ii. num. 27. GVDIVM p. xxxv. 9. MVRATORIUM p. cxxviii. s. cxcv. 7. cxcvii. 6.

q) p. 508.

r) libro memorato, p. 243.

s) diff. iurid. et philol. diff. i. cap. 7.

t) marmore Pisano de honore bisell. cap. iiii. p. 9.

u) de aedil. colon. et munic. p. 74.

x) l. 15. §. 9. dig. de excusat.

y) apud ANTON VAN DALE libro memorato p. 413. coll. GRVTERO p. cv. num. 9. 10. SELDENO tom. ii. operum p. 1466.

στρατηγοὶ τῆς εἰρήνης, στρατηγοὶ ἐπὶ τῆς πολιτείας discriminis causa olim nuncupati sunt, id quod tria inprimis litterata saxa apud THOM. REINESIVM z) luculenter confirmant. Eo etiam spectat lapis SPONIANVS, a) in quo proconsuli Achaiae M. Aemilio Saturnino duumvirum Megarensium Aristonem, Dionysii filium, adiunctum, eumque τὸν στρατηγὸν τῆς πόλεως, scilicet Megarensium dictum reperimus. Eiusmodi στρατηγούς ciuiles Argiuorum ciuitas habuisse, videtur, eadem, qua Romae consules, qua duumviri in coloniis et municipiis, dignitate praeditos. Patet id ex insigni marmore graeco, quod illustris marchio SCIPIO MAFFEI, b) ex hoc LVD. ANT. MYRATORIUS c) in lucem publicam emisit. d)

V

APPELLATIONIS huius originem et causam more suo, id est, pererudite exposuit EZECHIEL SPANHEMIVS. e) Quarentibus vero nobis, quare duumviris inprimis coloniarum et municipiorum τῶν στρατηγῶν nomen tributum olim fuerit, haec potissimum eaque verissimillima nobis causa occurrit. Nemo ignorat, vocabulum στρατηγός primum militiae proprium et summo belli duci tributum; deinde vero in forum delatum et reipublicae praefectis honoris causa adsignatum fuisse. Quos vero graeci in bello στρατηγοί, hos romani praetores adpellarunt. VARRO: f) in re militari praetor dictus, qui praeiret exercitui; ASCONIUS vero PEDIANVS:

p. 1466. edit. Londin. ann. c. 1610. c. c. xvi. fol. et BLASIO CARYOPHILO libr. de veterum clypeis, p. 36. Adde marmora graeca, memoriae Cossionianae IAC. GROSNOVII addita, p. 145. num. 19. p. 146. n. 22.

z) class. 1. num. 135. coll. 72. et class. vi. num. 101.

a) miscellan. erudite antiquitatis, p. 327.

b) Verona illustrata, part. 1. p. 366. et mus. Veronens. p. 43.

c) nouo thes. inscript. p. 101. xi. 2.

d) qui in municipiis et coloniis στρατηγοί, hi apud Athenienses et Neapolitanos, illorum reipublicae formam imitatos, archonum habuere nomen. Conf.

IULIUS CAESAR CAPACIUS ant. et bist. Neapol. tom. viii. part. 11. thes. ant. et bist. Italiae. Archontes hi Neapolitani in latinis marmoribus haud raro duumviri, quemadmodum Milesiorum archontes versa vice στρατηγοί dicuntur, haud obscuro, ni fallor, indicio, τῶν στρατηγῶν nomen summiis coloniarum magistratibus plerumque proprium fuisse. Legatur THOM. REINESIUS not. ad inscript. p. 430. Alia tamen τῶν στρατηγῶν ratio apud Athenienses fuit, de quorum officio ex PHILOSTRATO et IULIANO erudite disputat ANT. VAN DALE diff. ant. et marm. illustr. p. 411.

e) not. ad IULIANI Caesares, p. 76.

f) de lingua lat. libr. 1111. cap. 16.

DIANVS: g) *veteres omnem magistratum, cui pareret exercitus, praetorem adpellauerunt* et CORNELIVS NEPOS: h) *quum apud Aegos flumen Philocles praetor Atheniensium classem constituisset suam; neque longe abesset Lysander, praetor Lacedaemoniorum.* Neque cuius aut potest, aut debet esse incognitum, quidquid a summo militiae duce romani adpellare voluerunt, hoc nominibus a praetoris vocabulo deductis, designatum olim fuisse, vt *praetorium, cohors praetoria, navis praetoria* cet. Quum vero deinde iuris dicundi causa in vrbe magistratus splendido praetoris titulo institueretur, factum est, vt cum latino praetoris vocabulo, in castris potissimum vsurpato et in vrbe solis consulibus adhuc tributo, graecum *συνώνυμον, στρατηγός*, in urbem ad forensem quasi vsum migraret, et iidem, qui in vrbe praetores, etiam *στρατηγοὶ* dicerentur. Sic apud GRVTERVM i) praetor urbanus et peregrinus *στρατηγός κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ ξένων*, in alio vero marmore, quod GRVTERVS k) *mancum, MVRATORIVS l) integritati suae restitutum supeditavit, urbanus, retento latino vocabulo, στρατηγός ὑρβάνος* vocatur. Pari fere ratione, vti proconsules *ἀνθύπατοι*; sic propraetores *ἀντιστρατηγοὶ* dicuntur, cuius rei veteres inscriptiones praeclara testimonia exhibent, dum *ἀντιστρατηγῶν Βηθυνίας, m) κρήνης καὶ Κυρήνης, n) μυσίας τῆς κάτω* cet. o) mentionem faciunt. Eo etiam spectat insigne monumentum graecum, primum a IACOBO SPONIO p) deinde a THOMA SMITHO q) postea ab ANT. VAN DALE r) in lucem publicam datum, in quo etiam propraetores provinciarum *ἀντιστρατηγούς* diserte vocatos reperimus. Iam vero probe tenendum est, municipia et colonias, quod summa aemulatione reipublicae romanae formam exprimere studuerunt, magistratibus quoque suis eosdem honoris titulos, quos nouerant in vrbe esse receptos atque vñtatos, tribuisse. De honorifico consu-

lis

g) in *Ciceron.* p. 80.h) *vit. Alcibiad. cap. 8.*i) *inscript.* p. 1311.

k) p. CCCCLXXXV. 2.

l) *nouo thes. inscript.* p. CCCXXXII.1. Adde DONIVM p. 179. *inscript. antiquar. MONTEFALCONIVM palaeographia*, p. 158. et EDVARDVM CORSI-
NIVM, *notis Graecorum*, p. 66.

m) apud GRVTERVM, CIO LXXXIII. 7.

n) apud eundem, p. CIO LXXXVIII. 7.

o) apud eundem, p. LXVI. 8.

p) *itinerar. part. 1. p. 413. ed. Amstelod.*q) *septem Asiae ecclesiarum notitia*, p. 9.r) *dissertat. antiquit. et marm. illustr. diff. v. p. 423.*

lis nomine res quidem non satis expedita est, vtrum id duumuii municipales ac prouinciales affectauerint, MARCO VELSERO, s) THOM. REINESIO t) et RVPERTO u) id negantibus, aliis contra affirmantibus, id quod ab HENR. NORISIO, x) RAPH. FABRETTO y) ANNIB. DE ABBAT. OLIVERIO z) et EVERARDO OTTONE a) inprimis factum esse, scimus. Hoc tamen negari minus potest, haud paucos duumuiros non solum dictatoris; b) sed etiam praetoris inprimis titulum sibi olim vindicasse. Satis luculenta ea de re testimonia sunt CICERONIS: c) *quum in ceteris coloniis, loquitur de Campaniae duumuiris, duumuii adpellantur, bi se PRAETORES adpellari volebant*: et de Dorylenfibus: d) *nummus commoueri nullus potest, sine quinque PRAETORIBVS, qui apud illos a populo creantur*, itemque LIVII e) de Praenestinis: *ceteri incolumes cum PRAETORE suo Manicio redierunt*, et PLINII: f) *excide radicem istam - - ad terrorem Praenestinorum PRAETORIS*: AVRELII porro VICTORIS: g) *Papyrius, quum Praenestinum PRAETOREM grauissime increpuiisset, expedi, inquit, lictor, secures, ac denique CATONIS, b) epitomatoris LIVII i) et SPARTIANI, k) quorum hic etruscarum urbium, ille Marucinarum, iste Albanorum praetoris fecit mentionem*. Consentiunt antiqui lapides, in quibus duumuir coloniae Pifaurensis, l) veteris Antii, m) et municipii Ticinensis n) commemoratur, ne de praetoribus duodecim urbium Etruriae, quorum apud GRVTERVM o) et in marmore alio, a REINESIO p) primum, deinde

s) libr. v. rerum augustan. p. 80. edit. Francof. an. MDCLXXXIII.

t) libr. III. var. lect. cap. 16. p. 589. et epist. XXIII. p. 81.

u) epist. XXVIII. p. 139. et adpend. p. 674.

x) cenot. Pisan. diff. I. cap. 3. p. 43.

y) inscript. domest. cap. X. p. 723.

z) not. ad marm. Pifaur. p. 108.

a) de aedil. colon. et municip. p. 61.

b) fuisse id probarunt, praeter alios, VALER. CHIMENTELLIVS marm. Pifano de honore bisell. p. 9. EVERARD. OTTO de aedilibus coloniar. et municip. cap. II. p. 62.

c) agrar. II. cap. 34.

d) orat. pro Flacco cap. XIX.

e) libr. XXIII. cap. 19.

f) lib. XVII. cap. 11.

g) de viris illustrib. cap. XXXI.

h) in fragmentis, libr. I. orig. apud FESTVM.

i) epitome libri LXXIII.

k) vit. Adriani, cap. XVIII. Adde NICOL. HEINSIVM et PETR. BURMANIVM not. ad Petron. cap. LXV. p. 324.

l) vide marmora Pifaurensia, num. XXIII. p. 14. et DONII inscript. class. V. num. 18.

m) apud MYRATORIVM nouo thes. inscription. p. CXXXIII. 5.

n) apud GRVTERVM, p. CCLXXXIII. 7.

o) p. CCLXXXV. I. coll. p. CCLXXXV. 4.

p) class. VI. num. 114. p. 453.

deinde a GVDIO, q) denique a MVRATORIO r) exhibito, mentio fit, deque aliis eius generis duumuiris, qui praetores adpellati olim fuere, dicamus. Haec quum ita sint, quilibet, me haud monente, intelliget, qua ratione duumuiro sibi τῶν στρατηγῶν nomen potuerint vindicare. Quum enim praetores in vrbe στρατηγοὶ graece dicerentur, duumuiro vero tribui sibi praetoris appellationem vellent, hi ipsi, qui praetores latine, idcirco στρατηγοὶ graece dicti esse, videntur. Atque ad horum duumuirorum classem Philippenses etiam sine omnio dubio pertinuerunt.

VI

DE potestate horum στρατηγῶν merito quaeritur: quae eius ratio fuerit, vtrum absoluta? sin minus, qui eius extiterint limites? Certum hoc est et exploratum, duumuiros, quod consules aut praetores referebant in coloniis suis et municipiis, reliquis municipalibus magistratibus maiorem habuisse et potestatem et auctoritatem. Neque hoc facile negari potest, iurisdictionem et cum hac omnia, quae ad istam pertinere, et sine quibus neque exerceri; neque feliciter administrari ea potuit, concessa his duumuiris fuisse. s) Dicuntur proinde iidem in antiquis lapidibus DVVMVIRI IVRI DICVNDI, aut per scribendi compendium IIVIRI I. D. vel, si plures in vno municipio fuerunt, quatuor, aut sex, IIIIVIRI, VIVIRI I. D. *iuri dicundo*, vel *iuris dicundi*. Proinde in ius vocare, in admissa crimina inquirere, causas cognoscere, poenas, criminibus per leges municipales propositas, irrogare sine omni dubio potuerunt. Vtrum vero praeter ea, quae iurisdictionis, in se spectatae, sunt, absolutum quoque imperium concessum ipsis fuerit, non sine causa dubitatur. Sic statuit, prae-

Qq 2

ter

q) p. CXXXIII. 5.

r) p. CIDLVII. 2.

s) de duumuirum in coloniis et municipiis potestate eiusque limitibus legantur THOM. REINESIVS *notis ad inscript.* p. 133. MARCVS VELSERVS *commentar. rerum august. libr. v.* p. 79. SERTORIUS VRSATVS *in marmi eruditi*, p. 169. ONVPHR. PANVINIVS *antiquit. Veronens. libr. II. cap. 12.* p. 53. IVSTVS

FONTANINVS *antiquit. Hortae, libr. I. cap. 2.* p. 33. VAL. CHIMENTELLIVS *marm. Pisano de honor. bisell. cap. II.* p. 9. sq. (et cap. v. p. 12. sq. 10. LAMIVS *in antiqu. tabulam, decurionum nomina continentem*, p. 13. sq. CAROLVS SIGONIVS *de ant. iure pop. rom. lib. II. cap. 4.* p. 667. EVERARD. OTTO *de aedil. colon. et municip. cap. XIII.* p. 458. sq. alique plures.

ter alios EVERARDVS OTTO, duumuiris, ratus, non fuisse concessum merum imperium neque animaduertendi vel atrociter verberandi potestatem iis mandatam esse, l. 6. §. 2. *dig. de poen. et leg. 1. digest. de offic. eius, cui mand.* Grauiorum criminum reos tantum prehendere et in carcere ad aduentum praesidis vincire; vel cum notoriis, siue indiciis ad eum mittere potuisse, *leg. 52. §. 12. dig. de furt. l. 6. §. 1. l. 10. dig. de custod. et exhib. reor. l. 7. C. de defens. collat. legum mosaic. tit. 7. §. 2.* non tamen omnem refractarios coercendi potestatem, quatenus eam iurisdictionis, ipsis concessae, ratio requirat, iis denegatam fuisse, l. 3. §. 1. *digest. de reb. eor.* Vir doctissimus nonnulla eam in rem veterum scriptorum testimonia adfert, ex quibus duumuirum horum potestatem eiusque limites quodammodo perspicere licet. Poterant itaque duumuiro hi Paullum et Silam prehendere, in carcem coniicere; causae cognitionem pro sua ipsis concessa iurisdictione instituere, poterant etiam, virgis uti et loris, cum poenae causa, si in eos, qui ciuitatis romanae iure haud fruebantur, erat animaduertendum, tum et flagellis, quibus, velut tormenti genere, admissi delicti confessio ex ipso reorum ore in iudicio extorqueretur.

VII

MERITO hic quaeritur: quot στρατηγοὶ Philippenfes habuerint? MARCVS WELSERVS, t) ONVPHRIVS PANVINIVS, u) SERTORIVS VRSATVS, x) ill. marchio SCIPIO MAFFEI y) alique plures recte obseruant, eorum, qui ad coloniarum et municipiorum gubernacula sederint, summique in iis magistratus officio functi sint, numerum haud fuisse eundem: in aliis duos, in aliis quatuor, in aliis sex summam rerum tenuisse: pro numeri diuersitate nomen quoque eorum diuersum fuisse, vbi duo στρατηγοὶ fuerint, ibi *duumuiros*, vbi quatuor, aut sex, ibi *quatuoruiros*, seu *uiros* eosdem esse adpellatos; seruata tamen in omnibus eadem rempublicam administrandi ratione, ita vt duumuiro vel alternis mensibus, vel altera anni parte, quatuoruirum bini eadem ratione, seuiri verò vel singuli duobus mensibus, vel quaternis vicissim mensibus bini ius dixerint. Permulta horum magistratuum exempla vetustae

t) *rer. august. p. 79.*u) *ant. Veron. lib. 11. cap 12. p. 53.*x) *marmi erudit. p. 169.*y) *Verona illustrata, tom. 1. p. 90.*

tustae inscriptiones suppeditant, in quibus nulla fere frequentior, quam modo duumvirum, modo quatuorvirum, modo sevirum mentio est facta. 2) Philippenses habuisse videntur quatuor per annum *στρατηγοί*, siue quatuoruiros. Patet hoc ex egregio marmore Philippensi, in oppido quodam Macedoniae, Bucephala, quod nunc *Caballa* vocatur, reperto, et a IANO GRVTERO a) in lucem publicam dato:

P. CORNELIVS ASPER ATRIARIVS
MONTANVS EQVO PVBLICO HONORATVS
ITEM ORNAMENTIS DECVRIONATVS ET IIIIIRALICIS
PONTIFEX FLAMEN DIVI CLAVDII PHILIPPIS
ANN. XXXVIII. H. S. E

vbi probe notandum, vocabulum IIIIIRALICIS *quatuoruiraliciis* esse legendum, mendumque in eiusdem scriptione haerere. Quinqueviri in coloniarum et municipiorum summis magistratibus non fuerunt, numerus enim semper aequalis servabatur. Ergo aut sex, aut quatuor, aut duoviri iuri dicundo vel *στρατηγοί* Philippensium coloniae praefecti fuere. Iam vero qua commoda ratione vocabulum IIIIIRALICIS *seviraliciis* legere queamus, non video. Itaque aut ita scribendum IIVIRALICIS, exesis aliquot litterae V ductibus, quos descriptor pro numeri nota habuit, aut IIIIVIRALICIS, lineis forte quibusdam vetustate plane oblitteratis. Vtraque coniectura locum habere potest; posterior vero maiorem praese ferre videtur veri speciem. Si enim duoviri Philippis fuissent, quisque eorum singulatim alternis mensibus; aut altera anni parte imperium tenuisset, pro omnium coloniarum administrationis forma et statu. Lucas vero de *στρατηγούς*, qui Paullum in vincula duci iusserint, in numero multitudinis loquitur, hocque ipso haud obscure significat, duobus plures *στρατηγούς* per annum Philippensium coloniam rexisse. Quodsi vero in supra adlato marmore Reinesiano vocabulum IIIIIRALICIS probabilius per *quatuoruiraliciis* quam per *seviraliciis* interpretari licet, haud obscure ex hoc effici posse licet, duobus tum *στρατηγούς* Paullum et Silam traditum fuisse.

Qq 3

VIII

2) vide indices *inscriptionum* GRV-
TERI p. XVIII. REINESII *cap. v.*
MVRATORII p. 2172. col. 3. GV-

DII, p. X. MAFFEI, *mus. Veron.* p.
495.

a) p. CCCLXXXV. 4.

VIII

ANTEA, quam στρατηγὸς nostros dimittam, expedienda videtur quaestio, quale inter ἀρχοντας et στρατηγὸς Philippiensium discrimen fuerit. Lucas enim Paullum vna cum Sila a furibunda plebe εἰς τὴν ἀγορὰν, locum, iudiciis olim destinatum, ἐπὶ τῶν ἀρχοντας tractum, quumque eo turba venisset, ad στρατηγὸς deductum fuisse, perhibet. Nisi nos omnia fallunt, vocabulum ἀρχοντες generatim magistratus philippenses designat, haud aliter fere ac istud a Paullo in epistola ad romanos b) usurpatum legitur: οἱ ἀρχόντες, scilicet αἱ ἐξουσίαι ὑπερεχέσσαι, vt ex antecedentibus patet, ἐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Tales Philippis, vtpote in colonia romana, vt ex ONVPHRIO PANVINIO, c) CAROLO SIGONIO d) aliisque pluribus patet, fuerunt censores, aediles, quaestores, et qui senatorum loco in coloniis et municipiis erant, decuriones. Hi omnes τῶν ἀρχόντων nomine comprehenduntur; in istis vero primarii erant στρατηγοί, e) duumviri vel quatuorviri coloniarum, praetorum quasi romanorum personam referentes, eum ad finem constituti, vt ius dicerent in coloniis, causas cognoscerent, et supremam ciuium salutis curam haberent. Ad hos Paullus et Silas tanquam ad supremos iudices Philippiensium, quum ad forum venissent, ducuntur.

VIII

III. QVI Paullum et Silam ad iudices rapuere, quum ad tribunal venissent, sanctis his viris litem intendentes *admodum speciosam et satis quidem versute praetexunt causam*. Homines hos, aiunt, esse iudaeos, conari introducere ac diuulgare nouam, a romanorum sacris alienam, religionem, hoc ipso ciuitatem perturbari atque ad ciuiles moueri seditiones. Pro romanorum instituto nefas erat, deos; nisi quorum cultus publica auctoritate introductus et confirmatus esset, colere. *Vetus*, inquit TERTULLIANVS, f) *erat decretum, ne quis deus ab imperatore consecraretur; nisi a senatu probatus;*

b) cap. xiii. 3.

c) ant. Veron. p. 57.

d) de ant. iur. Ital. libr. 11, cap. 4. p. 667.

e) apud SOZOMENVM hist. eccles. libr. v. cap. 3. οἱ πολιτικοὶ ἀρχόντες urbis magistratus, et οἱ στρατηγοὶ duumviri, vtpote primarii ex illis eodem modo coniunguntur.

f) apolog. cap. v.

*tus; EVSEBIUS g) vero: παλαιὸν ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπὸ βασι-
λέως καθιερεῖσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτης δοκιμασθῆναι. Respicit
vterque sine dubio ad veterem Romuli legem, quam CICERO b)
nobis servavit: *separatim nemo habessit deos, neve novos, sed ne adue-
nas, nisi publice adscitos privatim colunto.* Eam ob causam tem-
pore liberae reipublicae sedulo prouiderunt romani consules, ne
peregrina sacra, intra priuatos parietes in ignobilioribus locis; aut
extra urbem in occulto quasi et latenter peracta, in vrbe latius
serperent iisdemque non sine sacrorum patriorum detrimento nu-
minumque romanorum contemptu ciuium animi infestarentur, nil
perniciosius rati, quam religionum dissensum, vtpote ex quo velut
ex fonte quodam seditiones ciuiles promanarent. Proinde apud LIVI-
VM aliquoties aedilibus negotium datum esse, legimus, ne Sera-
pidis Isidisque fana i) ferrent, *neue qui, nisi romani dii; nec alio
more; quam patrio colerentur k);* alio vero loco apud eundem l)
haec leguntur: *tanta religio et ea magna ex parte externa ciuita-
tem incessisset, vt aut homines; aut dii repente alii viderentur facti.
Nec iam in secreto modo atque intra parietes abolebantur romani ri-
tus; sed in publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat,
nec sacrificantium; nec precantium deos patrio more.* Eamdem fere
ob causam, et ne fallaci siderum interpretatione ciuium animis
quaestuofus fucus fieret, Chaldaei a praetore C. Cornelio Hispallo ex
vrbe proscripti sunt, teste VALERIO MAXIMO, m) qui de eodem
praetore etiam refert, eum omnes, qui Sabazii Iouis cultu simulato
5 mores romanorum inficere conati essent, domos suas repetere, coe-
gisse. Addit, L. Aemilium Paullum, quum senatus Isidis et Sera-
pidis fana diruenda censuisset, eaque neminem opificum adtinge-
re ausum esse, posita praetexta, securim arripuisse, templique eius
foribus infixisse, eum nempe in finem, vt dirutis templis ipsa pere-
grina sacra ex vrbe proscriberentur. n) Eadem fata exterorum nu-
minum*

g) libr. 11. hist. eccl. cap. 1. p. 41.

b) libr. 11. de legib. cap. 8.

i) quorum multa in vrbe olim fuere,
vt ex PVBLLII VICTORIS, GVIDONIS
FANCIROLLI, ONVPHR. PANVINII,
ALEX. DONATI, BARTHOL. MARLIANI
descriptionibus veteris Romae patet. Ne-
que vero non sacris his peregrinis indul-

sit senatus, modo ne publice ea fierent, aut
romanos ciues ad se allicerent, hocque ipso
patriae religioni detrimentum adferrent.

k) libr. 1111. cap. 30.

l) libr. XXV. cap. 1.

m) libr. 1. memorabil. cap. 3.

n) nota etiam sunt, quae apud LI-
VIUM de proscriptis ex vrbe et tota Ita-
lia

minum cultus tempore augustorum caesarum habuit. o) Ita Augustus, teste SVETONIO, p) patriam religionem studiose coluit, peregrina sacra contemptui habuit, Maecenatis ad se verborum probe memor, quae DIO CASSIVS pp) nobis reliquit: τὸ μὲν θεῖον πάντα πάντως αὐτὸς τε σέβει κατὰ τὰ πάτρια καὶ τὰς ἄλλας τιμᾶν ἀνάγκασε, τὰς δὲ ξενίζοντάς τι περὶ αὐτὸ καὶ μίσει καὶ κόλαζε, diuinum numen omni modo omni tempore iuxta leges patrias cole, et, vt alii colant, effice, qui vero peregrinos ritus introducunt, eos et auersator et punito. De Tiberio idem fere narrat SVETONIUS. q)

X

Ex iis, quae a nobis expofita funt, facili negotio colligi poffe, arbitror, romanos tuliffe quidem, vt exteri et peregrini fua numina in vrbe colerent; attamen non nifi occulto quafi et latenter, et ita, vt ne patriae romanorum religioni exterorum numinum cultus officeret, aut peregrina sacra, relictis auitis, publice introducerentur, ciuiumque animis ab his ad illa diductis, diffidiorum diffensionumque ciuiliū occasio praeberetur. r) Proinde non licitum erat apud romanos, nouam ciuibz commendare religionem et contra eam, quae publica auctoritate stabilita ac firmata erat, infurgere; aut plebem ab ifta auocare. Haec omnia vbi rite expen-

lia bacchanalibus, tanquam peregrinis facris, leguntur, *libr. xxxviii. cap. 15. sq.* Consul ibi, facta precatione, hanc ciues admonere dicit, deos patrios, deos maiorum effe colendos, non illos, qui prauis et externis religionibus captas mentes ad omnem libidinem agerent; paullo post vero: patrum auorumque aetate magistratibus negotium datum effe, vt sacra externa fieri vetarent, nihil aequae diffoluendae religionis effe; quam vbi non patrio; sed externo ritu sacrificaretur. Addantur, quae de his prohibitis peregrinis facris apud AVGVSTINVM de ciuit. dei *libr. vi. cap. 9. libr. xviii. cap. 13.* ac de femina quadam, Pomponia Graecina, superstitionis externae rea iudicioque mariti permiffa, apud TACITVM *libr. xiii. annal. cap. 32.* leguntur.

o) quae Ciceronis et Caesaris aetate romanorum de facris peregrinis opinio

fuerit, ex illius in *Verrem libr. v. cap. 51.* quodammodo patet.

p) vit. eius, cap. xciii.

pp) *libr. lxi. p. 490.*

q) vit. eius, cap. xxxvi. Plura de romanorum erga peregrina sacra odio habes in *marmore Hispaniae antiquo, vexationis christianorum insigni documento*, p. 58. sq. Adde PHILIPP. PICINELVM *luminibus reflexis*, p. 679. doctissimum ANSALDVM *libro de diis multarum gentium, Romam euocatis*, Brixiae, *cicccccxxxiii.* edito, cap. viii. p. 121.

r) vide quae eam in rem ex SER- VIO et IVLIO PAVLLO obseruat IO. IAC. WETSTENIVS *notis ad hunc locum*, p. 556.

expendimus ac simul cogitamus, permagnum romanorum erga iudaeos eorumque sacra fuisse odium, s) magistratuumque in provinciis, coloniis et municipiis primarium officium in eo fuisse factum, ut in quosvis seditiosos vulgique concitatores gravissime animaduernerent, et, quibuscunque possent, mediis conflata seditionem restinguere tumultusque omnes, lenitis civium animis, in primo quasi ortu sedarent, si, inquam, haec omnia cogitamus, haud difficulter ratio patebit, quare adcosatores, Paullum et Silam civitatem concitare, quare, iudaeos eosdem esse, dicant, qui ob id ipsum, quod prae ceteris tranquille vivere neque sacra perturbare debebant, tanto gravius solebant puniri: cur porro, divulgari ab ipsis mores et instituta, a romanis aliena, addant ac simul ad iura sua, pro quibus peregrina sacra admittere haud debeant, in adcosatione sua prouocent. Callide profecto haec erant excogitata; callidum vero simul eorum fuit silentium de iactura, quam in fatidico ancillae suae spiritu, a Paulo expulso, fecerant. Huius enim eam ob causam non mentionem faciunt, ne amissi lucri dolor pun gere eos et ad partium studium abripere videatur.

XI

IN hac adcosatione domini ancillae illius, quam daemone liberauerat diuinus Paullus, se *romanos esse*, aiunt, ubi merito quaeritur: III. *utrum Philippenses municipales forte fuerint, ac per id ius habuerint ciuitatis romanae?* Philippos in antiquis scriptoribus municipium dici, legere me, non memini; coloniae, vero nomen urbi huic non solum apud LVCAM nostrum, sed etiam in antiquis scriptoribus, lapidibus et nummis solet tribui; PLINIUS: t) *intus Philippi colonia*. Vetus lapis apud SPONIUM: u)

DIVI IVLI FLAMINI

C. ANTONIO M. F

VOLT. RVFO. FLAMIN

DIVI AVG. COL. CL. APRENS

ET COL. IVL. PHILIPPENSIS cet.

in

s) iudaeis sacrorum auctorum cultum tam in vrbe, quam in provinciis concesserunt romani; sed plerumque in locis extra pomoeria sitis; aut urbis ignobiliori-

bus. Videatur NATH. LARDNERVS *fide hist. euangel. libr. 1. cap. 2. p. 42. ed. germ.*

t) *libr. 1111 hist. nat. cap. 11.*

u) *miscellan. erud. ant. p. 173.*

Rr

ciuilem fuisse: accessisse deinde sub Vespasiano nouam eamque militarem, ex militibus nempe veteranis, ut saepius olim fieri solebat, conflatam. Iam vero quaeritur: quo iure coloni hi vti fuerint, ciuitatis, an Latii, an Italiae? Coloniarum enim romanarum aliae ciuium romanorum, latinae aliae, aliae italici iuris fuere. Satis luculenter id videtur docere DIO CASSIVS, qui ex Italiae populis collectam hanc Philippensem coloniam fuisse, adfirmat, haudque obscure innuit, poenae loco hos Italiae ciues, quod ab Antonii partibus steterant, pristinas suas sedes cum Philippensibus commutare debuisse. Vnde haud improbabilis coniectura est, eosdem, quum deducerentur, ciuitatis romanae iure a Caesare haud donatos fuisse. Sed, quid multa? In *digestorum* titulo *de censibus* coloniam Philippensem iuris italici fuisse, diserte adfirmatur, id quod inprimis ex hoc VLPIANI *e)* testimonio satis superque patet: *in prouincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, PHILIPPENSES, Dienses, Stouenses iuris italici sunt.* Coloniae hae, etiamsi italici iuris erant; romanis tamen legibus saepe utebantur, quod etiam de Philippensibus colonis haud obscure ex Luca colligi potest. Inde vero factum esse, puto, ut Paulli et Silae adcusatores, romanos se esse, dixerint. Philippeneses enim romani erant, non tam iure ciuitatis; quam ratione legum romanarum habita, ad quas ciuitas eorum, ducta quasi a romana republica imagine, formata et efficta fuit.

XII

V. FACTA adcusatione, οἱ στρατηγοὶ, quum motam turbam et concitatam vidissent, sanctos viros virgis caedere iubent. LUCAS id diserte docet his verbis: οἱ στρατηγοὶ, περιρρήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἐκέλευον ῥαβδίσειν, de quibus pauca tantum hic adnotare liceat. Primum notandum est, vocabulum graecum περιρρῆναι respicere ad veterum consuetudinem, qua virgas in denudatum reorum dorsum expedire solebant. *f)* GEL-
R r 2 LIVS

e) tit. de cens. leg. viii. §. 8.

f) ἱμάτια igitur in nostro effato non vestes tantum superiores; sed omnes, quibuscunque corpus tegitur, designant.

Patet id cum ex ipsa veterum consuetudine, qua nuda corpora verberari solebant; sed etiam ex PLUTARCHO, qui formulas τὰ ἱμάτια περιχίσαι et ἰσθητὰ περιχίσαι,

LIVS g) de P. Crasso Muciano: *eum*, nempe magistrum architectonem, qui imperata haud fecerat, *vocari iussit* - *vestimenta detrabi imperavit*, *virgisque multum caecidit*. IDEM h) de Plutarcho: *seruo suo, nequam homini et contumaci, tunicam detrabi caedique eum loro iussit*, ac de M. Mario ex Gracchi de legibus promulgatis oratione: *palus destitutus est in foro eoque adductus suae ciuitatis nobilissimus homo, M. Marius. Vestimenta detracta sunt, virgis caesus est*. Paulo post ex CICERONIS in Verrem oratione k) verba quaedam recitat, in quibus et haec leguntur: *repente hominem pro-ripi atque in foro medio nudari ac deligari et virgas expediri iubet*. VALERIUS MAXIMVS: l) *virgas expediri eumque nudari iussit*. Eam ob causam, vestium, quae detrahi solebant, ratione habita, vocabulum *despoliare* priscis romanis admodum familiare fuit, si de virgarum et flagellorum poena, reis irroganda, loquuntur. En PLAVTI m) verba:

*ubi senex senserit,
sibi data esse verba, virgis dorsum despoliet meum,*

et CICERONIS: n) *vix erat hoc plane etiam imperatum, quum illum, Sopatrum, spoliatum stipatumque lictoribus videres. Omnes, id fore, putabant, ut miser atque innocens virgis caederetur*: item VALERII MAXIMI: o) *magister equitum et victor, scissa veste, spoliatoque corpore,*

συνανέμωσιν vsurpare solet. Vide HVGONEM GROTIUM adnot. ad hunc loc. coll. OCTAVIO FERRARIO de re vestiari. part. II. libr. 3. cap. 3. Virgarum poena per ministros magistratuum publicos irrogari solebat, de quorum in coloniis et municipiis ratione post LVD. CAEL. RHODIGINVM libr. VII. ant. lect. cap. 29. IVL. CAES. SCALIGERVM poetic. libr. I. cap. 21. et IO. MICH. DILHERRVM disp. phil. p. 238. diligentissime commentatus est EVERARDVS OTTO de aedil. colon. et municip. cap. XIII. §. 8. p. 479. Ministros hos publicos LICTORVM, hoc est, ut graeci eos vocant, τῶν βασδέων, nomen etiam in municipiis et coloniis aliisque Graeciae ciuitatibus accepisse, probant inscriptiones apud GRVTERVM p. 10 CXXX. 12. et REINESIVM, class. XI. inscr. 21.

Adde, quae ex DIODORO SICVLO notauit clariss. CASP. FRID. MYNTHÉ obs. philol. in sacros noui foederis libros, p. 255.

g) libr. I. noct. attic. cap. 13.

h) ib. cap. 26.

i) libr. X. cap. 3.

k) leguntur orat. V. in Verr. cap. 62.

l) libr. II. cap. 2. Adde IO. ALBERTI obseruationibus sacris p. 252. et RICH. BISCOE in der Erleuterung der Apostelgeschichte, p. 212. coll. PETRO FABRO libr. II. semestr. cap. 10. et SAM. PITISCO not. ad Sueton. vit. Vitell. cap. XVII.

m) epidic. act. I. scen. I. v. 84.

n) in Verrem. libr. IIII. cap. 40.

o) libr. II. cap. 7. §. 8.

pore, lictorum verberibus laceratus, et LIVII, p) eadem, quae Valerius Maximus, narrantis: tunc Papirius, redintegrata ira, spoliari magistrum equitum ac virgas et secures expedire iubet, quo et haec PETRONII q) videntur spectare: servus despoliatus, id est, ut recte PETRVS BURMANNVS r) monet, nudatus ad accipienda virgarum verbera, procubuit ante pedes et rogare coepit, ut se poenae eriperemus. Deinde de eodem vocabulo graeco etiam hoc tenendum est, eandem eius esse rationem, ac latinorum scindere, discindere itemque lacerare, quae saepe non propriam dilacerandi notionem habent; sed, ubi de virgarum poena sermo est, violentam vestium spoliationem et furiosum lictorum impetum, quo vestes de corpore detrahi solebant, designare videntur. Sine dubio ita intelligenda sunt verba DIONYSII Halicarnassensis s) de Volerone: τοῖς βαβδύχοις ἐκέλευσαν, scilicet consules, τὴν ἐσθῆτα τε περικαταρρήξαι καὶ ταῖς ῥάβδοις τὸ σῶμα ξαίνειν, et LIVII, t) eadem narrantis: quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere et spoliare lictor. De Vitellio XIPHILINVS: u) τὴν μὲν ἐσθῆτα αὐτῶ περιρρήξαντες et SVETONIVS: x) veste discissa seminudus in forum tractus est. PLUTARCHVS eodem fere modo in vita Ciceronis ἐσθῆτα περιρρίσαι, in Poplicola περιρρήγνυεν τὰ ἱμάτια, in Camillo καταρρήγνυναι τὰ ἱμάτια, in Mario περιρρήξαι τὸν χιτωνίσκον, DIONYSIVS Halicarnassensis περικαταρρήξαι τὴν ἐσθῆτα: DIODORVS Siculus περιρρήγνυεν τὰς ἐσθῆτας, ATHENAEVS περιρρήγνυεν τὰς χιτωνίσκας dixerunt. y) Ex latinis scriptoribus huc pertinet TACITVS, z) qui victi, inquit, protractum legatum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis prodidisset exercitum, dicere iubent. Quod in his verbis vestem scindere, id a SVETONIO a) vestem detrahere dicitur, haud obscuro, ni fallor, indicio, vtrumque vocabulum eadem significandi potestate esse praeditum. En eius verba: quaestorem suum, in coniuratione nominatum, flagellavit, veste detracta. Eadem voce Gracchum usum esse, supra ex AVLO GELLIO b) audiuius: vestimenta detracta sunt, virgis caesus est. Apud alios auctores rei ve-

Rr 3

stibus

p) libr. VIII. cap. 32.

q) satiric. cap. 30.

r) not. ad hunc locum, p. 114.

s) libr. VIII. p. 440.

t) libr. II. cap. 55.

u) libr. LXVI p. 742.

x) vit. eius, cap. XVII.

y) vid. HUGONEM GROTIUM adnotat. ad hunc locum et IO. IAC. WETSTENIUM not. ad hunc locum, p. 556.

z) libr. IIII. hist. cap. 27.

a) vit. Caligulae cap. XXVI.

b) libr. X. noct. att. cap. 3.

stibus *spoliati, nudati* dicuntur. *c)* De ipsa denique flagellatione, cuius apud veteres romanos rationem alii iam satis monstrarunt, nolo hic agere. Id tantummodo adnotasse sufficiat, eam a *σφατηγῶς* non tam poenae causa imperatam esse videri, quam, ut ea, velut tormenti genere, sancti viri ad confessionem eorum, quae admisisse, falso infimulabantur, cogerentur. Eamdem ob rationem tribunus, subortae seditionis causam exploraturus, Paullum virgis caedere iubet, *actor. XXII, 24.* LUCAS enim ibi dicendi formulam: *μαστιγὴν ἀντάξεται τινα*, de quaestionibus, non de poena olim usurpatam, adhibet. Romanos vero verbera tormenti loco adhibuisse, locuples testis est CICERO, *d)* *quae tormentis*, inquit, *verberibus, igne rei defatigati dicunt, veritas ipsa dicere videtur*, quo et hoc eiusdem effatum pertinet: *e)* *quum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae publicae idque per biduum*, itemque illud apud TACITVM, *f)* ad quod paullo ante prouocandi occasio fuit: *scissa veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis prodidisset exercitum, dicere iubent.* Taceo de aliis veterum scriptorum, qui idem confirmant, testimoniis, ab HVGONE GROTIO *g)* in medium adlatis.

c) vide VALERIVM MAXIMVM *libr. II, cap. 2.* LIVIVM *libr. VIII, cap. 32.* et CICERONEM *orat. V, in Verr, cap. 62.*

d) *topic. cap. XX.*

e) *orat. Philipp. XI, cap. 2.*

f) *libr. IIII, hist. cap. 27.*

g) *adnot. ad hunc locum.*

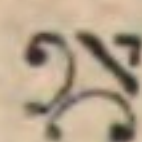
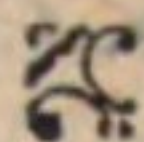
NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO

MÜNZE LIO

S. D

PRAESES

Praeclaram vitae academicae rationem es ingressus, nobilissime MÜNZE LIO, cuius neque TE, neque vllum alium, qui TE VM imitatus exemplum, eandem ingreditur, poenitere vnquam posse, arbitror. Multo enim labore litterarum TE studiis dedisti, inque his admodum egregie profecisti. Cum hac TVA diligentia vita erat coniuncta honesta, proba ac sedata quodque TV eruditionis ac virtutis praesidia nullo diuelli pacto posse, sapiensissime arbitrabare, non poterant non omnes TVI familiares felicissimum TIBI conatum TVORVM exitum et faustissima quaeuis augurari. Haec et TIBI auguror simulque ex litterata, quam, me comite ac socio, meditaris, pugna magnas TVIS laudibus accessiones TE facturum, laetus praeuideo. Ienae d. XVI. Ian. CIOIOCCCLXI.



COMMENTATIO PRIMA
DE
SERVIS VETERVM
FATIDICIS

ACTOR. XVI. 16.

REVISED EDITION

NEW YORK



COMMENTATIO PRIMA

DE

SERVIS VETERVM FATIDICIS

ACTOR. XVI. 16



I

VETVS fuit opinio, quae Aegyptum, Graeciam aliasque olim oppleuit prouincias, deos non solum futuras rerum vicissitudines hominibus cognitae facere; sed etiam multis eorum vaticinandi facultatem largiri, inque mortalium pectora spiritum diuinum demittere, aut infundere quasi solere, cuius ope aliorum fata cognoscere, praesentire incertos rerum euentus, prospicere futura deque iisdem rectissime iudicare possent. Ad hanc communem fere, tam firmiter in animis hominum infixam, sententiam, quum accederet ipsa mentis nostrae indoles et ratio, sic comparata, vt innatum quasi insitumque ipsi esse videatur, dubios ancipitesque casus rimandi, studium et naturalis quasi, istiusmodi rerum, quae casu fiunt et consequuntur, praecognoscendarum, cupiditas, nemini profecto mirum videri debet, si veterum ingenii monimenta contemplanti occurrere sibi tot antra viderit, tot speluncas, tot templa, tot aedes sacras, deo quodam aut spiritu fatidico olim nobilitatas: si modo Delphicum, modo Dodonaeum, modo Colophonium, modo Antiochenum, modo Serapidis, aut Amphiaraei, aut Cereris, aut Veneris Paphiae, aut alius numinis oraculum in summo olim honore, et cateruatim quasi ab exterarum vndiquaque

Ss

que

que prouinciarum incolis frequentatum et consultum fuisse, legerit. Nolumus iam de ipsis veterum oraculis eorumque ratione fusius in praesenti commentari, cum quod ab aliis doctissimis viris ea de re satis superque fuit disputatum; tum vero maxime, ne ab instituto nostro iusto longius aberrare angustosque scriptionis huius limites transgredi, videamur. Qui plura vero de hoc argumento legere ac discere cupit, adeat viros doctissimos IANVM IACOB. BOISSARDVM, a) CASP. PEVCERVVM, b) IVL. CAESAREM BVLENGERVVM, c) GEORGIVM MOEBIVM, d) PETRVM MVSSARDVM, e) ANTON. VAN DALE, f) DAN. CLASENIVM, g) IO. ANTON. VENERIVM, h) BERNARDVM DE FONTENELLE, i) IO. POTTERVM, k) aliosque plures, a IO. ALB. FABRICIO l) et in *catalogo bibliothecae illustrissimi comitis DE BÜNAV m)* laudatos.

II

a) *tractatu postumo de diuinatione et magicis praestigiis*, qui Oppenheimii sine mentione anni latine fol. et germanice Francofurti c1713cliiii. 4. prodiit.

b) *de praecipuis diuinationum generibus*, Francofurti, c1713cvii. 8.

c) *libro de oraculis et varibus*, tom. i. eius opusculorum, quae Lugduni c1713cxxi. fol. prodierunt, et tom. vii. thes. ant. graec. GRONOVII, p. 297.

d) *tractatu de oraculorum ethnicorum origine, propagatione et duratione*, Lipsiae c1713clxxxv. 4.

e) *in historia deorum fatidicorum*, Coloni. c1713clxxxv. 4.

f) *dissertationibus de oraculis ethnicorum*, Amstelod. c1713ccc. 4.

g) *libris tribus de oraculis gentilium et in specie de vaticiniis Sibyllinis*, Helmstad. c1713clxxiii. 4.

h) *tract. de oraculis et diuinationibus antiquorum*, Basil. c1713cxxxviii. 4. Legitur etiam tom. iii. *miscellaneorum* GAUDENTII ROBERTI p. 569. et tom. vii. thes. ant. graec. GRONOVII, p. 325.

i) *in histoire des oracles*, Parisiis c1713clxxxviii. 12.

k) *archaeol. lib. ii. cap. ii.*

l) *bibliograph. antiquar. cap. xii. p. 605. ed. cel. SCHAFFSHAUSENII*, et *biblioth. graec. libr. i. cap. 17.*

m) tom. ii. p. 352. In oraculis veterum singulare genus constituerunt sortes, quales Antiatinae, Praenestinae, Aporianae, Lyciae, Deliae, Falerinae aliaeque fuerunt. Videantur IULIVS CAESAR BVLENGERVS *de sortibus*, tom. v. thes. ant. rom. GRAEVII, p. 405. MARTINVS MAVRITIVS, *de sortitione veterum, maxime Ebraeorum*, Basil. c1713clxxxviii. 8. HENRICVS BENZELIVS *diff. de sortibus veterum*, tom. i. eius *dissertationum*, qua Francof. et Lipsiae c1713cccxxxv. 4. prodierunt, p. 39. CHRIST. GOTTL. SCHWARZIVS *diff. de sortibus poeticis*, Altorfi c1713ccxii. 4. IOANNES EENBERGIVS *diff. de sortilegiis*, Vpsal. c1713cccv. 8. EZECH. SPANHEMIVS *not. ad Callimachi hymnum in Apollinem*, v. 45. IOSEPHVS ROCCVS *VVLPIVS vet. Latio profano*, libr. iiii. cap. 5. tom. iii. p. 98. et libr. xvi. cap. 6. tom. viii. p. 108. sq. PHIL. A TURRE *monim. vet. Anni*, part. i. cap. i. p. 12. sq. IOSEPHVS MARIA SVARESIVS *libr. i. Praenestes antiquae*, cap. 14. p. 38. edit. Romanae, alique plures.

II

si ab oraculis discedimus, fuerunt quoque inter homines, qui singulari, futuros rerum eventus praevidendi, facultate se instructos esse, olim gloriarentur, et quorum duplex fuisse videtur genus. Primum eorum fuit, qui futurarum rerum scientiam arte conciliaſſe ſibi, alterum eorum, qui eandem munere caeleſti ac diuino poſſidere ſe, aliis perſuadere ſtuduerunt. Duplex igitur illud diuinandi genus, alterum, quod arte comparatur, alterum quod ſingulari deorum dono hominibus quibusdam impertiri, creditum fuit, probe a ſe inuicem debet diſtingui, id quod et CICERO *n*) recte monuit, duoque diuinandi genera, alterum artis, alterum naturae, ſic enim hoc adpellat, a ſe inuicem ſecernenda eſſe, contendit. Illi, qui primum diuinationis genus, quod artis fuit, profitebantur, itidem pro diuerſo, futura rimandi et perſcrutandi, modo in duas claſſes commode diſpertiri poſſunt. Nonnulli commercium cum diis, daemonibus, geniis et mortuorum animabus quaefuerunt, artibus occultis, quarum ſingularis olim fuit diſciplina, *theurgia* dicta, *o*) in familiaritatem cum ſuperis, aut aliis ſpiritibus venire, aut manes ad colloquium euocare mortales poſſe, rati, firmiterque perſuaſi, inſtitutis cum ſuperum, aut ſpirituum, aut defunctorum aliquo ſermonibus quaeuis arcanum, futuros hominum caſus, et omnia, quae fortuita ſint et caſu fieri ſoleant, rite indagari et certa quadam ac firma ratione prae-cognoſci poſſe. Nolumus iam de huius diſciplinae occultae antiquitate diſputare, quam IAMBlichVS *p*) tantam facit, vt ab antiquiſſimis temporibus origo eius repetenda eſſe, videatur; hoc tamen negari minime poteſt, antiquorum philoſophorum haud paucos in hoc daemonum cum hominibus commercio verum τῆς μαντικῆς praefidium inueniſſe, ſibi viſos eſſe: reperiri iam inter chaldaeos, *q*) a Zoroaſtre quodam in artibus magicis inſtitu-

Ss 2

tos,

n) libr. i. de nat. deor. cap. 6. et cap. 18.

o) Θεουργία, hoc eſt τῶν θεῶν ἔργων τέχνη, vt IAMBlichVS habet de myſteriis ſect. i. cap. 9. Dicitur quoque ab antiquis ſcriptoribus θεουργία, ἱερατικά μυσταγωγία, ἱερατική, θεοπτασία, τελεικὴ ἐπισημὴ aliisque nominibus. Vide 10.

ERN. FLOERKIVM *comm. de crimine coniurat. ſpirituum* p. 154. ſq. AVGVSTINVS artem hanc ex PORPHYRII mente vocat *conciliatricem angelorum deorumque*, libr. x. de ciuit. dei, cap. 9.

p) libro de myſteriis, Oxonii, cura THOM. GALE, C1D13CLXXVIII. fol.

q) patet hoc ex oraculis chaldaicis, a GEMIST.

tos, *r*) inter Persas *s*) Aegyptiosque *t*) haud obscura theurgiae vestigia: ab his migrasse hanc disciplinam in Graeciam: magnum eius eumque sine dubio primum ibi amatorem fuisse Pythagoram Samium: *u*) post huius tempora a Platoniceis philosophis artem hanc strenue excultam; *x*) deinde vero, seculo inprimis tertio, quarto usque ad septimum in summo pretio a multis philosophis habitam fuisse, Potamonis et Ammonii Alexandrini, eclecticae horum temporum philosophiae auctorum, auspiciis: *y*) disciplinae huic occultae operam ea aetate dedisse Iamblichum Chalcidensem, eiusque discipulum Iulianum apostatam, tum Proclum, Libanium Aedesium, Eunapium, Hieroclem, Simplicium aliosque plures: *z*) neque postea, immo adeo recentiore aetate, eius generis *ἐνθουσιασμοῦ* insignes patronos atque fautores defuisse. Vt dictis fides sit, addimus nonnulla veterum scriptorum de hoc vaticinandi genere effata. Inprimis hic instar omnium esse potest IAMBlichVS, qui suo *de mysteriis* libro totum hoc veteris eclecticae philosophiae de deorum cum hominibus commercio caput fuisse pertractavit, et, qua

GEMIST. PLETHONE et PSELLO scholiis illustratis et a FRANC. PATRICIO auctius editis. Adde cel. BRUCKERI *hist. crit. philos. tom. 1. p. 137. 138.*

r) vide PLINIVM *libr. xxx. cap. 1.* coll. THOM. STANLEIO *hist. philos. orient. libr. 1. sect. 2. cap. 24. 10. ALB. FABRICIO biblioth. graec. libr. 1. cap. 36. §. 4. p. 245. et 10. ERN. FLOERCKIO comm. de crimine coniurat. spirituum, cap. vi. §. 6. p. 100.*

s) vide DIOGENEM LAERTIVM *proem. p. 27.*

t) patet id ex IAMBlichI *de mysteriis libro*, inprimis *sect. viii. cap. 4.* Etsi enim Iamblichum in hoc scripto multa ex chaldaeorum graecorumque philosophorum placitis, tum inprimis ex Porphyrii de abstinentia libris, congestisse, haud infitiandum est, non desunt tamen haud obscura in ipso libro vestigia, unde multa ex Aegyptiorum de diis philosophandi ratione admiscuisse dictum auctorem, non sine magna veri specie

probari potest, inprimis si cum iisdem EVSEBIVS *de praeparatione euangelica et ORIGENIS contra Celsum* libri conferantur.

u) utpote qui theurgiam in Aegypto didicit. Vide IAMBlichI *vitam Pythagorae* et quae ex PORPHYRIO, STRABONE aliisque ea de re docte commentatur IO. ERN. FLOERCKIVS *libro laudato*, p. 110. Adde IO. FRANC. BVDDEI *diff. de peregrinatione Pythagorae*, §. XVIII. p. 241.

x) lege FLOERCKIVM *libro excitato*, p. 115.

y) conf. cel. IAC. BRUCKERVS *hist. crit. philos. tom. 11. p. 442. sq.*

z) vide AVGVSTINVM *libr. x. de civitate dei, cap. 9. 10. 26. 27.* Ex recentioribus nemo curatius et maiore diligentia historiam theurgiae veteris persequutus est, quam aliquoties a nobis laudatus vir illustris IO. ERNESTVS FLOERCKIVS *doctissima commentatione de crimine coniurationis spirituum*, Ienae, MDCCCXXI. 4.

qua ratione quis in familiaritatem cum diis, cum spiritibus et daemonibus bonis venire atque ex eorum consuetudine futurarum rerum cognitionem adquirere sibi debeat, data opera demonstravit. Iamblichus merito adiungendus est MICHAEL PSELLVS, scriptor eximius, quem ZONARAS πάνσοφον et Φιλοσόφων ὑπέρτιμον appellavit. Is dialogum περὶ ἐνεργείας δαιμόνων, *de operatione daemonum* scripsit inque hoc multa, ad hoc argumentum spectantia, adtulit. Quae fusc hoc loco ut percenseamus, etsi instituti ratio haud videtur permittere; non possumus tamen, quin testimonii tantummodo causa quaedam ex eo adferamus. Sic a) Timotheo, Tracem, *an videndos se daemones exhibeant*, interroganti, is, πρὸς τὸτο, respondet, πᾶσιν αὐτοῖς σπᾶδὴ συντείνει, καὶ ἔντευξις, καὶ θυσία, καὶ τελετή, καὶ πᾶν ἀπόρρητον τῆς αὐτοφανείας ταύτης ἕνεκα παρ' αὐτοῖς τελεῖται, eo illorum omnium, loquitur de malefico theurgorum genere, de euchitis, *studium, conciliabulum, sacrificium cultusque divinus tendit nihilque non spurcitiae ab ipsis perpetratur, quo huiusmodi praesentiae daemonum compotes evadant*. In sequentibus postquam multa de daemonum, qui ad definitum locum evocari se patiuntur, natura diuersa acute subtiliterque disputauerat, καὶ τὸτο inquit, b) εἰδότες, loquitur de eius generis theurgis et incantatoribus, ἢ ταῖς ἀντιπαθείαις ἐκτροπιάζοντες, ἢ ταῖς συμπαθείαις μειλίττοντες, *huius rei non ignari vel antipatheticis remediis eos propulsant, vel sympateticis alliciunt*. Quae ea de re ex Mercurii Asclepio AUGUSTINVS c) refert, *spiritus inuisibiles per artem, id est per theurgiam illam, visibiles reddi, eosdemque specie quadam adparere, ut desiderii hominum satisfacerent, silentio transmitti, itemque ea, quae IULIANVS d) de aduentu deorum habet, quem occulta illa arte procurari posse, communis fere omnium antiqui aevi theurgorum fuit persuasio*. Inprimis luculentum huius rei testimonium habetur apud PHILOSTRATVM, e) apud quem Appollonius Tyanensis ex Pythagorae disciplina hanc cum superis colloquendi artem hausisse se, profitetur. Σοφία δὲ, inquit, ἐμοὶ πυθαγόρῃ, Σαμῖτι ἀνδρὶ, ὃς θεοὺς θεραπέυειν, ὥδε με ἐδιδάξατο καὶ ζυνιέναι σφῶν

Ss 3

σφῶν

a) p. 43. edit. Kiloniensis, quae post Parisinam GILBERTI GAULMINII e museo DAN. HASENMULLERI CIOIC LXXXVIII. 12. prodit.

b) p. 142.

c) libr. VIII. de ciuit. dei, cap. 23.

d) orat. VII. ad Heraclitum, p. 216.

e) libr. I. cap. 32. p. 40. edit. OLEARI.

σφῶν ὀρωμένων, Φοιτᾶν τε ἐς διάλεξιν Θεῶν, ego enim Pythagorae Samii disciplinam amplector, qui me docuit, deos hoc modo colere, eosque, siue videndos sese praebeant; siue minus, mente complecti et cum iis commercia frequentare. Quae Apollonius in hoc effato de Pythagorae disciplina proficitur, egregie illustrantur AMMIANI MARCELLINI f) verbis, ex quibus et alios hanc cum spiritibus et geniis familiaritatem de se commentos esse, satis superque patet. Sed familiares genios, inquit, cum iisdem versatos, quorum adminiculis freti praecipuis, Pythagoras enituisse, dicitur et Socrates Numaque Pompilius et superior Scipio et, ut quidam existimant, Marius et Octavianus. Idem ex hoc APVLEII g) testimonio patet: sin vero more vulgari eum isti proprie magum existimant, qui communione loquendi cum diis immortalibus ad omnia, quae velit, incredibili quadam vi cantaminum polleat, oppido miror, cur adcusare non timuerint, quem posse tantum, fatentur. Idem APVLEIVS h) nos docet, qui sint in superum coetu, cum quibus commercium theurgiae cultores inire soleant: ceterum sunt quaedam diuinae mediae potestates, inter summum aethera et infimas terras, in isto intersito aeris spatio, per quas et desideria nostra et merita ad deos commeant. Hos graeco nomine δαίμονας nuncupant, inter terricolas caelicolasque vectores - - per hos cuncta denuntiata et magorum, qui theurgiae operam dabant, varia miracula omnesque praesagiorum species reguntur. Eosdem describit MAXIMVS TYRIVS, i) esse hos daemones deorum ministros, hominum praesides, diis proximos, hominum curatores diligentissimos, hos esse, qui mortalibus sese offerant, cum iisdem colloquantur, et quidquid hi scire velint, nuntiare, quid fieri, praestare soleant. k) Cum his merito comparanda sunt, quae ex PORPHYRIO de hac deorum cum mortalibus familiaritate deque sacrificiis et ritibus, quibus euocari e sedibus suis superi, immo adeo ad colloquia cum hominibus instituenda cogi quodammodo et inuiti adeo diu detineri et sero admodum dimitti, queant, EVSEBIVS l) memoriae prodidit. Merito quoque huc

f) libr. XXI. cap. 14.

g) apolog. p. 291. edit. ELMENHORST.

h) de deo Socratis, p. 45.

i) diff. XXVI.

k) qui theurgorum veterum de daemionibus placita scire cupit, legat PORPHYRIUM de abstinentia libr. II. p. 276.

IAMBlichVM de mysteriis sect. II. cap.

I. PROCLVM libr. V. in Timaeum p. 308.

HIEROCLEM in Pythagorae aur. carm. p.

40. ex recentioribus GAVLMINIUM not. ad Psellum, p. 138. sq.

l) libr. V. cap. 8. et 9. p. 195. sq.

huc referenda sunt, quae apud PLVTARCHVM ea de re memoriae mandata legimus. Is postquam eorum sententiam, qui *μαντείας* auctores deos faciant, refutauit, *m)* omne id, quicquid per vates cognoscamus, geniorum virtuti mortaliumque cum iisdem arcanae familiaritati adscribere videtur, addito, vt dictis fidem faciat, hominis cuiusdam exemplo, qui geniorum ope futura se praedicere, fassus sit. Sic vero ille: *n)* ἡ μὲν δὲ ἄλλη μάθησις καὶ ἰσορία συνῆν αὐτῷ τὸν πάντα χρόνον. εἰς δὲ μαντικὴν ἐνεπνεῖτο μίαν ἡμέραν ἕως ἑκάστης καὶ προεθέσπιζε κατιῶν ἐπὶ θάλατταν, ἐπεφοίτων δὲ καὶ δυνάσαι καὶ γραμματεῖς βασιλέων, εἴτ' ἀπήεσαν, ἐκεῖνος οὖν τὴν μαντικὴν ἀνῆγεν εἰς δαίμονας, *is*, quum totum tempus in cognitione ac consideratione rerum consumeret, vno die quotannis afflatu ad vaticinandum agebatur et ad mare se conferens, futura praedicebat, accedebant autem eo et principes et regum scribae, eoque audito discedebant. Hic ergo diuinationem genii acceptam ferebat. Rationem deinde, qua genii hominibus patefacere futura queant, ostensurus, *o)* nihil igitur, ait, est causae, cur absurdum aut mirum videri debeat, si animi in animos incidentes futuri imaginationem aliquam ingenerant. Sicut et nos inuicem non omnia voce, sed et litteris et tactu et intuitu significamus multa praeterita, et futura praemonstramus. Disputat deinde multa de insita animae humanae diuinandi facultate, quam proferre sese minus posse putat, πρὸς τὸ θνητὸν ἀνάμιξις αὐτῆς καὶ σύγχυσις, ob permixtionem et confusionem cum natura mortali, aliam autem contra rationem arbitratur esse animarum, a corpore separatarum. Quod vero ad mortuorum euocationes attinet, *ii)* qui hanc occultam artem scire se et exercere, aut, vt TACITVS *p)* ait, infernas umbras carmine elicere posse, profitebantur, singulare in his vatibus genus constituerunt. Dicebantur, vt ex MAXIMO TYRIO *q)* patet, ψυχαγωγοί, aut, vt STRABO *r)* refert, νεκυόμαντεῖς, ipsa euocatio manium, ψυχαγωγία, νεκυομαντεία, νεκρομαντεία, aut, teste IUSTINO MARTYRE, *s)* ψυχῶν ἀνθρώπων κλήσις, et arcana illa eiusmodi vatum disciplina, auctore SVIDA, *t)* γοντεία, ἀπὸ τῶν γόων, a lamentis et eiulatibus, quos circa defunctorum sepulcra audiri,

m) de oraculorum defectu, tom. II. operum, p. 418. sq.

n) ibid. p. 421.

o) libro memorato, p. 431. coll. p. 436.

p) libr. II. annal. cap. 28.

q) diff. XXII.

r) libr. XVI. p. 762.

s) apolog. II.

t) lexic. voc. γοντεία, tom. I. p. 490. edit.

audiri, creditum fuit. *u)* Horum ψυχαιγωγῶν saepius mentio fit apud veteres auctores, ex quibus adduxisse in praesenti sufficiat testimonia TERTULLIANI, *x)* alterum: porro, si magi phantasmata edunt et iam defunctorum infamant *y)* animas, si pueros in eloquium oraculi eliciunt, si multa miracula circulatoriis praestigiis ludunt: alterum *z)* publica iam litteratura est, quae animas iusta aetate sopitas etiam proba morte disiunctas et prompta humatione dispunctas euocaturam se ab inferorum incolatu pollicetur: tertium: *a)* in illa alia specie magiae, quae iam quiescentes animas euellere ab inferis creditur et conspectui exhibere non alia fallaciae vis est, et APVLEII: *b)* saga et diuina potens caelum deponere - - manes sublimare, cet. inprimis vero imperatoris CONSTANTII, *c)* qui singulari lege has manium euocationes feuere et addita grauissima poena interdixit. Multi, verba legis sunt, magicis artibus ausi elementa turbare, vitas insontium labefactare, non dubitant et manibus accitis audent ventillare, ut quisque suos conficiat malis artibus inimicos. Hos quoniam naturae peregrini sunt, feralis pestis absumat. Huius ψυχαιγωγίας permulta exempla in poetis reperiuntur, inprimis apud VIRGILIUM, *d)* HORATIVUM, *e)* LVCANVM, *f)* PRVDENTIVM, *g)* alios.

u) alii inter theurgiam, goëtiam et ψυχαιγωγίαν hoc esse discrimen statuunt, ut ad commercium cum bonis spiritibus, theurgia, cum malis goëtia, cum defunctorum animabus ψυχαιγωγία referenda sit. Vide HENR. CORNELIVM AGRIPPAM de vanitate scientiarum, cap. XXXV. BOISSARDVM de diuinat. cap. III. p. 38. MARTINVM DELRIONEM disquisit. magicis, libr. IIII. cap. 2. quæst. 6. sect. 2. p. 162. sq. PERERIVM de magia libr. I. cap. II. p. 82. GEORGIVM PICTORIVM VIGILANVM epitome goët. insert. tom. I. operum AGRIPPÆ p. 478.

x) apolog. cap. XXIII. p. 223. ed. HAVERCAMP.

y) alii nominatim IACOBVS GOTHOFREDVS, not. ad cod. Theod. libr. VIII. tit. 16. tom. III. p. 132. legunt inclamant, sed alteram lectionem non sine veri specie defendit SIGEB. HAVERCAMPVS not. ad Tertull. apolog. p. 223.

z) de anima cap. LVII.

a) loco memorato.

b) libr. I. metam. p. 106. ed. ELMENHORSTII. Lege de loquendi formula manes sublimare, IACOB. GOTHOFREDVM loco excitato, p. 132.

c) libr. VIII. codicis Theodos. tit. 16. leg. 5. tom. III. p. 130. ed. RITTERI. Egregie hanc legem illustravit IACOBVS GOTHOFREDVS ibid.

d) vide inprimis eius eclogam octauam, coll. libr. VI. Aen. v. 706. libr. VII. v. 89. libr. X. v. 641.

e) epod. od. XVII.

f) libr. VI. v. 762. 822. sq.

g) libr. I. contra Symmachum, v. 89. sq. coll. v. 424. De his ψυχαιγωγίαι lege IOACH. KÜHNIVM not. ad Pausaniam, p. 52. 10. ALB. FABRICIVM bibliograph. antiquar. p. 603. clar. IO. FRID. LEISNERVM not. ad LAMB. BOSII ant. graec. p. 70. aliosque scriptores, qui de diuinationum

aliosque, quibus illa TIBULLI: b)

*haec cantu finditque solum manesque sepulcris
elicit et tepido deuocat ossa rogo,*

et quae in vetusto epigrammate i) de mago quodam, vt videtur, Persa, Pompeii manes euocatur, habentur:

*- - magico carmine rupit humum,
ausus ab Elysiis Pompeium ducere campis.
Prob, pudor! hoc sacrum magnus vt adspiceret,
Stulte, quid infernis Pompeium quaeris in umbris?
non potuit terris spiritus ille premi.*

De ipsis modis et artibus, quibus veteres vsi dicuntur ad euocandos manes, consulto tacemus.

III

Diximus supra, diuinationis duplex fuisse genus, alterum artis fuisse opus, alterum in diuinis donis et muneribus, quae mortalibus nonnunquam impertiri soleant, locum apud veteres habuisse. Prioris generis vatum, siue eorum, qui arte singulari futura praecognoscere voluerunt, duas fecimus classes, quarum altera modo commercio cum diis et spiritibus, modo euocatione manium rerum futurarum cognitionem comparare sibi studuit, altera eandem quaesivit sibi conciliare ex signis quibusdam rerum externis sibiue persuasit, iisdem praesignificari mortalibus futura fata, latere in ipsis rerum auspiciis, in portentis, aliisque naturae operibus rerum futurarum signa quaedam arcana, vnde diuinare et augurari queat homo obscuros rerum casus dubiasque vitae vicissitudines: ad haec signa interpretanda magna opus esse arte, magna scientia, longo rerum vsu et haud vulgari experientia. Qui hoc diuinandi genus apud veteres exercuerunt, multiplicis fuerunt generis, cum pro diuerso, ex signis his vaticinandi, modo, tum pro ipsarum rerum, ex quibus augurium peti solebat, diuersitate.

Nimis

tionum apud veteres generibus sunt commentati, supra a nobis laudatos.

euocatione erudite commentatus est IANVS BROVCHVSIVS.

b) libr. 1. el. 2. v. 45. Vide, quae ad hunc locum illustrandum de manium

i) anthol. vet. lat. epigr. libr. 1. n. 36. p. 203. edit. BURMANNI.

Nimis longum foret, omnia illa olim vſitata, ex certis ſignis diuinandi, genera hoc loco percenſere, maxime quod hoc labore alii data opera neque infeliciter perfuncti ſunt, ex quibus auctorem gallum, *k*) qui nomen ſuum latere voluit, CASP. PEVCERVVM *l*) EBERH. FEITHIVM, *m*) MARTINVM DELRIONEM, *n*) IVLIVM CAES. BVLENGERVVM, *o*) IO. IACOB. BOISSARDVM *p*) BVRC. GOTTH. STRVVIVM, *q*) et IO. ALB. FABRICIVM *r*) iis, qui plura ea de re legere volunt, commendamus. Hos qui ſedulo inter ſe comparabit, veterem ſuperſtitionem eo videbit proceſſiſſe, vt ex quibuslibet fere rebus, nominatim ex aëre, eiusque *Φαινόμενοις*, ex nubibus, fulminibus, fulguribus, cometis, porro ex aqua et pluuiâ, ex igne et fumo, ex herbis, plantis, arborum foliis, item ex animalibus, inprimis ex hoſtiis et victimis earumque extis, ex auium volatu et cantu, ex gallis, apibus, piſcibus, equis, muribus, canum vlulatu, ex hominum manibus, corporis maculis, unguibus, pedum plantis, ex mortuorum craniis et ex ſexcentis aliis rebus ſigna rerum futurarum petita, atque ex iisdem ridicula fere ratione conatum euentus, laborum ſucceſſus, mortaliumque fata diiudicata olim fuerint. Horum aliorumque diuinandi generum aliud alio nobilius et maioris auctoritatis apud veteres fuit. Principem vero in iisdem locum obtinuiſſe illud videtur, quod in ſcrutandis victimarum extis, ſiue in aruſpicina, *s*) quam *οἰωνιστική* graeci dicunt, tum in auium cantu et volatu et interpretandis prodigiis portentisque, ſiue in diſciplina augurali, a graecis generatim *ἱεροσκοπία* dicta, poſitum fuit. Legantur de auguriis veterum romanorum ſcriptores, nominatim AVGVSTINVS NIPHVS,

k) in *remarques ou reflexions critiques morales et hiſtoriques ſur les plus belles et les plus agreables penſees*, Pariſ. *MDCLXXX*. et Amſtelod. *MDCLXXXII*. 12.

l) de *praecipuis diuinationum generibus*, Francof. *MDCVII*. 8.

m) *ant. Homericis libr. I. cap. 16. p. 126. ed. cl. STOEBERI.*

n) *diſquiſitionibus magicis, libr. II. cap. 2.*

o) *libris de auguriis et auſpiciis, de oraculis, vatibus et de ſortibus*, in eius opusculis Lugd. *MDCCXI*. editis.

p) *libro ſupra laudato.*

q) *ſyntagm. ant. rom. cap. VI. p. 252. ſq.*

r) *bibliograph. antiquar. cap. XII. p. 592. ſq. vbi plures de hoc argumento ſcriptores laudantur.*

s) multi primam eius originem apud Chaldaeos inueniſſe ſibi videntur. Digna ſunt, quae ea de re diſputat IO. FRANC. BVDDEVS *hiſt. eccleſ. vet. teſt. period. II. ſect. I. p. 620.*

NIPHVS, t) IVLIVS CAES. BVLENGERVVS, u) IO. BAPT. BEL-
LVS, x) ANDR. CHRIST. ESCHENBACHIVS y) aliique.

III.

VIDIMVS iam, primum illud vaticinantium genus, quod di-
uinationem in singulari arte posuit, vel ex simulata cum diis, spi-
ritibus; aut defunctorum manibus familiaritate, vel ex rerum qui-
busdam signis, futura praedicere voluisse. Sequitur iam alterum,
quod non arte; sed diuino quasi munere donoque caelesti vel per
somnia de rebus futuris admoneri se; vel singulari, futuros casus
praevidendi, facultate, siue τῇ ἐκ Θεῶν καταπεμπομένη τῆς (τῶ μέλ-
λοντος) προγνώσεως δόσει z) a diis misso diuinationis dono praedi-
tum se esse, gloriabatur, afflatu nempe diuino, aut ope et auxilio
spiritus cuiusdam fatidici, a quo obsessum se esse, vel sibi persua-
debat, vel aliis saltem persuadere, conabatur. Istud vatum genus
futura praenuntiare, ait scholiastes ARISTOPHANIS a) διὰ τῶ ἐνυπάρ-
χοντος αὐτῷ δαίμονος, per daemonem quemdam, qui in ipsis esset, qui
ex iisdem loqueretur, et sciscitantes de futuris rebus instrueret. b)
De hoc ἐνθουσιασμῷ aut μαντικῇ τῶν Θεῶν δύναμει, quemadmodum
veteres loquuntur, quamque DIO CASSIVS c) aliique Θεομαντεῖαν
vocant, plenus est IAMBLLIHI de mysteriis liber, quem eclecticae
Potamonis et Ammonii philosophiae placitis adcommoauit. Ad-
firmat is, saepe homines eiusmodi ἐνθουσιασμῷ fieri participes, esse
eius diuersa signa, fieri istum solo dei arbitrio, positumque esse in
singulari quadam deorum in animas nostras operatione, vt furibundi
instar homo non ex se, sed ex homine deus aliquis loqueretur:
huius ope praesentire, videre et eloqui hominem vltra humanas
intelligendi vires positos futuros eosque fortuitos mortalium casus
T t 2 multa-

t) libris II. de auguriis, Basil. CIIO
XXXIIII. 8. et tom. V. thes. ant. rom.
GRAEVII, p. 324.

u) libro laudato de auguriis et auspi-
ciis, recuso in eodem dicti thesauri to-
mo, p. 405.

x) de partibus templi auguralis p. 543.
eiusdem tom. antiqu. rom. thesaur.

y) diff. de auguriis veterum in eius
diff. acad. p. 551. sq.

z) verba sunt IAMBLLIHI de myste-
riis, sect. III. cap. I. p. 58.

a) Vespis, v. 1014.

b) Eo spectat locus DIONIS CASSII:
ἐθέλασε, εἴτ' ἐν παρὰ δαίμονος τινός μαθὼν,
εἴτε κατὰ τύχην, praedixerat, siue fuerit
numine quodam afflatus, siue casu quodam,
fragm. Peirescianis LVIII. p. 27. ed. cel.
REIMARI.

c) libr. LXII. cap. 18.

multaque alia, quae sine eiusmodi Θεοφορία adsequi, nulli mortali-
 um liceret. *d)* De hoc vaticinandi genere loquitur IULIVS FIR-
 MICVS : *e)* faciet eum adfida cuiusdam daemonis interpellatione pulsa-
 ri, faciet etiam in templis manere sordide, et sic semper incedere, et
 qui nunquam tondeat comam et qui aliquid velit, quasi a diis dictum,
 hominibus nunciare, quales solent esse in templis, qui vaticinari con-
 sueverunt; inprimis vero SEXTVS EMPIRICVS *f)* cuius verba di-
 gna sunt, quae hic legantur: εἰ μὴ εἰσι θεοὶ, ὅδ' ἐμαντικὴ ὑπάρχει,
 ἐπισήμη ὅσα θεωρητικὴ καὶ ἐξηγητικὴ τῶν ὑπὸ θεῶν ἀνθρώποις δεδομέ-
 νων σημείων, ὅδ' ἐμὴν θεοληπτικὴ καὶ ἀστρομαντικὴ ἔλογικη, *g)* ὅχ
 ἢ δι' ὀνείρων πρόρρησις, si non sunt dii, nec est diuination, quae est sci-
 entia contemplans et interpretans signa, quae a diis dantur homini-
 bus; sed nec quae ex diuino fit afflatu; nec quae ex astris; nec quae ex
 inspectione extorum; nec quae per oracula; nec quae per somnia fit prae-
 dictio. Si verba haec attento expenduntur animo, facile, credo,
 adparebit, duplex illud diuinationis genus, artis alterum, alte-
 rum, quod munere diuino fit, quodue *naturale* adpellat CICERO, *b)*
 Sextum Empiricum, diuersa diuinationum genera commemoratu-
 rum, fundamenti loco ponere; nulla tamen inter ipsa diuinandi
 genera ordinis habita ratione. Primum enim genus diuinationis
 nominat, idque *μαντικὴν* dicit, huicque adiungit varias eius spe-
 cies, eas nempe, in quibus arte aliqua opus est, et quo diuina-
 tionem ex certis signis, nominatim ex astris refert, tum alterum genus,
 quod diuino dono ac munere mortalibus contingit, et cuius duas
 facit species, alteram nempe τὴν θεοληπτικὴν, alteram τὴν δι' ὀνεί-
 ρων πρόρρησιν. Ac τὴν θεοληπτικὴν ubi spectamus, hoc idem profe-
 cto diuinationis genus est, de quo hoc loco nobis est sermo,
 quodue IAMBlichVS *i)* ἐνθυσιασμόν, IOSEPHVS, ineditus scriptor
 christianus apud THOM. GALE *k)* et IO. ALB. FABRICIVM *l)* τὴν
 κατ' ἐνθυσίαν μαντείαν, alii aliis nominibus, vt paullo post vi-
 debimus, adpellarunt. Consentit APVLEIVS *m)* inque diuersis va-
 tician-

d) vide inprimis eius libri sectionem III. cap. 4. §. sq. p. 64. ed. THOM. GALE.

e) libr. III. cap. 7.

f) libr. VIII. adu. physicos, cap. CXXIII. p. 581. ed. FABRICII.

g) lectionem hanc, codicum suffragio satis munitam, sequitur FABRICIVS.

Alii θουτικὴ, alii aliter legunt. Vide FABRICIVM not. ad hunc locum.

b) libr. I. de diuinat. cap. 6.

i) de mysteriis sect. III. cap. 4.

k) notis ad Iamblichum p. 215.

l) not. ad SEXTVM EMPIRICVM p. 581.

m) de deo Socratis p. 45.

icinandi generibus diserte *vatum inspirationem* ponit: eorum de numero praediti curant singula, proinde ut est eorum cuique tributa provincia, vel somniis conformandis, vel extis fissiculandis, vel praepetibus gubernandis, vel oscinibus erudiendis, vel vatibus inspirandis - ceterisque adeo, per quae futura dignoscimus. n)

V.

FVISSE apud veteres, qui futura sibi a diis, daemonibus, spiritibus, ἀμέσως et per ἐνθουσιασμόν patefieri, de se gloriati sint, satis vidimus. Addimus nonnulla de eorum nominibus apud graecos et romanos, quo facto, de diuersis eorum generibus quaedam in medium adferemus. A graecis saepe generis nomen istis tribuitur iidemque μάντις, μαντεύοντες, propria vero adpellatione ἐνθεοί, θεόληπτοι, θεοφόροι, θεοφόρητοι, θεοφορμένοι, θεοκάτοχοι, ἐνθεαστικοί, ἐνθουσιαστικοί, ἐνθουσιῶντες, ἐνθουσιασταί o) πύθωνες, θειάζοντες, p) πυθώμαντις, οἱ πνεῦμα πύθωνος ἔχοντες, κάτοχοι, κατεχόμενοι, φοιβάδες, βάκχοι, φρενομανεῖς vocari solent. q) Nomina haec si curatius considerantur, ad vnum omnia fere deum aliquem, aut spiritum diuinum designare, adparebit, quo plenos se esse vates illi, iactarunt, et cuius ope futura praeuidere ac praedicere se posse, aliis persuadere conati sunt. Latini scriptores eos *fanaticos* dicunt; aut, si vera est lectio APVLEII, *veratores*, *veratrices*, *vates deo repletos*, itemque, nec infrequenter, *vates Pythios*, nomine ex graeco πύθων, ut videtur, formato. VOPISCVS r) de huius generis vate loqui videtur, quem *fanaticum* adpellat. *Fanaticus*, inquit, *quidam in templo Siluani tensis membris exclamauit: tacita purpura, tacita purpura*. Vtrum autem APVLEIVS s) huius fatidici generis feminam *veratricem* nuncupauerit, an potius *veteratricem* eandem dixerit, non satis expeditum esse videtur. Lectionem, quam primo loco posuimus, defendit doctissimus HESSELIUS t) auctoritate

T t 3

potissi-

n) plura de hoc diuinationis genere, quod per ἐνθουσιασμόν fit, habet MERICVS CASAVBONVS de entusiasmo, cap. II. quo de entusiasmo diuinatorio expōnitur.

o) vide PSELLVM dial. de operat. daem. p. 5. ed. Kilon.

p) vide DIONEM CASSIVM lib.

xxxviii. cap. 48. lib. xxxxi. cap. 14.

q) vid. IAC. GOTHOFREDVM not. ad cod. Theodof. tom. III. p. 129. cd. RITTERI, SPANHEMIVM not. ad CALLIMACHVM p. 381.

r) vit. Floriani cap. IIII. p. 626.

s) lib. viiii. metam. p. 230.

t) not. ad ENNII fragm. p. 103.

potissimum ENNII, apud quem obsoletum verbum *vero*, *verare*, graecorum ἀληθεύειν, legitur: u)

- - - *satin' vates verant aetate in agunda*

vnde vocabulum *verator*, *veratrix*, ortum esse suspicatus HESSELIUS, a *vero*, inquit, antiquo verbo et obsoleto. Hinc apud APVLEIUM *veratrices mulieres dicuntur*, quae, se vera praedicturas, pollicentur. Consentit non solum IANVS DOVSA, x) qui verba TIBULLI y)

- - - *ut mibi verax*

pollicita est magico saga ministerio,

illustraturus, notandum, inquit, epithetum *sagae verax*, quo alluisse puto eum, poetam, ad id, quod hae mulieres, ut APVLEIUS loquitur, *veratrices dicerentur*; sed etiam PETRVS COLVIVS z) itemque, quoad ipsum prisca huius vocabuli usum reputamus, CLAVD. SALMASIVS, a) qui IVLII CAPITOLINI b) verbis: *vates caelestis, quae deo repleta solebat vera canere*, haec addit: *inde veratores dicti, qui vera canerent, vates nimirum, et barioli, ceterique diuini. Hinc veratura in antiquis Burgundiorum legibus pro diuinatione, quam edunt barioli cet. adeo ut, APVLEIUM veratricis vocabulo usum esse, iis haud penitus improbabile videri possit, qui scriptorem hunc eius generis obsoletas voces admodum in deliciis habuisse, reputant. Alii tamen pro veratricem scribere malunt veteratricem, quam veram lectionem esse, ait IANVS BROVKHVSIVS, c) cuius sententiae EVERHARDVS quoque ELMENHORSTIVS d) fuisse videtur. Res utut sit, quos APVLEIUS *veratores* vel *veteratores* dixit, hos alii modo *vates deo repletos*, ut paullo supra ex IVLIO CAPITOLINO vidimus, modo *vates Pythios*, nuncupare solent. Nolumus iam ipsa veterum scriptorum effata, in quibus vates Pythii; aut, si graece scripserunt, πυθαμαντεῖς, πύθωνες, πνεύμα*

u) in fragm. libri XIII. annal. p. 103. ed. HESSELI.

x) not. ad Tibull. p. 201. et 558. ed. GRAEVII.

y) libr. I. eleg. 2. v. 43.

z) not. in Apuleium, p. 127. ed. Antwerp.

a) notis ad scriptores hist. aug. tom. I. p. 749.

b) vita Macrini, cap. III.

c) not. ad TIBVLLVM libr. I. el. 2. v. 41.

d) indic. in Apul. voc. veterator, veteratrix. Adde SCALIGERVM not. in Cirin, p. 75.

μα πύθωνος ἔχοντες commemorantur, operose hic colligere; aut de IV VENALIS loco insigni: e)

Spartano cuidam respondit Pythia vates

fuse commentari; res ipsa tamen postulare videtur, vt ipsam nominis huius rationem explicemus, ac, quare vates illi *Pythii*, vel, vt apud LVCAM f) est, τὸ πνεῦμα πύθωνος ἔχοντες dicti sint, breuiter ostendamus.

VI

FINGVNT veteres monstrum horrendum, quod ab HYGINO g) aliisque fabularum scriptoribus *draco*, ab APOLLONIO, h) APOLLODORO, i) DIONYSIO k) et scholiaste CALLIMACHI l) δελφίνης, vel, vt alii scribunt, δελφίνης, a CALLIMACHO ὄφης μέγας, m) αἰνὸς ὄφης, *serpens magnus, serpens terribilis*, a poetis latinis o) saepe ἀπλῶς *serpens* dicitur. Addunt, serpentem hunc, terrae filium p) fuisse et πύθωνος, *Pythonis* nomen habuisse: q) fuisse, vt HYGINVS r) ait, *draconem diuinum*, id est, vt HESYCHIVS s) indicare videtur, δαιμόνιον μαντικόν, praeditum nempe cum fuisse vi vaticinandi, seu potius oraculo cuidam, quod sciscitantibus futura praedixerit, praefuisse. De monstro hoc tria potissimum sunt, quae in priscis fabulis memoriae mandata legimus, alterum, *Pythonis* nomen habuisse: alterum, praefuisse oraculo cuidam in monte Parnasso: tertium, Apollinem, *Pythone* hoc interemto, oraculo hoc potitum esse et successisse, velut alterum praesidem, in locum interemti *Pythonis*. De ipso nomine *Pythonis* eiusque origine admodum dissentiunt scriptores, aliis a graeco πυνθάνομαι, aut a πύθω, *putresco*, aliis a vocabulo פיתו quo chaldaei et syri serpen-

e) sat. XIII. v. 199.

f) act. XVI. 16.

g) fab. cap. I. p. 14. edit. VAN STAVEREN.

h) argonaut. II. v. 708.

i) libr. I. p. 17.

k) perieg. v. 441.

l) ad hymn. in Del. v. 90.

m) hymn. cod. v. 91.

n) hymn in Apoll. p. 101. coll. CLAUDIANO praef. ad libr. I. in Rufin. v. 3.

o) vide OVIDIVM libr. I. metam. v. 439. et v. 450. et LVCANVM libr. VI. v. 407.

p) vide HYGINVM fab. cap. CXL.

q) lege eundem ib. et cap. I.

r) loco memorato.

s) voc. πύθων. Glossae PHILOXENI: diuinum, θεῖον καὶ μάντιν. Adde MUNKERVM not. ad Hygin. p. 14. edit. VAN STAVEREN.

serpentis genus designant, aliis a *Typhon*, vnde mutato litterarum ordine *Pythōn* fiat, aliis aliunde dicti huius serpentis nomen deducuntur. *t*) Derivatio huius adpellationis, vndecunque ea petatur; tamen, vt in plerisque eius generis disquisitionibus, quae ad obscurarum vocum originem spectant, certa et extra omnem dubitationem posita dari vix poterit. Ac de hoc quidem monstro, siue draconem dixeris, siue serpentem, comminiscuntur veteres, oraculo cuidam in monte Parnasso praefuisse, quod consulentibus ex montis illius voragine responsa ante Apollinis aduentum dederit. *HYGINVS*: *u*) *hic, Python, ante Apollinem ex oraculo in monte Parnasso responsa dare solitus erat.* Idem confirmat *PINDARI scholiastes*: *x*) *ἔτα ἔρχεται ἐπὶ τὸ μαντεῖον, ἐν ᾧ πρώτη νύξ ἐχρησμάθησεν, ἔτα θέμις. Πυθῶνος δὲ τότε κυριεύσαντος προφητικῆς τρίποδος, ἐν ᾧ πρῶτος Διόνυσος ἐθεμίσευσε,* quibus verbis diserte Pythonem praefuisse quondam fatidico illi tripodi, declaratur. *y*) Oraculum hoc in monte Parnasso fuit, prope Delphos, urbem in mediterraneis Phocensium clarissimam, quae propter id ipsum *Pythōnis* quoque nomen olim gessit. *DIDYMVS, scholiastes HOMERI*, *z*) poetae versum:

z) de vocabuli huius origine videnti sunt *scholiastes APPOLLONII RHODII libr. II. v. 1405. EUSTATHIUS ad DIONYSIVM Periegetam, v. 444. ex recentioribus HEINSIVS Aristarcho, p. 18. WITSIVS melezem. Leidens, p. 72. CLERICVS not. ad HAMMONDI nou. test. tom. I. p. 561. GYRALDVS synt. deor. VII. p. 230. SPANHEMIUS not. ad Callim. p. 393. LAMB. BOS ant. graec. cap. XI.*

u) *fab. CXL. p. 246.*

x) *ad PINDARI Pythia, p. 185.*

y) facile cum hoc Hygini aliorumque mythologorum de Pythone commento conciliari potest *scholiastes IVVENALIS*, qui ad *sat. I. v. 82.* Themidem ante Apollinem oraculo huic praefuisse, scribit. Themis enim terra fuit, cuius filius Python ille esse ferebatur. Videatur *scholiastes AESCHYLI, Prometh. v. 209. PAVSANIVS* tamen quodammodo dissentire videtur, in cuius *Phocicis* primum Tel-

lurem, deinde Themidem, quae a Tellure distinguitur, tum Apollinem responsa dedisse, narratur. Paulo aliter fabula haec legitur apud *scholiastem PINDARI, Pyth. p. 185.* qui noctem primum nominat, post hanc Themidem, tum vero Pythonem. Cum *scholiaste Euripidis* facere videtur antiquus interpretes *EURIPIDIS, Orest. v. 164.* Is enim, omisso Pythone, huius matrem, Themidem siue Tellurem oraculum Delphicum tenuisse, perhibet. Sed nolumus diutius in his fabulis haerere. Legat, qui plura velit, doctissimos *HYGINI interpretes, p. 247. edit. VAN STAVEREN.* His addenda sunt, quae de hoc oraculo, praeter *IVSTINVM* et *PLVTARCHVM libr. de defectu oraculorum,* habet *DIODORVS Siculus, libr. XVI. cap. 26. p. 101. edit. cel. WESSELINGII.*

z) *ad catal. v. 26.*

οἱ κυπάρισσον ἔχον, πυθῶνά τε πετρήεσαν

illustraturus, καὶ αὐτὴν inquit, πόλις Φωκίδος. τὸ πρότερον δὲ ἐκαλεῖτο Παρνασία νάπη, ὡς ἀπὸ τῆ παρακειμένης ὄρει. ἔπειτα πυθῶν, ὕστερον δὲ Δέλφοι, *Pythou vrbis Phocidis est, quae prius Parnassia vallis vocata fuit, propter adiacentem montem, (nempe Parnassum, in quo Python oraculi praeses et custos fuit, ὁ τὸ μαντεῖον πρότερον φυλάσσαν, ut ibidem loquitur,) deinde Pythou, tandem Delphi.* Ipsum oraculum in montis rupe, κατὰ κορυφὴν, ut STRABO a) habet eiusque voragine, χάσμα dicunt DIODORVS Siculus b) et scholiastes ARISTOPHANIS, c) fuit, cui voragini tripos impositus, ut insidens ei sacerdos spiritum fatidicum exciperet, ex voragine, vel ore specus exeuntem. Atque hoc oraculum custodiebat Python ille, quem Apollo sagittis suis interfecisse, fertur. Narrat historiam HYGINVS, d) AELIANVS e) PLVTARCHVS f) alique veteres scriptores Apollinemque, peremto Pythone, g) oraculo potitum esse, et in eius locum quasi successisse, addunt. Nolumus diutius in his fabulis commemorandis haerere, hoc tamen, quod caput rei est, haud praetermittendum esse videtur, Pythonis nomen non solum ad alia transisse; sed ex eodem quoque vocabula fuisse formata, rebus tributa, modo ad ipsum oraculum, modo ad diuinationes spectantibus, quae per ἐνθυσιασμόν fieri credebantur. Sic Delphos, urbem in Phocensium mediterraneis, prope Parnassum montem, ubi oraculum fuit, sitam, *Pythouem* nuncupat veteres, ut ex HOMERO h) CALLIMACHO i) PINDARO k) eiusque scholiaste, l) PAVSANIA m) APOLLONIO n) aliisque pluribus o) patet. Sic ipse Apollo, diuinationis, quam Pytho olim exercuerat, praeses, *Pythius*, p) ipsum-

a) libr. viii. p. 288.

b) libr. xvi. cap. 26.

c) Plut. v. 9.

d) fab. cxi. p. 248.

e) libr. iiii. var. hist. cap. i.

f) de oraculorum defectu, tom. ii. operum p. 417.

g) quarto post partum die ab Apolline Pythonem sagittis necatum esse, fabulantur veteres. Vide scholiastem HORATII libr. iiii. od. 22. et LACTANTI-

VM ad Stat. Achill. libr. ii. v. 9. MACROBIVM libr. i. saturn. cap. 17.

h) odyss. ©. v. 79.

i) hymn. in Apoll. v. 35. ac Dian. v. 250.

k) olymp. od. vi. coll. od. ii. v. 71.

l) olymp. od. i.

m) Phocicis, cap. vi.

n) libr. i. argonaut. v. 308.

o) vide cl. LEISNERVM not. ad LAMB. BOS ant. graec. p. 58.

p) vid. HYGINVM fab. cxi.

ipsumque oraculum *Pythium* *q)* vocatum est. Sic vates illa, quae Delphis ori specus insidens, spiritum fatidicum prodeuntem recipiebat et vaticinabatur, *Pythia* *r)* dicta. Sic versus, ab oraculo editi, *Pythici*, *s)* omnes vero fatidici spiritus *Pythonici* *t)* adpelati sunt. Deductum deinde hoc vocabulum est ad omnes, qui dei cuiusdam afflatu diuinaque vaticinandi facultate praediti esse, ferebantur. Luculentum eius rei testimonium est apud PLUTARCHVM. *u)* Is, ὥςπερ, inquit, τὰς ἐγγαστριμύθους Εὐρυκλέας πάλα, νυνὶ Πύθωνας προσαγορευόμενοι, sicuti vates ventriloquos Eurycleas olim, nunc Pythonas vocant, cum quo effato ubi comparamus verba HESYCHII: *x)* Πυθῶ, πόλις Φωκίδος, et quae paulo post sequuntur: Πύθων, ὁ ἐγγαστρίμυθος ἢ ἐγγαστρίμαντις, et, quae ἀμέσως adiungit lexicographus: Πύθων, δαιμόνιον μαντικόν, ubi porro reputamus, in his CALLIMACHI *y)* verbis:

Πυθῶ τοῖ κατιόντι συνήντετο δαιμόνιος θῆρ,

iudice magno SPANHEMIO, *z)* et in his verbis *scholiastis* HOMERI: *a)* καὶ Πυθῶν μὲν ἐπεὶ κατεσάπει, (legendum κατεσάπη,) αὐτόθ' ὁ δρεάκων, porro in iis, quae apud PINDARI *scholiastem* *b)* leguntur: Πυθῶνος δὲ τότε κυριεύσαντος προφητικῆς τρίποδος, sermonem esse, ut omnes rationes docent, de serpente Pythone, facile adparebit, accentuum rationem habendam esse in hoc vocabulo, idque pro diuersa significandi vi modo Πυθῶ, Πυθῶν, Πυθῶνος modo Πύθων, Πύθωνος esse scriptum. Draco vel serpens ille, qui oraculi ante Apollinem praeses et custos fuisse dicitur, scribi solet Πυθῶ, Πυθῶν, et sic quoque Delphorum nomen, quoad accentus situm et locum cogitamus, scribitur. Πύθων contra duplicem habet, ut ex adlatis testimoniis videmus, significationem. Primum designat spiritum quemuis fatidicum vel talem, qui homines obsideat ipsisque futura patefaciat. Deinde de ipsis hominibus usurpatur, qui eiusmodi spiri-

q) apud CICERONEM *de diuinat. libr.* I. *cap.* I. I.

r) conf. CORN. NEPOS *libr.* I. *cap.* I. §. 3. *coll. libr.* II. *cap.* 2. §. 6. CICERO *libr.* I. *de nat. deor. cap.* 19. et PAUSANIAS *Corinth. cap.* XXXII. p. 186.

s) apud AMMIANVM MARCELLIVM *libr.* XXVIII. *cap.* I.

t) lege TERTVLLIANVM *de anima, cap.* XXVIII.

u) *de oraculorum defectu*, p. 414.

x) *lex.* p. 804.

y) *hymn. in Apoll.* v. 100.

z) *notis ad Callimachi hymn. in Delum*, v. 90. p. 383.

a) *catal.* v. 26.

b) *Pyth.* p. 185.

spiritum in se habere, crediti sunt, cuius ope res futuras possent praedicere. Paene omifimus vsitatissimum vatum nomen, *prophetiae* nempe, quo inprimis christiani doctores vtuntur, hocque iis, qui diuina virtute futura patefaciunt, solent tribuere. *προφήτης*, inquit BASILIUS *Caesareensis*, c) ἐστὶν, ὁ κατὰ ἀποκάλυψιν τῶ πνεύματος προαγορεύων τὸ μέλλον, *propheta est, qui per spiritus sancti reuelationem futurum praenuntiat*; CHRYSOSTOMVS d) autem: οὐδὲν ἄλλο τι πότε προφητεία ἄλλ' ἢ τῶν μελλόντων πραγμάτων προαναφώνησις, *prophetia nihil aliud est, quam rerum futurarum praedictio*. Idem significat IUSTINVS *martyr*, e) dum, fuisse olim, scribit viros iustos ac pios, τὰ μέλλοντα δεισπίζοντας, αἱ δὲ νῦν γίνεται, προφῆτας δὲ αὐτὰς καλεῖσι, *futura praedicentes, quae nunc fiant; prophetas autem eos vocant*. Eamdem significationem vocabulum hoc, quod a *προφημι*, latinorum *profari*, deducitur, apud scriptores profanos habet. Nam etsi in Timaeo Platonis fanorum antistites oraculorumque interpretes nomen istud designare videtur; f) vlturpatur tamen de ipsis quoque vatibus deque omnibus iis, qui diuino afflatu vel impulsu futura praecognoscendi facultate praediti sunt, id quod ex PLVTARCHO g) et APVLEIO h) satis superque potest confirmari. Ἐτερον λόγον, inquit ille, ἐγείρει τὸν περὶ τῆς αἰτίας μείζονα καὶ δυνάμεως, ὃ χρώμενοι ποιῶσι κατόχως τοῖς ἐνθουσιασμοῖς καὶ φαντασιαστικῶς τὰς προφῆτας καὶ τὰς προφητίδας, *aliam maiorem excitat quaestionem de caussa et facultate, qua vti genii vates utriusque sexus furore et imaginatione futurorum impleant*.

VII.

QVAE adhuc disputaminus, ad nomina potissimum pertinent, iis tributa, qui per ἐνθουσιασμόν, dei nempe; aut spiritus cuiusdam

V v 2

ope

c) in cap. 111. *Iesariae*, tom. 1. operum, p. 899.

d) hom. xxii. tom. v. operum, p. 137.

e) dial. cum Tryphone, p. 224. Plura huius generis testimonia suppeditat IO. CASE. SVIGERVS *thes. eccles.* tom. 11. p. 870. sq.

f) *prophetas*, inquit FESTVS, dicebant veteres antistites fanorum oraculorumque interpretes. Eamdem forte significationem vocabulum hoc habere videtur in antiquis marmoribus apud GRVTERVM,

p. LXXXVI. 1. CCCXIII. 2. CCCCLVIII. 1. apud BOISSARDVM tom. 1111. *antiquit.* p. 117.

g) de def. oraculor. tom. 11. operum, p. 431. et 438. coll. p. 414. Apud DIO-DORVM *Siculum libr.* xvii. *histor.* cap. 51. Ammonis vates αἰνῆς προφητίων, Pythia vates autem *libr.* xiiii. cap. 13. coll. *libr.* xvi. cap. 26. προφήτης ἐν Δελφοῖς nuncupatur.

h) de dogm. Plat. 1. p. 2. de mundo, p. 56. *libr.* 11. *metam.* p. 127.

ope ac ministerio futura praedicere, olim voluerunt. Iam, ut de diuersis eorum generibus dicamus, res ipsa et instituti ratio postulare videntur. Vates isti multum inter se differebant, siue vaticinandi modum, quo vsi sunt; siue sexum, cuius fuerunt; siue gentem, unde originem habuerunt; siue denique statum et conditionem eorum reputare velimus. I. Modus vaticinandi duplex fuit. Proferebantur enim futurarum rerum praedictiones vel ore; vel clausis labiis. De iis, qui, spiritu fatidico acti, futura ore declararunt, PLUTARCHVS videtur loqui libro *de defectu oraculorum*, et quamuis ibi *z)* eorum sententiam derideat, qui deum aliquem in vatium corpora sese demittere horumque ore et vocibus tanquam instrumento, ad futura enuncianda, uti, sibi persuadeant, vel hoc ipso tamen satis manifestum esse videtur, existisse tum vates, de quibus creditum fuit, quidquid hi proferant, proferre non ex se, sed instinctu inflatuque diuino, ope spiritus cuiusdam, qui ex ipsis loqueretur. CICERO, *k)* *inest*, inquit, *in animis praesagitio extrinsecus iniecta, atque inclusa diuinitus. Ea si exarsit acrius, furor adpellatur, quum a corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur.* Id enim vatium genus plerumque furore quodam correptum, furibundi hominis instar, vaticinia protrulisse, veteres testantur. Vti enim ex PLATONE *l)* cognoscimus, erat haec prisca aeui opinio, neminem mentis compotem vaticinari posse; sed deum *μανικὴν ἀφροσύνην ἀνθρωπίνην*, diuinationem hominum insaniae dedisse. Vnde ipsa *μανικὴ*, futurarum rerum praedictio, quemadmodum idem AVCTOR, *m)* tum et ARISTIDES, *n)* ac, praeter alios, doctissimus VIRGILII interpres, SERVIVS *o)* docent, *ἀπὸ τῆς μανίας*, ab insania originem suam traxit, id quod latini imitati fuisse quodammodo videntur, qui *fatuari*, ut idem SERVIVS *p)* monet, eos dixerunt, quibus dii inspirarent aliquid, supra humanas intelligendi vires positum. Neque desunt nobis in antiquis scriptoribus furoris huius fatidici exempla pariter ac testimonia, quorum nonnulla tantum in praesenti commemorasse sufficiat.

z) tom. II. operum, p. 414.

k) libr. I. de diuinat. cap. 31.

l) in Timaeo p. 71. ed. STEPHANI.

m) Phaedr. p. 244. Ad hunc locum respicere videtur CICERO libr. I. de diuinat. cap. I.

n) orat. de rhetor. tom. III. p. 25.

o) ad VIRGILII libr. III. Aeneid. v. 443. p. 547. edit. MASYICII. Adde EZECH. SPANHEMIVM not. ad CALLIMACHVM p. 382.

p) loco memorato.

sufficiat. VIRGILIUS *q)* idcirco sibyllam Cumanam *vatem insanam* dicit, alio vero loco *r)* inflatum diuinum, et quos is in corpore vaticinabundi motus efficiat, fatis grauiter depingit:

*ventum erat ad limen, quum virgo, poscere fata
tempus, ait. Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti
ante fores subito non vultus, non color vnus,
non comtae mansere comae; sed pectus anhelum
et rabie fera corda tument, maiorque videri
nec mortale sonans, adflata est numine quando
iam proprio deo.*

Ad eundem hunc furorem respicit LVCANVS: *s)*

*- - rapitur matrona per urbem
vocibus his prodens urgentem pectora Phoebum,*

Addit ipsa vaticinantis matronae verba, iisque hanc memorabilem clausulam subiungit:

haec ait, et lasso iacuit deserta furore.

Inprimis huc pertinent illa SENECAE *t)* quibus eiusmodi vatis habitus et vultus egregie describitur:

*filet repente Phoebas et pallor genas
creberque totum possidet corpus tremor.
Stetere vittae. Mollis horrescit coma.
Anbela corda murmure incluso fremunt:
incerta mutant lumina et versi retro
torquentur oculi: rursus immites rigent.
Nunc leuat in auras altior solito caput
graditurque celsa. Nunc reluctantes parat
referare voces.*

Ne poetas fingendi libertate in his rebus abusos esse, credamus, addere haud incongruum erit nonnulla scriptorum, qui soluta oratione

V v 3

q) aeneid. III. v. 443.

r) aeneid. VI. 45.

s) Pharsal. I. 676. Inprimis legantur, quae de hoc vatum furore idem poet.

ta cecinit libr. VI. pharsal. a versu 645. vsque ad 762.

t) Agamemnon, act. III. v. 710. sq.

rione vfi sunt, effata, inque his IVSTINI, u) oraculum delphicum, de quo supra, describentis; *in hoc rupis anfractu media ferme montis altitudine planicies exigua est, atque in ea profundum terrae foramen, quod in oracula patet, ex quo frigidus spiritus vi quadam velut vento in sublime expulsus mentes vatum in vecordiam vertit impletasque deo responsa consulentibus dare cogit: PLVTARCHI, x) qui Pythiam tantam vim non sustinuisse, ait, adeo enim eam spiritu repletam fuisse, vt cum terribili clamore prostrata post paucos dies mortua esset; CHRYSOSTOMI: y) ἐμαντεύετο ἐκεῖνος καὶ μαντεύόμενος ἐρρίπτετο καὶ ἐσπαρράττετο καὶ ἐνεγκεῖν τῷ δαίμονος τὴν ὁρμὴν οὐκ ἠδύνατο ἀλλ' ἐμελλε διασπώμενος ὅτως ἀπόλλυσθαι, vaticinabatur ille et vaticinans raptabatur et discerpebatur, nec poterat ferre impetum daemonis, sed sic discerptus erat periturus, quibus deinde descriptionem vatis Pythiae addit, spiritumque ait, πληρῆν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας καὶ ταύτην τὰς τεύχας λύσαν λοιπὸν ἐκβαλχέμεσθαι τε καὶ ἀφ' ὧν ἐκ τῷ σώματος ἀφίεναι, impleuisse mulierem furore, hanc deinde soluisse capillos, coepisse bacchari, furore agitari, spumamque ex ore emittere. Taceo EVSEBII, HIERONYMI aliorumque veterum scriptorum ea de re testimonia, et nonnulla tantum ex PSELLO z) adiungo. καὶ μὲν inquit is, τῶν ὑποχθονίων ὁ ἐνσκηψας ἢ κραδαίνει καὶ παραφθείρει τὸν κατεχόμενον, καὶ φθέγγεται δι' αὐτῶν, καθάπερ ἰδίῳ χρώμενος ὀργάνῳ, si daemon irruens ex subterraneorum genere sit, hominem possessum concutit, et distorquet, atque per eum non secus ac proprio quodam instrumento loquitur. Postquam deinde obseruauit, hos corporis motus, agitationes ac tremorem non posse ex causis naturalibus deriuari, ἕτερον, addit, α) ἔστι, τὸ κινῆν καὶ ἄγον λέγοντε, ἅπερ ὁ ληφθεὶς οὐκ οἶδε, καὶ τι τῶν μελλόντων ἐστὶ, ὅτε προαγγεύων, aliud quiddam est, quod eos mouet et agitat, eaque loquitur, quae obsessus ignorat, et quae futura sint, ab ipso enuntiata.*

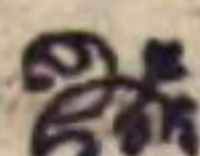
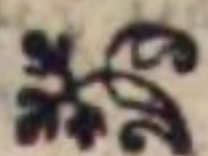
u) libr. 'xxiiii. cap. 60. Addantur, quae de hoc vaticinantium furore habet CICERO libr. i. de diuinatione, cap. 2. et cap. 18. Inprimis lectu digna sunt, quae eiusdem libri capite 31. et a scholiaste ARISTOPHANIS, Plut. v. 39. memoriae prodita sunt.

x) de oraculorum defectu, tom. ii. oper. p. 438.

y) bomil. xxviii. in i. epist. ad Corinth. tom. v. operum, p. 311.

z) dialog. de daemonum operatione, p. 82.

α) p. 88.



COMMENTATIO SECUNDA
DE
SERVIS VETERVM
FATIDICIS

ACTOR. XVI. 16.

COMMITTEE OF THE HOUSE OF REPRESENTATIVES

ON

SEVERAL VETERAN

FACILITIES

REPORT

COMMENTATIO SECUNDA

DE

SERVIS VETERVM FATIDICIS

ACTOR. XVI. 16



I

In priore dissertatione duplex diuinationis genus olim fuisse, demonstratum est, *a*) alterum artis, alterum, quod naturale CICERO dixit, quodue in singulari dono ac munere diuino situm fuit ac collocatum. Ad hoc postremum referendi sunt illi apud veteres, qui vel per somnia diuina admoneri se de rebus futuris; vel singulari futurorum praescientia praeditos se esse, sunt gloriati. *b*) Illi, qui eiusmodi futura praecognoscendi facultate instructos se esse, iactarunt, non solum diuersa in antiquis scriptoribus obtinuerunt nomina; *c*) sed etiam diuersi fuerunt generis, siue vaticinandi modum, quo vsi sunt, siue sexum, cuius fuere, siue gentem, vnde originem duxerunt, siue denique statum eorum reputare velimus. Quod attinet I *ad modum vaticinandi*, duplex is fuit, alter, quo ore: alter, quo labiis clausis vaticinia olim prolata sunt. De *primo* vaticinandi modo satis copiose iam est disputatum, *d*) ac monstratum, eos, qui ore vaticinati sint, plerum-

a) videatur dissertationis primae §. II. coll. §. IIII.

c) conferatur §. V. et §. VI.

b) §. IIII.

d) §. VII.

plerumque furore quodam inter vaticinandum actos fuisse, cuius rei satis luculenta veterum scriptorum testimonia a nobis adlata sunt. Quae licet ita sint; neutiquam tamen existimandum est, omnes, qui ore futuros hominum casus praedixerunt, vel saltem praedicere voluerunt, furentium prae se tulisse speciem. Quot multos commemorant vates scriptores antiqui, qui de rebus dubiis consulti sunt, qui euentus ancipites diiudicare, qui praenuntiare futura voluerunt, quosque sedata mente sine corporis agitatione motuque vehementiori vaticinatos esse, omnes rationes docent. Exemplum praebet Aristander, celebris ille Alexandri magni vates, de quo tam multa apud CVRTIVM. Ecquis vero consultum eum ab Alexandro trepidasse conuulsoque corpore in terram concidisse et instar furibundi responsa tulisse, dicat? Aut quis arbitrabitur, Telmissenses, vaticinandi peritissimos, Comma-genos, Cilices, Arabes aliosque populos, quibus olim singularis diuinandi facultas fuit tributa, furere; aut, quum consulti futura praedicere voluerint, bacchari visos esse? Qua quidem in re hoc mihi vaticinantium discrimen fuisse videtur, vt furor ille fatidicus iis potissimum proprius fuerit, qui ibi, vbi celebre aliquod oraculum sedem suam habebat, futura ἀμέσως, instinctu afflatuque diuino, praedicere voluerunt. Reliqui vero, inque his et ii, qui dubiarum rerum euentum ex signis externis definire sibi sumserunt, tranquilla et sedata mente ac sine corporis agitatione futuros rerum casus praenuntiasse, videntur.

II

HACTENVS de primo vaticinandi modo, quo vaticinia ore proferri solebant. Sequitur *alter*, isque haud minus incognitus apud veteres, quo clausis labiis ex ventre sonum, futurarum rerum indicem, singulare vatum genus edere solebat. Dicebantur hi vates Εὐρυκλῆς, ab Eurycle, primo huius generis vate, σερνομαντεῖς, vt IVLIVS POLLVX e) SOPHOCLES auctoritate probat; inprimis vero ἐγγαστήριμοι, ἀ γαστήρ, venter et μῦθος, sermo, vnde latini eos ventriloquos dixere. SVIDAS: f) ἐγγαστήριμος, ἐγγαστήριαντις, ὃν νῦν τινὲς Πύθωνα, Σοφοκλῆς δὲ σερνόμαντιν, Πλάτων, ὁ Φιλόσοφος, Εὐρυκλέα ἀπὸ Εὐρυκλεῶς, τοιῶτα μάντεως. HESYCHIVS: g) Εὐρυκλῆς, ὁ ἐγγα-

e) 11. 4. 162. p. 233. f) lex. voc. ἐγγαστήριμος, p. 667. g) voc. Εὐρυκλῆς p. 1525.

ὁ ἐγγαστρίμυθος, ἣν δὲ γένος μαντέων, ὅς ὁμωνύμως Εὐρυκλεῖς ἔλεγον.
Scholiasies ad verba ARISTOPHANIS: b)

μιμησάμενος τὴν Εὐρυκλέους μαντείαν καὶ διάνοιαν
 εἰς ἀλλοτρίας γαστέρας ἐνδὺς κωμῶδικα πολλὰ χέασθαι,
*imitatus fatidici Euryclei morem mentemque
 aliena in pectora se insinuans multa comica diffudit,*

οὗτος, inquit, ὡς ἐγγαστρίμυθος λέγεται Ἀθήνησι τ' ἀληθῆ μαντευό-
 μενος διὰ ἐνυπάρχοντος αὐτῷ δαίμονος, paucis vero interiectis: ἐγγα-
 στρίται καὶ Εὐρυκλείται ἐκαλῶντο εὐτεῦθεν πάντες οἱ μαντευόμενοι, ἀπὸ
 Εὐρυκλέους, πρῶτον τῆτο ποιήσαντος. His addimus ea, quae GALENVS
 habet in glossis HIPPOCRATIS: ἐγγαστρίμυθοι, οἱ κεκλεισμένου τοῦ
 σώματος φθεγγόμενοι, διὰ τὸ δοκεῖν ἐκ τῆς γαστρός φθεγγεῖν, et quae
 supra ex PLVTARCHO i) audiuius: ὥς περ τὰς ἐγγαστρίμυθους Εὐρυ-
 κλέας πάλαι, νυνὶ πύθωνας προσαγρευόμενοι. Haec veterum scripto-
 rum testimonia vbi inter se comparantur, facile, arbitror, consta-
 bit, singulare olim fuisse vatum genus, quod clausis labiis ex
 ventre vaticinia ediderit: vates hos ab inuentore huius diuination-
 nis Εὐρυκλεῖς, a vaticinandi modo ἐγγαστρίμυθος dictos esse, item-
 que, generis nomine ad speciem traducto, πύθωνας, vicissim omni-
 bus vatibus speciei nomen adsignatum eosque Εὐρυκλεῖς nuncupa-
 tos fuisse. Itaque probe videndum est, vtne in his diuersis vati-
 bus nomina, omnibus communia, ab iis, quae vni alteri-
 ue illorum generi, classi, vel ordini tributa sunt, confundamus, ne-
 que nomina generis, cum iis, quae speciei tantum propria
 sunt, permisceamus. Ita, si ἐγγαστρίμυθους πύθωνας dictos
 esse, videmus, errorem committeremus, si idcirco omnes, qui
 πύθωνες dicti sunt, ad ventriloquorum classem vellemus amandare.
 πύθων nomen generis est, cuius singularem speciem constituerunt,
 qui ἐγγαστρίμυθοι dicti olim fuere. Omnes igitur ἐγγαστρίμυθοι
 fuere πύθωνες, sed neutiquam, conuersa vice, omnes πύθωνες,
 ἐγγαστρίμυθοι fuere. Qui plura de ἐγγαστρίμυθοις legere cupit,
 adeat EDMUNDVM DICKINSONIVM k) IVLIVM CAESAREM BV-
 LENGERV, l) LEONEM ALLATIVM, m) STEPHANVM LE MOY-
 NE,

XX 2

b) vespis v. 1014. p. 314. edit. κτ-
 TERI.

k) Delphis Phoenicissantibus, cap. viiii.
 p. 91. sq.

i) de oraculorum defectu, tom. ii, oper.
 p. 414.

l) libr. iiii. de diuinatione, cap. vi.
 m) syntagm. de engastrimytho, tom. vi.
 criticor. Anglic. p. 331.

NE, *n*) DAVID. MILLIVM, *o*) IOANNEM SELDENVM *p*) IOANNEM CLERICVM *q*) DAN. CLASENIVM *r*) IO. HENR. VRSINVM *s*) GISB. VOETIVM *t*) CASP. SVICERVVM, *u*) ELIAM SCHEDIVM *x*) IO. FRANC. BVDDEVVM *y*) aliosque.

III

EOS, qui instinctu afflatuque spiritus fatidici futura praedicere voluerunt, ipso vaticinandi modo diuersi generis fuisse, audiuius. Accedit II. aliud eorum discrimen, sexus ratione habita. Vtrique sexui occultam quamdam vaticinandi vim impertiri posse, arbitrati sunt veteres, vnde non mirum, si in prisca aevi vatibus haud paucas nos feminas reperiamus, quas spiritu quodam fatidico praeditas; aut saltem diuinandi artis peritas esse, communis olim fuit persuasio. Testes locupletissimae sunt sibyllae, *z*) seu mulieres illae, quarum oracula, metri vinculis adstricta et graeco sermo-

n) notis ad varia sacra, p. 993. sq.

o) diff. de אֵלֹהִים et אֱלֹהִים p. 395. eius dissertationum selectarum.

p) de diis Syris synt. I. cap. 2.

q) not. ad HAMMONDI nou. test. p. 561.

r) de oraculis gentilium, p. 10. sq.

s) analectis sacris, libr. II. cap. 7.

t) tom. I. dissertationum selectarum, p. 1037.

u) thesauro ecclesiastico, p. 985.

x) de diis germanis, p. 456.

y) hist. eccles. vet. test. period. II. sect. I. p. 623. sq.

z) de his sibyllis earumque oraculis commentati sunt: ERASMVS SCHMIDIVS in Sibyllinis, Viteb. C1C1C1CXVIII. 8. EDW. SIMSONIVS disquisitione de sibyllinis vaticiniis, addita parti postremae EIVSDEM chronici catholici, Oxon. C1C1C1CLII. fol. editi: 10. MARKIVS disputationibus academicis de sibyllinis carminibus, Francquerae, C1C1C1CLXXXII. 8. IOAN. CRASSETIVS dissertation sur les oracles des Sibylles, Parisiis, C1C1C1CLXXXIII. 12. SERVATIVS GALLAEVS

dissertationibus de Sibyllis earumque oraculis, Amst. C1C1C1CLXXXVIII. 4. ONVPHRIVS PANVINIVS libro de sibyllis et carminibus sibyllinis, tom. I. miscell. GAVDENTII ROBERTI, p. 296. insertus et adiunctus deinde DAN. CLASENII libris mox laudandis, p. 801. sq. AVCTOR anonymus historiae deorum fatidicorum, vatum, sibyllarum, phoebadum, Francofurti, C1C1C1CLXXX. 4. PETRVS PETITVS libris tribus de sibylla, Lips. C1C1C1CLXXXVI. 8. ISAACVS VOSSIUS de sibyllis, Oxon. C1C1C1CLXXX. 8. RICH. SIMONIVS opusculis criticis aduersus ISAAC. VOSSIUM, Edinb. C1C1C1CLXXXV. 4. 10. REISKIVS exercitationibus de vaticiniis sibyllinis, Lips. C1C1C1CLXXXVIII. 8. DAN. CLASENIVS libris tribus de oraculis gentilium et in specie de vaticiniis sibyllinis, Helmstad. C1C1C1CLXXXIII. 4. Tacemus de aliis, de quibus videri potest catalogus bibliothecae Bunaniana, tom. I. p. 62. et 10. ALB. FABRICIVS libr. I. biblioth. graecae, cap. 29. p. 167. sq.

sermone consignata, hodieque circumferuntur. *a*) Quae etsi suspectae admodum fidei et dubiae auctoritatis sunt; res ipsa tamen negari haud potest, exstitisse olim eiusmodi feminas, quibus vaticinandi facultatem aequae ac multa eius generis oracula poetica veteres graeci adsignarunt. Ac sibyllis quidem istis, illis nempe, quae *sibyllarum* nomen per eminentiam consequutae olim sunt, multae aliae, eiusdem fere fortis, feminae, *προφήτιδας* adpellat PLVTARCHVS, *b*) adiungi possent, quae magnam olim celebritatem nominisque famam a diuinandi, quam possidere credebantur, facultate sibi compararunt; sed nolumus in re satis cognita iusto diutius haerere. *c*) Adiungimus tantummodo Pythias vates, ex quibus Delphis oracula edebantur, vatem Thessalam apud LVCA-NVM, *d*) matronam illam romanam, de qua idem poeta cecinit *e*) Priscam et Maximillam apud HIERONYMVVM, *f*) Colophoniam Lampusiam apud SVIDAM *g*) Cassandram, Priami et Hecubae filiam apud VIRGILIVM, *h*) Carmentam, Euandri matrem, cuius PLVTARCHVS, *i*) DIONYSIVS *Halicarnassensis* *k*) aliique faciunt mentionem, Faunam vel Fatuam, a romanis in dearum numero habitam, *l*) sacerdotem feminam in templo Solis apud VOPISCVM, *m*) Samnitas porro mulieres apud Gallos, alias apud Germanos, de quibus IO. GEORGIVS KEYSSLERVS *n*) est videndus,

XX 3

easque

a) edita haec oracula sunt graece et latine, interprete SEBAST. CASTALIONE cum adnotationibus XYSTI BETVLEII, Basileae CIOIOXXXXV. 4. et CIOIOLV. 8. cum notis IO. OPSOPOEI Parisiis CIOIOLXXXXVIII. 8. et in monumentis patrum orthodoxographis, Basil. CIOIO LXVIII. fol. editis, p. 115. Optima editio est, quam SERVATIO GALLAEO debemus, Amstelod. CIOIO CLXXXVIII. 4. Leguntur quoque haec oracula tom. II. bibliothecae maximae patrum p. 492. sq. edit. Lugdunensis.

b) de def. orac. tom. II. operum, p. 431.

c) vide PANVINVM et CLASENIVM locis excitatis, et adde supra laudatum librum BOISSARDI de diuinatione.

d) libr. VI. pharsal. v. 651.

e) libr. I. v. 676.

f) comm. in Ezech. cap. XIII.

g) videatur de ea DAN. CLASENIVS libr. III. de orac. cap. 15. p. 651.

h) libr. II. Aeneid. v. 246.

i) vit. Romuli, p. 33.

k) libr. I. antiquit. rom. p. 24.

l) vide LACTANTIUM libr. I. diuinar. institut. cap. 22. §. 9. et adde SERVIVM ad Virgil. Aen. VII. 47. p. 805. ed. MASVICII.

m) vit. Aurelian. cap. IIII.

n) singulari dissertatione de mulieribus fatidicis veterum Celtarum gentiumque septentrionalium, p. 369. eius antiquitatum septentrional. et Celtic. Mulierum vaticinantium germanarum, summae apud suam gentem auctoritatis, mentionem faciunt DIO CASSIVS libr. XXXVIII. cap. 48. IVLIVS CAESAR libr. I. de bello gall.

easque, quarum PLAVTVS o) facit mentionem:

- - - da, quod dem quinquatribus
praecantatrici, coniectrici, bariolae atque aruspicae.

IIII.

VATES porro eiusmodi, III. gentis, vnde originem habere, ratione habita, admodum differebant. Creditum enim olim fuit, esse quasdam gentes, quae diuinandi facultate longe melius instructae essent, quam reliquae, id quod etiam in causa fuit, quare non solum vaticinandi ars in vna gente longe magis floruerit; quam in altera; sed etiam, cur alii vates aliis olim nobiliores fuerint, pro gentis discrimine, siue potius pro celebritatis auctoritatisque differentia, quam quaeque gens diuinando sibi comparauerat. p) Inprimis apud veteres in honore fuerunt Chaldaei, de quibus IUVENALIS: q)

*chaldaeis sed maior erit fiducia, quidquid
dixerit astrologus, credent, a fonte relatum
Hammonis - - -*

augures porro Phrygiae, et Indi, siue potius Indorum gens, Brachmanes, ut ex eodem poeta r) constat:

diuitibus responsa dabunt Phryx augur et Indus;

tum coniectores Isiaci, id est, vates Aegyptii, apud ENNIVM: s)

non

lo gall. cap. 50. PLVTARCHVS *vita Caesaris*, p. 717. CLEMENS Alexandrinus, *libr. I. Stromatum*, p. 305. FRONTINVS *libr. II. Strategem. cap. I.* POLYAENVS *libr. VIII. Strategem. cap. XXIII. §. 4.* p. 736. Plura dabunt de fatidicis veterum germanorum mulieribus interpretes DIOGENIS LAERTII *viz. philos.* p. 320. edit. MEIBOMII, IAC. BRVCKERVS *hist. crit. philos. tom. I.* p. 331. et IO. ALB. FABRICIVS *not. ad Dion. Cass.* p. 186. Ad has fatidicas mulieres pertinet inprimis Veleda apud TACITVM *libr. III. hist. cap. 61. §. 4. de morib. German. cap. VIII. §. 4.* ac SVETONIVM *viz. Claud. cap. I. §. 4.* Ganna apud DIONEM Cassium *libr.*

LXVII. cap. 5. Aruina apud TACITVM *de moribus German. c. VIII. §. 5.* ac sine dubio Catta apud SVETONIVM *viz. Vitell. cap. XIII. §. 7.* ut de aliis, a KEYSSLERO memoratis, taceamus.

o) *mil. glorios. act. III. scen. I. v. 27. 28.*

p) legatur de hoc argumento CICE-RO *libr. I. de diuinatione, cap. 41. et 42.*

q) *sat. VI. v. 553.*

r) *sat. VI. v. 585.*

s) *fragmentis*, p. 226. edit. HESSELI. Vatis Aegyptii mentio fit apud DIONEM Cassium *libr. LVIII. cap. 29. p. 935.* et alius *libr. LXXVIII. cap. 4. p. 1313.*

*non habeo denique nauci Marsum augurem,
non vicanos baruspices, non de circo astrologos,
non Isiacos coniectores, - - -*

inprimis Telmissenses, de quibus ARRIANVS *z)* perhibet, esse eos σοφῆς τὰ θεῖα ἐξηγεῖσθαι καὶ σφίσιν ἀπὸ γένους δεδοῖσθαι αὐτοῖς καὶ γυναῖξιν καὶ παισὶ τὴν μαντείαν, *peritissimos prodigiorum interpretes et vaticinandi scientiam ipsis pariter atque vxoribus et liberis insitam esse.* Atque ex ista gente, PLVTARCHO *u)* teste, Alexandri Magni vates, ARISTANDER, fuit, cuius aliquoties apud Curtium fit mentio, *peritissimus ille vatum*, vt idem auctor eum dicit *x)* et cui maxima fides ab Alexandro habebatur. *y)* Neque vero minorem in diuinando auctoritatem Syri, Cilices, Arabes, Etrusci veteres olim comparasse sibi videntur. Sic Alexander praeter Aristandrum aliosque vates, Syram quandam mulierem fatidicam apud se habuit. Αἰσιόβηλος, inquit ARRIANVS, *z)* ὧδε ἀνέγραψε· Σύραν γυναῖκα ἐφομαρτεῖν Ἀλεξάνδρῳ, κάτοχον ἐκ τῆς θεῖας γιγνομένην, *Aristobulus auctor est, mulierem quamdam Syram, numine correptam, Alexandrum sequutam.* Idem de Mario refert PLVTARCHVS: *a)* καὶ γὰρ τινὰ Σύραν γυναῖκα, μάρεθαι ὄνομα, μαντεύεσθαι λεγομένην, ἐν Φορείᾳ κατακειμένην, σεμνῶς περιήγετο, *etenim Syram quamdam, nomine Martbam, quae dicebatur vaticinari, in lectica positam, caste secum duxit*, ex quo effato vera FRONTINI *b)* lectio restitui potest, apud quem haec Marii vates ex Scythia fuisse dicitur. *C. Marius sagam quamdam ex Scythia habuit, a qua se dimicationum euentus praediscere simulabat.* Pro Scythia igitur legendum Syria, vt recte IOSEPHVS WASSE *c)* obseruauit, quae lectio tanto profecto est certior, quod codices non defunt, in quibus diserte haec Marii socia Syra vocatur. *d)* Cilicum et Arabum in diuinando scientiam praedicat

CICE-

z) de exped. Alexandri libr. 11. cap. 3. p. 63. ed. GRONOVII.

u) viz. Alex. p. 665.

x) libr. 1111. cap. 2. §. 14.

y) libro eodem, cap. 6. §. 12.

z) libr. 1111. de expedit. Alexandri, cap. 13. p. 170.

a) vita eius, tom. 1. operum, p. 414.

b) libr. 1. strategem, cap. 11. p. 182. edit. Vesal.

c) not. ad Sallustium, bello Iugurth. cap. LXVII.

d) neque vero non iudaei vates olim cogniti fuere. Vide IUVENALEM *sat.* VI. v. 542. coll. DIONE CASSIO libr. LXVI. cap. 1. p. 1077. itemque Germani, vt ex SVETONIO vit. Domitiani, cap. XVI. coll. DIONE CASSIO libr. LXVII. cap. XVI. patet, ne de Germanorum fatidicis mulieribus, de quibus supra, dicamus.

CICERO, e) ex quo etiam satis patet, Etruscorum gentem hoc nomine olim celeberrimam et apud Romanos imprimis in summa auctoritate fuisse. Idem confirmant alii scriptores, romanosque ab hoc populo omnem auguralem suam disciplinam et in diuinando artem petiisse, testantur.

V

Denique et III. *statu et conditione* vates veteres diuersi fuerunt generis. Alios enim nobilioris et honestioris, alios vilioris conditionis et plebeios fuisse, legimus. De illis loquitur IUVENALIS f) eosque diserte a plebeiis distinguit:

*si mediocris erit - - -
- - - frontemque manumque
praebebit vati, crebrum poppysma roganti.
Diuitibus responsa dabunt Pbryx augur et Indus
Conductus dabit astrorum mundique peritus
atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.
Plebeium in circo positum est - - -*

quibus verbis satis superque vatum horum discrimen patet. Ac ii quidem, qui honestiore fuere conditione, non in plateis stabant; aut in circo; aut in triuiis, artis suae quaestum facturi; sed aut domi quaerebantur ab iis, qui consulere eos de rebus futuris volebant, aut inuitabantur ad ditiorum et nobiliorum ciuium principumque aedes. Vnde in epigrammatibus veterum g) legimus verba: πρὸς τὸν μάντιν ἦλθεν ὁ πυκτῆς, ἦλθ' ὁ παλαιστῆς cet. εἰ μέντοι γηρᾶν βεβλόμενος προμαθεῖν, εἰς πόδον εἰ πλέυσοι, ἐρωτῶν, τίς μέντοι νικᾶν, θέλοντες γνῶναι cet. Eam in rem LVCANVS canit: h)

*haec propter placuit Tuscos de more vetusto
acciri vates*

de Antonino vero imperatore refert HERODIANVS: i) χρηστηρίων πάντων ἐνεφορεῖτο, τὰς τε πανταχόθεν μάγας καὶ ἀστρονόμους τε καὶ θύτας μυστεπέμπετο, et paullo post: καλέουσι αὐτῶ, scilicet Materniano,

e) libr. 1. de diuinat. cap. 41.

h) libr. 1. pharsal. v. 584.

f) sat. vi. v. 582. sq.

g) florileg. var. epigramm. libr. 11. n. 4. §. 6. p. 275.

i) libr. 1111. cap. 12. §. 6. 7.

niano, μάγων τῶν ἀρίστων ζητήσαντι, magos undique optimos ut conquirat, quos de futuris rebus consuleret, quique ipsi vera vaticinarentur. Idem patet ex duabus legibus CONSTANTINI magni, k) altera ad praefectum vrbi, altera ad populum, in quibus aruspices et qui huic ritui adsolent ministrare, id est, vt recte GOTHOFREDVS verba haec interpretatur, vates et harioli priuatas domos, ad quas nempe vaticiniorum causa a superstitionis inuitari solebant, accedere prohibentur. Habebant igitur eiusmodi vates et quicunque futura vel ἀμείσως vel ex signis quibusdam praedixerunt, Romae statuta loca, vbi habitarent, vt ab iis, qui consulere eos de futuris rebus vellent, eo facilius possent inueniri. Egregium est PLAVTI l) ea de re testimonium:

*sub veteribus, ibi sunt, qui dant quique accipiunt foenore,
pone aedem Castoris, ibi sunt, subito quibus credas male
in Tusco vico ibi sunt homines, qui ipsi sese venditant
in Velabro vel pistorem, vel lanium, vel aruspicem
vel qui ipsi vortant, vel qui aliis vt versentur, praebeant.*

Quemadmodum enim artifices et cuiusuis generis opifices magistratus decreto certis vrbis regionibus olim addicti ipsisque definita ad habitandum loca adsignata erant, eamque ob causam etiam in antiquis inscriptionibus opificum nominibus locus habitationis siue viae nomen, vbi habitarunt, adiungi solet; m) sic eadem fuisse videtur vatum, augurum et aruspicum ratio, vt ex hoc Plautino effato

k) libr. vii. cod. Theodos. tit. 16. leg. 1. et 2.

l) curcul. act. iiii. scen. 1. v. 18.

m) sic in antiquis monumentis commemorantur varii generis artifices et negotiatores DE SACRA VIA, nominatim margaritarii apud FABRETTVM inscriptionibus domesticis p. 701. num. 228. librarii apud GRVTERVM p. 15CXXI. num. 5. caelatores, p. 15CXXII. num. 1. Apud REINESIVM dicitur Pollecla quaedam, venditrix bordei DE VIA NOVA, class. xx. num. 370. p. 982. Alii eius gene-

ris opifices habitationis suae locum a portis, templis, aris, circis, vicis, lucis, foris cet. solent designare. Ita mentio fit sagarii post aedem Castoris, apud GRVTERVM, p. 15CL. 1. negotiatoris aerarii et ferrarii sub aede Castoris, ib. p. 15CXXX. 2. pomarii de circo maximo apud REINESIVM class. xi. inscr. 79 p. 636. et sponivm miscell. erud. ant. p. 230. carpentarii a vico trium ararum apud MVRATORIUM p. 15CCCCLXXII. 9. caligarii de vico cuprio apud REINESIVM p. 648. num. 17. lanarii de vico Caesaris apud FABRETTVM p. 701. num. 233.

effato licet suspicari. *Ad velabrum* autem, id est iuxta Auentinum montem, vbi tabernae oleariorum, *n)* *aruspices* olim habitasse, dicit, quo vocabulo, nisi nos omnia fallunt, eos generatim, qui consulti de futuris rebus responsa dederunt, complecti hoc loco poeta videtur.

VI

ALTERVM vatum genus plebeiorum viliorisque conditionis fuit, qui exiguo plerumque pretio in viis, triuiis, plateis forisque urbium plebi vaticinari eidemque quaestus causa fucum facere solebant. Ac de his in praesenti tanto studiosius commentandum nobis erit, quod ancilla illa fatidica Philippensis, ex qua Paullus spiritum malignum expulisse, dicitur, viliorum istiusmodi vatum generi adscribenda esse, videtur. Primum nos veterum de his testimonia colligemus, deinde, quid ex istis in hoc argumento lucis peti possit, monstrabimus, ENNIUS *o)* vatum horum diserte facit mentionem, cuius verba CICERO *p)* nobis seruauit:

*non habeo denique nauci Marsum augurem,
non vicanos baruspices, non de circo astrologos,
non Isiacos coniectores, non interpretes somnium,
non enim sunt ii, aut scientia, aut arte diuini,
sed superstitiosi vates impudentesque barioli,
aut inerteis, aut insani, aut quibus egestas imperat,
qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam,
quibus diuitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt:
de his diuitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera,
qui sui quaestus causa fictas suscitant sententias.*

De

n) de velabro vide IAN. IAC. BOIS-
SARDVM *topograph. urb. rom. part. 1. p.*
27. IOSEPH. SCALIGERVM *coniectan.*
in Varronem de lingua lat. p. 22. ADR.
TURNEBVM *comm. in eundem scriptorem,*
p. 24. et libr. xx. aduersar. cap. 30. FRI-
DER. TAUBMANNVM *not. ad Plaut. cap-*
it. act. III. scen. 2. v. 29. p. 268. IAC.
CRVCQVIVM *not. ad Horatium, p. 452.*
IAN. BROKHVSIVM *not. ad Tibullum*
libr. II. el. 5. v. 33. FAM. NARDINVM

Rom. vet. libr. v. cap. 10. libr. VII. cap.
4. OLAVM BORRICHIVM *ant. urb. Ro-*
mae facie, cap. x. §. 6. ALEXANDRVN
DONATVM *Rom. vet. libr. II. cap. 15.*
GVID. PANCIROLLVM *descript. urb. Rom.*
tom. III. thes. ant. rom. GRAEVII p. 367.
BARTH. MARLIANVM *topogr. urb. Rom.*
libr. III. cap. 14.

o) *p. 225. operum ENNII, edit.*
FRANC. HESSELI.

p) *libr. I. de diuinat. cap. 58.*

De iisdem haec PLAVTINA q) verba explicari debent:

- - da mihi, vir, calendis meam quod matrem iuuerit,
da, qui farciat, da, qui condiat, da, quod dem quinquat-
tribus

praecantatrici, coniectrici, bariolae atque aruspicae,

et CICERONIS, r) verba ENNII, quae modo expressimus, reci-
tantis hisque adiicientis, non se fortilegos, neque eos, qui quaestus
caussa bariolantur, agnoscere. Neque vero immerito huc referen-
da sunt ea, quae de hoc plebeiorum vatum genere IUVENA-
LIS s) cecinit:

diuitibus responsa dabunt Pbryx augur et Indus
conductus - - -

plebeium in circo positum est, et in aggere fatum,
quae nudis longum ostendit cervicibus aurum
consulit ante phalas, delphinorumque columnas

plebeium poeta dicit fatum, id est, quod plebi vates in circo et
aggere solent nuntiare. Addimus effata LIVII: t) sacrificuli
ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit rustica
plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate et metu in vr-
bem compulsa et quaestus ex alieno errore facilis, quem velut ex con-
cessae artis usu exercebant: COLVMELLAE: u) villici, haruspices sa-
gasque, quae utraque genera vana superstitione rudes animos ad impen-
sas ac deinceps ad flagitia compellant, ne admiserint: CATONIS: x)
villicus haruspicem, augurem, bariolum, chaldaeum ne quem consuluisse
velit: TERTVLLIANI: y) plane confitebor, quinam, si forte, vere de
sterilitate christianorum conqueri possunt: primi erunt lenones - - vene-
narii, magi, item arioli, aruspices, mathematici. Ac huius qui-
dem generis vates in mente habuisse videtur apud PHILOSTRA-
TVM z) APOLLONIVS, quum ab iis, qui veram diuinandi artem pro-
fitentur, τοὺς ψευδοσόφους, quos ἀγείροντας circulatores adpellat, distinxit
Y y 2 illorum-

q) mil. glorios. act. III. scen. I. v. 95.

r) libr. I. de natura deorum, cap. 58.

s) sat. VI. v. 585.

t) libr. XXV. cap. I.

u) libr. I. cap. 8.

x) de re rust. cap. 5.

y) apologet. cap. XXXXIII.

z) vit. Apoll. Tyanensis libr. VIII. cap.
7. §. 3. p. 331. edit. OLEARII.

illorumque artem in eorum, qui decipiantur et spectatores se praebeant, amentia, siue, ut ibi graece est, ἐπὶ τῇ τῶν ἐξαπατωμένων τε καὶ θωπεύων ἀνοία, positam esse, pronuntiat. Inprimis non praetermittenda est lex imperatoris CONSTANTII, a) qua eiusdem vatum nugae et fraudes, addita capitis poena, interdicuntur: *nemo haruspice consulat, aut mathematicum, nemo hariolum. Augurum et vatum praua confessio conticescat. Chaldaei ac magi et ceteri, quos maleficos ob facinorum magnitudinem vulgus adpellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. Sileat omnibus perpetuo diuinandi curiositas. Etenim supplicium capitis feret gladio ultore prostratus, quicumque iussis obsequium denegauerit.*

VII

EX his veterum scriptorum locis facile, quae plebeiorum horum vatum ratio olim fuerit, intelligitur. Patet enim ex his I eos non vnus fuisse generis, si ex diuersis, quae aliquoties in his effatis, nominatim ENNII, PLAVTI et CONSTANTII coniunguntur, nominibus discrimen eorum diiudicare licet. Ita certe est. Nam etsi non negandum est, vocabula magi, harioli, aruspice, vatis, mathematici aliaque modo latiori, modo angustiori significato ideoque alia pro aliis haud raro συνωνύμως esse vsurpata; b) omnem tamen inter eiusmodi vilioris sortis vates differentiam negare, esset temerarium et contra omnem in laudatis priscis scriptoribus verborum συναφειαν. Inprimis eos, qui plebi futura vaticinati sunt, modo vates, modo hariolos, modo augures, modo aruspices, reperimus, adpellatos esse. Qua in re hoc notandum est, vatis vocabulo plerumque latiore subiectum esse in antiquis scriptoribus significatum, eoque vaticinantem quemuis, nulla vaticiniorum generis, aut modi habita ratione, solere designari. Ita est apud VIRGILIUM: c)

- - vatem adspicies, quae rupe sub ima
fata canit

nempe res futuras, et alio loco: d)

- - aui-

a) libr. VIII. cod. Theodos. tit. 16.
leg. 4.

b) conf. CURTIUS VII. 7. 8.

c) Aeneid. III. 443.

d) Aeneid. VI. 211.

- - auidusque refringit
cunctantem et vatis portat sub tecta sibyllae,

itemque apud PLAVTVM: e)

bonus vates poteras esse, nam, quae sunt futura, dicis.

ne de innumeris aliis veterum auctorum locis dicamus. *Harioli* significatio multiplex olim fuit, neque vna est de huius vocabuli origine sententia, aliis a fando, aliis ad halando, aliis, vt ISIDORVS f) vult, ab aris istud deducuntibus. Saepe pro extispicibus vsurpatur, vt est apud FESTVM: g) *cuius ad exta inspicienda conducuntur harioli*, et apud APVLEIVM: h) *an licet ariolis iecinora rimari?* Quum vero CICERO i) *hariolorum et vatum furibundas praedictiones* commemorat; DONATVS autem ad TERENCEIVM k) notat, *hariolos ad balando dictos, quum balitu soleant mortalem animam velut excludere seu exhalare, vt diuinam recipiant*; ad haec vero ex ISIDORO l) liquet, eos quoque, qui ad idolorum aras, funestis oblati sacrificiis, daemonum responsa expectauerunt, hariolos nuncupatos esse, facile, arbitror, constabit, vocabulum hoc nulli olim certo diuinationis generi adstrictum fuisse, adeoque non mirum, si cuiusuis generis vates plebeios, siue hoc, siue alio modo futura praedixerint, hariolos, et si feminae fuerunt, hariolas dictas esse, legamus. Ac sic quidem etiam verbum *hariolari* de quauis diuinatione, vel rerum futurarum praedictione solet vsurpari, vti est apud PLAVTVM: m)

capillum promittam optimum st occipiamque hariolari,

quem locum si cum alio SENECAE n) et TIBVLLI o) comparamus, vatum horum singularem habitum, satis incomtum, barbam impexam, capillitium fordidum, vestem incultam, eosque linthea indutos fuisse ac caput vaticinando iactasse, cognoscimus, quamquam non omnium vt vna vaticinandi ratio, sic vnus quoque cor-

Y y 3

poris

e) *mil. glories. act. 111. scen. 3. v. 37.*

f) *orig. viii. 9.*

g) *conf. ADR. TURNEBVS libr. xviii. aduersar. cap. 10. libr. xxviii. cap. 13. Addatur TAYBMANNVS notis ad Plautum, p.*

834.

h) *apol. p. 472.*

i) *de diuinat. libr. 1. cap. 2.*

k) *Phorm. act. 1111. scen. 4. v. 27.*

l) *loco memorato.*

m) *rudent. act. 11. scen. 3. v. 46.*

n) *de vita beata, cap. xxvii.*

o) *libr. 11. eleg. 5. v. 65.*

poris vestiumque habitus fuisse videtur. Vocabulorum *augur* et *aruspex* eadem est ratio. Quorum illud etsi de iis, qui ex auium cantu et volatu, siue de οἰωνοσκόποις, qui a PAVSANIA p) ἀγαθοὶ διαγνῶναι πτήσεις ὀρνίθων dicuntur, hoc de ἱεροσκόποις, ἀγαθοῖς, ut idem scriptor q) habet, διαγνῶναι σπλάγχνα ἱερῶν, id est, de iis, qui ex victimarum extis, ominibus r) et portentis, futuros rerum euentus praemonstrare voluerunt, potissimum vsurpatum fuit; latius tamen saepe patuit et ad plebeios quoque vates, qui neque augurum; neque aruspicum collegio adscripti fuere, translatum fuit. Itaque duplex olim augurum et haruspicum genus fuit, nobilius alterum et honoratum et ad collegii formam redactum, s) alterum vilius et plebeium, quod vaticinari populo et honorifico augurum et haruspicum nomine abuti solebat. Ac hi fere sunt, quos ENNIUS *vicanos haruspices, augures Marsos*, quos PLAVTVS ἀπλῶς hariolos et aruspices dicit, quos COLUMELLA et CATO eodem, augurum nempe et haruspicum, nomine villicis tribuit, quorum de restituendo imperio romano vaticinium ridet VOPISCVS t) et quorum *prauam confessionem conticescere* vult CONSTANTIVS imperator. Qui omnes multis modis superstitionis plebi quaestus causa fucum facere ac modo ex signis, modo sine istis futura praenuntiare, consulentibusque responsa dare solebant. Quid autem astrologi, quid Isiaci coniectores, quid praecantatrices, quid magi quid mathematici? quorum omnium in supra recitatis veterum scriptorum effatis mentionem factam esse, audiuius. Fuere hi quoque diuersi ab illis, quos hariolos, augures aut aruspices

p) *Atticis*, cap. XXXIIII.

q) loco memorato. DIODORVS *Siculus* libr. II. cap. 21. auguralem disciplinam τὴν τῶν οἰωνῶν μαντικὴν, aruspicinam vero ἱεροσκοπίαν vocat.

r) ominum enim captatio frequentissima olim fuit, inprimis apud gentes, verorum sacrorum expertes, ut ex THEOPHRASTO *charact. morum* cap. XVI. p. 140. ed. 10. CORN. DE PAUV et PLUTARCHO *de superstitione*, tom. II. operum, p. 164 sq. patet. Multa quoque ea de re collegit ANT. VAN DALE *de orig. et progr. idol. diff.* III. cap. 1. p. 365. Neque christianos veteres ab hac

superstitione immunes fuisse, patet ex CHRYSOSTOMO *hom. XII. in epist. ad Ephesios*.

s) haruspicum ordinariorum, qui nempe collegio adscripti publice et magistratus auctoritate munere hoc functi sunt, numero sexaginta fuere, ut tres lapides vetusti docent, alter Beneuentanus apud GRUTERVM p. CCCIIII. 7. quem MURATORIUS p. CLXXI. 3. corrupte exhibet, eumque Romae exstare dicit, alter Lugdunensis ibid. num. 8. tertius Romanus, apud REINESIVM *class. v. inscr.* 13. p. 360.

t) *vit. Florian. cap. II.*

spices nuncupatos fuisse, diximus? Fuere quodammodo, quamquam haec vocabula non vna eademque ratione abhibita olim fuisse, lubentissime fatemur. Iſiacos enim coniectores ENNIVS et alii vocant Aegyptiorum vatum genus, *u*) astrologos autem et mathematicos, qui ex astris et siderum cursu futuros rerum euentus studuerunt praecognoscere. *x*) Ab his praecantatrices, et incantatores erant diuersi, qui maleficis artibus vti carminibusque et incantamentis mala quaeuis in homines deducere, aut ab aliis deducta remouere posse, credebantur. *y*) Quo etiam quodammodo magi pertinent, de quo vocabulo eiusque diuersa significandi potestate multa, si instituti ferret ratio, dici possent. *z*) Id tantummodo adnotasse sufficiat, vocabula *magi, astrologi et mathematici*, in historiae potissimum romanae scriptoribus plerumque de viliorum illorum vatum genere, quod modo ex astris, modo aliunde futuros vitae casus praedicere hominibus voluit, esse accipienda, et ad hos spectare senatusconsulta illa et edicta praetorum atque aedilium, itemque caesarum augustorum mandata, quibus

u) de quo videatur FRANCISCVS HESSELIVS *notis ad Ennium*, p. 226.

x) vid. IVLIVM CAPITOLINVM *vit. Gordiani iun. cap. xx.* collato DIONE CASSIO *libr. xxxv. cap. i.* p. 419. Addatur ex recentioribus ANT. VAN DALE *de origine ac progressu idololatriae diff. iii. cap. 3.* p. 425. sq. et DIONYSIVS VOSSIVS *not. ad Mosi Maimonidis auodah sara, cap. xi. num. 16.*

y) de tota hac colluie et quotquot ad eam olim pertinere, dignus est, qui legatur IO. FRANC. BVDDEVS *hist. eccles. vet. test. period. ii. sect. i.* p. 615. sq. DIONYSIVS GOTHOFREDVS *notis ad codicem Theodosianum, tom. iii. p. 129.* ANT. VAN DALE *libro de origine et progressu idololatriae ac superstitionis, de ipsis vero magicis incantationibus, veneficiis seu phaganeis veterum MICH. PICCARIVS de magia veteri et recenti, p. 213. eius orationum academitarum, FRID. GOTTH. FREYTAGIVS diff. de incantationibus magicis, Lipsiae, c1810 ccx. 4. SAM. WESLEIVS diff. de magia veterum,*

*p. 348. eius dissertationum in librum Iobi cel. WESSELINGIVS not. ad DIODORVM Siculum tom. i. p. 142. alique videantur, laudati in EBERH. DAV. HAVBERI bibliotheca magica, Lemgoviae c1810 cc xxxviii. 8. tribus voluminibus edita. Prae ceteris vero videndi sunt doctissimi interpretes VIRGILII eclog. viii. OVIDII libr. xiiii. metamorph. PROPERTII libr. iii. el. 4. LVCANI libr. vi. v. 508. sq. cum quibus ea comparanda sunt, quae in SENECAE Medea, APVLEII apologia, LVCIANI *venepharisia*, THEOCRITI idyllio secundo ea de re memoriae prodita sunt.*

z) vide MART. PETRYM CHEITOMAEVM in *graecobarbaris noui testam. p. 88. THOM. HYDE de religione veterum Persar. cap. xxxi. p. 372. AEGID. MENAGIVM not. ad DIOG. LAERTIVM, p. 5. ADRIAN. RELANDVM diff. miscell. part. ii. p. 189. aliosque, a IO. CHRISTOPH. WOLFFIO cur. phil. et crit. in quatuor euangelia, p. 26. laudatos.*

quibus *magi* et *mathematici* vrbe pulsi dicuntur. Quos enim *TACITVS* *a)* et *SVETONIUS* *b)* modo *magos*, modo *mathematicos* dicunt, hos *DIO CASSIUS* non solum *ἀστρολόγους καὶ γόητας* adpellat *c)* sed etiam, facta de his loquendi occasione, vt, qui nomine isto comprehendantur, intelligere liceat, *καὶ πάντας*, inquit, *d)* de Tiberio loquens, *ἀστρολόγους καὶ τὰς γόητας εἰ τὲ τινα ἕτερον καὶ ὁποιοῦν τρόπον ἐμαντεύετο τις, τὰς μὲν ξένους ἐθανάτωσε, τὰς δὲ πολίτας, ὅσοι καὶ τότε ἔτι, μετὰ τὸ πρότερον δόγμα, δι' ἃ ἀπηγόρευτο μηδὲν τοιούτων ἐν τῇ πόλει μεταχειρίζεσθαι, ἐσηγγέλθησαν τῇ τεχνῇ χρώμενοι, ὑπερώρισε, omnes astrologos, magos et alio quouis modo diuinentes, peregrinos necauit, ciues autem, quotquot etiamnum, neglecto priori edicto, quo probibitus fuerat usus harum artium omnibus, qui in vrbe essent, tractare huiusmodi res deferrentur, extorres egit. De iis autem, quos γόητας adpellat *DIO Cassius*, recte haec monet *IO. ALB. FABRICIUS*: *e)* per γόητας intelligere fas est eos, qui magicarum artium ludificatione vel falsarum diuinationum praestigiis quae-stum parabant. Ita enim cum astrologis magi frequenter in principum edictis coniunguntur. Tacemus de praestigiatoribus, *f)* qui sensuum fallaciis θαυματόποιοι videri volebant quae-stus causa, vt suis fraudibus a circulis pecuniam sibi corroderent.*

VIII

ACCEDIT II. vates hos plebeios publice in circis, vicis, triuiis et pagis plerumque commoratos ibique vaticinatos esse. Patet id luculenter ex supra adlatis veterum scriptorum testimoniis. *ENNIVS* *g)* idcirco eos *vicanos* dicit haruspices, quod in vicis plerumque stantes plebemque ad se adlicientes in circulis hominum futura fata sciscitantibus aperire, soliti sunt, itemque *astrologos de circo*, quae verba vel de circulis hominum, in quibus, ab aduolante turba circa illos factis, artem suam exercuerunt, vel de circo romano, quem locum id genus hominum frequentare solebat, possunt

a) libr. I. hist. cap. 22. libr. II. cap. 62. libr. II. annal. cap. 32. libr. XII. cap. 52.

b) vit. Tiberii, cap. XXXVI. vit. Neronis cap. XI. vita Vitellii, cap. XIII.

c) libr. XXXXVIII. cap. 43.

d) libr. LVII. cap. 15. p. 862.

e) not. ad Dionem Cassium, p. 601.

f) videatur *IO. ARGOLVS* not. in *Panini* libr. I. de ludis Circensibus, cap. 14.

g) loco memorato.

possunt explicari. *b)* Quod quidem nullibi melius; quam ex supra adlatis *IUVENALIS* versibus cognosci posse, arbitramur. Plebeium enim fatum, id est, vates, qui plebi fata futura praenuntiare volunt, *in circo et in aggere positum esse*, poeta canit, hisque verbis circum romanum intelligit et aggerem Tarquini Superbi, ubi etiam id vatum genus frequenter esse et vaticinando victum corrodere sibi solebat. Ac de circo quidem res est extra omnem dubitationem posita, siquidem ipsa, quae sequuntur, poetae verba:

consultit ante phalas delphinorumque columnas,

debita attentione expendimus. Quis enim ex *DIONE CASSIO* ignorat, delphinorum columnas illas, de quibus *IUVENALIS*, et phalas, quae oui formam habuisse et viarum circuitus demonstrasse, dicuntur, praecipua circi Flaminii toramenta fuisse. *i)* Iam vero poeta ante phalas illas et delphinorum columnas consultos esse vates plebeios, diserte testatur, hocque ipso nullum alium Romae locum; quam dictum illum circum verbis istis designare potest. Quid porro luculentius esse potest his *LIVII k)* verbis: *quoties hoc patrum auorumque aetate negotium magistratibus est datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe probiberent*, quibus forum et circum occupatum ab eiusmodi vaticiniis fuisse, diserte adfirmatur. Vnde etiam ratio patet, quare *HORATIVS l)* circum fallacem dicat:

*incedo solus, percontor, quanti olus ac far,
fallacem circum vespertinumque pererro
forum,*

ad quae verba vetus poetae scholiastes, *m)* fallacem, inquit, dixit propter

b) vide *FRANC. HESSELIVM not. ad ENNIVM*, p. 226.

i) vide doctissimos *IUVENALIS* interpretes *ISAAC. GRANGAEVM*, *IO. BRITANNICVM*, *THEOD. PVLMAANNVM*, *NIC. RIGALTIVM*, *DOM. CALDERINVM*, ad *sat. VI. V. 590. OCTAV. FERRARIVM libr. 11. elector. cap. 15. IVL. CAES. BV-LENGERVM de circo, cap. XVIII. ONV-PHR. PANVINIVM de ludis circensibus*,

libr. I. cap. 17. IO. ARGOLVM notis ad excitatum PANVINII locum, IO. GEORG. GRAEVIVM praef. tomo VIII. thes. ant. rom. praemissa: IO. ALB. FABRICIVM not. ad Dionem Cassium libr. XXXVIII. p. 600.

k) *libr. XXXVIII. cap. 16.*

l) *libr. I. sat. 6. v. 113.*

m) p. 375. edit. *HORATII*, quae cum *CRVQVII* commentario ex officina Plantiniana *CICIOCXI. 4.* prodit.

propter Sarmadacos et sortilegos mathematicos, qui ad metas spectatores circumstabant et imperitos sortibus et nugis fallebant. n)

VIII

Addimus III. vates eiusmodi plebeios, hoc ipso, quod superstitione plebs dare iis se solebat, ad aedes priuatas non facile admissos esse; sed publice in foris et plateis, fraudulentis suis vaticiniis victum sibi quaesuisse. Magistratus enim, cui eiusmodi hominum fallaciae non incognitae erant, qui simul probe perspectum habebat, eorum cum ciuibus commercium noxium magis; quam salutare esse reipublicae, aegre eos ferebat, et, vt ex LIVIO o) patet, haud raro vrbe exterminabat. Multo vero minus aditus ipsis ad priuatorum aedes liber fuit, ne anili eiusmodi superstitione prauisque illorum moribus ciues corrumpere aut ad flagitia patranda, ad quae eiusmodi hominum genus ceteris pronius visum, consulum indulgentia occasio praeberetur. Spectant huc imprimis decreta Augusti apud DIONEM CASSIVM: p) τοῖς μάντεσιν ἀπηγορεύθη, μήτε καταμόνας τινι, μήτε περὶ θανάτου, μηδ' ἂν ἄλλοι συμπάρῳσιν οἱ, χρεῶν, vatibus interdictum est, vt neque remotis arbitris, neque coram aliis de morte cuiusquam praedicerent, et Tiberii apud SVETONIVM q) qui imperatorem *haruspices secreto ac sine testibus consuli vetuisse*, narrat, eam potissimum, vt videtur, ob causam, quod nihil velandis fraudibus et sceleribus et flagitiis tam idoneum visum; quam priuatae eiusmodi cum hac perditorum hominum faece, quorum alii aliunde Romam venerant, amicitiae et clandestini congressus. *A nullo genere non aequum summum periculum est, si coetus et concilia et secretas consultationes esse sinas*, inquit CATO apud LIVIVM. r) Vnde IULIVS FIRMICVS s) sui temporis mathematicis, ac per id ipsum omnibus

n) in pagis et triuiis istud vatum genus saepe versatum esse, ex CATONIS et COLVMELLAE locis, supra laudatis, efficitur. Vterque enim scriptor villicos hortatur, vt ne aures illorum nugis praebeant, neue cum iis versentur. Quo et refertur a nonnullis illud TIBVLLI: *re tulit e triuiis omina certa puer*, quamquam alii verba *e triuiis* ad puerum, non ad omina referre malunt. Videantur in-

terpretes ad hunc locum, p. 204. edit. GRAEVII.

o) libr. XXVIII. cap. 16. Adde TACITVM libr. II. *annal.* cap. 32. collatis iis, quae infra de vatibus, vrbe Roma pulsas, dicuntur.

p) libr. LVI. cap. 25.

q) *vita eius*, cap. LXIII.

r) libr. XXXIII. cap. 2.

s) libr. II. circa fin.

bus illis, quos futurorum caussa consulere harum rerum curiosi solebant, suadet, *ut responsa sua publice dent, nec secrete cum aliquo fabulas conferant, sed palam sub conspectu omnium istius artis disciplinam exerceant*, ne, si priuatim et domi id facerent, flagitii aliquam aut clandestinae factionis suspicionem contra se excitarent. Quapropter etiam CONSTANTINVS imperator t) vatum horum ad priuatorum aedes accessum binis legibus, altera ad vrbis Romae praefectum, ad populum altera, grauissime interdixit. Audiamus ipsa legum verba, illius: *nullus aruspex limen alterius accedat, nec ob alteram caussam, sed huiusmodi hominum, quamuis vetus, amicitia repellatur, concremando illo baruspice, qui ad domum alienam accesserit et illo, qui eum suasionibus vel praemiis euocauerit post ademptionem bonorum in insulam detrudendo. Superstitioni enim suae seruire cupientes poterunt publice ritum proprium exercere; huius vero: baruspices et sacerdotes et eos, qui huic ritui adsolent ministrare, nempe vates, hariolos, et alii eius generis, ad priuatam domum prohibemus accedere, vel sub praetextu amicitiae limen alterius ingredi, poena contra eos proposita, si contemserint legem.*

X

PORRO et hoc IIII. notandum est, quaeſtus et victus sibi parandi caussa eiusmodi vates hariolatos esse; admodum tamen vile vaticiniorum horum fuisse pretium. Rarissimi enim sine dubio fuerunt inter plebeios vates, de quibus ACCIUS u) canit, auro locupletasse domos suas:

*nihil credo auguribus, qui aures verbis diuitant
alienas, suas ut auro locupletent domos.*

Neque tantam sibi polliceri poterant diuinationum suarum mercedem, quanta Pythiae illi contigit, quae, DIONE CASSIO x) teste, quadringenta sestertia a Nerone accepit. Plurimi arte sua parum lucrari potuere, drachma contenti, quae centesima pars minae fuit. Sic enim ENNIUS, y) cuius verba iam supra exprefimus:

Z z 2

quibus

t) cod. Theodos. libr. vii. tit. 16. Bat. c. 10. c. xx. 8. editorum.
leg. 1. et 2.

x) libr. LXIII. cap. 14. p. 1036. ed.

u) Astyanacte, in fragmentis veterum cel. REIMARI.

tragicorum, a PETRO SCRIVERIO Lugd.

y) loco supra excitato.

*quibus diuitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt,
de his diuitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera,
qui sui quaestus causa fictas suscitant sententias.*

Proinde non diuitias; sed tantummodo victum sibi et quantum ad vitam sustentandam necessarium erat, vaticiniis suis sibi acquirere solebant. Vnde OVIDIVS: 2)

*scimus ab imperio fieri nil tale Dianae,
vnde tamen viuat, vaticinator habet.*

Loquitur quidem poeta non tam de vatibus vltro citroque oberantibus, seu de plebeiis illis et vicanis, vt ENNIVS eos adpellat, sed, quemadmodum recte obseruarunt IO. FRID. GRONOVIVS a) et NICOL. HEINSIVS, b) de vatibus illis, qui in templo Dianae Nemorensis, quod in luco Aricino fuit, futura praedicere, mercede conducti, voluerunt. Proinde laudatus GRONOVIVS *vaticinator hic*, inquit, OVIDII est ex illa nota mendicorum, qui in luco Aricino Dianae Nemorensis siue Nemoralis stipem corrogabant titulo arcana fatorum edicendi, quale genus mendicabula hodieque nomine Aegyptiorum, siue Ciganorum Europam perambulant. Facili tamen coniectura ex vili harum diuinationum pretio coniicere licet, illud, quod errabundi illi et mendicantes augures ex pagis triuiisque corrodere plerumque soliti sunt, haud certe maius fuisse. Spectant quoque huc, quae de mulierculis iudaeis eam in rem cecinit IUVENALIS: c)

*- - - cophino foenoque relicto,
arcanam iudaea tremens mendicat in aurem
interpret legum Solymarum et magna sacerdos
arboris ac summi fida internuncia caeli,
implet et illa manum; sed parcus aere minuto
qualiacunque voles, Iudaei somnia vendunt.*

quibus ex verbis, in eiusmodi vatum oberrantium turba etiam fuisse mulieres iudaeas patet, quas poeta, quoad religionem spectamus, ab vrbe Hierosolyma, quae primum Solyma fuit dicta, *interpretes legum Solymarum*, id est iudaicarum; ratione vero loci, vbi ista errabunda gens tum commorari solebat, *magnas sacerdos arboris* adpellat, hocque sine dubio ad nemus Egeriae respicit, quod

2) libr. 1. de Ponto, cl. 1. v. 41.

a) libr. 1111. obs. 7. p. 590.

b) not. ad excitatum locum OVIDII.

c) sat. VI. v. 542.

quod eius tempore iudaei inhabitarunt. *d)* Ac de his mulierculis poeta dicit, *insurrare eas in aurem esseque summi fidas internuncias caeli*, id est, insufurrabant sibi occurrentibus, num futuram sortem, futura fata sibi euentura scire vellent, esse se internuncias caeli, id est, scire se et dicere posse, quid deus de quolibet homine dispo- fuerit ac decreuerit. Quae vero pro his vaticiniis merces dari so- lebat vatibus istis? *aere minuto*, inquit poeta, id est, trientibus et id genus aliis paruis et perexigui pretii numismatibus, somnia sua vendunt.

d) vide RVBENIVM *libr. II. elector.* esse autumat a vite aurea templi Hiero- *cap. 26.* ISAACVS tamen VOSSIVS notis folymitani, in Louis Fidii templum Ro- *ad Catullum*, p. 200. iudaeos sic dictos main a Pompeio, translata,

NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO
IO. FRIDERICO MEYERO

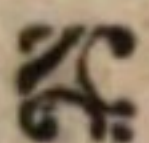
S. D.
IOANNES GEORGIUS WALCHIVS

Ea est vitae tuae academicae ratio, vt, qui te norunt, non possint non multos tui similes et nostrae academiae et patriae tuae optare. Primum enim te morum probitate commendas, non ea quidem, quae speciem tantum vitae hone- stioris ciuilis habet; sed quae in vero cultu diuino et debita erga supremum nu- men pietate nititur. Deinde magnam in litterarum studiis adhibes diligentiam, cuius ipse ego testis ac spectator adhuc in scholis meis fui, quibus te frequenter interesse, traditaque diuinioris doctrinae placita ac praecepta ad vsum tuum sedulo conuertere, video. Itaque, quum neque recta mens tibi desit; neque facultas in- genii; neque discendi et proficiendi studium, summam de te mihi iure merito- que spem facio ciuitatique christianae vberiores ex te industriae ac virtutis fructus polliceor. Gratulor tibi de laudum tuarum, quas, inito litterato conflictu, facies, accessionibus deumque optimum maximum precor, velit pro infinita sua gratia re- rum tuarum statum omni tempore fortunatissimum efficere, tibi que omnia, qui- bus vera et constans felicitas absoluitur, large effuseque impertire. Ienae, d. XXVI. mart. MDCCCXLI.

INGENII INDVSTRIAE VIRTVTISQVE ERVDITAE
FLORENTISSIMO IUVENI
IO. FRIDERICO MEYER
COGNATO SVO SVAVISSIMO

S. D.
IO. BERNHARDVS WIDEBVRG.

Quadraginta hoc ipso, quem per Dei gratiam agimus, elapsi sunt anni, cum
Parens Tuus maxime Reuerendus absoluto feliciter in hac optimarum artium
officina



officina studiorum curriculo sub meo praesidio dissertationem concinne conscriptam de luce primigenia, magna cum laude defenderet. Egregie itaque premis vestigia Venerandi Parentis, Ipsique palmam praeripere videris, quod anno in hac musarum sede nondum finito in cathedram properas, publicum industriae et doctrinae specimen editurus. Mihi tanquam testi oculato dudum ea innotuit, cum ab eo tempore quo hoc scientiarum emporium ingressus es inter inquilinos meos magna cum laude verferis. Rerum diuinarum Te consecrasti intelligentiae, ut purioris religionis castimoniam tueri aliquando, munusque adferendae veritatis caelestis cum fructu obire possis. Ita vero in sanctiorem hanc incumbis disciplinam, ut, quae vere ita dicuntur, elegantiorum litterarum et sapientiae studia haud negligenter coleres, illa omnis bonae eruditionis fulcra atque praesidia, sine quibus in altiores doctrinas intempestive multi et frustra ruunt. Persuasum Tibi haud immerito habes, iuxta vitae integritatem morumque innocentiam in diuinorum oraculorum interprete publicoque hortatore pietatis multum solidae eruditionis plus sinceræ prudentiae requiri insigniterque illi prodesse, si inter alia genuinam ad persuadendum accommodatè dicendi rationem e natura ipsa, et humanae adfensionis indole ac nativis animi motibus deriuatam maturius didiceris. Ex animo igitur Tibi gratulor de parta doctrina et quae illa longe maior, est et praestantior, honestate animi Tui morumque humanitate. Tu modo alacris insta praeclaris coeptis, nec unquam de Te descisse; utque diu studere possis, in gaudium et solamen Venerandi Parentis diu viue ac vale. Scrib. in Academia Salana die xvi. Martii c1810 cclxi.

NOBILISSIMO AC DOCTISSIMO
IO. FRIDERICO MEYERO

S. P. D.
IO. ERNESTVS IMMANVEL WALCHIVS

Ex quo ad hanc liberalium artium mercaturam te contulisti, optimae spei iuvenem te esse, perspexi, tuoque ingenio neque praeclaras ad eruditionem vires; neque animo tuo virtutes illas deesse, cognoui, quae litteratum ciuem in academias ornare solent ac commendare. Accessit praeterea apud te laudabilis diligentia et singularis in ingenuarum disciplinarum studiis proficiendi ardor, quem vel ullo labore frangi, aut imminui, tanto minus patiebare, quo sapientius apud te vitae academicæ breuitatem reputabas et quam angusti sint temporis illius limites, quibus ingenii nostri ornandi excolendique cura in musarum officinis plerumque circumscribitur. Neque vero non ipsa studiorum tuorum ratio prudenter est instituta sicque comparata, ut multos ex te patriae fructus quisque possit augerari et promittere. Quum enim arctissimum illud humaniorum diuiniorumque litterarum vinculum probe perspectum habes, quum experientia te docet, permagnum in illis ad has rite excolendas inesse praesidium et quam turpe sit, nostris temporibus barbare philosophari, prudenti sane instituto summam in eo adhuc posuisti operam, ut, quidquid tibi temporis a philosophiae et grauiorum disciplinarum studiis reliquum fuit, id omne mansuetioribus musis consecrares, sermonisque inprimis latini purioris cognitionem haud vulgarem tibi acquirereres. Quibus ornamentis instructo tibi faustissima quacuis et fortunatum laborum tuorum exitum tutus spondere possum spemque mihi facere certissimam, diligentiae ac virtutis tuae praemia in patria tua fore amplissima. Ienae, d. xxvii. mart. c1810 cclxi.

* * *

Handwritten signature: Johann Baptist von Sauter

Walch, Johann Ernst Immanuel,

Diss. de potu servatoris moribundi

Jena 1762

4 Diss. 1883#Beibd.3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10823610-8

VD18 15136248-001